

о.митрат Степан Дзюбина

І стверди діло рук наших

Пам'яті отця Василя Смолинського, довгими роками пароха села Нової Весі, та його дружини Ізабелли з Бендзінських видання це присвячують панство Іванна й Ярослав Іванусіви з Едмонтону. Завдяки їхній, а також: Об'єднання Лемків Канади та Фундації Енциклопедії України в Канаді щедрості книга ця вийшла друком до світу.

ЗМІСТ

ОТЕЦЬ ВАСИЛЬ СМОЛИНСЬКИЙ ТА ІЗАБЕЛЛА З БЕНДЗІНСЬКИХ	2
ЯРОСЛАВ ІВАНУСІВ ТА ІВАННА ОКСАНА ЗІ СМОЛИНСЬКИХ.....	3
ВІД АВТОРА	4
Розділ I ДИТИНСТВО	5
Розділ II СЕМІНАРІЯ І ПОЧАТОК СВЯЩЕНСТВА	18
Розділ III ВІЙНА	33
Розділ IV СОВІТИ.....	43
Розділ V Явожно.....	53
Розділ VI РУЇНА.....	61
Розділ VII ЦЕРКВА НА ЧУЖИНІ	76
Розділ VIII З ВИСОТИ ПЕРЕМИШЛЯ	121
Розділ IX БОРИТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!	148
Розділ X ЗАКІНЧЕННЯ.....	166
Лист Патріарха Йосифа Сліпого до генерального вікарія Степана Дзюбини у справі celibату греко-католицьких питомців у Польщі	169
Лист генерального вікарія Степана Дзюбини до Патріарха Йосифа Сліпого щодо celibату греко-католицьких питомців у Польщі	170
Лист Патріарха Йосифа Сліпого генеральному вікарієві Степанові Дзюбині щодо свячень одружених священників у Польщі.....	171
Лист Патріарха Йосифа Сліпого до питомців у Польщі з поясненням щодо celibату	172
Лист Патріарха Йосифа Сліпого до греко-католицького священства в Польщі	173
Лист Патріарха Йосифа Сліпого до отця митрата Степана Дзюбини про його права, як капітульного вікарія	174
Лист Патріарха Йосифа Сліпого до капітульного вікарія Степана Дзюбини про його права у зв'язку з призначенням двох генеральних вікаріїв для греко-католиків у Польщі.....	174
Лист Патріарха Йосифа Сліпого до капітульного вікарія Степана Дзюбини про його права й відносини з новопризначеними генеральними вікаріями в Польщі	175
Проповідь на ювілею 25-ліття української школи імені Тараса Шевченка в Білому Борі 27 жовтня 1983 року.....	176
Проповідь на відпусті в Криничі в 1990 році	178
Проповідь на похороні отця митрата Миколи Денька 17 квітня 1991 року в Кракові	183
Проповідь на святі Стрілецьких могил у Пикуличах 9 червня 1991 року	185
Проповідь 27 вересня 1992 року на могилах в'язнів, які згинували в 1947-1948 роках у таборі в Явожні	189
Проповідь на щорічному відпусті Покрову Пресвятої Богородиці у Білянці 14 жовтня 1992 року.....	193

ОТЕЦЬ ВАСИЛЬ СМОЛИНСЬКИЙ ТА ІЗАБЕЛЛА З БЕНДЗІНСЬКИХ

Отець Василь Смолинський народився в 1868 році в селянській сім'ї у Корениці на Ярославщині. Початкову школу закінчив у Ярославі, а гімназію у Перемишлі. Теологію вивчав у Львові та Перемишлі. Хоч обдарований великого діапазону бас-баритонним голосом, не скористався, таки, пропозиціями піти дорогою оперного співака. У 1897 році він одружився з перемишлянкою Ізабеллею з Бендзінських. Рік пізніше прийняв тайну священства. У священничий сан увів його Перемиський владика Костянтин Чехович.

Після кількох років сотрудництва о. Василя Смолинського призначено парохом у Ростоці Великій неподалік Криниці на Новосанчівщині. Тут саме глянуло на світ четверо дітей подружжя Смолинських: Нуська, Іван Хризостом, Євгенія та Іванна. Зростали вони у селі Новій Весі, куди у 1917 році на парафію перенесено о. Смолинського. Дочка Євгенія померла замолоду. Нуська вийшла заміж за о. Т. Марка, Іванна – за Ярослава Іванусіва, а Іван, після закінчення медичних студій, одружився з Євгенією Сватко і лікарював у Криниці. У 1945 році доля примусила д-ра Івана Смолинського переїхати і жити на польських землях. Та не довго... У 1947 році прибув він на Лемківщину відвідати хвору маму. Тут захопили його сили польської безпеки і замучили. Стояла пора винищування української інтелігенції, нації...

До II світової війни село Нова Весь було майже повністю українське. Тут мешкало 1240 українців і 10 поляків. У 1945-1946 роках та під час депортаційно-пацифікаційної акції «Вісла» у 1947 році українців вивезено на Схід та на західні і північні землі польської держави. Протягом наступних десятиліть Нова Весь заселялася пришельцями. Сьогодні нараховує вона понад 2000 мешканців. Є серед них кілька корінних тут українських сімей. Признатися до свого їм лядно. Забути, однак, про споконвічних українських господарів цієї землі їм та їхнім польським сусідам не дозволяє історія, не дають могили і жива пам'ять про таких дітей нації, як родина Смолинських.

Отець Василь Смолинський помер у січні 1945 року. Відмовило серце. Його дружина, переживши до краю болу мученичу смерть єдиного сина, Івана Хризостома, відійшла у потойбіччя в 1953 році.

Отець Василь та Ізабелла Смолинські спочивають у Новій Весі на цвинтарі, що побіч костела, який поставлено на місці, де колись пишалася і кликала народ на молитву лемківська церква. Церква з «невідомих причин» згоріла у 1970-ті роки.

Сьогодні про сім'ю Смолинських свідчить наймолодша дочка, Іванна. З чоловіком Ярославом, з дітьми, онуками і правнуками живе вона в Канаді.

ЯРОСЛАВ ІВАНУСІВ ТА ІВАННА ОКСАНА ЗІ СМОЛИНСЬКИХ

Ярослав Іванусів народився 24 липня 1905 року в сім'ї отця Миколи Іванусіва і Марії з Шихів, як середущий сш посеред п'яти їхніх дітей. Жили вони тоді у селі Лопінці Ліського повіту У Перемишлі Ярослав закінчив гімназію. Тут також почав навчання у духовній семінарії. Не судилося однак йому стати священником; вивчення теології припинив він після року. Після; закінчення у Відні студіїв лісової інженерії працював у Богородчанських лісах Станиславівської єпархії.

Дружиною Ярослава стала Іванна Оксана Смолинська, дочка отця Василя Смолинського та Ізабелли з Бедзінських. Іванна народилася 27 травня 1909 року в Ростоці Великій побіля Криниці. Першу школу закінчила поблизу батьків а потім навчалася у Новому Санчі. Диплом вчитель отримала вона у семінарії Сестер Василіянок у Дрогобичі.

Коли спалахнула II світова війна, Іванусіви з дітьми, восени 1939 року пробилися через границю на Лемківщину. Тут, у Новому Санчі, Ярослав працював у німецькому лісової інспектораті. Згодом скористався він пропозицією такої ж праці у Станиславові, куди родина Іванусівих зі ще однією донею, Орисею переїхала влітку 1943 року.

Події на східному фронті вплинули й на долю Іванусівих. Сім'я опиняється поблизу Гмінду в Австрії. Навесні 1945 року вони знову вирушили в дорогу. В селі Емерздорф у Баварії на Великдень 1945 року їх зустріли американські війська.

Після короткого перебування у Пфаркірхен, а потім протягом зими у таборі в Карсфельді, Іванусіви переїхали до Берхтезгаден у табір «Орлик». Тут, у горах, побачила світ третя їхня доня – Богодара.

У 1948 році вся родина Іванусівих подалася у Канаду на буряковий контракт. Після задовільнення контрактних вимог вони переїхали у містечко Ледбрідж. Навесні 1950 року Іванусіви поселилися в Едмонтоні, де живуть і сьогодні. Тут Ярослав здобув диплом землеміра, а у 1954 році – членство в асоціації землемірів. До відходу на пенсію у 1970 році був він у державній землемірській службі. Його дружина Іванка також весь час працювала; треба ж було дбати, щоб діти кінчали школи без фінансових клопотів. Ярослав, хоч на пенсії, піднайшов собі приватну працю. Іванна залюбки стала забавлятися глиною, себто викручувати на гончарському колесі керамічні вироби. І вписувалася оця забава у мистецтво. Осталася нині, прикрашена оригінальними узорами, випалювана у власного задуму печі кераміка Іванни (А. Стебельська, О. Іванусів, Бабині глечики, Торонто 1995).

У 1981 році Іванна і Ярослав Іванусіви відсвяткували 50-річчя своєї спільної мандрівки життям, свого подружжя. На золоте свято прибула вся родина і багато гостей. А потім почалося повертання Іванусівих у європейські місця їхньої дороги. Таких поїздок було шість, у тому дві в Україну – в 1988-1989 роках. Повноті радості від повертань не посприяла однак пора: тодішня влада в Україні не дозволила їм відвідати місця їхньої молодості.

Сьогодні Ярослав, переступивши поріг свого 90-річчя, відклав працю. Іванна також не викручує, не розмальовує і не випалює своїх глечиків. Обоє вони замешкали у старечому домі св. Михаїла в Едмонтоні. Втішаються присутністю тих, хто їхнього, з Іванусівих та Смолинських роду. І йдуть до Іванни та Ярослава четверо дітей, одинадцять онуків і дев'ять правнуків.

ВІД АВТОРА

Спомини, які передаю до Твоїх рук, Дорогий Читачу, писані на основі моїх особистих переживань, моєї довголітньої душпастирської праці. Пастирство моє припало на час, що не сприяв існуванню нашої помісної Української Греко-Католицької Церкви на території польської держави, головно після II світової війни. По 1945 році у межах Польщі опинилася значна частина Перемиської греко-католицької єпархії, вся Апостольська Адміністрація Лемківщини та сотні тисяч наших вірних, кого у злочинній акції депортовано на західні та північні території польської держави. Відірвані від порога батьківщини, розпорошені, позбавлені духовних послуг у рідному обряді, станули вони перед реальною загрозою повної денационалізації.

Після вивезення у 1946 році наших владик і священників з Перемишля в Сибір, після жорстоких убивств 46-ох наших душпастирів, Українська Греко-Католицька Церква у Польщі була знищена. Щойно по десяти роках її неіснування, обставини, як; трохи помінялися дозволили тим нашим священникам, що пережили оцей страшний час, починати працю над відродженням нашої многостраждальної Церкви. Починати з величезними труднощами та при не менших перепонах і то часто там, де ми їх найменше сподівалися.

Труднощі були такі великі, що коли б не збережені мною документи, то в мене не стало б відваги писати про них. Без оцього документарного матеріалу годі було б Шановним Читачам повірити у правду того часу Отож той, хто хоче піти до істини дійсності, в якій опинилася УГКЦ у Польщі, мусить прочитати не тільки те, що я написав, але й заглибитися у тексти документів. Вони, а також численні фотографії – це вагоме і вірогідне джерело для написання історії нашої Церкви у післявоєнний період на батьківщині та на землі вигнання в Польщі.

Така історія друком досі ще не появилася, тому можливо, моя книга споминів і документів є єдиним поки що віддзеркаленням долі нашої Церкви в Польщі протягом останнього піввіку.

Книга писалася зі спогадів про моє дитинство на рідній Лемківщині в селі Гладішові (колишній Горлицький повіт), про навчання в гімназії у Горлицях, а по maturi – у Духовній семінарії в Перемишлі, про душпастирську працю у парафіях на Лемківщині, про час переслідувань – насамперед санаційною владою Польщі, а потім післявоєнною, що ув'язнила і заслала мене у каральний табір в Явожні, про дні і роки пошуків зв'язку з нашими священниками, що вижили у горі та з нашими вірними, що чекали душпастирської опіки у рідному обряді, про організування після 1957 року

перших греко-католицьких станиць у Кошалінському, Слупському і Гданському воєвідствах. а після іменування мене генеральним вікарієм для греко-католиків – у всій Польщі, про візитації після 1977 року всіх наших душпастирських станиць і старання про нові, що й було причиною того, що я став невігідним і перестав повнити обов'язки генерального вікарія, про старання про питомців для поповнення душпастирських кадрів, про мої поїздки у Рим і мої зустрічі з Папою та нашим Патріархом – кардиналом Йосифом Сліпим, про мою душпастирську працю в Перемишлі та інших станицях після мого виходу на пенсію у 1982 році, про мої, як препозита Капітули, старання про повернення капітульного майна.

За всі огріхи у моїй книзі-споминах прошу пробачення. Понести бо одній людині такий великий обов'язок і відповідальність – важко. Намагався я однак чинити, писати все правдиво і справедливо. І тепер за Мойсеєвим псаломом-молитвою мовлю: ...і стверди діло рук наших; стверди його – діло рук наших!

Від Вас, мої Читачі, чекатиму зауваг і доповнень. Надіюсь, що оці «Спомини» спонукають інших продовжувати писати історію нашої Церкви, що її наші недруги хотіли знищити.

Складаю подяку Дорогим панству Катерині й Михайлові Козакам, які піднялися великого труду списати те все на машинці, а також Богданові Гукові, котрий написано мною підготував до друку, Євгену Місильові – за видання книжки у Видавництві «Український архів» і всім, що брали участь у підготовці до друку моїх «Спогадів».

Сердечно дякую панству Іванні та Ярославові Іванусівим з Едмонтону, Об'єднанню Лемків Канади, Олегові Іванусіву з Фондації Енциклопедії України в Канаді та іншим жертводавцям за фінансову джерельну підмогу.

о. Степан Дзюбина

Розділ I ДИТИНСТВО

Народився я 11 листопада 1913 року в лемківському селі Гладішові, що на західній Лемківщині. Мати мала на ім'я Йоанна, походила з гладішівського роду Шмайдів. Тато, Андрій Дзюбина, також походив з Гладішова, з бідної родини. Якийсь час мешкав у Регетові, але одружившись, перейшов до Гладішова, де жила його одна сестра. Друга мешкала в Новиці, а дві виїхали до Америки. Були в батька ще три брати: два виїхали на заробітки до Америки, де й залишилися, а третій, Пилип, мешкав у Гладішові.

Зараз після одруження тато з мамою поїхали в Америку заробити трохи грошей. Однак не мали щастя: тато побув там десь рік і захворів. Треба було вертатися додому. Довше, бо п'ять років, перепрацювала в Америці мама.

Коли почалася I світова війна, мав я один рік, звичайно, нічого про неї не пам'ятаю. Тяжкі часи, що тоді надійшли, знаю тільки з маминих оповідань. Нашими околицями проходив австрійсько-російський фронт. Досить довго

стояв він під Горлицями, де точилися криваві бої: Австрія боронила перед москалями своїх володінь.

Якраз тоді я тяжко захворів. Мама казала, що моє тіло почорніло, здавалося, може прийти смерть. Тата не було – був на фронті. Мати не знала що робити, була сама. Навколо війна, а в неї дитина вмирає на руках. Однак довідалася про якогось австрійського фельдшера, що мав бути за лінією фронту, десь коло Устя Руського. Мама ризикувала життям, але взяла мене загорнула й пішла шукати того фельдшера. Австрійські жовніри не хотіли пустити її через лінію фронту, однак, побачивши малу почорнілу від тяжкої хвороби дитину, змилосердилися. Ідучи й питаючи від одного до другого, мати якось його знайшла. Фельдшер зробив укол, і я почав доходити до себе. Матері треба було перебути в Устю кілька днів, – аж поки вже було зовсім ясно, що я буду здоровий. На щастя, фронт якраз затримався.

Власне тоді прийшов до прифронтових сіл наказ евакуватися. У матері, крім мене, була ще старша на два роки сестра Стефанія і брат матері Олександр. Узявши нас, спакувавши трохи речей на віз, мати разом з частиною села евакувалася в Коростенку, під Щавницю. Друга частина села була аж в Закопаному. Там перебували ми кілька місяців, на щастя, всі вернулися назад.

Потім мати часто розповідала мені про пов'язаний з тим поверненням у Гладишів випадок. Була в нас кітка, дуже мудре сотворіння. Коли моя сестра плакала в колисці, то ця кітка, почувши плач, зразу туди скакала й примощувалася коло дитини, а та відразу переставала плакати. І от ми вертаємося з Коростенка. Кітки мати з собою не забрала, то вона лишилася й сама перебула при господарстві три місяці. Почувши воза, кітка вибігла зі стодоли й почала йти до нас, повзучи животом по землі й радісно муркочучи.

Село застали ми цілим. Видно, фронт тільки прокотився туди, а жодного бою в самому селі військо не звело. Однак люди потім ще довго показували собі місце на горі Магурі, де стояла велика австріяцька гармата «Берта». З неї австріяки обстрілювали Горлиці, коли зайняли їх москалі.

Минули два роки війни. Батько не вертався. На материні руки в господарстві дві корови, кінь, двоє малих дітей. Однак швидко ми почали їй хоч трохи помагати. Звичайно, по-дитячому, тобто пасучи корів. Пасовиська коло хати не було. Треба було до нього гнати худобу два з половиною кілометри, бо наше пасовисько «Полянки» доходило до Луга, малого села, яке потім прилучено до Ждині. Ще сонце не сходило, а вже мати нас будила. Заспанним утикала в руки трохи хліба чи сира та: «жени на Полянки». І ми гнали. Сестрі було тоді років п'ять, мені – три. Певна справа, навіть за такою дитячою допомогою мати все-таки не дала б собі ради на господарстві, якби не поміч її молодшого на п'ять років брата Олександра. Він уже раніше помагав мамі й татові, так само тепер, і потім. Вуйко Олександр був людиною особливої шляхетності й працьовитості, повністю відданий нашій родині. Без його допомоги батьки не дали б ради обробити 20 моргів поля. Тато хоч і як працював, не жаліючи ні голови, ні рук, але ж найважча й найбрудніша робота лежала на спрацьованих вуйкових руках. Якби не вуйко Олександр, то й не був би я потім священником.

Адже втримати мене в школах було б самим батькам так само не під силу, їсти вдома не було тоді що. Пригадую, ми з сестрою сиділи раз на печі, бо, як то діти – любили погрітися, а ніде так не погрієшся, як на печі. Мати принесла нам їсти капусти, а в ній плавали дві-три компері (картоплі).

Пам'ятаю також донині інший момент, аж дивно, що запам'ятався, бо я тоді мав півтора року. Якось я з тієї тепленької печі впав. Мама взяла мене на руки, бо ж я відразу заверещав. Вийшла зі мною надвір і піднесла мене вгору. Показала рукою звізди на небі. А ті звізди були так високо-високо, такі малі, а такі ясні... я успокоївся.

Мама була в мене богобійна. Такою приїхала з Америки, де міцно вплинув на неї вуйко. Мама завжди ходила до церкви, сповідалася. Це була гарна проста селянська віра, що нічим не вирізняла її з-посеред інших гладишів'ян. Цікаво, що не мати, хоч і була більш релігійна від тата, навчила мене і сестру молитися, а саме тато. Він навчив нас молитви без жодних перекручень, що тоді рідко траплялося.

Тато вернувся з війни в 1918 році. Був на італійському фронті над річкою Пявою, потім перекинули його під Жегестів, де разом з іншими жовнірами пильнував залізничного тунелю. Мати про це довідалася, навіть удалося їй кілька разів батька відвідати, бо це не було так далеко. Думаю, що війна вплинула на його релігійну формацію. Мама казала, що тато, будучи молодим, був дуже побожний. На війні був ординансом при старшині-чехові, мав нагоду стрічатися й розмовляти з іншими старшинами, які переважно були невіруючі, що, мабуть, послабило його релігійність. Правда, зовсім віри він не втратив, щоденно молився, ходив до церкви, причащався, та все ж дуже критично оцінював працю деяких священників. Це завжди була справедлива критика. Бувало, що й хвалив, наприклад, хвалив тато гладишівського пароха Петра Подляшецького, казав: «Це був правдивий священник».

Вернувся тато з війни цілим і здоровим, тож зразу взявся за роботу, якої за чотири роки назбиралося аж надто. Поля, як на наше село, мали ми досить багато: 20 моргів у трьох «півчвертках», довгих на кілька кілометрів. Ще перед війною тато відремонтував старий мамин дім, тобто лемківську хижу, де під одним солом'яним дахом була велика кухня, комора, сіни, стайня й стодола. Тато перегородив кухню стіною, отримуючи таким чином приміщення під покій, де поклав дерев'яну підлогу. Це була чи не перша в селі хижа з окремим покоем і кухнею. Він побудував також шпихлір на збіжжя – сипанець, а також стодолу поблизу нього. Пізніше поставив ще й першого в селі вітряка. Досі ми мололи збіжжя жорнами - млинцем, що було дуже важкою працею. Тато був у господарстві підприємливий, старався провадити його розумно, першим у селі почав уживати штучні навози.

Тато був дуже працьовитим, але педантом не був. Зате мати була в праці велика педантка. Вона все робила поволі, але скрупулятно. Цього навчився потім від неї і я. А від тата міг би я навчитися тільки одного: робити швидко й з користю. От він косить. Накосить, але позалишає по полі жменю трави чи збіжжя то тут, то там, відомо ж, поспішає, бо праці багато. Тоді

мати бере серп і ходить за ним та поправляє. Це денервувало тата, бо він уважав, що це непотрібна страта часу.

Вернувся тато з війни дуже обережним до всякої політики. А перед війною було навпаки – він нею дуже цікавився. У Гладишові, як і в більшості передвоєнних лемківських сіл, майже всі були москвофіли. Інакше не знати чи й могло бути, бо на таку орієнтацію наших руснаків ішли сотні тисяч царських рублів, ще більше сприяла їй темнота. Майже всі священники були москвофіли. Вони вважали Австрію величезною німецькою неволею й тужили за Росією й царем-батюшкою. Гаряче підтримував їх і мій тато. Ще перед війною виник у селі москвофільський гурток, куди якимсь способом і він притягнувся. І було так, що в тата знайшлася російська фана. Він тримав її спочатку в хаті, але потім, коли спалахнула війна, він зрозумів: тримати в себе вдома фану ворожого війська дуже небезпечно. Уже хотів спалити, однак матері вона дуже сподобалася як полотно на сукенку для моєї сестри, і вона попросила її сховати, не передчуваючи до якої біди це доведе. Тато засунув цю фану в комин. Зараз після того прийшли в село австріяки шукати москвофілів, про яких добре знали, що вони є, і що нібито можуть перейти на бік російської армії. Під час розшуків якимось витягнули з комина почорнену сажено татову фану. Тато вдавав трохи нерозумного й сказав, що він зовсім не знає, що це російська фана: «Я том шматом комин вимітам». Однак австріяки не повірили й повели його як арештанта до Горлиць. З Гладишова нікого більше тоді не арештували, бо всі заангажовані повтікали. Виходило на те, що мій тато перший на село москвофіл. Натомість було багато арештів по інших лемківських селах. Арештовано православного отця Максима Сандовича, що його по кількох днях без жодного суду розстріляно на підвір'ї в'язниці в Горлицях. Інших ув'язнено в Талергофі. Деякі знайшлися там і без жодного суду.

Тато мав суд у Горлицях разом з кількома іншими газдами запідозреними в сприянні москалям. На питання, чому в його комині була російська фана, тато знов відповів, що він вимітав нею комин, зовсім не знаючи, що та шмата значить.

– «А чи не хотіли ви вийти надвір і махати нею, коли надлетить російський аероплян?» – не відступали судді. – «А што то є аероплян?» знов удав дурного мій тато. І це наївне здивування його врятувало. «А то дурний руснак, де ж йому то знати», – покивали судді головами й пустили додому. Батько вернувся дуже сердитий на своїх проводирів, які всі втекли, а його за них тягали по судах.

Війна, певно, також зменшила його зацікавлення політикою. Тато часто розповідав про різні бої, фронти, про різні народи. Найбільше подобалися йому чехи, подобався їхній патріотизм. Пам'ятав, як вони виглядали розвалу Австро-Угорщини. На війні тато не одне побачив і почув, а разом з його цікавістю до світу воно дало те, що він почав дуже критично ставитися до різних справ.

Вернувшись з війни, він не підходив уже до москвофілів. Однак час від часу відзивалася його завзята руснацька натура. Одного разу в читальні Качковського, де якраз відбувалися збори москвофілів, він, хоча

пожартувати, затагнув Ще не вмерла Україна, за що дістав від одного з них п'ястуком у лице, вилетіло кілька зубів. Я потім з тата сміявся, щоб він старався про медаль від українців за свою антимосквофільську роботу.

Усе-таки це не означало, що він зробився свідомим українцем і прилучився до української орієнтації, яка зараз по війні почала

народжуватися в Гладишові й довколишніх селах. Сприяв їй гладишівський парох о. Подляшецький, швагер Перемиського владики Йосафата Коциловського. Проте треба було ще десь 15 років праці, аж поки стала вона переважати в моєму селі над москвофільською. А тато не приставав ні до тих, ні до тамтих. Усе ходив й плекав свої думки та мрії, нікому, крім сім'ї, ні словечка про них не кажучи. Це були такі москвофільські думки та мрії. Тато цілий час мріяв про Велику Русь, вірив у прихід Великої Руси, що всім слов'янам буде матір'ю. «Там є наше», – казав, думаючи про Росію.

Пригадую, як тато писав листи до брата в Америці. Писати він сам не писав, хоч читати й писати навчився сам, без школи, а казав писати мені. Він тільки казав, що маю писати. У тих листах завжди були згадки про Русь, яка повинна вона бути і яка колись таки буде. Однак він уже не виходив з цим на люди, а лише часом згадував у хаті.

Тато не любив німців. Це йшло ще від австріяцьких часів, війни. Потім, коли німці напали на Польщу, не вірив, як інші, що це принесе Велику Україну. Від німців не сподівався нічого доброго для всіх слов'ян.

Я знав татові погляди, але вони не мали на мене жодного впливу. Він не прищепив мені ні москвофільської, ні української орієнтації, хоч це був час, коли міг багато розповісти й навчити. Отже не виніс я з рідного дому ніякої національної свідомості, хоч удома казали, що ми є якісь руснаки. Єдине, що виніс: знання своєї лемківської мови й любов до руснацької пісні, яка не покидає мене понині.

Прийшов час шкільної науки. Два роки старша від мене сестра пішла до школи перша. Коли вчилася читати й писати, я весь час сидів при ній, зазираю в книжки й повторював під носом назви літер. Завдяки цьому було так: маючи п'ять років я вже вмів читати й писати, знав також таблицю множення. П'ятилітнім мама записала мене до першого класу гладишівської школи. Вона була в нас тоді двокласна, а десь на другий рік додано ще два класи. Мама дала мене до першого класу, а там почали мене вчити від азбуки, тобто від початку. А я це все вже знав. Треба було мене перенести до наступного класу. Учив нас «по-руски» старий дяк Максиміліян Кобані. Він родом був з нашого села, мав коло школи дуже гарну пасіку. У ній і більше перебував, ніж у школі, і більше її любив, ніж шкільну науку.

Коли я був у третьому класі, прийшов другий вчитель, поляк. Називався Шнайдрович. Він замешкав у нашій хаті, бо вона, як уже й згадав, була відновлена й мала дві кімнати. Новий учитель був освічений, дуже гарно малював і так само грав у шахи. Вони й звели його з моїм тіточним братом Антоном Федорком. А знов Антін був рідним братом Михайла Федорка - студента («студентами» називали у нас тоді учнів гімназії, а сьогоднішніх студентів називали «академіками»). Антін закінчив тільки

сільську школу, але був винятково талановитий, багато читав. Зараз після приходу вчителя довідався про його шахову пристрасть. Відтоді вони часто вечорами просиджували над шахами. Крім гри в шахи, багато розмовляли про різні цікаві їм обом справи. А я – завжди при них. Їх розмов міг слухати й не наслухатися. Чув тоді про далекі звізди, їх рухи, про чужі землі, усякі війни й відкриття. Потім, коли я вже пішов учитися до Горлиць, там дивувалися звідки дитина з забитого лемківського села може що-небудь знати про астрономію й географію. Разом з приходом Шнайдровича піднісся також рівень навчання в гладишівській школі. Піднісся настільки, що, скінчивши четвертий клас, я міг зразу піти до п'ятого класу початкової школи в Горлицях. І не відчув ніякої різниці.

Не знаю, чи то було вроджене щось, чи так мало вже бути, що стану священником, бо моя улюблена дитяча забава була – наслідувати священника, як він відправляє Службу Божу в церкві. Коло нашої хати росли три гарні стрункі смереки. Там я натягав на себе винесену з дому крадьком плахту чи коц і, уважаючи її за фелон, з бляшанкою-кадильницею в руках, ходив я навколо тих смерек і обкаджував їх. Усе відбувалося дуже поважно, хоч з моєї «кадильниці» не добувалася ні смужка диму.

Церковна відправа мене захоплювала. Я все з неї пам'ятав, кожен рух священника я повторював під смерекою зовсім так само, як отець Стиранка в церкві. Отець Стиранка якраз тоді прийшов до Гладишова. Наступник отця Подляшецького, який мене хрестив, умів дуже гарно проповідувати. Люди слухали його уважно й з зацікавленням.

Новий отець вів мене до Першого св. Причастя. Будучи змалку дуже скрупулятною людиною, я пильнував, щоб під час першої сповіді не пропустити ні одного гріха. Однак я так перейнявся, що про одного й забув. Отець Стиранка зараз відставив чашу набік, узяв мене й повів до сповідальниці. Нарешті, будучи зовсім «безгрішним», я прийняв Перше св. Причастя.

З цією подією пов'язаний був також один прикрий випадок удома. Зламала ногу наша корова. А все нібито через мене, бо через моє Перше св. Причастя нікому було її пильнувати, і вона залізла в якусь яму. Це була трагедія, тато гримнув на мене, коли я вернувся з церкви. Але я спокійно відповів: «Што там корова. Што там нога. Я гнеска Ісуса приняв до свого серця».

Прийшли вакації. Тато, знаючи вартість науки й маючи намір послати мене вчитися до Горлиць, підшукав у сусідньому селі Смереківці старшого трохи від мене жидівського хлопця, що мав мене й сестру ще трохи повчити. Він закінчив уже сьомий клас і знав набагато більше від нас. Ми до нього ходили під час вакацій на науку і не одного навчилися.

Тато був дуже зарадний і мав багато знайомих по околиці. Знав, між іншим, інженера Кароля Качора з Горлиць, який працював при будові доріг і мостів. Він був поляк. Познайомився з ним, мабуть, при напрямі дороги, бо тато мав два коні, якими возив камінь до напрямі дороги. І от у цього інженера я мешкав, коли тато післав мене на науку до Горлиць.

У Горлицях я почав науку від п'ятого класу початкової школи. Цю школу я закінчив сьомим класом дуже добре й вступив до четвертого класу польської Горлицької гімназії ім. Марціна Кромера.

Учитися в гімназії – це було тоді не будь-що, не кожен хлопець з бідної Лемківщини мав таке щастя, навіть якщо це була польська гімназія в Горлицях, а не українська в Перемишлі, що була для нас з-поміж українських гімназій найближча.

Усе-таки навіть з мого Гладишова було кількох як в горлицькій, так і в перемиській гімназіях. Гімназистів – «студентів», як казали у моєму селі – було тоді з Гладишова кількох, але тільки один «академік», тобто слухач університетських лекцій. Академіком був Михайло Федорко, рідний брат згаданого вже Антона Федорка. Він закінчив юридичний факультет Віденського університету й як юрист працював в Ужгороді. У Горлицькій гімназії вчилися під ту пору брати Хом'яки з Гладишова внуки мого старого вчителя Кобанього. Обидва закінчили гімназію, а потім пішли в семінарію. Один, Іван, студіював богословію у Львові в академії, але не закінчив її. Виїхав до Америки. Натомість його брат, Данило, закінчивши гімназію, також склав заяву, але наперед до якоїсь світської школи, куди його не прийняли. Тоді він подав заяву до Перемиської Греко-Католицької семінарії, однак зробив одну необережність: написав у заяві, що пробував уже вчитися в різних школах, а щойно тепер вирішив стати священником. – То де твоє покликання? – запитали його отці-професори. І знов його не прийнято. Огірчений невдачею, Данило пішов студіювати теологію у Варшаву, де нарешті його й прийнято до православної семінарії. Скінчив її, але не висвятився, потім учителював, аж вкінці виїхав на Україну разом з переселенцями в 1945 році.

У Перемиській Духовній семінарії вчилися також пізніші отці Михайло Ковальчик та Ігнатій Галушка, обидва гладишів'яни.

Найздібнішим студентом з Гладишова був Михайло Дудра. Він учився в Перемиській Українській гімназії, де й набрав гарного українського духу. Тут багато завдячую йому і я, але про мої зустрічі й розмови з Михайлом на тему моєї національної свідомості розповім на іншому місці.

Інженер Кароль Качор, у домі якого я мешкав за весь час науки в Горлицях, був трохи панок, трохи підпанок. Любив товариське життя, випити зі знайомими, їх було в нього багато, раз вони приїжджали до нього, раз він до них. За вином і картами вели жваві дискусії на різні теми, найчастіше політичні. Мій господар був польський патріот і завзятий пілсудчик (прихильник маршала Юзефа Пілсудського (1867-1935), польського військового й політичного діяча, що після травневого перевороту 1926 р. захопив владу в Польщі. Пілсудчиками звали також послідовників політики Пілсудського після його смерті). Однак жінка, Станислава, була в нього з мішаної, українсько-польської родини, хоч з українством ніщо вже її не в'язало – спольщилася. Своє походження згадувала рідко, зрештою, воно нічого для неї не означало.

Мій господар був, як на ту пору, середину 20-их років, досить поступовий. Було в нього радіо, було авто (а до авто водій), яким він часто

роз'їжджав. З ним і я. Разом з інженером Качором уперше побачив я високі скелясті гори Татри, місто Закопане, Морське Око, гори Пеніни. А море побачив я пізніше, під час шкільного виїзду в рамках військової підготовки у Цетневі, що над Балтійським морем. Для сільського хлопчини, що крім Гладішова, Горлиць і кількох лемківських сіл нічого більше не бачив, ці виїзди були великим пережиттям і не одного мене навчили. Попри велику кількість знайомих і часті зустрічі з ними, мій господар часто нудьгував у своєму домі. Але він був ще пристрасний гравець у шахи. Не маючи часом з ким грати, він узяв мене привчати до мистецтва шахової гри. Я навчився правил дуже скоро, дуже скоро мій учитель мусив також визнати, що я кращий шахіст, ніж він. Відтоді я захопився шахами. Цікаво, що ніколи не був я в шахах першим, а всюди і завжди другим. Вибігаючи трохи наперед, скажу, що на цілу горлицьку гімназію був я другий, потім так само в семінарії в Перемишлі. Ота цікава ситуація тривала навіть і під час ув'язнення в таборі в Явожні, де довелось мені визнати кращим одного німця. Щойно тепер розумію, чому ніколи не був я першим. Я навчився грати від людини, яка сама грала погано, бо не знала шахової теорії.

А шахову тактику можна було вивчити лише з книжок, бо шахи – книжна гра. У них записані стратегії геніальних шахістів, але ані в гімназії, ані в семінарії не мав я змоги ні одної з них прочитати, через що ніколи не став першим шахістом.

У Горлицях скрізь оточував мене польський дух. Починаючи від дому інженера Качора, через усі вулиці й крамниці, аж до школи – скрізь польська мова, польський національний дух. Під час навчання в початковій школі я забув, що я русин – уважав себе поляком. Може, десь глибоко всередині, часом щось нагадувало: ти русин, пам'ятав я також свою лемківську говірку, але ж це нічого не означало. Мене тягнуло до Польщі, до польськості. Там було тоді все: дух, культура, інтелігенція. Збоку не було одної душі, яка могла б пояснити загубленому хлопцеві, хто він, звідки походить, ради чого повинен працювати й жити. Моя гімназія виховувала учнів у дуже патріотичному дусі. Приклади патріотичних чеснот брано з старої грецької та римської літератур, які завжди припасовувано до польської традиції. Крім таких стародавніх лектур, велику роль мали книжки Генрика Сенкевича. «Чому я не живу в тих часах, щоб я міг присвятити себе для свого народу?» – питав я себе подумки (ці слова треба було б тут записати по-польськи, а під «народом» треба розуміти польський народ).

Десь до четвертого гімназійного класу був я людиною абсолютно польської національної свідомості. І в думці не мав, що я є або можу стати свідомим українцем.

Однак, коли старанно будована польськими вчителями будівля мого «я» почала валитися, то почуття патріотизму лишилося. Змінився тільки напрямок. Багато років минуло від часу закінчення гімназії, коли під час розмови з єпископом Єжом Ігнаци (1914-1992) (Гожівський римо-католицький єпископ-суфраган; у 1972-1992 роках Кошалінсько-колобжезький єпископ) я сказав: „Владико, мене патріотизму вчили поляки. Добре мене навчили”.

На моє національне прозріння найбільший вплив мав Михайло Дудра, мій приятель з Гладишова, що вчився в Перемиській українській гімназії (по maturі виїхав до Америки, став професором вищої школи). Ми стрічалися з ним на вакаціях у рідному селі, розмовляли. Це були дуже довгі розмови, на все життя. Михайло знав набагато більше від мене про наші справи і, найголовніше, він знав хто він є, і знав хто я є або, напочаток, ким я повинен бути. І я навіть не озирнувся, коли став свідомим українцем. Весь свій патріотичний запал, дух і прагнення, які досі я віддавав Польщі, я зараз же віддав Україні. Польська будівля в мені завалилася в повну руїну.

Я, людина дуже чутлива, завжди прикро відчував усяку несправедливість і фальш. Тим більше став я відчувати фальш своїх учителів, які знали, що я русин, а все-таки через прекрасних героїв грецької і латинської історії старалися прищепити мені польську свідомість. І не мені одному. Проте їх намагання кінчалися найчастіше невдачею. Більшість наших хлопців-учнів гімназії виходили з неї, попри весь її національний дух, і далі русинами, а ще частіше свідомими українцями. Все відбувалося так само, як зі мною. Четвертий-п'ятий клас був часом національного пробудження майже всіх учнів з лемківських сіл. Часом українцями ставали навіть ті, що походили з родин старорусинської орієнтації, наприклад брати Собини з Бортного.

А ще треба згадати: під ту пору небагато було таких, що починали б науку з українською свідомістю. Гарним винятком згадую братів Гижів. Їх батько був учителем у Висовій і зумів виховати синів в українському дусі. Старший з них був лікарем у Висовій, а молодший, Орест, мій гімназійний товариш, був дантистом у цьому ж селі. У 1945 році виїхав в Україну, де в 1972 році видав пісенник Українські народні пісні з Лемківщини. Українську свідомість винесли з рідної хати також брати Хом'яки.

У гімназії, звичайно, не було ніяких українських книжок, проте завжди нам удавалося щось десь знайти й швидко прочитати. Мабуть, у п'ятому класі прочитав я Кобзаря і Побратимів та інші книжки про козацькі часи, і дуже здивувався – у цих книжках усе викладено інакше, ніж то зробив Генрик Сенкевич. Мої очі відкривалися все ширше й ширше. Богун і Хмельницький вже не були простими хлопськими ватажками, виростили на моїх ідеальних героїв. Поступалися їм місцем та щезали Скшетуський і Вишневецький.

Щоразу болючіше ставало мені, коли дивився на нашу кривду в Польщі. Пам'ятаю, як здивувався інженер Кароль Качор, коли довідався, що я став свідомим українцем. А я просто ставав на сторону свого народу, який зараз після цього мав відчути кривду пацифікації й інших національних гонінь.

У гімназії разом з моїм національним визріванням змінювалося ставлення поляків до мене (хоч і не всіх). Почалися докори, злосливі завваги, потім стало ще гірше. Мало відчував я якусь нехоть до себе й інших українців з боку учнів-поляків. Натомість велика нехоть і ворожість ішла згори, від учителів. Приклад, як завжди, і серед них іде знов згори. Директор гімназії Ян Прокопек, коли побачив, що з якогось заляканого сільського хлопчини по кількох роках виростав свідомий українець, часто не міг утриматися, щоб

докірливо не сказати: „Що ти, русине? Тобі кози пасти, а не в гімназії вчитися”. Ці слова він сказав до мого товариша Миколи Федорка зі Смереківця. З директором якось умів говорити мій тато, одного разу почув я: „Ти дурний, але маєш мудрого батька”. Не всі вчителі поділяли його погляди й ставлення до нас. Останніх я краще пам’ятаю.

Був серед них математик Курчак, дуже гострий, вимогливий, але завжди справедливий. Щойно пізніше я довідався, що він українського роду, хоч жінку взяв собі польку. Він ніколи нічим не виявляв свого походження, однак останнім його бажанням перед смертю було, щоб похоронити його в греко-католицькому обряді. Усі його знайомі та й ми дуже з цього дивувалися. А вже найбільше родина його жінки. „Що то за комедія?” – казали під час похорону.

Один учитель, поляк, навіть любив мене, хоч і знав про моє походження і про те, що я свідомий українець. Коли у восьмому класі прийшлося писати матуру, треба було писати про Пілсудського. Учитель не підтримував політики маршала, однак хотів, щоб я добре написав і тому підійшов урешті до мене й сказав: „Кадити, кадити, ще раз кадити і буде добре”.

Від негативного стосунку до русинів не була вільна навіть наука релігії. Наші учні ходили весь час як на українську, так і польську релігію. Учив її та провадив польську бурсу отець Теофіль Гурніцький. Бурсаки розповіли мені як-то одного разу отець Гурніцький іронічно висловлювався про український дівочий інститут у Перемишлі: „У Перемишлі є ферма руських дівчат”. Довідався я також, як одного разу жиди привели в бурсу якогось польського учня, що побив малих жидівських хлопців. Отець Гурніцький в присутності жидів висварив його, але коли відійшли, сказав: „Ти гарно вчинив, жаль, проте, що дав себе зловити”.

Якось приїхав з відвідинами в гімназію польський єпископ Валенга з Тарнова. Відвідав також і бурсу. Відбулася між ним і вихователем коротка розмова, у якій отець Гурніцький, між іншим, сказав: „Маю тут кількох русинчиків”. За інтонацією розмови, це було подібне до, наприклад, «маю тут кілька песиків». Таке відношення до себе ми дуже часто відчували.

Саме під час науки релігії мав я найнеприємніший випадок за все моє перебування в Горлицькій гімназії. Зараз за мною сидів перекінчик Буздиган (його батько був українець, але коли став начальником станції в Загір'янах – відразу зробився поляком). Постійно чогось хотів від мене, дошкуляв моїм українством, з чого дивувалися навіть мої приятелі-поляки. І от на одній з наук релігії він то за вухо мене потягне, то за волосся, то штурхне, ущипне. Я нарешті не витримав і сказав: „Иди в чорти!”. Почувши, отець Гурніцький підійшов і з цілої сили вдарив мене рукою в лице. Це сталося при всіх. У класі були й дівчата, а це було в восьмому класі, коли я був майже дозрілим мужчиною. Я страх засоромився, не дуже бракувало, щоб віддав цей удар, але зразу усвідомив собі, що це означало б кінець моїй науці. Тож погамувався.

Однак і донині не можу зрозуміти, як священник, покликаний Богом учити людей взаємної любові, незважаючи на національність чи віросповідання, міг бути таким шовіністом.

Єдине, що в гімназії і в цілих Горлицях було нам рідне – це наука релігії для учнів-українців, чи, може, українців і руснаків, бо хоч першими вважала себе переважна більшість, то не всі. Однак це не заважало нам відчувати приємність, коли ми стрічалися, коли розмовляли по-своєму, а ждучи отця-катехита, співати разом наших лемківських пісень. Якби не «релігія», як ми між собою називали науку Божого Закону, то, можливо, ми навіть і не знали б, хто між учнів гімназії свій, а хто не свій. Своім напевно був той, хто приходив на нашу релігію, а приходи́ти на неї, хоч і «руську», ми не боялися й не соромилися, попри атмосферу в школі.

Нашим катехитом був отець декан Юліян Плешкевич. Він приїжджав до нас з Маластова. Заняття були дуже прості. Читали ми фрагменти зі Святого Письма, а потім обговорювали. А нам, молодим, бракувало під час стріч з отцем Плешкевичем. одного: щоб він хоч трохи поговорив з нами на національні теми, як ми це не раз чули під час навчання польської релігії. Отець Плешкевич, правду сказати, був проукраїнської орієнтації, проте до національної проблематики не був занадто чутливий, можна навіть сказати, що майже ніколи з нами в такі розмови не заходив.

Церкви у Горлицях не було з огляду на брак вірних. Тільки раз у рік, на Великдень, отець Плешкевич відправляв спеціально для учнів гімназії нашу Службу Божу. Тоді ми могли висповідатися й причащатися. Відправа відбувалася наперед у костелі, у бічній наві, а потім в каплиці римокатолицьких сестер. Горлиці були майже виключно польсько-жидівським містом. Лише у ярмакові дні приїжджали з навколишніх сіл лемки продавати те все, що давали їх бідні «газдівки».

Нашої інтелігенції в місті майже не було. Жили, щоправда, два адвокати: один, Борисевич, уважав себе українцем, але жодної діяльності не вів, а другий, Сьокало, таку діяльність вів, однак у старорусинському напрямку. Свідомим українцем був лікар Степан Шмігельський.

Не було також жодної української чи старорусинської організації. Лише раз у тижні ми стрічалися – на «релігії» – хоч і відчувався згаданий вже поділ учнів-русинів на тих, що твердо трималися української орієнтації і прихильників москвофільства, яких було набагато менше від перших. Однак ніякої ворожнечі між нами не було. Польська більшість була достатньо великою, щоб ми трималися разом попри малі розходження в поглядах, про що говорили ми такою ж самою мовою.

У гімназії українців узагалі було дуже мало, усього, може, десь 20. Це за весь час моєї науки. А всіх учнів було понад 300. У моєму класі було 4-ох українців, крім мене, Орест Гижа, Кней та хлопець, що його імені вже не пам'ятаю. У класі ж було 34-ох учнів.

У науці мав я в дечому труднощі. У четвертому класі треба було вивчати латинь, грецьку й німецьку мови, а до чужих мов не було в мене нахилу. Моїми улюбленими предметами були математика, фізика, астрономія

й географія, хоч треба було їх занедбувати з огляду на те, що наука чужих мов забирала мені досить багато часу.

У такій-то атмосфері і в таких-то обставинах збігло п'ять років науки в Горлицькій гімназії імені Марціна Кромера, закінчених щасливо матурою в 1932 році.

Склавши іспити, я рік провів у Гладишові у батьківській хаті. Почувався досить кепсько, щось погано було з моїми легенями.

За той рік мав я нагоду добре придивитися до ситуації в селі. У ньому й далі боролися за впливи два табори: український і москвофільський. З Горлиць часто приїжджали лідери москвофільського табору. Однак злам 30-их років показав перевагу на стороні проукраїнського напрямку. У ньому було більше студентів, з самого Гладишова п'яťох, прилучилися ще й два зі Смереківця, Федорко й Пиртей, а також учениця середньої школи Меланія Дзямба, моя кривна. Українцем був новий наш священник Андрій Злупко (годі було б бути кимсь іншим бувшому сотникові Української Галицької Армії), який міцно впливав на хід подій щодо національних справ у селі. До нас приєдналися щосвітліші газди й багато інших людей. Діяльність українського табору на початку 30-их років стала настільки динамічною і гострою, що в 1932 році польська адміністрація дала наказ закрити читальню «Просвіти». У селі залишилася, отже, тільки читальня Качковського.

Якраз тоді я й вернувся з гімназії. Про мої погляди тоді не всі ще в селі добре знали. Я вирішив це використати: записався до читальні Качковського, щоб виконувати у ній роль «троянського коня», тобто розвалювати москвофільський табір із середини.

Мене записали. Дозволили читати лекції. Я радо погодився й мав кілька лекцій та бесід, які були на початку досить невиразні щодо національної проблематики, а потім почала в них пробиватися проукраїнська тенденція. Довго протриматися з такими поглядами в читальні Качковського мені не вдалося. Десь по трьох-чотирьох місяцях москвофіли мене усунули.

Звичайно, боротьба між тими двома орієнтаціями не відбувалася без свого тла, контексту. Тлом була тут польська політика щодо лемків. Поляки міцно підтримували москвофілів, бож це найміцніше послаблювало українські впливи. Ніщо не послаблює противника більше, ніж внутрішні розколи. Виконавцями такої політики були на нашому терені: теренова адміністрація й погранична сторожа. Осідки обох були якраз у Гладишові, селі досить великому і віддаленому 8 кілометрів від кордону з Чехословаччиною.

З пограничниками мали ми дуже неприємну переправу, яка потім довела до мого засудження. Раз москвофіли разом з пограничниками зорганізували у своїй читальні танцювальну забаву. Ми, хоч і не мали своєї читальні з відповідною залею (у читальні Качковського була велика зала) вирішили протидіяти їм і підготували забаву для української молоді. Під забаву вибрали ми велику хату свідомого газди Василя Ковальчика. Дві забави почалися, отже, одночасно, але дівчата прийшли до нас трохи не всі, а саме від цього залежав успіх. В читальні москвофілів вояки з пограничної сторожі чекали дівчат. Не заставши їх, дуже зденервувалися й прийшли до

Ковальчикової хати розігнати нашу забаву, що дуже гарно відбувалася. Коли їх поведінка стала вже нестерпною і загрожувала, що забаві таки буде кінець, я встав і дуже гостро запротестував. Протест не поміг. Забаву мушили ми перервати. На другий день я пішов до коменданта розповісти про неприємний випадок і скандальну поведінку вояків. Усе я сказав, а вкінці висловив думку, що він повинен якось покарати винуватців за напад на нас,

а коли цього не зробить, то я передам справу в суд. Проте комендант все обернув проти нас, сказавши, що під час забави чулися антипольські гасла, що забава була націоналістичною зустріччю. Це була брехня. Відповідний висновок пішов від коменданта до адміністрації, яка вже добре знала, що далі з ним робити.

Дійшло до судового процесу. Головним звинуваченим був я, брати Іван і Данило Хом'яки та Михайло Дудра. Боронити нас приїхав славний на всю Галичину адвокат Володимир Загайкевич, що прославився вдалими оборонами наших хлопців, звинувачених безпідставно в націоналістичній діяльності. Однак оборонити нас не вдалося, здається, він не встиг добре вивчити документів справи, бо приїхав запізно. А суд вміло зробив з білого чорне, з чорного біле, і засудив нас. Я отримав вирок: один рік в'язниці, проте з відстроченням на три роки. Так-то покарано мене за «український націоналізм» (див. документ № 1).

Гладишів, як і кожне лемківське село тієї доби, потопав у горілці. У селі були два шинки. Один належав до сина мого вчителя Кобанього, а другий був жидівський. Тоді якраз я став завзятим абстинентом і противником споживання всякого алкоголю. А це має свою історію. Будучи в гімназії, мав я нагоду попробувати на смак горілку, вино, знав також і цигарки. Це перепробували майже всі гімназисти. Яюсь перед самою матурою, на Різдво приїхала до мого господаря Качора родина. Звичайно, трохи випили, а потім пішли до знайомих колядувати. І взяли мене з собою. У знайомих також дали горілку, дали вина. Я випив разом з іншими, проте сп'яніння не відчув, так що ще пішов на польську пастерку до костела. А там випитий алкоголь показав свою силу – мене з костела винесли на руках, я був цілковито п'яний. Протверезівши, так засоромився, що вирішив: більше ніякого алкоголю до вуст не візьму! Перестав також курити. З тими настановами приїхав до розп'яченого Гладишова, де пробував хоч трохи протидіяти «зеленому змієві». Підготував кілька лекцій в читальні Качковського, але вони більшого впливу так і не мали.

Набагато більше зробили тут театральні вистави, зорганізовані нами, кількома студентами і групою гладишівської молоді для сцени, яку ми зробили в stodолі моєї сестри. Вивчили кілька п'єс, між іншими, дуже повчальну «Блудний син», де титульну роль грав я. Режисером п'єси був Михайло Дудра, натомість брати Хом'яки приготували гарний вертеп, жидом у ньому став мій швагер Василь Михалюк. Вони зорганізували також церковний хор, бо Іван мав музичний хист, був диригентом цього хору, а Данило співав дуже гарним тенором. Наші п'єси похвалили гладишів'яни, а потім і мешканці навколишніх сіл, куди ми їздили показувати наш «театр».

Розділ II СЕМІНАРІЯ І ПОЧАТОК СВЯЩЕНСТВА

За той проведений у рідному селі рік мій намір іти на богословські студії остаточно поглибився й дозрів до того, що я повідомив родину: хочу стати священиком. Тато цією новиною не був занадто вдоволений. Він волів би бачити мене при якійсь світській праці, однак не сказав ні. «Ти маєш уж своє вісімнадцет літ, маєш матуру, роби як уважаєш». Вдоволена була, зате, мати. Вніс я заяву до Духовної семінарії в Перемишлі. По якомусь часі викликали мене приїхати до Перемишля, . щоб відбути розмову про покликання і всі інші справи молодого людини, що вирішила вчитися в семінарії. Якось знайшов я семінарійний будинок, гарний, великий, на схилі гори. У залі, де було вже повно таких як я, усі ждали приходу єпископа й професорів. Урешті вони прийшли й по черзі розмовляли з кожним з нас. А зі мною під час тієї вступної розмови сталась мала пригода. Я не «говорив», а «бесідував» тобто знав тільки свою винесену з рідної хати лемківську говірку, а н літературну українську мову. Відразу сказав про це професорам, тоді владика Йосафат Коциловський сказав без ніякого здивування: «Говоріть, говоріть, як знаєте, ми розуміємо», а далі запитав чи вмію співати. Довго не задумуючись, набрав я в легені якнайбільше повітря й почав на весь голос Бог предвічний на... «Вистачить, вистачить» – перервав владика. Поставили ще кілька питань, а мене найбільше цікавило одне: чи зможу я вчитися на священника, чи ні. «То буду прийнятий, чи не буду прийнятий?» – випалив я врешті сміливо. Владика відповів: «Почекайте, побачите. Дістанете відповідь на письмі». І з такими словами відїхав я до Гладишова. Чекати довго не було треба. Десь по двох тижнях прийшло повідомлення, що я зарахований вчитися на священника в Перемиській семінарії. Минув ще місяць і я поїхав туди з малою валізкою в руці.

Початок науки збігся досить щасливо з значними змінами в семінарії. По-перше, змінився час навчання. Досі воно тривало чотири роки, а від 1933 року збільшилося до п'яти. Це було пов'язане з другим фактом. Якраз тоді приїхали з Риму новоспечені викладачі, майже всі подвійні доктори: теологи й філософи. Між ними були: пізніший ректор отець Івана Кузич, отець Микола Денько, отець Степан Граб, отець Володимир Голинський. Привізши із собою європейську науку з самого Риму, нові викладачі зовсім змінили спосіб науки в семінарії, дуже піднесли рівень викладання. Можна навіть казати, що рівень навчання в Перемиській семінарії не поступався тоді Львівській. Це міг я порівняти під час розмов з моїм товаришем Хом'яком, питомцем Богословської академії у Львові. А виклади з філософії, можливо, навіть і перевищували виклади зачитувані у цій академії.

Курс філософії читав отець доктор Іван Кузич, який на початку був проректором Семінарії (ректором був ще кілька місяців отець Володимир Гмитрасевич), а потім і ректором. Він викладав дуже гарно, голосно, з прекрасними інтонаціями, захоплювався темами викладів, що рясніли прізвищами різних філософів й їх філософськими системами. При всій вченості доктора Кузина, була таки одна біда: він читав свій курс латинською мовою, а з латини на початку ми взагалі дуже мало розуміли, а що вже

говорити про філософські терміни. От доктор Кузич 45 хвилин читає, а ми лише вдивляємося в нього, розуміємо п'яте через десяте. По кількох викладах він, мабуть, зрозумів, побачив наші очі, що ми не все розуміємо й старався кількома реченнями українською мовою передати зміст зачитаного. Однак знов сталася мала помилка: він робив це на кінці викладу, а треба було на початку, тоді ми далеко більше розуміли б. Щойно десь по двох роках, коли ми краще вивчили латинь, могли посмакувати рівнем і стилем філософських викладів доктора Кузича.

Латиною читав нам також отець доктор Володимир Голинський. Дуже веселою людиною був отець доктор Степан Граб. Веселість вдачі він легко поєднував з дотепністю та інтелігенцією. Багато розповідав про різні його витівки ще за часу римської науки. Якось познайомився він у Римі з питомцями, що нічого не знали про Україну й українців. Отець Граб взявся одному із них, дуже, наївному, пояснювати. Виявилось, що українці людожери, а тому він має велику охоту його з'їсти, бо ще й зголоднів. Його слухач перелякався. Цей жарт всі довго пам'ятали.

У семінарії отець доктор Степан Граб учив різних предметів, але ні одного постійно. Потім він був військовим капеланом для наших жовнірів при Війську Польському у Львові. За німецької окупації був парохом у Германовичах, а від травня 1946 року в Кракові, де був арештований під час акції «Вісла» й вивезений в Сибір. Відморозив там ногу й калікою вернувся в Галичину, став православним парохом, бо Греко-Католицька Церква вже була зліквідована. Помер у 1962 році в Дрогобичі.

Духовником у семінарії мали ми отця доктора Миколу Денька. Усі його дуже любили, бо був нам і батьком, і товаришем. Дуже дбав про всіх питомців, можна було з ним розмовляти на всякі теми і завжди мав для кожного добру раду.

А найбільшим авторитетом був отець Василь Гриник. Він читав історію, особливо ж цікавився проблематикою введення унії. Був людиною всесторонньо обізнаною, хоч і не мав докторату. Однак ми найбільше брали й вчилися саме від нього, бо він був великий ерудит, умів усе нам передати, чого не завжди досягали інші викладачі, не маючи відповідного педагогічного досвіду. У отця Гриника були також вдалі проповіді. Він, між іншим, проповідував щороку під час свята на могилах наших воїнів у Пикуличах. А по війні був чи не найсвітлішою постаттю з-поміж наших священників у Польщі.

Перші місяці науки проминули для мене під знаком проблем з українською мовою, що почалися вже при вступі в семінарію. Пригадую собі ще одну забавну пригоду, пов'язану з моєю лемківською бесідою. Від перших днів перебування в семінарії я старався якнайшвидше вивчити українську літературну мову. Невелике було моє уявлення про неї, думалося, що все буде гаразд, коли наголос не буде лемківський. І тому казав я «дайте для Заяця капусту». Звичайно, сміх з моїх наголосів був превеликий, проте ніколи не відчув я у ньому злостивості.

Найсмішніше прийшло під час одних з читань, які в нас завжди відбувалися при обіді. Було в нас звичаєм, що один питомець прочитував

короткий фрагмент зі Святого Письма й частину якоїсь релігійної книжки. Знаючи, коли буде моя черга, я наперед поробив собі наголос на тій частині тексту, що мав її читати, могло їх вистачити десь на п'ять хвилин, бо після цього часу котрийсь з отців, присутніх на обіді, казав «Слава Ісусу Христу», які означали читанню кінець. Однак сталося так, що отець побачив поставлені в тексті наголоси і хотів собі з мене пожартувати. От я й читаю, наголоси всюди добрі, я дуже вдоволений собою, проте минає п'ять хвилин, у мене кінчаються наголоси, натомість починається непідготований текст, а отець не збирається сказати рятівного «Слава Ісусу Христу». Читаю далі, а всі питомці вже починають братися за боки від сміху. Тоді я додумався про що йдеться, глянув на отця, а тоді поклав на стіл книжку й сам сказав: «Слава Ісусу Христу». У відповідь почув «Слава навіки», що й означало: перестали сміятися.

Попри всю анекдотичність цієї історії, життя в семінарії не було занадто веселе, тільки через свою молодість питомці всюди знаходили можливість пожартувати. Панував у ній великий, майже військовий режим. Наших семінарійних порядків не можна було й порівнювати з дисципліною у Львівській Богословській академії, де вона була набагато лагідніша. В Перемишлі ми жили зовсім ізольовані від міста, від іншого, ніж наше, життя. Тільки раз у тижні могли відвідувати нас рідні й знайомі, та й тоді розмова відбувалася в мовниці. До міста ніхто не міг вийти сам – завжди ішов хтось із старших питомців. Щотижня відбувалися групові проходи. Ішли ми тоді далеко поза місто. Часто ішов з нами ректор. Ніколи не вийшли ми самі. Таке пильнування мене дивувало. Я вважав, що коли хтось вирішив бути священником, то він ним хоче бути весь час, і треба мати до нього довір'я. Про свої сумніви розповів я котромусь з професорів. Він відповів: «Вам, можливо, таке пильнування й непотрібне, але іншим – так».

Вставали ми о 6 годині ранку. Одягнувшись, ішли до каплиці н; роздумування над запропонованою минулого вечора отцем-духівником темою. Потім Служба Божа й сніданок. Виклади починались о 8 годині й тривали до 13-ої, коли-то ми обідали. Відтак були рекреації прохід або сітківка. Перепочивши, починали ми науку, що тривала до вечірнього Богослужіння. Потім була вечеря, а після неї отець-духівни давав нам «точки під розвагу» на наступний ранок.

Марненьке було харчування, перш за все – замало. Всі ми були молоді хлопці. Усі п'ять років нам завжди хотілося їсти. Про перебування в семінарії казали навіть: «Чекання, коли буде обід, а потім, коли буде вечеря». На краще харчування семінарія не мала грошей. Деяк з-поміж нас отримували пачки з дому. Мав таке щастя і я.

На коридорі не можна було промовити ні слова. Часом нас навіть підслуховувано, щоб перевірити чи дотримуємося цієї заборони. Говорити могли ми тільки в залі.

Інша заборона стосувалася «груп». Хто ж були ці «групи»? Творили їх хлопці з одного регіону, наприклад, з Сокальщини, Лемківщини. Гуртуватися на такій засаді ми не могли, хоч було дуже природним, що спільне

походження прямо штовхало до тіснішого знайомства. Попри заборону, ми таки гуртувалися й дуже тоді любили робити спільні знімки. Створили собі таку групу й лемки. Крім мене, з Лемківщини був ще Шпинда, Фаль, Малиняк, що помер потім після року священства, та Гамбаль, але останній не дійшов до кінця, тобто п'ятьох. І, звичайно, зробили ми собі спільний знімок. У нашій, як і кожній іншій групі, не було ніякої небезпеки, бо всі ми були свідомі українці, однак ректор, довідавшись про знімок та групу, викликав мене до свого кабінету на розмову. Ректор показав мені знімок: «А ви чули, що я проголосив?»

– «Чув»

– «То чому ви тут робите щось осібне?» – «Ми товариші з Лемківщини, ми так собі», – відповів я. У моєму «так собі» був лише збережений й донині великий сентимент до лемківської бесіди й пісні, проте події другої половини 30-их років на Лемківщині навчили наших наставників, що такі «групи» можуть принести також щось загрозливе для церковної й національної єдності. Отже, ректор тиснув мене далі. Я боронився й боронився, аж урешті, не чуючи на собі ніякої вини, не витримав і сказав: «Прошу отця-ректора, коли я завинив, то прошу мене покарати, і кінець». Ректор відразу змінив тон з грізного на лагідніший і тільки підкреслив ще раз, щоб у ніякі групи не входити.

Ясно поставлено в семінарії справу celibату: не можна мати жінок. Через цю заборону частина питомців не докінчила науки.

Узагалі з мого курсу – найбільшого за всю історію семінарії – докінчило її 30 питомців. З різних причин не вдалося цього досягнути здається 6 або 8 товаришам.

Крім богословської науки, питомці займалися також працею в різних гуртках. Багато співало в семінарійному хорі – найкращому хорі в Перемишлі. Він співав на Йордан, коли за нашою процесією тягнувся до Сяну мало не весь Перемишль, а також під час єпископських богослужінь в церкві чи на більші свята.

Дуже гарно вдавалися нам різні театральні вистави. На семінарійній сцені відзначали ми також церковні свята, роковини викладачів, нашого перемиського владика Йосафата.

На одні з його іменин я намалював лаурку та виписав на ній побажання. Ми її вручили і я не думав, що коли-небудь після трагічної кончини владика-мученика, побачу її. По роках віднайшов я її між його речами. Видно, владичі сподобалася, коли він зберігав її у себе.

На академії в честь св. Йосафата в 1934 році був присутній папський легат Іван Гудечек, який приїхав із Риму в Польщу в справах Апостольської Адміністрації Лемківщини.

Гарно й весело відбувалися святкування св. Андрія та «Вертеп». Я, як завжди, розмальовував декорацію, а хлопці аж тремтіли, щоб чимскоріш показати різні придумані вже заздалегідь скетчі. Звичайно, виливали ми тоді також віск на воду. Раз, нібито випадково, нашому ректорові вилився єпископський жезл. Особливо ж тішився святом св. Андрія наш найвеселіший з-поміж отців – Степан Граб, а в різних скетчах показував себе

наділений неабияким акторським талантом питомець Їжик, що потім знайшовся у німецьких концентраційних таборах. Звільнили його з табору американські війська. Потім виїхав у Канаду, став душпастирем у Вінніпезі, видавав часопис «Поступ». Патріарх Йосиф іменував його митрофорним митратом.

Доволі можна було присвятитися також спортові, що більшість питомців і робила. Між ними я. Ще в гімназії полюбив я всякі види спорту, дуже любив бігати, їздити на лещатах, ковзанах, грати в сітківку. Звичайно, не переставав я цікавитися й шахами, хоч давалася взнаки мала обізнаність з шаховою літературою.

Попри моє захоплення спортом, здоров'я й далі мав погане, часто я хворів. Цікаво, але про кожну недугу все знала мама, хоч я ніколи про це не повідомляв її. Будучи хворим, отримував від мами листи, де вона писала: «Ти напевно знову хворий, бо я це відчуваю». Це мене неабияк дивувало, виходить, були ми з собою добрі медіуми.

Вакації тривали десь три місяці. Тоді всі ми виїжджали додому. Дуже модними були тоді мандрівки по рідній землі.

Зібравшись по двох-трьох, питомці ходили від села до села, від приходства до приходства, щоб краще пізнати життя свого народу, побачити як практично виглядає праця священника, яку не так довго мали виконувати ми самі.

Будучи на третьому курсі, разом зі своїм товаришем Іваном Хом'яком, що вчився у Львівській семінарії, вибрались ми в таку мандрівку по Лемківщині. Хотіли відвідати старі церкви, щоб подивитися на стародруки й старе малярство, бо тоді виник, завдяки митрополитові Андреєві Шептицькому, музей у Львові, який цікавився такими речами, а відомо було: по наших старих церквах переховувалося пребагато різних цінних пам'яток.

Під час нашої мандрівки ми не знайшли цікавих книг, проте мали цікаву «політичну» пригоду. Ішли через села Криве, Граб і далі на схід. Дійшли аж до Устрик Горішніх, а вертаючись зайшли до Риманова, де тоді був осідок новоствореної Апостольської Адміністрації Лемківщини. Культура наказувала нам, питомцям, піти й привітатися з апостольським адміністратором, який незабаром міг стати нашим головою, бо ж ми були лемки, а лемків наша церковна влада мусила давати назад на Лемківщину виконувати свої душпастирські обов'язки. Апостольським адміністратором був тоді отець доктор Василь Масцюх. Він був колишнім викладачем подружнього права, написав також книжку «Право подружнє», з якої ми в семінарії й вчилися. До його дому підійшли ми надвечір, були вже досить близько, коли раптом з усіх боків обступили нас польські поліцаї. Заложено нам наручники й повезено на поліцію, де цілу ніч провели ми у підвалі. На другий день прийшов розпізнавати нас отець Василь Бартко, капелан апостольського адміністратора. Сам капелан вчився в нашій семінарії, одна уникнув виключення, хоч і був староруської орієнтації, дуже вміле скриваючи свої погляди. Він нас пізнав і потвердив на поліції, що ми питомці, що й було згідне з нашими інформаціями. Однак чому нас арештовано? Виникнення Апостольської Адміністрації Лемківщини частина

українців потрактувана як ворожу роботу поляків. Отже, польська поліція лякалася, що два незнайомі молодики шикують замах на отця Масцюха. Арешт таки не зміг вплинути на зміну нашого рішення провідати його. Однак отець Масцюх був такий переляканий справою з попереднього дня, що навіть не хотів з нами довше поговорити. «Не ходіть, не ходіть», – сказав тільки і попрощався з нами. Здається, він таки жив у постійному страху перед замахом.

Я вернувся додому. У часі, коли вчився у семінарії, впливи москвофільської орієнтації в Гладишові майже повністю занепали. З довголітньої боротьби з чужими впливами й темнотою переможницею виходила проукраїнська орієнтація. Перед війною в Гладишові старої орієнтації тишком-нишком трималося тільки кількох газдів. Наша праця зробила своє.

Семінарія дуже добре підготовувала нас до священничої праці. Особливу увагу зверталось саме на душпастирську підготовку, а менше на науку. Ми мали бути насамперед душпастирями, а лише деякі з-поміж нас могли б стати науковцями, дослідниками якоїсь ділянки історії Церкви чи літургії. Гомілетика, ведення канцелярії, канонічне законодавство – саме ті предмети знали ми найкраще. Результат був такий, що відразу після виходу з семінарії могли ми починати самостійну душпастирську працю як парохі.

Натомість узагалі не підготовувано нас до національного життя. Однак тоді був якраз такий час, коли за нас робити цього нікому не було треба. Національні справи охоплювали тоді всі ділянки життя, не були від них вільні навіть високі семінарійні мури. Усі питомці мали дуже високу національну свідомість. Траплялися газетки й інша оунівська література, хоч все це засекречено перед нашою владою, бо коли б виявлено таку літературу, її власник відразу опинився б поза мурами семінарії. Однак молодість підказувала не коритися цим заборонам. Ми відзначали важливіші національні свята, роковини смерті видатних наших героїв.

Усі ми, майбутні священники, прагнули бути з народом не тільки в церкві. Більшу прихильність здобув погляд, що священник повинен бути з людьми також і в будень, у читальні «Просвіти» і в кооперативі. Повинен вести громаду в кожен час. Цій zasadі – завжди і всюди зі своїм народом – я старався бути вірний усе своє життя.

Треба також відзначити, що в семінарію потрапляли найздібніші. А з другого боку, при вступних розмовах професори напевно брали до уваги національну свідомість майбутнього питомця. Не могли вчитися, наприклад, старорусини. Вдалося тільки згаданому вже капеланові першого апостольського адміністратора Лемківщина отцеві Барткові. Він настільки добре скривав свої погляди, що ніхто не помітив у ньому ні найменшого сприяння староруській ідеї, яка виявилася в нього щойно після закінчення семінарії.

Науку в семінарії закінчив я у 1938 році. Екзамени пройшли досить легко. До свячень дійшло 30 дияконів. Через велику кількість поділено нас на дві групи. Моя група була висвячена 13 березня 1938 року, а довершив цього

сам преосвященний Йосафат Коциловський. Другу групу вводив у священничий стан владика Григорій Лакота.

На мої священнічі свячення приїхав тато. Він потім склав подяку ректорові за те, що довів мене до священства, який цим неабияк зрадив, кажучи, що це вперше хтось йому дякує, хоч він не одного питомця довів до священства.

Ставши священником, я поїхав відпочивати у рідне село, бо легені не переставали давати про себе знати. Удома й застало мене призначення на сотрудника пароха в Ждині, отця Володимира Ардана. Отже, мала початися нормальна священнича праця. Треба ще згадати, що я був третім священником з Гладішова. Переді мною були вже: отець Ігнатій Галушка та отець Михайло Ковальчик. Будучи лемком, я автоматично перейшов під Апостольську Адміністрацію Лемківщини. Владика Йосафат Коциловський старався давати туди священників, щодо яких не мав ніяких сумнівів, що добре справлятимуться зі своєю працею.

Ще перед переходом до Ждині мав я першу Службу Божу в рідному селі Гладішові. З околиці приїхало кілька священників і багато вірних. Зі Ждині й Смереківця прийшли процесії з хоругвами й хрестами. Цю врочистість я дуже міцно пережив. Якраз тоді за старанням парафіян закінчено будову нової гарної церкви. Попередня згоріла під час Першої світової війни. Довго гладішів'яни молилися в приходській каплиці – аж до приходу отця Злушса, який на початку 30-их років вирішив почати будову нової церкви, що її якраз і завершено на час мого висвячення. Збіг обставин був настільки щасливий, що земляки казали, що нову церкву поставлено якраз для мене, щоб було де відправити першу Службу Божу.

А потім Ждиня, село розположене 4 кілометри від рідного Гладішова. Новий апостольський адміністратор о тець Яків Медвецький³ призначив мене за сотрудника отцеві Володимирові Арданові, що у Ждині відправляв від 1925 року. Звичайно, його я знав уже раніше, бо ж не один раз відвідував Ждиню під час вакацій.

Отець Ардан був світлою людиною, лемко родом і свідомий українець, але Ждиня під цю пору була старорусинська. Попри всі старання, парох не зміг нічого тут вдіяти.

Здається, він почав трохи загостро, що й не сподобалося ждинським газдам, які стали проти нього муром у тій квестії. А отець Ардан не вмів говорити до них, не вживаючи слова українець, чого, натомість, не могли стерпіти москвофільські ждиняни. Отже, мовчанкою обходжено цю квестію, проте розходження щодо політичної орієнтації не впливали на добрі відносини між парохом і парафіянами в інших справах. Ждиняни, як і всі лемки, були дуже релігійні. Вони шанували отця Ардана як священника, а не любили як українця.

Мене ждиняни прийняли добре, я був «свій», уродженець недалекого села. Через те я й знайшов спільну мову як зі старшими, так і з молодшими парафіянами.

Ждинська парафія складалася з трьох сіл: Ждині (531 душа), Конечної (349 душ) та невеликого присілка Лугу (190 душ). У всій парафії було всього

49 чоловік латинників. Це не були місцеві люди, а приїжджі – учителі, робітники на тартаку в Лузі та прикордонна сторожа. Крім них, були ще жиди. Було їх 42 душі.

У самій Ждині мешкала родина заарештованого й страченого австріяками під час I світової війни отця Максима Сандовича. Дяком при церкві був його рідний брат. Проте він не поділяв поглядів страченого брата. Коли почалися наприкінці 20-их років переходи лемківських сіл на православ'я, Ждиня не піддалася православній пропаганді і залишилася при греко-католицтві.

Немалу роль відіграв тут саме брат отця Сандовича. Він сказав: «Я на старі роки під вербу не піду ся молити».

Ждиня розділяла найбільшу біду всіх тодішніх лемківських сіл: пиянство. Отже, моє парафіяльне село було особливо розпиячене. У неділі та святочні дні, вийшовши з церкви, господарі та старші парубки йшли до корчми пити горілку. Не було небезпеки, що не помістяться чи не стане «палюнки»: у селі були аж три корчми, дві з них жидівські, а одна «своя», що її тримав місцевий лемко, воєнний інвалід. Ті корчми доводили вже село до краю морального й матеріального запустіння, і я дуже скоро зрозумів, що єдиним порятунком перед перспективою дальшої деградації села – почати боротьбу проти жидівських шинків. Звичайно, не тому, що вони жидівські, бо як людина я ніколи не належав до шовіністів, але в застаній ситуації це був єдиний вихід.

Задумав наперед відтягнути якимось способом молодь, мав надію, що потім вдасться так само зробити й зі старшими. Неважко мені було дійти саме до такої черговості. Не міг я почати від старших, бо ж більші можливості успіху давала саме молодь. На неї міг я мати більший вплив. Зрештою, вона щойно починала пити, я був ровесником багатьох, а ще молодь як молодь – прагнула заповнити чимось пустку, знайти новий світ і переживання. Натомість з такими атутами не міг я підходити до старших, і тому вирішив залишити їх на кінці.

Пиянство серед ждинян здавалося мені тоді найгіршим парафіяльним лихом. На Службі Божій застав я повну церкву, а на вечірні було вже тільки кілька жінок. Молодь – у шинках. Думаючи над тим, як відтягнути її звідти, врешті задумав зацікавити молодих людей спортом. «Так, треба почати від спорту», – подумав я і відразу почав діяти. План склався дуже швидко. Зпоміж молодих вибрав я кількох, з якими мав надію почати спортивні змагання в селі. Разом впорядкували ми велику площу, недалеко від церкви, вкопали стовпці. Потім я поїхав до Горлиць купити сітку й м'яча. Одного недільного пополудня запросив хлопців грати в сітку. Я знав правила гри. Не треба їм було довго пояснювати: гра в сітку виявилася для них такою привабливою і новою, що вони, завзято граючи, забули піти ввечері в корчму. Я дуже радів, а коли прийшла врешті пора вечірні, погнав їх усіх до церкви, а по вечірні знову ми всі вертались на площу. І так було щонеділі й в кожне свято.

По селі відразу пішла чутка про спорт на площі. За молоддю потягнулися й старші, бо в селі був такий звичай, що старші любили

дивитися, як молодь бавиться. Гра в сітку дуже нагадувала їм весілля або танцювальні забави: молодь танцює, а старші розмовляють і дивляться. Я навіть поробив їм лавки навколо майданчика, який вже притягав до себе все село.

По сітці прийшла черга розширити спортивні змагання й на легку атлетику. Треба сказати, що тоді показалося в селі багато спортивних талантів. Пам'ятаю одного хлопця, що міг би далеко зайти в скоках на віддаль, коли б у нього був тренер і кращі обставини життя.

Зорганізував я також забави для дітей. І було нарешті так, що коли я відслужив недільну Службу Божу, пішов пообідати, то вже прибігали під вікно хлопці й, не даючи мені докінчити, кричали: « Чекаєм на вас». І це була правда. Тоді я приходив і розділяв гри. Хлопці завжди хотіли втягнути до гри й мене. Спочатку я приставав на це, але потім більше суддював, ніж грав, бо ж не все ж можна було мені робити так само, як їм. Так минали години. Під час вечірні я мав завжди повну церкву людей, де все виголошував ще коротку проповідь, звертався до молоді, пояснював шкідливість горілки й тютюну, просив кинути пити й курити.

І врешті досягнув я того, чого хотів: усі три шинки спорожніли. Уявляю собі також здивування старших ждинян, коли одного недільного ранку після Служби Божої уся молодь, на очах своїх батьків, склала присягу: «Повздержуємося на три місяці від горілки й тютюну». Чому тільки на три місяці? Я мусив бути таки обережним, могло ж виявитися, що більше, ніж три місяці здержливості це забагато, по-різному могло ще з молодими бути. А по трьох місяцях ніщо не забороняло продовжити присяги. Однак світові події вже не дали мені дочекатися абсолютного успіху. У Ждині був я тільки рік, а багато часу пройшло, доки я підготував молодь до такого твердого рішення.

Ждинські спортивні змагання стали врешті подією на всю околицю. З сусідніх сіл приходила молодь, напочаток подивитися, вивчити правила, а потім і самим вдатися в гру. Звичайно, ці змагання були також великим ударом для всіх власників шинків. Жиди зняли великий гвалт. Справою зацікавилася польська адміністрація. Почалися також доноси, яких густішало разом з тим, як розгорталася діяльність у селі (див. документ № 2).

На шинках не можна було закінчити. Прийшовши до села, я застав у ньому кооперативу. Заснував її ще отець Ардан, проте не мала вона великих прибутків і не могла бути конкуренцією жидівським крамницям. Кооперативою теж треба було зайнятися, бо вона могла дати багато користі мешканцям села. Скликали ми збори членів кооперативи. Разом обговорили ситуацію, я погодився

взяти на себе обов'язки справника. Це була ключова функція. Передусім від справника залежало, які будуть товари й ціна в кооперативі, чи зможуть вони конкурувати з товарами, пропонованими жидівськими торговцями. Я добре знав околицю і знав, як треба торгуватися за товар. За ним їздив до Горлиць. Там гуртівні належали також до жидів. Вони мали добрий спосіб на купців: один товар давали дуже дешево, а інші вже дорожче. Виникало враження, що, мовляв, у мене дешевше, ніж в іншого,

тільки те і те трохи дорожче. Однак я не давався на їхні хитрощі, казав подавати собі список товарів і цін, і вибирав тільки найдешевший в даній гуртівні товар. «О, то ви такі?» – здивовано питали жиди й аж рушали раменами. Я купував товар по такій ціні, що потім, докинувши ще прибуток для кооперативи, таки продавав його дешевше, ніж жиди в селі. Дорожче саме настільки, щоб до нашої кооперативи приходило більше клієнтів, ніж до них. А клієнтів не бракувало. Наперед прийшла молодь, за нею старші.

Жиди, переконані спочатку, що нічого в нас з кооперативою не вийде, лише усміхалися, однак згодом відчули загрозу і знов почали страшно нарікати на мене й кооперативу, яка тимчасом вже настільки збільшила прибуток, що за дивіденди ми змогли купити радіо. Тоді це була ще велика рідкість по лемківських селах. А разом з радіо ожив весь світ, до якого наші газди були дуже цікаві. Вони цілими вечорами сиділи й слухали вістей. А світ поволі, місяць по місяцю, наближався до великої біди – до війни.

Отець Ардан дуже добре оцінював тодішню політичну ситуацію. Коли німці зайняли Австрію й Чехословаччину, він сказав мені: «Буде друга світова війна, але німці напевно її програють, бо з їдою апетит росте і тому німці будуть забирати одну державу по другій, але їх шлунок не стравить того всього, що „з'їдять"». Я тоді ще не надто вірив у його пророкування й далі займався більше діяльністю в селі, ніж слідкуванням за подіями у світі.

Відносини з парохом склалися в мене добре. Він бачив мою працю й хвалив її, розумів і підтримував.

Отець Ардан був добрим священником, маючи вищу математично-фізичну освіту, був більше в усьому теоретиком, ніж практиком. Усе любив виконувати при допомозі математичних формул і у відповідності з теоретичними законами фізики. Раз під час будови стодоли треба було усунути з каналу грубий чіп. Мій парох став думати, якої сили треба й звідки приложеної, щоб вибити отой чіп. Він приніс папір і зробив креслення та багато різних рівнянь, щоб цього дійти. Врешті прийшов до мене й поінформував, що вже знає, якої сили потрібно. Я лише раменами рушив і сказав: «Отче, ходіть, я вам покажу, як це зробити». По дорозі взяв молот, а потім одним ударом відбив чіп. Отець Ардан дуже здивувався.

Я приїхав до Ждині без гроша при душі. Парафіяни бачили мою бідність і вирішили якось мені допомогти. Був у Ждині великий парафіяльний ліс, росли в ньому гарні ялиці. Дві чи три з них, за згодою отця Ардана, газди зрізали і завезли продати на тартаку в Лузі, а мені вручили отримані гроші. За них купив я собі велику бараницю і пелерину від дощу. Добре було закутатися в них, коли я їхав до Горлиць за товаром для кооперативи.

Прихід зими, Різдво, коляда означали також, що й нашим спортовим вправам на майдані прийшов кінець. Не можна було, однак, допустити до занепаду моєї праці з молоддю, яка кожної миті могла б собі пригадати про шинки й горілку. І знову мав я велике щастя. У великій залі - читальні Качковського почав робити для молодих виклади з астрономії, фізики, географії, математики, потім також історії. Послухати сходилося багато молоді й старших. Молодь дуже тягнулася до знань. Отець Ардан радо погодився позичити зацікавленим книжки зі своєї гарної бібліотеки. Корисна

книжка, писана українською мовою, тоді була ще рідкістю по лемківських селах, а що вже говорити про села москвофільської орієнтації, яким і була Ждиня. Однак молодь наче забула про погляди батьків і дуже охоче взялася читати. Які це несло шкоди москвофільству – можна собі лише уявити.

Про астрономію чи географію я широко використовував свої знання, натомість обережніше треба було діяти з історичними темами. Мав я вже в пам'яті досвід отця Ардана, який, не вміючи обійтись без слова «український», не зміг прихилити упереджених до цього слова ждинян. Отже, я вирішив поводитися обережніше: ніколи цього слова не вживати, замість нього вставляти «наш, наше», але все-таки робити українську роботу. І це вдалося, хоч через скорий виїзд зі Ждині мені не вдалося відверто вжити це зачароване слово. Однак я впевнений, що його я міг би сказати, а ждиняни були б вже настільки приготовані, щоб проти нього не протестувати.

Мушу тут додати, що в селі була таки одна родина з українською свідомістю – Дзямби, може й ще дехто, але не признавалися. Аж по роках виявилось, якою плідною була моя праця. Два роки тому отримав я від Павла Капітули, бувшого парафіянина зі Ждині, що виїхав до Америки, листа з питанням, чи пам'ятаю, як ми грали в перебиванку, як молодь присягала в церкві не пити й не курити. Листа він почав словами: «Слава Ісусу Христу!», а закінчив: «Слава Україні!», а ще писав так: «Ми тут усі ждиняне тримаємося разом неподілені».

Подібного листа отримав я також від ждинянина, Петра Варихи, а тепер мешканця Америки, який також почав від слів «Слава Ісусу Христу», а закінчив «Слава Україні!». Думаю, вони вже тоді почувалися українцями, тільки ж я про це ще не знав.

За зиму встиг я організувати драматичний гурток. Поставили ми в ньому «Свекруху», «Свідків», «Які хворі, такі доктори» та інші малі п'єси й скетчі. Тут також показували себе сільські таланти. Один хлопець, Фусяк, майже непомітний, але як він грав, яку мав уяву, скільки завжди вмів додати свого до вивченого тексту! Він завжди добивався того, що з його ролі всі боки зривали від сміху. Наш гурток об'їздив сусідні села, були ми в Гладишові, Пантній. Крім цього навчав я охочих гри в шахи.

Після кількомісячного перебування в Ждині люди почали під моїм впливом вітатися словами «Слава Ісусу Христу» замість «Добрий день». Я старався бути з ними всюди і якнайдовше. Часто заходив навіть на вечорниці по хатах, що викликало невдоволення хлопців. Вони ж трактували вечорниці як час розваг, трохи веселішого сміху й залицянь до дівчат, до чого отець не повинен, на їх думку, мати ніякого відношення. Я завжди дуже любив дітей, скоро встановлював з ними контакти. У перші дні мого перебування в Ждині реакція дітей була така, що вони, побачивши мене на дорозі, або втікали до хати, або крилися десь поза нею. Невдовзі, проте, вибігали вітати, побачивши мене через вікно чи з-поза хати, тому що завжди мав я для них цукерки, розмовляв із ними, а це ж вони дуже любили й були вдоволені.

Процвітала кооператива, тривали мої вправи й заняття з молоддю, село почало набирати нового вигляду, однак моя праця зустрічала щоразу більший опір з боку польської адміністрації, яку міцно підтримували корчмарі і

власники крамів. Наближалася середина 1939 року, а разом з нею мені ставало в селі дедалі трудніше, на кожному кроці треба було усувати колоди зі свого шляху.

На заняття з релігії, що я їх вів у ждинській школі, дуже швидко почав приходити сам директор. Приходив не щомісяця, а на кожен урок. Слухав, що я говорю дітям, мабуть, мав надію, що почує якусь націоналістичну пропаганду, за яку можна буде позбутися невігідного священика. Однак ніколи її не діждався. А нашим лемківським дітям не було тоді легко. Уже в середині 30-их років адміністрація наказала забратися зі школи всім нашим учителям, а на їх місце прийшли польські з завданням прищеплювати польськість нашій молоді. Наступним кроком було введення лемківського букваря Михайла Трохановського, що мало служити відривові лемків від українських книжок і від всього українського, а починати таке діло найкраще ж від дітей.

Одного разу я запитав молодшої польської вчительки: „Но і як ви вчите цих дітей по-лемківськи?”. Вона відповіла : „Насамперед я вчуся від них, а відтак вже вчу їх”. Однак тієї лемківської науки було дуже мало, бо всі інші предмети були польською мовою.

Учителі, й насамперед директор, були дуже мною невдоволені, тому що я вчив дітей рідною мовою. Після того, як я роздав дітям молитовники українською мовою, знов пішов на мене донос. По роках мав я щастя довідатися про його зміст: «Шкільна молодь зазнає шкідливого впливу отця Дзюбини (...), який, всупереч місцевому керівнику школи, позичає їй книжки, що поширюють українізм. (Інспектор ці книжки конфіскував)». Отже, молитовники були найнебезпечнішими книжками, сповненими «українізму» (див. документ № 3).

Пліч-о-пліч зі школою ішло Військо Польське з прикордонної застави та теренова адміністрація. Йшлося про усунення мене зі Ждині. Гострий донос від старости пішов до нашого апостольського адміністратора Лемківщини отця Якова Медвецького – йому донесено, що я є один з найзапекліших націоналістів, роблю в селі підривну роботу проти польської держави, деморалізую молодь, бо роздаю їй українські книжки (це були молитовники), та що прилюдно закликаю її перестати пити горілку й курити (див. документ № 4). Звичайно, усе це була брехня проте, адміністратор мусив якимось прореагувати. Прийшло від нього повідомлення приїхати на розмову до Сянока, куди з Риманова перенесено осідок Апостольської Адміністрації Лемківщини. Я поїхав, підготувавшись до найгіршого: до усунення мене зі Ждині. «Що ви там, отче, робите?» – запитав мене отець Медвецький. Нічого іншого, крім правди, не міг я йому сказати, отже й розповів докладно про застану після приходу в село ситуацію, про боротьбу з пияцтвом, кооперативу, невдоволення моєю діяльністю з боку адміністрації й жидів. Він слухав, слухав, а вкінці сказав: «Отче, працюйте так даліше, бо вони нас хочуть з'їсти».

З такими гарними словами від'їхав я від отця Медвецького і, відчувши приплив нової сили, уже по дорозі з Сянока зайшов до горлицького старости, який був автором доносу. Звинувативши його в брехні проти моєї особи, я

загрозив судом з цього приводу. Староста перелякався, зразу почав перепрошувати, виправдовувати себе й пограничників. Особливо ж просив зглянутись на останніх, як на людей малоосвічених, їх доноси він мусив, як особа офіційна, слати далі, але тепер це вже буде по-іншому. Я задовольнився його перепросинами й поїхав швидко до Ждині, де якраз тоді почав нову працю: відновлення церкви.

Ждинська церква була в середині темна, така запущена, занедбана. Невеличкий хор не вмщував співаків, могло на ньому перебувати лише кільканадцять осіб. Мій швагер був добрий столяр. Я замовив у нього перебудову: збільшення хору. Він цю працю виконав дуже гарно. Потім треба було помалювати всередині церкву. Почав я, розуміється, разом з отцем Арданом, ще й це робити, коли прийшло повідомлення, що апостольський адміністратор переносить мене зі Ждині на парафію в Явірках. Видно, доноси знов відновлено. Прилучився до них сам краківський воєвода, а проти такої сили отець Медвецький вже не зміг устояти (див. документ № 5).

Ще встиг я зорганізувати перед Великоднем перше св. Причастя. Пам'ятаючи переживання, зв'язані зі своїм першим св. Причастям, хотів я, щоб так само пережили своє ждинські діти, щоб довго його пам'ятали. Тоді вперше в парафії підготував я для них спільний сніданок у моєму помешканні, потім пішли на кількогадинну прогулянку в ліс, де зорганізував я різні забави. Діти та їх батьки були таким першим св. Причастям неабияк вдоволені.

Коли я під час Служби Божої проголосив, що вона, відправлена мною, в Ждині остання, люди не хотіли мене пустити. Жінки схопили за руки й піднесли вгору, щоб обнести мене навколо престола, бо за старим ждинським переказом, обнесений навколо нього священик повернеться колись на це місце. Однак це їм не вдалося, бо в церкві стояли риштовання малярів, а через них жінкам перенести мене було не під силу. Проте до Ждині я ще вертався, але вже не як місцевий священик. Причина була сумна: відбувався похорон отця Ардана.

Виїхав я зі Ждині в травні 1939 року. Залишив село з досить уже сильним українським духом, хоч слова «українець», «український» ще не вимовлялися в ньому сміливо й часто. Перебув я в ньому один рік, починаючи від 8 травня 1938 року: виїжджав я також 8 травня, але 1939 року.

У переїзді помагав мені тато. Приїхав позиченим вантажним автом, треба ж бо було взяти багато речей, потрібних до самостійного життя в порожній плебанії. Був дуже гарний сонячний день. Весна в розквіті, але я сумував, побачивши, що прийшли мене прощати зі сльозами на очах діти, молодь та старші парафіяни.

Попрощавшись також з ріднею, виїхали ми з батьком до Явірок. Дорога була та сама, якою 24 роки тому мама везла мене до Коростенка, під час евакуації: Смереківець, Квятонь, Устя Руське, Климківка, Лося, а потім через Грибів, Новий та Старий Санч на Коростенко й Щавницю, з якої до Явірок було 6 кілометрів, проте доїхати ніяк, бо ремонтано міст. Тато лишився при авті й речах, а я дістався до Явірок по фірманки. Пригоду з

мостом узяв я собі за не добрий знак на працю в Явірках, подумав, що без перепон у новому місці не обійдеться. Вернувся я до тата фірманками і таким способом приїхав у Явірки.

Явірки та ще три інші села коло Щавниці: Шляхтова, Біла Вода та Чорна Вода – це був останній слід давньої Лемківщини, що сягала селом при селі аж під Новий Торг, а хтозна чи й не далі, бо по словацькому боці останнє лемківське село, Остурня, лежить напроти Закопаного.

Наприкінці XIX століття була в тих околицях велика пошесть холери. Вимерли цілі села. Якимось чудом залишилися Явірки з двома поближкими селами Білою Водою і Чорною Водою та Шляхтовою, хоч пошесть прокотилася й по них. У Явірках бачив я тоді могили з написами про причини смерті похоронених: холеру. Однак цілого села вона з собою не взяла. Натомість околиця була дуже зайнята польськістю, що прийшла на порожні села. Бачив я також хрест у Щавниці й Коростенку на місці, де колись стояли наші церкви, була також церква в Маньовах, а це вже під самим Новим Торгом, куди перед віками дійшли за своїми вівцями русинські лемки, яких тоді звали білими хорватами.

Парафія у Явірках складалася з трьох сіл: Явірок, Білої Води та Чорної Води, сусідніх сіл, з яких жодне не мало своєї церкви. Недалеко від Явірок була Шляхтова, де також була наша парафія. Парохом був отець доктор Діонізій Сенета.

Явірчанська церква була дуже гарна, з майстерної роботи іконостасом. Церковні мури, через свою старість, починали вже розпадатися, видніли в них великі тріщини (потім від руїни, яка могла піти від тих тріщин, рятували її великі залізні клямри, що їх наказав я заложити). Церква стояла на горбку біля потоку, по його другому боці розкривався гарний вид на високі скелі «Гомолі», перетяті наступним потоком. Плебанія була мурована, досить велика (5 кімнат та кухня), недалеко від церкви.

Моїм попередником у явірчанській церкві був, між іншим, отець Ярослав Гребеняк. Проте йому довелося залишити Явірки з такої самої причини, через яку я хоч не хоч виїхав зі Ждині: втручання польської адміністрації, невдоволеної патріотичною працею священників. Його перенесення став рішуче вимагати староста з Нового Торгу після доносів і провокацій польських учителів з Явірок. Отець Гребеняк навіть подавав у суд, проте справи не виграв, бо польсько-українських судових справ тоді українці найчастіше не вигравали. Після нього парохом був ще отець Мариняк, потім отець Ростислав Шумило, а вкінці, уже перед самою війною, я.

Явірчани були дуже бідними селянами, доробляли собі «дрітьяркою». Ходили по цілій Польщі зі своїми дротиками й «дрітували» діри в горшках. Ще більше було тих дрітьярів у Білій Воді. В усіх селах моєї нової парафії люди були дуже добрі й прості. Явірчани дивували мене своїм одягом, відмінним від знаного мені з інших лемківських сіл: вони одягалися цілком, як польські гуралі.

Помітив я також цікавий місцевий звичай, зв'язаний з вінчанням. Дівчина, звана «молодухою», перед вінчанням одягалася разом з друзками

так, як і до вінчання: мала на голові вінок. Так одягнені, вони приходили до церкви протягом трьох неділь під час голошення оповідей і стояли в церкві спереду, перед іконостасом. По інших селах такого я не бачив.

Проте ще цікавішим було те, що в Явірках та околиці не було ні найменших впливів москвофільства. Всі називали себе лемками-русинами, дехто був уже свідомим лемком-українцем, а це завдяки праці священників.

У тридцятих роках поляки робили все, аби сполонізувати ті останні лемківські села. Зі школи в Явірках позабирали всіх українських вчителів, а прислали на їх місце польських з відповідною націоналістичною поставою. Польська адміністрація вважала їх забутими місцевими польськими гуральнями й старалася їм «нагадати» польське походження. Через це явірчани мали нагоду побачити Краків та інші польські міста в рамках ознайомлення з їх «польською батьківщиною». А самі лемки як лемки. Вони дуже добре знали про що йдеться в усіх цих заходах, знали, що їх хочуть спольщити й свідомо боронилися, казали: «Лемки польську ковбасу з'їдять, а лемками ся лишат». Я підтримував їх опір і старався показати фальш політики Польщі супроти них. Робив це обережно, бо знов треба було б вибиратися на нове місце, але вже перед самою війною згадані вчителі таки зробили на мене донос до новоторзького старости.

Від них відрізнявся своєю поставою польський прелат зі Щавниці отець Матрас. Він прекрасно розумів напрямок польської політики на Лемківщині і часто казав: „Отче, яка ж це глупота, пощо тих лемків силоміць „обертати” на полчків? Чи Польща стане менш могутньою і сильнішою, коли кілька тисяч тих лемків і далі залишаться лемками?”. Це були гарні слова. Ми жили в приязні. Отець Матрас, хоч **патріот**, розумів також і нас.

Якось перед самою війною відбувся священничий соборчик у нашому Мушинському деканаті. Скликав його отець декан Еміліян Венгринович. До Лабової приїхали тоді всі священники з нашого деканату. Під час розмов мав я нагоду познайомитися з багатьма з-поміж них і пізнати їх погляди. Виявилось, навіть тоді, на мить до спалаху польсько-німецької війни, ще втримувався між священниками поділ на дві орієнтації: проукраїнську й москвофільську. Поділ визначав вік. Молодші священники були прихильниками першої, натомість старші, хоч і не всі, другої. Якось під час перерви в засіданнях соборчика знов почалася дискусія над справами національної свідомості як священників, так і їх вірних, зрештою, такі дискусії відбувалися тоді в Лабовій весь час. Я звернувся до отця Еміліяна Венгриновича, під цю пору декана й пароха в Мохначці, з питанням: «Отче декане, скажіть яка є між нами різниця. Та ж ми є діти одної матері чи називаємося лемки, чи русини, чи українці». Отець Венгринович, прихильник москвофільської орієнтації, відповів: «Знаєте що, отче, я вам повім: є така різниця, же ви повідате, же вас є 60 мільйонів, а ми повідаме, же нас є 190 мільйонів». – «То в такому разі ви ся чуєте москалем?» – «А чого то слово?» – «Бо руснаків є тільки 60 мільйонів, а тільки разом з москалями є 190 мільйонів, а як ви говорите, же нас є 190 мільйонів, то значить, що ви ся чуєте москалем». Почувши таке міркування, отець Венгринович засупився й нічого вже не відповів.

Розділ III ВІЙНА

Про початок війни ми довідалися 1 вересня. Того ж дня, перейшовши польсько-чехословацький кордон, німці вже були в Явірках. Несподіваний прихід німців, можливо, врятував мене від Берези Картузької. Уранці я ще почув поданий по радіо наказ польської поліції: „Виконати попередньо видане доручення”. Я вже додумався, що з такими «полеценнями» відразу перед війною арештовано багатьох небезпечних, з польської точки зору, священників. У західній частин Мушинського деканату війна стала на перешкоді цьому розказові однак на схід від Явірок і Шляхтової потрапили до польського концентраційного табору в Березі Картузькій такі священники: о. Володимир Гайдукевич, що був парохом у Кривій, о. Павло Шуфля – парох Маластова, о. Микола Дуда – парох Висової, о. Іван Була – парох Бортного, о. Іван Юрчинський – парох Смереківця, о. Іван Фенич – парох Війткової, о. Павло Вах – парох Поворозника, о. Антін Пакош – парох Розтоки Великої та о. Василь Хробак – парох Матієвої.

Уникнув я тоді ув'язнення у Березі Картузькій, проте попри війну мусив піти на судову розправу до Коростенка, яка почалася внаслідок згаданого вже доносу польських вчителів з Явірок. Німцям такий суд ні в чому не заважав, а навіть був корисний, бо вже тоді могли вони здійснювати свою політику ще більшого розсварювання поляків і українців. На суді, використовуючи змінені політичні обставини я вирішив сказати трохи гострих слів на адресу польської політики щодо українців. Заслухавши «звинувачення» суддів-поляків, я встав й висловив свої думки, а вкінці сказав, що не українці винуваті в польсько-українській ворожнечі, а «шовіністичний уряд, який до провадив до того, що Польща пропала».

Тоді мав я ще й таку сміливість, що не говорив до суду польською а українською мовою. Звичайно, суд мене не покарав, бо німці робили вже перші поклони в наш бік, а поляки дуже на це зважали. Однак мого виступу вони не забули. Довідалися про нього польські партизани. Чув я навіть голоси, що загрожувала мені ліквідація, якої я уникнув, виїхавши потім з Явірок.

Початок війни сприйняв я, як і всі люди в моїй парафії, як початок кращого життя. Усі думали, що німецька влада буде набагато кращою і легшою супроти польської. Здавалося також, що німці розвалять східний комунізм, а на його руїнах повстане Україна й інші національні держави. Такими сподіваннями були ми сповнені аж до спалаху німецько-польської війни. Очі розкрилися в нас після арештів наших діячів у Львові в 1941 році, хоч уже й раніше німці показали перші ознаки своєї справжньої політики щодо українців, хоч вона й була обмотана певними полегшеннями.

Увійшовши на терен Польщі, німці арештували деяких українських священників, запідозрених у симпатіях до москвофільства. Інтерновано тоді пароха Злоцького отця Юліяна Сембратовича, через що треба було мені обслуговувати протягом 6 місяців Злоцьке з його дочерними церквами у

Щавнику й Ястрабку, крім цього ще й о. Івана Полянського – пароха Вороблика Королівського, о. Еміліяна Венгриновича – пароха у Мохначці Нижній, о. Василя Бартка – пароха Межибріддя, о. Євгена Хиляка – пароха Криниці, о. Андрія Оршака – сотрудника пароха Криниці. Усі вони були інтерновані гестапо у Кельцях. Наші священники завжди були комусь невігідні. Перед війною пішли польські арешти серед священників проукраїнського напрямку, німці арештували ж їх ідейних противників. Протестувати в обох випадках не можна було ні до кого. Ці арешти дуже добре показують тодішню ситуацію всіх українців, що на кожному кавальчику своєї землі були під чужим пануванням.

Дуже швидко почало організуватися українське суспільне життя під німецькою окупацією. У деяких ділянках, наприклад, у шкільництві, ситуація значно покращала, коли порівняти її з передвоєнною. У Кракові невдовзі виникла структура всеукраїнського значення: Український Допомоговий Комітет, очолений доцентом Володимиром Кубійовичем. З ним самим кілька разів треба було мені стрічатися, коли я їздив у Краків просити про допомогу. Ситуація моїх бідних парафіян-дрітярів була тоді дуже тяжка, адже харчі роздавано тільки на картки, а в Явірках спочатку мали їх кілька осіб. Після клопотань у Кубійовича, дуже приємної людини, що добре розуміла ситуацію в терені, вдалося мені дістати такі картки для всіх вірних з моєї парафії.

До кращого пішло і в інших ділянках. У Явірки приїхали два вчителі, молоді втікачі зі Львова: Микола Комар та Богдан Гайовський. Комар був питомцем Львівської Богословської академії, натомість Гайовський був сином греко-католицького священника, недавно склав матуру. Він був членом Організації Українських Націоналістів бандерівської орієнтації, тож зразу почав патріотичну й партійну роботу серед явірчан і шляхтов'ян. Вдалося йому здобути тут кількох прихильників (довідався я про це вже після його виїзду). Коли в червні 1941 року проголошено Стецьковий уряд у Львові¹, наш вчитель зразу спакував речі й виїхав. Разом з ним і Комар. А за кілька днів з'явилося по Гайовського гестапо. Слід по ньому пропав, натомість Комар незабаром вернувся, щоб виїхати у Відень, де закінчив докторатом богословські студії.

Гайовський встиг ще зробити гарну роботу серед явірчан. Зорганізував разом з Комаром драматичний гурток, виставили в ньому «Наталку Полтавку». Явірчани дуже тягнулися до своєї школи й до всього, що українське. На якусь нашу річницю я мав досить міцну патріотичну промову. По ній підійшло до мене кілька молодих людей і сказали: «Отче, як треба, то я йду». Вони зразу зрозуміли більше, ніж я сказав. То вже була гарна патріотична свідомість, а не колишня затурканість.

Ще перед німецьким походом на схід мали місце персональні зміни в Апостольській Адміністрації Лемківщини. У Кракові якраз помер дотеперішній адміністратор отець Яків Медвецький, що перебував там на лікуванні в монастирі отців Боніфратів. Новим апостольським адміністратором Лемківщини став отець митрат Олександр Малиновський з Львівської архієпархії. Він, на відміну від свого попередника, не

дотримувався москвофільської орієнтації, а української. Цьому призначенню не могло спротивитися вже старше покоління священників, на опір було слабе, а зрештою, здається, що новому адміністраторові трохи протегували німці й Кубійович.

Були також зміни в курії. Новим канцлером консистора Апостольської Адміністрації Лемківщини став отець доктор Богдан Липський, він також походив з Львівської архієпархії, а замінив на цьому місці дотеперішнього канцлера отця прелата Івана Полянського, що був інтернований у Кельцях.

Усі ці зміни не мали впливу на мою діяльність і душпастирську працю в Явірках, яка проходила спокійно. У 1942 році помер отець Володимир Ардан, парох ждинський, де був я сотрудником до травня 1939 року. Моє повернення до Ждині, якого так дуже хотіли мої колишні парафіяни, було, отже, коротке й дуже сумне. Сумна була й смерть отця Ардана, причиною була людська злобність. Згадував я вже парафіяльний ліс у Ждині. Було його досить багато, десь 12 гектарів. Отець Ардан побоювався за нього, пильнував, щоб ніхто не витинав без дозволу дерев, а щоб додати собі більше відваги, купив револьвер. Той револьвер він ховав у своїй кімнаті, однак чиєсь пильне око побачило цю зброю – на гестапо пішов донос. Отця Ардана арештовано, грозила йому смерть, бо німці зараз після приходу проголосили віддати всю зброю під загрозою смертної кари. На щастя, його арештування не проминуло безслідно, справою зацікавилось кілька осіб, між іншими, Володимир Кубійович, завдяки котрому отця Ардана німці звільнили. Він вийшов із в'язниці, проте його доля була вже визначена, бо старий організм не переніс усіх напруг, пов'язаних з арештом і допитами та переживанням перспективи смерті: не витримало серце.

Під час похорону, підійшли до мене кілька ждинян і попросили вертатися до них за пароха. Я подякував їм за прив'язання, але відмовився, бо не годилося приставати на їх пропозицію в момент, коли блаженної пам'яті отець Ардан ще лежав в домовині. Зрозуміли це й мої щирі ждиняни: перестали вмовляти.

З розмов з ними довідався я про невтішний для Ждині початок війни. Село було близько від кордону. Ще перед війною поляки почали робити дерев'яні застави на дорозі до Бар дійова, яка вела в напрямі кордону через гору Магуру. Коли німці прийшли, то ті застави вмиль порозтягали або й переїхали танками, а прикордонники й поліція, відступивши без бою під ліс, почали стріляти до німців.

Останні швидко їх відігнали, однак виарештували всіх мужчин у Ждині. Тримали їх в арешті кілька місяців, запідозрюючи, що це хтось з-поміж них стріляв, бо ніякого війська не вдалося їм навіть побачити. Нарешті слідство таки вияснило, що стріляли поляки, а не ждиняни.

Вернувся я у свої Явірки, був уже 1942 рік. У терені почали діяти польські партизани. Вона боролася як проти німців, так і проти українців, особливо ж звертаючи увагу на наших діячів.

Якось перед похороном отця Ардана польські партизани вбили одного з них, у Шляхтовій, він звався, здається, Семен Шляхтовський. Звичайно, це не могло пройти мимо моєї уваги. Я й раніше остерігався польських

партизанів, знаючи, що поляки не простять мені критичної оцінки санаційного уряду на суді в Коростенку.

Два перші роки після приходу німців прожив я досить спокійно, з одного боку, тоді польські підпільні організації щойно творилися, а з другого, – у мене на приходстві мешкали озброєні греншуци (члени Греншуцу, німецької формації охорони кордонів), яких, з огляду на значні розміри парафіяльного дому, призначила до мене німецька влада. На щастя, після вбивства нашого діяча зі Шляхтової, я мав змогу виїхати з опальних Явірок.

Якраз тоді, тобто на початку 1942 року, прибився до Явірок наш отець-біженець зі Львова, що збіглося з моїм перенесенням до Злоцького, яке уможливив мені новий апостольський адміністратор о. Малиновський. На моєму місці в Явірках залишився отой втікач зі Львова.

У Злоцькому пароха Юліяна Сембратовича тоді не було. Його інтернували німці за москвофільську орієнтацію, проте це не могло впливати на брак душпастирської обслуги вірних. Село Злоцьке було дуже велике, так само поблизький Щавник і Ястрабик, де були дочерні церкви.

У цих селах мешкали старорусини. Прийшовши до Злоцького, я застав там дуже напружені відносини між староруською і українською орієнтаціями. Частина села вважала себе українцями, що було результатом діяльності моїх попередників у Злоцькому, а головно отця Івана Качмара. Він мав завжди дуже патріотичні проповіді і тримався з українською партією, а внаслідок такої його постави в селі виник поділ. Натомість я знав, що поділу підтримувати не можу, принаймні відкрито, бо не можна ж бути священиком тільки для половини села. Це ніяк не погоджувалося з моїми поглядами, що моя особа не повинна бути продовженням трагічного розколу в нашому народі на греко-католиків і православних, а в даному випадку на українців й старо-русинів. Священик повинен поєднати розсварених, бути понад поділами. Відповідно до тих настанов вирішив я діяти і в даному випадку, і вже під час першої проповіді сказав одно: важливе не те, як себе називаємо, а те важливе, що ми є діти одної матері. А тому повинні ми себе шанувати й миритися з собою, а не шкодити собі сварками. Ці слова дуже сподобалися старорусинам. По Службі Божій підійшов до мене їх провідник з кількома чоловіками й, стискаючи мені руку, сказав: «Хочемо подякувати єгомосьцю, бо на таку проповідь Злоцьке барз довго чекало». А зараз за старорусинами прийшли наші гурапатріоти з претензіями за моє нібито підтримування москвофілів. Я відповів їм, що я, як священник, повинен бути для всіх, маю єднати людей, а не розділяти, бо це веде до біди всіх українців, як би вони себе не називали. Вони відійшли, не ймучи віри, що священник, який стоїть за проукраїнську орієнтацію, відверто таки їх не підтримує. У лемківському селі тоді чи не найбільше залежало від поглядів священика. Залежно від того якої орієнтації священник приходив до села, зміцнювався або український табір або старорусинський. Прикладом таких закрутасів було й Злоцьке. Перед отцем Юліяном Сембратовичем парохом був отець Іван Качмар (улюбленець владики Йосафата Коциловського, потім навіть став

перемиським крилошанином), який міцно підтримував українську орієнтацію.

Можливо, найменше цими справами переймалися діти, хоч, дивлячись на непорозуміння між батьками, синами одної матері, їх було мені найбільше жаль. Обслуговуючи Злоцьке, мав я навчати релігії у всіх селах парафії, та в поблиській Мушині, де була семикласна школа. У цьому містечку перед війною не було української школи, тепер я був для дітей єдиною людиною, що могла у школі говорити до них зрозумілою мовою.

У Злоцькому перебував я півроку. Воєнний час ніс постійні зміни, які не обминали й мене. Апостольський адміністратор отець Олександр Малиновський вирішив під кінець 1942 року перенести мене до Криниці. Дотеперішнього криницького пароха, отця Євгена Хиляка, спостигла доля така, як і багатьох інших згаданих уже священиків: він опинився серед інтернованих у Кельцях. На його місце прийшов отець Василь Хробак, парох Матієвої, а згодом завідателем криницької парафії призначено мене.

Криниця під цю пору була дуже значним осередком українського політичного й суспільного руху. Уже перед першою світовою війною плановано створити в Криниці єпископський осідок, побудовано величну церкву й приходство. Однак тепер, тобто наприкінці 1942 року, панував в ній лише московський дух серед простих лемків, а українська діяльність щойно ставала на ноги, хоч і міцно ставала. При німецькому сприянні культурно-освітнє життя пожвавилось, скільки ж молоді вчилосся хоча б у криницькій Вчительській семінарії. На боці не залишилося й політичне життя.

Кінець 1942р. застав Криницю тихою, щойно наприкінці 1943 р., а головно 1944 р. мала нею прокочуватися українська еміграційна хвиля з Галичини й Великої України та й всілякі люди, що використовували тимчасові німецькі успіхи на східному фронті для того, аби покинути країну червоного тоталітаризму й шукати іншого життя.

Перші місяці спливали мені на ознайомленні з Криницею, з криничанами. У останніх були свої норми. Довідався я про нецікаву пригоду одного священника, пароха Криниці, що зайшов у спір з упертими лемками. Якось криничанам він незлюбився, вони забажали собі іншого на його місце, хоч він був старорусин за поглядами, проте криничани, хоч і самі старорусини всі, якось не могли знайти із ним спільної мови. Урешті дійшло до того, що в ніч проти Великодня познімали мотузки при дзвонах, а священикові вистелили гноєм стежку від приходства до церкви.

Звичайно, про це довідалася наша церковна влада. Приїхав у Криницю сам Перемиський владика Йосафат Коциловський. Проводиром криничан був тоді Тимко Громосяк, церковний брат. Його тато теж був церковним братом і дуже помагав отцеві Жегестівському при будові церкви в Криниці. Коли прийшли люди вітати владика, Громосяк тільки потиснув йому руку, а перстеня не поцілував, хоч відомо йому було про спосіб, як вітатися з владикою. «Ви не знаєте, як треба вітатися з владикою? Що треба перстень поцілувати?» – сказав до нього єпископ Коциловський. «Я знаю, лем я не знаю чи я гідний вашого перстеня», – відрубав він. Потім Громосяк сказав

мені, що він знає, що погано зробив, але «я бив товди барз недобрий», – додав.

Під що пору палючою була справа каплиці у Криниці-Живці, звідки вірним було до церкви в Криниці-Селі коло 3 кілометрів. Каплиця була потрібна також учням Української Вчительської семінарії, де, крім Служби Божої, можна було навчати також Закону Божого. Вдалося мені знайти місце в самому центрі міста, недалеко від семінарії. Каплицю влаштував я в одному вільному будинкові, зразу й подбав про її вистрій. Намісні образи Ісуса Христа й Божої Матері, великий запрестольний образ св. Володимира замовив я у відомого іконописця Петра Холодного зі Львова.

Вести науку учнів семінарії та семикласної школи у Криниці-Селі апостольський адміністратор призначив окремого катехита, отця Підсаднєжа, утікача з Львівської єпархії. Я, хочачи мати контакт з парафіянами через дітей, попросив апостольського адміністратора дати дозвіл вчити старших дітей, що він й задовільнив.

У Великий Піст відбулися, зорганізовані мною, реколекції, окремо в Криниці-Селі в церкві, а для семінаристів у каплиці в Криниці-Живці. Вели реколекції отці Василіяни.

У Криниці-Селі дуже гарно працювали сестри Служебниці. їх настоятелькою була Доротея Макух, яка опікувалася церквою. Сестра Тадея Рудко вела садочок для дошкільнят. Натомість у Криниці-Живці український пансіонат провадили дві інші сестри Служебниці, що їх прізвищ не пам'ятаю. У сусідньому селі Поворознику працювали 3 сестри. Настоятелька Ананія з великою пожертвою працювала біля хворих на тиф, нарешті заразилася й в дуже молодому віці померла. Зараження вдалося мені якось уникнути, хоч я приїжджав сповідати хворих, коли місцевий парох кудись виїхав. У Жегестові, у єпархіальному ломі на так званій «Лопаті», тобто на високому березі Попраду, працювали дві сестри. Настоятелькою була Авксентія Сенюта.

У 1942 році у Львові врочисто відзначувано соту річницю від дня народження нашого славного композитора Миколи Лисенка. У місто приїхало велике число хорів з цілої Галичини, поїхав і хор нашої семінарії з Криниці, а з ним також і я. Усі хори виступали у народному одязі, найрозкішніший був гуцульський. Кінчаючи свято, всі хори з'єдналися і заспівали гимн Ще не вмерла Україна.

У 1943 році до Криниці приїхав, призначений нещодавно митрополитом Андреем Шептицьким на свого наступника, єпископ, а потім і Патріярх всієї Греко-Католицької Церкви Йосиф Сліпий. Замешкав він у пансіонаті, що його провадили наші сестри Служебниці. Довідавшись про приїзд знаменитого гостя, я, як заступник пароха, прийшов провідати його. Однак єпископа Йосифа не було, тоді, відходячи, я попросив сестер повідомити його про мій візит, який, однак, не вдавсь через його неprisутність. Минули два тижні, я довідався, що єпископ відбуває візити в навколишніх отців, проте до мене чомусь не приходить. Вирішив я провідати його вдруге, і мав щастя. Сестра сказала, що він удома. Я попросив повідомити про мій прихід. Вернувшись, сестра сказала, як єпископ

zareагував на її повідомлення: «О, додумався, по двох тижнях. Як я від'їжджаю, то він приходить до мене», – сказав. Мені може й справді треба було бути трохи пильнішим, однак, молодий, недосвідчений, я трохи загубився в цьому етикеті. Так само й тепер замість чемно вибачитися за довгу мовчанку, я тільки сказав, що раз вже приходив, але не застав владики. Чемно це в мене не вийшло, проте він тільки усміхнувся, глянувши на молодого священика, і лагідно пробурмотів: «Но, но, сідайте. Сідайте й кажіть, що тут у вас». Розповідати було про що. Насамперед про політику. Моя ситуація як священика в Криниці була дуже невігідна. Навіть до парафіян мусив я звертатися знаними зі Ждині словами «наш, наше» замість «українець, український». Проте наскільки важче доводилося маневрувати між двома нашими політичними силами: бандерівцями й мельниківцями. Вони ж дуже ворогували між собою, а мене доконче старалися втягнути під свої впливи, бо це ж означало для них мати за собою ключову постать для всієї Криниччини.

Тут, так само як у Злоцькому, я старався бути священником для всіх вірних, не проявляючи особливої симпатії ні до одних, ні до других, хоч у душі більше сприяв бандерівцям, які боролися з німцями за Вільну Україну, а мельниківці наївно думали, що досягнуть цього при допомозі німців. Ворогування між цими таборами, мабуть, і довело до мого арешту в 1943 році. Гестапо підозривало мене у співпраці з бандерівцями. Узяли мене з приходства в Криниці-Селі й завезли на Гестапо в Криниці-Живці, куди звозили всіх арештантів з цілої околиці. Тоді було нас десь 30 осіб. Комендант Гестапо із Нового Санча закинув нам антинімецьку діяльність, а потім сердито сказав, що в Освенцімі будемо каміння гризти з голоду. Скули нас парами грубим ланцюгом й повезли автом у Новий Санч. Я був у священичому одязі. Побачив мене один конвоїр і вигукнув: «О, маємо тут одного бога!», а потім почав бити мене по голові.

У новосанчівській в'язниці посадили мене у келію, де сидів один старший в'язень, якого підозривали, що він жид. Я був уже підготований на найгірше. Тимчасом мій товариш, хоч сидів у келії вже досить довго, був вдоволений своєю долею. Він спав наді мною, уночі воші падали з нього на мене. По кількох днях його забрали й, мабуть, зліквідували. А мене не брали на допит, хоч минули вже два тижні. Мабуть, шукали свідків для моєї праці проти німців. Нарешті допит. Слідчий запитав, чи знаю Шевчука (ішлося про лікаря Михайла Шевчука, брата отця Василя Шевчука), арештованого кілька днів раніше. Я підвів брови: «Якого Шевчука?». Слідчий був цим невдоволений і злісно сказав: «Ага! Якого Шевчука!?» Я відповів, що знаю двох Шевчуків. Михайла Шевчука знав я з того часу, коли його брат отець Василь Шевчук був парохом у сусідньому селі Смереківці, а він тоді студіював медицину. Це було в 1932 році. Він у Криниці не мешкав, проте якимось ми там зустрілися й трохи говорили. Михайло Шевчук справді працював для організації бандерівців (потім попав за це в Освенцім). Проте я з ним не співпрацював. Не маючи проти мене ніяких доказів, слідчий запитав, де я давніше працював. «У Явірках», – відповів я. «У Явірках? Відколи?» – здивувався Гестапівець. «Від 1939 по 1942 рік», – сказав я, а тоді

слідчий почав розмовляти зовсім іншим тоном. Думаю, що він щось знав про перебування у мене на явірчанському приходстві grenшуців, з якими я жив у згоді. Можливо, це мене якраз і врятувало. З в'язниці мене звільнили. Спокій не тривав довго.

Котроїсь ночі почув я стукання в двері плебанії. Одягнувся, виглянув у вікно: під дверима стояв німецький підстаршина й два наші січовики (члени української допомогової поліції, створеної німцями в Генеральному Губернаторстві). Я зразу додумався про що йдеться. Німець був п'яний, видно, йому пригадалося, що коло будинку бачив він удень дівчат, а тепер прийшов «познайомитися» з ними. Тоді у будинку жили разом зі мною невістка отця Євгена Хиляка з дитиною, її сестра та дві дівчини-служниці. Перед відкриттям німцеві дверей, я закрив жінок у своїй кімнаті. Тимчасом німець уже виламав одні двері, а тепер ломив двері до мого помешкання. Не було іншого виходу як відкрити їх самому. П'яний підстаршина зразу приклав мені до голови пістолет: «Бандітен! Бандітен!». Увійшов також у кімнату, де на руках невістки отця Хиляка плакала дитина. Німець зніжковів. Сховав пістолет і, хитаючись, пішов назад. Січовики взяли його попідруч і повели з собою, а я швидко зачинив двері. На другий день він прийшов до мене перепрошувати за нічний напад. Я радо прийняв ці перепросини, бо хотів якнайшвидше позбутися його з дому.

Якось тоді прийшов до мене полковник Дмитро Паліїв, відомий політичний і військовий діяч, просячи помощи в пропаганді за творення дивізії «Галичина». Казав, що треба нам мати своє військо, на його погляд, ця дивізія мала стати початком української армії, дуже нам потрібної в час недалекого розвалу Світового Союзу й Німеччини. Я уважно слухав і дивувався, що такий досвідчений політик як Паліїв думає в час, коли проти Німеччини обернулася також і Америка, ставати при їй боці. Поразка Німеччини була для мене очевидною, тож я сказав: «Знаєте, що я не політик, маю малий досвід у тих справах, але, на мій погляд, те все дуже запізнене. Коли б німці зробили українську дивізію в 1941 році, то це мало б сенс, але нині, коли вони вже валяться, та дивізія буде гарматним м'ясом з наших хлопців. У нашій справі вона вже не дасть користі, це вже немає жодного сенсу».

На ці слова Паліїв не зважав, знову підкреслив необхідність агітувати за дивізію. Це ставило мене в трудній ситуації, адже нещодавно був я арештований гестапом за вороже ставлення до німців, а якби тепер вони довідалися, що я проти дивізії, то другий арешт був би неминучий.

Треба було якось маневрувати. Прийшла неділя, проповідь. Розповів я вірним про новотворену дивізію, але більше наголосив на небезпеку, зв'язану з вступом до неї, ніж заохотив це робити. Порадив я охочим висповідатися, бо на фронті чигає смерть, до якої треба бути підготованому. Люди слухали й плакали. Донеслося потім до мене про невдоволення Паліїва цією проповіддю.

Він звертався зі своїм проханням також до інших священників. Його аргументи визнав слушними, між іншим, отець Антін Пакош з Розтоки Великої. Під час проповіді заохочував він вступати в лави дивізії, а потім, у

1945 році, за це його засудили поляки на три роки в'язниці. Дмитро Паліїв загинув під Бродами, де цілковито знищено дивізію, а разом з ним згинув там багато наших вояків, так, як я це передбачив.

У Криниці тоді я майже щодня стрічався з Никифором Дровняком, славним потім на весь світ малярем. Тоді він був жебраком. Усе ходив зі своєю дерев'яною валізкою, ставав під муром біля джерел і, плюнувши на свої дешевенькі фарби-гудзики, малював і малював. Так кілька годин день у день. Люди проходили біля нього, одні брали за жебрака, другі за жебрака-маляра, а щоб дати йому якось прожити, брали собі по одному малюнкові, що лежали в Никифора під ногами, кинувши якісь гроші. Звичайно, бідні це були гроші, однак Никифор малював весь час, так що врешті в нього зібралося їх трохи. Тоді, маючи в собі почуття, що він маляр, а коли так, то повинен хоч часом добре наїстися, ішов до ресторану й замовляв собі гарний обід.

Найчастіше ми бачилися в криницькій церкві. Никифор щоденно, ідучи вранці до міста, заходив у церкву. Він був дуже побожний, щоденно причащався, часто сповідався. Він дуже добре все чув, але говорив невиразно. Не всі священики могли зрозуміти його сповідь, не всі ж і знали лемківську мову. А Никифор говорив найчистішою лемківською говіркою. Я добре його розумів, коли він сповідався, коли розмовляв зі мною. Запричастившись, він брав свою бідняцьку валізку та йшов до Живця малювати.

Потім я довго-довго його не бачив. Аж десь на початку 60-х років, коли приїхав за чимось до Криниці, спіткав я Никифора на вулиці – тоді знаного по цілому світі мистця. Поляки вже зробили з нього свого, поляка, наділи на голову біло-червону рогативку й казали ходити в краватці. Забрали в нього також прізвище, зробили з Дровняка Криницьким. Однак він не забув нічого і бачив, що навколо діється. Я відвідав його раз у хаті, запитавши про різні справи, сказав і таке: «Ви є Никифор, ви ся називате Дровняк, а не Криницький». «Я знам, – відповів він. – але я не глупий в криміналі сидіти». Це говорив лемко Дровняк, кілька разів вивожений на західні землі після 1947 року. Дали йому спокій аж тоді, коли здавалося, що він зробився поляком.

Криничани розповідали мені також, що Никифор урятував по виселенні криницьку церкву. Коли поляки все-таки не дали ради його вигнати з Криниці, бо він все вертався, трапилося, що він побачив, як якісь люди шикуються знімати бані з нашої церкви. Никифор тоді був вже відомий тому-то, коли пішов до міської ради й запротестував проти нищення, то поляки послухали його голосу. А церква, де він щоранку причащався, стоїть донині, але вже замінена на костел.

Помер Никифор Дровняк у Криниці. Похоронив його в рідному обряді отець Микола Денько на цвинтарі в Криниці-Живці. Десь до середини 1943 року в Криниці був відносний спокій, але потім місто перетворилося на справжній Вавилон. Тягнули ним маси біженців, бо Криниця лежала на вигідному шляху на Відень і далі на Захід. Разом з іншими біженцями прибули тоді до міста й наші православні єпископи, було їх, здається, сімох, між ними, правдоподібно, також пізніший митрополит Мстислав Скрипник.

Здається мені, що це саме він мене відвідав, як єдиний з усіх православних єпископів та й священників, що разом їхали. Уже по кількох хвилинах розмови я відчув: це православний єпископ, з яким можна говорити й можна домовитися. Проте наша зустріч була недовга, єпископ кудись поспішав. Другої зустрічі ніколи між нами не було, але вже тоді я подумав, що якби всі православні єпископи були подібні до нього, то греко-католикам легко було б порозумітися з православними, жити з ними у згоді й любові, як і годиться дітям одної матері, християнам.

Зі Львова приїхали й греко-католицькі священники, між іншими й прелат Василь Лициняк, секретар останнього львівського синоду, очолюваного митрополитом Андреем Шептицьким. Разом зі своєю дружиною він деякий час проживав у мене на плебанії. Мешкав там і помагав мені у душпастирстві мій товариш з семінарії отець Мирон Шегда. Він майже чудом уникнув смерті, коли поляки в жорстокий спосіб вбили його пароха з Сухова, отця Михайла Плахту, разом з жінкою і малим синком. Отець Шегда багато розповідав про вбивства, чинені польськими бандами в Ярославщині, там багато трупів пливло Сяном. Якийсь час мешкала в мене пані Панчишин, вдова по відомому львівському професорові, приїхала в Криницю разом з двома синами.

До Криниці все пливли й пливли втікачі. Стало їх стільки, що казали: «Цілий Львів приїхав у Криницю». На Великдень 1944 року я звернувся до них з побажаннями, а тоді всі голосно заплакали. Не одне пережив я разом із ними, і мені було дуже важко.

По Великодні стало напевно відомо про німецькі поразки на сході, хоч і як німці старалися це приховати. Якраз тоді приїхав у Криницю апостольський адміністратор Лемківщини отець митрат Олександр Малиновський. Він вирішив виїхати з Сянока, бо фронт наближався. Однак поки що був спокій. Отець митрат Малиновський замешкав на приходстві, де й далі мешкала родина отця Хиляка та інші втікачі.

З приїздом апостольського адміністратора моя обережність подвоїлася. Я не хотів ні одним необережним словом чи вчинком дати привід до акції як польському підпіллю, так і німецькому гестапо. Якось прийшла пора іменин мого гостя. Отець митр. Малиновський хотів їх відзначити гостиною на приходстві, однак я зразу спротивився, знаючи, що відзначання іменин неминуче притягнуло б до нас його німецьких знайомих з адміністрації. Я порадив зробити малу врочистість не в Криниці, а поїхати до наших сестер до Жегестова, де було набагато спокійніше. Так ми й зробили.

Під цю пору в навколишніх лісах діяли польські, совітські, а також лемківські партизани, яких очолював Володимир Поруцідло «Володя». Не знати котрі з них тоді й зліквідували вїта з Криниці-Села. Я побоювався за життя отця Малиновського й своє, хотілося пізнати ставлення криницьких поляків до нас обох. Одного разу провідав я латинського пароха Криниці-Живця, прелата Духевича (жили ми з собою досить добре). На моє питання, чи нічого не загрожує мені з боку польських партизан, він сказав: „Отче, можете бути спокійні, бо тут ніщо не діється без нашого відома”. Але поки що наше життя не було в небезпеці.

Восени 1944 року провідав я в Пряшеві на Словаччині єпископа – ординарія Павла Гойдича. Не одно чув я про цю людину, бачив на знімках, тож радо погодився на прохання апостольського адміністратора Олександра Малиновського шукати в єпископа Гойдича поради, що робити на випадок приходу совітів. Він прийняв мене дуже радо, зробив також враження святця, як, зрештою, про нього й говорили. Розмовляли ми довго на різні теми тодішнього життя й часу, вкінці він порадив отцеві Малиновському нічого не боятися й лишатися в Криниці, уважаючи, що совіти не будуть нашої Церкви нищити.

Отець Малиновський перебував у мене десь рік. Навесні 1945 року, уже після приходу совітів, приїхав по нього якийсь василіянин з Вороблика Королівського, звідки потім він адміністрував, а відтак повернувся до Сянока. Звідси він дістався на Захід, перейшовши кур'єрським шляхом наших партизанів Чехословаччину.

Виявилось, побоювання отця Малиновського перед польським замахом не були безпідставні. По його виїзді мав я розмову зі згаданим уже отцем прелатом Духевичем. Згадали ми й отця Малиновського, а тоді я почув: „Ми не знали, кого тут мали”.

Розділ IV СОВІТИ

Якраз ходив я по Криниці-Селі по коляді, з епітрахилом, у ковпаку і з хрестом у руці, а коло мене дорогою переїжджали совітські танки. Один затримався. З нього вискочив молодий хлопець, підбіг до мене й клякнув, перехрестився, а потім сказав: «Я також віруючий» – і зараз же побіг назад, навіть не знаю, чи я встигнув його перехрестити.

Про іншу зустріч з російським військом розповідали мені знайомі з Мохначки. До них зайшли солдати й застали нашого селянина на підвір'ї, він при чомусь помагав. Питають його: «Хто ти?» – «Я руський» – відповів він. «Який ти руський, як ти по-українськи говориш?!». Не знати, що подумав собі про це наш старий лемко, що походив з досить москвофільської Мохначки.

По Йордані 1945 р. повернувся з інтернування парох Криниці отець Євген Хиляк. Деякий час я виконував ще при ньому обов'язки сотрудника, але потім доручено мені завідательство парафією у Новій Веси. Довголітній її парох, отець Василь Смолинський, помер. Пам'ятаю, у нього був прекрасний голос, це був сильний, чистий і дзвінкий баритон, з яким він міг би виступати і в найкращій опері. Отець Смолинський був також одним з перших священників старшого покоління, що дотримувалися української орієнтації. Потім до нього приєдналися отець Корнова з Лабової, а далі отець Качмар зі Злоцького. А вже по них прийшли молодші священники і розхитали дотеперішній староруський дух на Західній Лемківщині.

Нова Весь була поділена на українців та старорусинів. З цього села походив перший апостольський адміністратор Лемківщини отець Василь Масцюх. Сусіднє село Лосє було вже зовсім українське за духом. Це була заслуга Лева Кобанього, гладисів'янина, що його потім німці разом зі згаданим Михайлом Шевчуком арештували й вивезли в Освенцім. Варто тут додати, що отця Василя Шевчука, брата Михайла в 1948 році словаки видали полякам, а ті розстріляли його у ряшівській в'язниці.

Застав я у своїй парафії совітську переселенчу комісію. Над нашою землею вже нависло виселення в УРСР. На початку ще добровільне. Люди ніяк не хотіли виїжджати, не вірили в обіцяні «золоті гори» на Радянській Україні.

Під цю пору арешти зібрали вже багате жниво. З-поміж отців ув'язнено: отця Романа Прислупського із Жегестова, отця Михайла Фуглевича з Милика, отця Теодора Салагуба з Лелюхова, з-поміж сестер Службниць: Доротею Макух, Олександрю Сенюту з Жегестова, Дарію Квятковську, Іванну Малинку. Арешти прокотилися по всій нашій інтелігенції.

Приїздили й по мене, однак я вже не чекав арешту й не спав на плебанії, укривався. Арештованих – ціле авто – везли до Нового Санча, коли я їхав кудись ровером. Авто вже мене минало, це було десь між Лабовою і Новою Вессю, коли одна із сестер пізнала мене й крикнула з авта: «Отче, отче!» Я лише здивувався подумки із браку в неї обережності й зразу повернув ровером у бічну дорогу, бо через її легковажність міг би поїхати цим автом у новосанчівський арешт. А що там діялося, розповів мені потім один із арештованих. У Санчі зігнали їх на подвір'я. Виступив якийсь капітан і сказав: „Щиро вам раджу їхати на Україну, там ваша батьківщина, а коли ні, то всі зігнієте в Явожні.”

Нова влада поволі почала показувати своє правдиве обличчя. Між іншим, виявилось ким насправді був колишній домашній «учитель» брата Дмитра Паліїва, з часу коли вони ще мешкали в Криниці. Ця людина називала себе українцем, родом, здається з Румунії. Якось він познайомився з нашою дівчиною з Криниці, захотів з нею й одружитися. Я отягався з вінчанням, не маючи певності щодо його вільного стану, нарешті погодився це зробити, бо вступився за «учителем» отець Олександр Малиновський. Правда, він мені присягнув, що є людиною вільного стану, так само сказали його свідки.

А по приході совітів виявилось, що це був жид, совітський шпигун, якого вони зразу зробили секретарем партії в Криниці. Потім поляки від секретарювання його відсунули, з Криниці він виїхав. Зустрілися ми випадково в 1950 році в бібліотеці Варшавського університету, де й він студював. Принаймні так сказав. Більше ми не стрічалися, а ця зустріч нагнала як мені страху, так, думаю, і йому.

З усіх боків обступала нас ворожнеча. Нова влада ні на що не хотіла зважати, у цьому підтримувало її багато людей. У Новій Весі був польський вчитель Рахвал. У сусідньому селі, Розтоці Великій, мешкав його брат. Я ніколи не бачив двох так відмінних один від одного братів.

Той з Розтоки щонеділі приходив до церкви на нашу Службу Божу, будучи вчителем, не робив між українськими й польськими дітьми ніякої різниці. Натомість його рідний брат лише старався бути подібним до нього, бо насправді був дуже хитрий, недобрий, не любив українців. Лише випадок допоміг мені зрозуміти його справжню натуру, бо він завжди був до мене дуже чемний, усміхався і удавав приятеля. Якимось приїхав до Нової Веси відділ Війська Польського, мабуть шукати опірних на виїзд. Я швидко сховався у сусіда-поляка. Військо зайшло на його подвір'я, вояки голосно розмовляли й лайали українців. Вийшов до них той Рахвал і, показуючи пальцем на плебанію, крикнув: „Там є українське гніздо!“. Я, схований на стриху, через шпарку бачив це і чув.

То була дуже сумна ненависть до всього українського, жаль, що мусив я на неї дивитися. Проте мав я ще відносний спокій, натомість був свідком горя багатьох людей.

Раз заїхав я до Гладишова до своєї мами, де довідався про трагедію родини Тарнавських. Утікаючи від совітів, опинилася в Гладишові ще в 1943 році жінка генерала УГА Мирона Тарнавського. Вона була полька. До Гладишова приїхала тільки з двома доньками й дрібними пакунками, а всю решту мусила залишити десь під Сяноком. Коли перейшов фронт, син нашої сусідки, Хом'якової, де замешкала на якийсь час пані Тарнавська, та старша дочка її поїхали по ті залишені речі, були там меблі і все, що вдалося генераловій вивезти зі Львова. Однак поїхали вони по свою смерть. Молоді люди були настільки необережні, що попросили совітських солдатів поїхати з ними автом й допомогти перевезти ті речі. Побачивши багатство, солдати вбили дочку пані Тарнавської й сина пані Хом'якової, тіла прикрили в лісі, а меблі й все інше вкрали собі. Тіла убитих, однак, якимось потім віднайдено.

По смерті сина пані Хом'якова стала дуже прикрою для генераловій, так що остання перейшла жити до моєї мами, якій багато дечого розповіла. Мені сказала, як страшно докоряли їй польські священики за те, що вона, полька, погодилася вийти заміж за українця, що дітей виховує по-українськи. Дочок Тарнавські довго не хрестили, ждали поки вони стануть дорослими й самі виберуть собі обряд, бо в протилежному разі довелося б їх охрестити в обряді матері, а цього генерал Тарнавський ніяк не хотів. «Згрішення» польських священиків було таке велике, що при сповіді не хотіли генераловій дати розгрішення.

Близько смерті був мій сусід отець Антін Пакош, що був парохом у Розтоці Великій. Ще за німців коло його приходства убито п'ятьох поляків. Убили їх совітські партизани. Ці «партизани» були просто провокатори, а найголовнішим їх завданням було, мабуть, боротися не з німцями, а з українцями. Вони часто вдавали бандерівців, ходили по терені й намовляли молодих хлопців вступати до УПА, організували відділи. А по приході більшовиків, НКВД мало готовий матеріал, було багато арештів. І оті «партизани» вбили випадково п'ятьох поляків, на нещастя отця Пакоша, зараз коло хати, де він мешкав. Забиті лежали, ніхто не збирався їх похоронити. Тоді отець Пакош, не знаючи, що робити, поїхав до отця Малиновського до

Криниці за порадою. Той порадив йому зробити по-християнськи: похоронити, це ж його душпастирський обов'язок.

Отець Пакош так і зробив, однак не повідомив про похорон ні німецької, ні, потім, польської влади, а люди пам'ятали про це вбивство й донесли владі. Отця Пакоша арештовано, була підозра, що він причетний до вбивства, бо непоінформував влади. Грозила йому смерть. Прокурор у Новому Санчі сказав: „Ми його повісимо”. Був винуватий отець Пакош чи не був, але претекст був. Усе-таки мав щастя. Під час слідства виявилось, що убивці – це більшовицькі партизани. Однак це не означало кінця справи, треба ж було якось покарати отця Пакоша, раз він знайшовся у польських руках: його засуджено на три роки за ведену агітацію під час війни вступати до дивізії «Галичина».

Під час судового процесу був цікавий випадок із свідком, як виявилось, «коронним», а був ним польський парох з Лабової. Ще перед його зізнаннями, суддя, підкресливши важливість усіх слів, попросив оцінити працю отця Пакоша як українського священника. Парох сказав, що отець Пакош був українським шовіністом. Суддя запитав у чому цей шовінізм полягав, і почув: «отець Пакош розмовляв з людьми по-українськи й передплачував українські газети». Тоді суддя запитав ще про те, якою мовою отець Пакош розмовляв із ним, чи також українською. Отець парох зізнав, що з ним розмовляв польською, натомість із лемками – українською. Відтак, як розповідали мені присутні на процесі наші люди, суддя висварив того пароха як останнього смаркача, кажучи, що компромітує себе, тому, що отець Пакош, будучи українцем, мав право розмовляти з українцями українською мовою, а також читати українські книжки.

Трагічно запам'яталася мені смерть доктора Івана Смолинського, сина бувшого пароха Нової Веси отця Василя Смолинського. Він виїхав на Шльонськ разом з цілою родиною зараз після того, як прийшли більшовики. Лікарював у Рацібожу, однак коли не стало в нього ліків, приїхав до Криниці, де мав їх багато у своїй хаті. Переїжджаючи, зайшов до рідного села, де жила його мати. Вона наче й передчувала синове нещастя, ніяк не хотіла його пустити, кажучи, що в Криниці тепер щось дивне діється, людей арештують, доноси... Підтримував її також я, бо вже знав про намір польської влади виарештувати всю нашу інтелігенцію, щоб потім легше було справитися з виселенням. Проте він не зважав ні на які перестороги й поїхав. У Криниці його й розпізнано (потім усі підозрівали одного польського лікаря, заздрісного за добру славу доктора Смолинського). Разом з ним арештовано навіть і фірмана, що вернувся по кількох днях. У тому часі доктор відбував допити. Але то не були допити, а тортури, доктора до того бито, стрибано по ньому так, що в нього тріснув шлунок. Щойно по кількох днях перевезено його на «лікування» до Нового Санча, очевидці казали, що його тіло було аж чорне від побоїв. Від рани на шлунку пішла гангрена. Довідавшись від фірмана про долю доктора Івана Смолинського, я поїхав на побачення в лікарню. Мене не впущено, а польський лікар сказав: „Отче, мені його дуже жаль”.

Похорон відбувся у Новому Санчі. Дружина доктора Смолинського була римо-католичка. На похороні дуже плакала, лаяла й називала на прізвиська винуватців смерті свого чоловіка.

Оскільки я знаю, доктор Іван Смолинський не мав зв'язків з бандерівцями, хоч знаю також про намагання німців зловити його. Раз це навіть їм вдалося, однак під час транспорту доктор, будучи мужчиною доброї будови й дуже вправним, вискочив з авта й втік. А ще в 1946 році, коли спалено Лабову, пропаганда звинувачувала в тому саме доктора Смолинського, як бандерівського провідника. А він тоді лікарював у Рацібожу.

Насправді ж спалення Лабової було пов'язане з виселенням до УРСР. Агітація за виїздом на Схід міцнішала з дня на день. З Нової Веси поїхало багато людей, залишилася тільки половина. Натомість, як і попереднім разом, ні за що не хотілося піддати на комуністичне «вмовляння» свідоме село Лосе. Комуністи, відчувши опір, погнали ціле село під багнетами на станцію до Нового Санча. Там тримали їх два тижні, вимагаючи разом підписати документи на добровільний виїзд. Проте лосяни знали: до виїзду потрібна власне їх згода і не погодилися, витримали. Вернулися по двох тижнях назад, хоч і не передчували навіть, що їх спокій не буде тривати довго, тільки до наступного року.

Якраз під час виселення поїхав я до Гладишова довідатися, як хочуть робити батьки: залишитися чи виїжджати. Виявилося, мати й чути про виїзд не хоче, зате в батька відновилися, мабуть, старі згадки про «батьківщину» на Сході: він надумав виїжджати. Ми почали йому відраджувати, але тато вважав, що тут нам місця вже не буде ніколи. А вважав, що коли совіти виграли війну, то там уже буде добре. Мати поїхала на західні землі разом з усіма в 1947 році. На вигнанні й вмерла у Тшчанці. А батько помер на Україні, хоч, можливо, він думав, що це врешті-решт його вимріяна Росія, опікунка всіх руснаків.

На всі ці зміни на Лемкіщині старався якимось реагувати апостольський адміністратор Лемківщини отець Олександр Малиновський. Передчуваючи, що не зможе довго втриматися в Сяноці, він задумав призначити трьох генеральних вікаріїв, а це на той випадок, що коли через тодішнє горе на Лемківщині не вдасться зберегти життя одному з номінантів, то його зможе замінити інший. Думка була добра.

Якраз приїхав я у справах до Сянока, коли отець Малиновський підписував декрет. Не мав третього кандидата, задумувався кого призначити і запитав мене. Я порадив підписати декрет на ім'я отця Андрія Злупка, пароха Гладишова. Адміністратор так і зробив, бо мені вірив. Ми ж були знайомі ще з Криниці.

Отець Малиновський знав, що треба з Сянока вибиратися, бо тут не простять йому зв'язків з німцями. Не минуло багато часу від мого візиту в Сяноці, як я довідався, що він разом з нашими партизанами перейшов зв'язком на Чехословаччину, звідти перебрався до Німеччини, а згодом до Англії.

А я, вертаючись із Сянока, віз із собою декрет для отця Андрія Злупка. Крім нього, призначено ще отця Івана Підгарбія, тодішнього пароха Вільхівця, та отця Степана Ядловського, пароха Полян Суровичних. Отримавши від мене декрет, отець Злупко був дуже заскочений номінацією, бо призначення прийшло без ніякого узгодження з ним. Однак прийняв, бо знав, що отець Малиновський примушений був удатися до таких швидких заходів ситуацією в Апостольській Адміністрації Лемківщини.

Отець Підгарбій виїхав ще 1946 року в Україну. А весною цього ж року пропав безвісти отець Ядловський. Минуло багато років, коли віднайшов його в одній латинській парафії Гожівської єпархії отець Микола Денько. Що за той час діялося з отцем Ядловським? Щоб уникнути виселення, він перейшов кордон з Чехословаччиною й зупинився у Пряшівській єпархії. Там перебував майже рік, чекаючи спокою на Лемківщині, а коли здавалося, що вже з нами в Польщі скінчено, вернувся назад до Полян Суровичних, де побачив страшну руїну, село було порожнє, зазнав шоку. Виїхав на західні землі й став душпастирювати в латинському обряді.

Доля отця Андрія Злупка, третього генерального вікарія, була така: під час акції «Вісла» він переїхав у Костомолоти, що під Вроцлавом. Перед виїздом ще встиг призначити мене виконуючим обов'язки Мушинського декана. Це були наші спільні заходи, роблені в умовах щораз гіршої ситуації на Лемківщині. Був я тоді єдиним українським греко-католицьким священником на весь Новосанчівський повіт.

Після виселення там залишилося багато порожніх церков, бо господарі мусили покинути їх та свою землю й виїхати в Україну. «Опікуватися» тими церквами могли тільки польські священники, вони й дуже хотіли це робити, однак у таких випадках я міг показати мій декрет, який ще засвідчував нашу присутність. Це був дивний декрет. Я був деканом тільки над самим собою.

Отець Андрій Злупко старався не допустити до занепаду Апостольської Адміністрації Лемківщини. Будучи людиною слабкого здоров'я й побоюючись за майбутність свого призначення, він ще перед акцією «Вісла» звернувся до апостольського делегата для вірних греко-католицького обряду в Польщі, кардинала Августи Гльонда, з проханням дозволити йому додатково коштувати ще двох священників до помочі у завідуванні справами Апостольської Адміністрації Лемківщини. За згодою кардинала отець Злупко вибрав тоді отця Володимира Гайдукевича та отця Павла Шуфлята.

Помер отець Андрій Злупко 6 травня 1956 року на західних землях, у Костомолотах. Перед смертю дуже занепав здоров'ям, Службу Божу відправляв з інвалідського возика. Похоронено його в цьому селі, але відомо було про бажання покійного спочивати в Гладишові, де був довголітнім парохом. Справою перепохоронення зайнялася його довголітня господиня, пані Фенна (прізвища не пам'ятаю), яка, щоб заробити гроші на цю ціль, виїхала на якийсь час працювати в Америку. Мене запросила потім відправити похоронні Богослужіння, приїхав також отець Гайдукевич і отець Шуфлят. Однак уже на місці прийшли несподівані труднощі: польський парох з Гладишова не дозволив відправити над тілом Службу Божу в церкві, яку небіжчик будував. Мої прохання не помогли. Тоді я наказав нашим

людям принести стіл й поставити на цвинтарі. Той стіл служив за престіл. І так привезли ми отця Андрія Злупка на останнє миле йому місце. Сумно стало однак, коли латинський парох у Гладисові заявив, що його попередник не заслужив кращої долі. Добре, що хоч землі на цвинтарі не пожалів.

Але поки що я перебував на Лемківщині й дивився на руїну найріднішої мені землі. А ця пустіла щоразу більше й більше. Разом з людьми виїжджали й священики, хоч ще попереду було останнє, найгірше виселення. Греко-католицькі священники з західних деканатів Апостольської Адміністрації Лемківщини – Горлицького, Грибівського та Мушинського, – які ще не виїхали на Радянську Україну, не були зорієнтовані щодо ситуації. Ніхто з нас не передбачав можливості тотального виселення. Ми не були також спроможні оцінити розмірів спустошення від виселення в УРСР у 1945 році.

Тоді ще залишилася на своїх парафіях у Мушинському деканаті третина священиків: отець Еміліян Венгринович у Мохначці, отець Євген Хиляк у Криниці, у Тиличі був отець Володимир Мохнацький, отець Юліян Сембратович у Злоцькім, у Шляхтовій був отець доктор Діонізій Сенета, в Явірках відправляв ще отець Степан Гура, а я в Новій Весі. Не виїхав також отець Антін Пакош з Розтоки Великої, однак він перебував в арешті у Новому Санчі, зазнавши несправедливого звинувачення.

Парохи з інших сіл виїхали разом з вірними на Радянську Україну, хоч і не з усіх сусідніх сіл виїхали люди зовсім. У Верхомлі Великій, Жегестові, Лабовій, Матієвій, Милику, Новому Санчі, Поворознику, Солотвинах лемки жили й далі. Обов'язком священиків було давати їм душпастирські послуги, що ми старалися якомога робити.

Але потім залишилося нас тільки трьох. Крім мене, отець Діонізій Сенета та отець Степан Гура, решта таки виїхала в УРСР, а деякі на західні землі Польщі. На цілий Новосанчівський повіт (14 парафій) був тільки один священик, тобто я. Згадані отці працювали в Новоторзькому повіті. За час виселення наші священики могли без ніяких перепон виконувати свої священничі обов'язки. Більше отців залишилося тоді в Грибівському та Горлицькому деканатах.

Після арешту отця Антона Пакоша з Розтоки Великої влада закрила церкву, де залишилися Святі Тайни, що їх треба було принаймні раз у місяць змінювати. Не отримав я на це дозволу, тож звернувся до Криницького декана Духевича. Він постарався про ключі до церкви, проте мені їх не дав. Двері відкрив його сорудник, що, мабуть, пильнував, щоб я нічого не «вкрав» зі своєї ж церкви. Щодо власності була, певно, у отця Духевича інша думка. Споживши Святі Тайни довелось мені ключі віддати.

Був я сам, виконував свої обов'язки, було мені щораз тяжче. Нарешті дійшов я до висновку, що без допомоги латинської ієрархії втриматися на Лемківщині мені не вдасться, потрібні були не лише слова, але документи, а наша ієрархія тоді в Польщі вже не існувала.

Натиск був як збоку адміністрації, так і латинського клиру. Якось я вдався знову до отця Духевича, латинського декана в Криниці, щоб запротестувати проти його ж самоволі, бо він нахально відбирав у нас церкви

й церковне майно та передавав у розпорядження латинникам. А мені здавалося, що ще не прийшов наш кінець.

Навіть тоді не покидала мене думка, що церкви можуть по якомусь часі відновити свою діяльність. Парох Духевич нерадо зійшов у розмові на цю тему, усе вже бачив вирішеним, так що я не стерпів і сказав: „Отче прелате, прошу не забувати, що ми ще тут є”.

Я знав – я не вигідний. Розумів також: польське духовенство воліло б і зраділо б, якби мене вже на нашому терені не стало. У розмовах з ним я чув, що можу опинитися на «білих ведмедях», хоч у тоні вчувалося нібито й співчуття.

Якось тоді я дізнався про близький приїзд до Криниці ординарія Харківської єпархії, римо-католицького єпископа Яна Степи. Тільки від нього міг я сподіватися вказівок, як далі мені бути, чи нема можливостей якимось способом продовжити мою присутність на західній Лемківщині. Я попросив єп. Степу про авдієнцію. під час якої представив ситуацію, створену в Мушинському деканаті переселенською акцією. Навпаки, почув я знову і від нього слова про відому перспективу вивезення на «білі ведмеді» комуністами, якщо не виїду на західні землі.

Це було сказано виразно, однак я не хотів здаватися: „Чи ваше преосвященство, коли б опинилися на моєму місці, погодилися б без дозволу своєї церковної влади покинути душпастирські обов'язки і позбавити вірних душпастирської опіки?” Таке питання явно його здивувало. По хвилині застанови відповів: „Так, але це занадто великий ризик, тому робіть, отче, так, як уважаєте”.

Отже ніякого охоронного документу для наших парафій та для мене від єпископа Степи я не отримав, хоч влада тоді ще зважала на становище єпископів у різних справах. Він, переселенець зі Львова, мабуть, не бажав присутності греко-католицького духовенства на Лемківщині, бо вона могла тільки скріпити катастрофічно ослаблене виселенням на Схід українське населення на цій землі.

Єпископ Ян Степа погодився прийняти до праці в латинському обряді тільки одного нашого священника – пароха Мохначки й разом Мушинського декана отця Еміліяна Венгриновича. Перед початком душпастирювання, десь при кінці 1945 р., в латинському обряді, отець Венгринович погодився добровільно залишити парафію й деканат, куди безперешкодно могли ввійти тоді польські священники.

По візиті в єпископа Степи вони перестали лякати мене «білими ведмедями». Проте я не знав, що може статися кожного наступного дня зі мною. Вирішив і далі шукати допомоги в польській церковній владі, хоч вкінці, вийшло так, що я без найменшої її допомоги протримався в Новій Весі аж до «остаточного розв'язання українського питання в Польщі», як тодішня преса назвала виселення 1947 року.

До цього часу я зробив ще одну спробу. Вирішив їхати до Кракова до кардинала Адама Сапіги, краківського митрополита. По дорозі провідав я ще отців Миколу Денька та Степана Граба. Отець доктор Граб завідував тоді

нашою парафією у Кракові. Чекаючи авдієнції, ми кілька годин розмовляли в парафіяльному домі на вулиці Вісльній.

А потім стріча з кардиналом Сапігою. Це була дуже дивна стріча й розмова заразом. Я ввійшов. Не мав на собі ряси, тільки священничий комірець, бо так завжди я подорожував. Сказавши слова християнського привіту, я вибачився за брак ряси. „Добре, добре”, – кивнув головою Митрополит Сапіга, однак не попросив мене ступити крок далі, так що я далі стояв за порогом кабінету, а він зараз вийшов, по хвилині знову з'явився. Я знав: тепер повинна відбутися дальша частина привітання високого ієрарха, тобто він повинен попросити мене підійти ближче, простягнути на привітання руку, а тоді я поцілував би його митрополичий перстень. Цього не сталося – кардинал знов вийшов з кабінету. Я спокійно стояв і дивився, коли кардинал скінчить ті свої входи й виходи, проте ми обидва вже починали хвилюватися. Я і далі не зважувався піти першим. Мабуть, він сподівався, що я підйду першим, і, ставши навколішки, поцілую його в руку. Нарешті кардинал запитав мене: „З чим приходите, отче?” Далі стоячи біля порога, я розповів йому про ситуацію в Мушинському деканаті, а вкінці попросив дати мені документ, де митрополичою рукою було б написане підтвердження законності мого перебування в парафії Нова Весь, що належала до його митрополії, коли не враховувати існування Апостольської Адміністрації Лемківщини. Такий документ мав би для мене важливе захисне значення. Я знав, що світська влада мусила б на нього зважати. Я міг би спиратися на нього при переговорах у справі церков як з польською адміністрацією, так і священниками. Митрополит Сапіга відмовився дати мені відповідний документ. „Я вірю, що ви священник греко-католицького обряду й можете підтвердити це свідками, проте я вас не знаю. Принесіть, будь-ласка, посвідку від польського пароха з Навоєвої, тоді я по-іншому розмовлятиму з вами”, – сказав. Проте я не мав на це охоти, бо з тамтешнім отцем не був знайомий.

Вернувся я додому. На щастя, у терені нічого не діялося. Однак навіть відносний спокій у Криниччині – це був «контрольований» спокій. Навесні 1947 року вдалося мені ще раз поїхати у Краків до отців Граба й Денька. Двері відчинила якась жінка і сказала: «Тут, прошу отця, є люди з УБ, але ходіть, отці є в хаті», – «Котел, УБ, втікати», – пролетіло в голові, я чимскоріше відвернувся, почав втікати. Не знаю, чому не було погоні. Може, на якусь мить УБ втратило пильність, бо до цього моменту ловило й арештувало всіх, хто появився на порозі дому отця Граба. Завдяки цьому я ще місяць був вільний.

Коли появилися перші транспорти, набиті людьми й худобою вагони, я не додумався про що йдеться. Поїзди не зупинялися, ні в кого було запитати що діється.

Нарешті прийшла вістка: виселення. Було недалеко від мене, уже в Горличчині. Останнє тотальне виселення, у крові й знуцанні, доведене до краю ненависті, кривди, несправедливості. Жахливе, жорстоке, незрозуміле.

Конче хотів я довідатися про долю мами, сестри, людей з Гладішова. Доїхав я до станції в Загір'янах, де застав гладішів'ян, але вже в вагонах.

Знайшов також матір і сестру. Усі кинулися до мене, питали куди їх повезуть, що хочуть зробити, вивезти в Сибір чи що. Ніхто не знав, що воно діється. Натовп навколо мене звернув увагу убівців, що, звичайно, крутилися між людьми й підслуховували. Один з них підійшов до мене й зревідував. Нічого не знайшов. Відступив. Я, замість утікати, далі розмовляв з людьми, родиною. Минуло півгодини, підійшов наступний, знову обшук, потім ще раз.

До поїзду на Новий Санч уже залишилося небагато часу, я вже став прощатися, коли підійшов до мене четвертий убівець. „Ходіть, будь-ласка зі мною. Хто ви?“, – запитав, бо я мав на собі цивільний одяг. „Священник“, – відповів я. „Який священник? Римо-католицький чи греко-католицький?“ – „Греко“. – Убек цинічно усміхнувся й сказав: „Цього нам вистачить, ходіть за мною“. Наказав іти за ним на станцію, де було їх більше. Котрийсь потелефонував до Горлиць по мотоцикл. Довго не треба було ждати. Приїхав мотоцикл з причепкою. Мені казали сісти в причепу і так поїхали ми до Горлиць. На УБ належним чином мене привітали: „Отче, будьте обережні, бо коли спробуєте втікати – застрілимо“. Правдивість цих слів була очевидна. Списали протокол. Примістили мене на коридорі, приставили мені ліжко й приносили їсти. Усі інші сиділи в підвалі. Постійно звожено з усіх сторін людей, звинувачених у співпраці з УПА, хоч УПА в нас майже не було. Мій «привілей» виявився мукою. Сидячи на коридорі я чув звідусіль крики тортурованих людей, їх били, мучили електричним струмом, а цього ніхто не витримує без крику.

Мене не бито. Кілька разів попросили написати життєпис, мабуть, хотіли знайти якісь різниці, але ж не знайшли. Ніякого слідства й сліду звинувачень у чому-небудь не було.

– „Панове, телефон у вас є? Поліція в Лабовій у вас є? Вона знає про мене геть усе, знає мене. Потелефонуйте до них і довідайтеся“, – запропонував я убівцям свою допомогу, однак ні слідство, ні життєпис, ні моя допомога ні до чого їм потрібна не була, бо вони вже давно знали мою долю.

Спробували ще змінити її. На одному з допитів запропонували співпрацю, пообіцяли випустити, аби тільки погодитись. Це було смішне. Я зразу ж обурено відмовився.

Якийсь хлопець розповів мені на коридорі, як убівці послали його ходити по селах й розвідувати чи є партизани. Він пішов. Лишав по хатах харчі. Однак вони не зникали, нікого в лісі не було. Убівці самі туди боялися ходити. Знайомі з Горлиць довідалися, що я на УБ. Відвідали мене. Ними я передав до польського священника інформацію про моє ув'язнення, треба було мати білизну, мило. Він прислав свого соратника, однак функціонери довго з ним навіть не розмовляли, заявивши, щоб отець парох у це не мішався. Тому отцеві вдалося таки передати мені білизну, мило і коц.

Уже два тижні минали від мого арештування. У „слідстві“ ніяких змін не було. Нарешті я сказав їм те, про що їм ішлося: „Уся моя вина в тому, що я греко-католицький священник“.

Десь 13 червня наказано мені віддати гроші й особисті речі. Зайшовши до приміщення, де мав я це зробити, працівник УБ сказав мені: „Но, отче, сьогодні тринадцяте, а тринадцяте нещасливе”. На це я відповів: „Тринадцяте число для мене, по суті, щасливе: тринадцятого я народився, тринадцятого мене висвятили”, – а тоді він сказав: „Проте тим разом тринадцятка буде для вас, отче, нещаслива”, – перебив мені той убек. І мав рацію. Це вже відкривалася переді мною дорога до Явожно.

Мав я ще тільки те щастя, що знайомим удалося передати мені на УБ адресу нового поселення моєї родини на західних землях (щодо передання її ми домовилися раніше). Наприкінці перебування у горлицькому УБ привезли ще одного священника, отця Івана Булата, що був парохом у Бортному.

Розділ V Явожно

Наступного дня всіх в'язнів погнали чвірками на станцію в Горлицях. Ішло нас коло 50 осіб, жінки й чоловіки. Побіч зі мною ішов отець Іван Булат. По дорозі сильна ескорта нікому не давала до нас підійти, якось один з прохожих старався подати арештованим цигарки, однак ескорта його брутально відштовхнула, а відтак хотіла залучити в нашу лаву.

Загнали нас у товарний вагон. Поїзд рушив. Наступного дня, а це було 15 червня, приїхали ми до станції Щакова. По дорозі якісь люди обкидали наш вагон камінням, обзивали нас бандитами, яких треба повісити за вбивства поляків, – так польська комуністична пропаганда очорнювала нас в очах місцевого населення.

Із Щакової пішки погнали нас до табору Явожно. Треба було йти лісом, де потім хоронили померлих у таборі. Біля табірної брами побачили ми колючу огорожу з дроту під струмом, криві стовпи, на брамі напис: „Центральний табір праці в Явожні”. Це був колишній німецький табір, філія страшного табору в Освенцімі. Вишикували нас на площі. Виступив якийсь капітан, сказав кілька слів, а потім звернувся до нас, священників: „То ви, священники, всьому винуваті, тому що це ви намовляли людей вбивати поляків, насамперед ви за це відповідаєте”. Тоді я відповів йому: „Пане капітане, тут сталося велике непорозуміння, отже я походжу з Краківського воєвідства Новосанчівського повіту, а ми, лнмки, жили з поляками у великій згоді й приязні, на цьому терені не впав ні один поляк”. Почувши ці слова, капітан явно зніяковів і сказав: „То, чорт бери, кого нам сюди привезли?”

Можливо, моє пояснення дало те, що потім у лазні нікого з-поміж нас не бито, хоч відомо як страшно, до крові били там інших арештантів. Я сам бачив в'язнів, які мали покалічені голови, коли виходили з цієї „лазні”.

Могла бути ще й інша причина, я „подарував” 1000 золотих офіцерові ескорти з Горлиць. Як прийшлося віддавати гроші віддані в депозит на УБ у Горлицях (щоб передати їх в табірний депозит), виявилось, що бракує моїх

1000 золотих, тобто значної суми. Офіцер з конвою дуже почервонів, а я додумався сказати, нібито в мене погана пам'ять, міг я недокладно запам'ятати суму віддану в депозит.

У той час тримали нас кілька годин перед бараком. Був гарячий день, нам хотілося дуже пити, бо вже другий день не мали краплі води в роті. Я майже млів, просив води, але ніхто не подав.

Лазня. Насамперед довелося залишити всі харчі в приміщенні перед лазнею, також білизну і одяг. Коли ми щасливо, бо без побоїв, вернулися, побачили, що харчів нема.

А далі – до бараків. Чоловічих було п'ять, числами від 10 до 14, мені попався барак число 10. Жіночих бараків було два, а також слідчий барак. Жіночі бараки були відділені від чоловічих колючим дротом. Як нас привезли, вони ще не були запхані до кінця, але потім в одній залі було до 200 осіб. У кожному бараці були три залі.

На терені табору була також табірна лікарня, чоловічі й жіночі бараки-робітні для кравців, шевців, барак-кухня та інші, призначення яких не знаю. За дротами в одній з частин табору перебували німецькі вояки, а також фольксдойчі. Кожен барак мав свого баракового, заля – зальового, над всіма бараками був надбараковий. Усі вони були в'язнями, проте деякі знущалися жорстоко зі спів'язнів. Найжорстокішим був зальовий Іванів з Сянока та надбараковий Венгжин, походив десь від Бірчі, а найлютішим бараковим був Ягніщак, що походив з Вільхівців біля Сянока. Були ще й убивці, звані блоковими, садисти, хоч не всі, був між ними один шляхетний сержант зі Шльонська, дуже нам співчував, потішав, кажучи: „Ви за Явожно ще отримаєте хрести”.

Спочатку тримали мене на 10-ім бараку, а потім усіх священників зігнали до 12-ого бараку, до залі, де зальовим був згаданий Іванів. Хтозна чи не сталося це з наказу адміністрації, яка довідалася про його особливу ненависть до священників. І він дійсно люто нас усіх катував, завдаючи як фізичні, так і моральні тортури.

Узагалі в'язні були биті всюди, на кожному місці. Били нас під час роздавання їжі, у черзі до лятрини, за найменшу «провину». А що вже найбільше – під час слідства. Співв'язні розповідали мені, що слідчі казали признаватися до вчинків, яких ніколи не зробили, а коли в'язні відмовлялися, били до крові, до втрати притомності. В'язні розповідали також про випадки за катування на смерть, деякі верталися зі слідства з поламаними ребрами, ногами, вибитими зубами, мали вирвані нігті або пальці розтрощені стисканням між дверима й одвірком. Я сам бачив в'язня, що вернувся зі слідства з поломанною ногою. В'язні часто йшли на слідство на власних ногах, а верталися несені на коцах, такі були скатовані. Слідчі вживали під час тортур також електричного струму.

Ясна річ, посилали між нас також своїх шпигунів на підслух й вивідування. Однак ми дуже швидко зорієнтувалися щодо цього, бо нові в'язні приходили необстриженими, коли вся решта була обстрижена на «зерівку».

Одного разу наказали нам переходити один за одним перед будкою, у якій хтось сидів, але не було його видно. Зате він міг нас докладно бачити. Переходили ми, дотримуючись відстані по кілька метрів. Не знав я причини цієї «операції», аж потім хтось сказав, що в будці мусив бути хтось із зрадників нашого підпілля, який шукав між в'язнями колишніх друзів, щоб видати їх польській владі. Щойно набагато пізніше я довідався, що це був Ярослав Гамівка, псевдонім «Вишинський» – господарчий референт I Округи ООН у час українсько-польського конфлікту на Закерзонні в 1945-1947 роках, у травні 1947 р. здався добровільно Війську Польському й став співробітником польських органів безпеки.

Після перших переслухань, що тривали понад три місяці, була легка відлига, але незабаром приїхала у табір нова група слідчих, жорстокіша за попередню. Почалися нові слідства, знущання й тортури. Декого з-поміж в'язнів примушено підписати протокол зізнання і звинувачень проти самих себе, після підписання яких отримали високі вирoki.

Дуже дошкулювали муштри, бігання навколо бараків. Хто не міг бігти, стомившись або старим будучи, чи хворим, того били. Як упав на землю, копали далі, не зважали. Садисти-наглядачі шукали кожного претексту, щоб загнати нас бігати або примусити робити докучливі «жабки». Спеціально посадили перед бараками тютюн, а відомо яка це кожному курцеві спокуса, особливо ж тоді, коли давно не куриє. Курці старалися зірвати хоч листочок. Однак усі листки були пораховані, тож цілий барак знову мусив бігати й стрибати «жабками». Про те, як деяким курцям хотілося курити нехай свідчить факт, що дехто з-поміж них міняв свою пайку хліба, єдину табірну поживу, на цигарки. А наступного дня вмирав з голоду.

Найдошкульніший був саме голод. Ми були постійно голодні, ходили сухі, мов привиди. Жорстокою іронією було потім довідатися, що цілі вагони харчів, призначених для в'язнів, продавано «на ліво».

Кожен в'язень мав бляшану миску, яка постійно ржавіла, тож постійно треба було її чистити піском. Коли зальовий уважав, що миска недостатньо чиста – бив. Як уже перейшов я до лікарні, то говорили мені, що в'язням давали солоні оселедці без краплі води. Вони від цього хворіли, дехто й помер.

Основною поживою була пайка хліба, маленька пайка, а до неї темна смердюча рідина – «кава». Це був наш сніданок і вечеря, обідали, можна сказати, чистою водою. Усе це стало причиною того, що після 4-ох місяців в'язні пухли від голоду, під час ранкового апелью падали неживими. Бувало, що за один апель виносили кілька трупів.

Тіла померлих, загорнуті в паперові мішки, вивожено двоколовим візком поза терен табору, у поблиський лісок, де й закопувано. Візок тягли й закопували тіла в'язні-фольксдойчери.

Щодо голоду табір у Явожні був гірший від німецького Освенціма, де дехто прожив і 5 років. Натомість у Явожні по 4-ох місяцях масово приходила смерть. Протягом кількох місяців померло 160 в'язнів, багато вмерло після звільнення з табору, такі були виснажені.

Вкрай знесиленими й голодними людьми адміністрація виконувала різні праці, наприклад, будували ми мур. Насамперед нівелювали терен, потім носили викопану землю, цеглу заправу поза огорожу. Навіть коли ми працювали, то нас били.

Щоб морально принизити священників, видумували для них інші праці. Коли випав перший мокрий сніг, прийшов наказ замітати його з доріжок між бараками, посланих жужлем. Зметене болото казали класти на віз, котромусь священникові запрягатися, іншого священника саджали на болотяну купу на возі, давали мітлу в руки й серед крику й глуму вивозили поза територію бараків.

Одного разу знайшли між бараками здохлого kota. Примусили священника Менцинського робити йому похорон. Накинули на нього якусь плахту, що мало бути за фелон, до рук дали мітлу, позганяли ще й інших в'язнів. Отак глумилися, нарешті занесли kota за барак і закопали.

Раз наших священників загнали під сторожову вежу співати релігійних пісень для вартового на цій вежі, додатковою наругою було те, що зараз біля неї була лятрина.

Коли в табір почали приходити посилки з харчами, священники не могли їх отримувати.

Було нас у таборі 22 греко-католицьких священників та 3 православних. Два православні священники не призналися до того, що вони душпастирі. Ось прізвища греко-католицьких священників – в'язнів концтабору в Явожні: Адам Абрагамович, Володимир Бозкж, Іван Булат, Михайло Гащак, Ярослав Гребеняк, Кость Дацько, Степан Дзюбина, Михайло Дочило, Микола Заяць, Омелян Калинюк, Олекса Колянківський, Омелян Котис, Юліян Криницький, Сильвестер Крупа, Петро Мазяр, Юрій Менцинський, Іван Сенета, Григорій Федорищак, Євстахій Хархаліс, Євген Хиляк, Степан Шеремета, Іван Яремін.

У німецькому секторі нікого не били, не знущалися ні фізично, ні морально. Якби не те, що німці були за дротами, то можна б їх життя назвати нормальним, їхні бараки були чисті, без вошей чи блощиць, їхню білизну й одяг прали в пральнях, вони ходили в лазню. Німецький харч був далеко кращий за наш, фольксдойчі могли купувати харчі в канторі, працювали в кухні. Німецька частина мала також і культурне забезпечення: діяв аматорський художній гурток, могли грати на інструментах, відбувалися спортивні й гімнастичні змагання, навіть із плавання в табірному басейні. Мали забезпечене також і духовне життя: щоденно відслужував Богослужіння полонений католицький священник, щонеділі чути було з німецького сектора врочисто співану Службу Божу латинською мовою.

Після трьох місяців перебування в таборі я, на щастя, хоч це дивно звучить, тяжко захворів. Прийшов наказ перевезти мене до лікарні в німецький сектор табору. Працювали в ній чотири німецькі полонені лікарі та медична служба, що складалася з німців та фольксдойчерів.

Коли я с'як-так видужав, прийшов у табір якийсь священник з парафії міста Явожна, оголошено, що всі, хто хоче, можуть висповідатися. Не маючи тоді ніяких контактів з нашими священниками, я використав цю нагоду й

висповідався, а після сповіді попросив священника повідомити мою родину про місце мого перебування. Проте він відмовився зробити цю християнську послугу. Я був здивований, що католицький священник не вважав своїм обов'язком допомогти іншій людині в таких дуже тяжких умовах, тим більше, що це ні в чому йому не заважало, не потягало б також жодної відповідальності. Можливо, той священник забув Христові слова: «Щонебудь ви не зробили одному зі своїх братів, то ви мені також того не зробили», а може бути, що він не вважав мене за свого брата в Христі, повіривши комуністичній пропаганді. Напевно був я таким братом для одного фольксдойчера, який, виходячи на волю, погодився повідомити мою родину, що я перебуваю ув'язнений в польському концентраційному таборі в Явожні.

За табірними правилами, після кількох тижнів лікування я повинен вернутися на свій барак, але знову мені пощастило: познайомився я з секретарем лікарні, фольксдойчом Каролем Кауцьким, колишнім гімназійним професором з Нового Санча. Він відбував три роки за підписання німецького національного списка. Якраз у той час, коли я мав вертатися на барак, відійшов на волю його помічник, тож Кауцький, який ставився до мене дуже ввічливо, випросив у керівника лікарні залишити мене на його місце.

У лікарні познайомився я з головним урядовим лікарем табірної лікарні, що походив з Горлиць, я дуже добре знав його батька. Він також ставився до мене зичливо, що, гадаю, мало свій вплив на мою долю в лікарні. Перш ніж перейти на посаду працівника канцелярії, працював я як санітар в залі хворих. Ближче познайомився з німецькими лікарями й персоналом. У 1948 році на місце попереднього головного лікаря прийшов інший лікар, жид за національністю. Працювалося із ним трохи гірше, але стерпно.

Тимчасом придивлявся я до праці лікарні. Бачив, як лікарі давали смертельні уколи в'язням, що вже вмирили, не маючи шансу пережити хвороби й взагалі вижити в таборі. Лікарі пояснювали мені, що вдаються до евтаназії з чисто гуманітарних причин.

Я був першим українцем, що працював у лікарні, тож старався це використати на поміч моїм знайомим, насамперед – перенести їх з бараків до праці в лікарні. Вдалося мені перетягти до праці в лікарській канцелярії отця Ярослава Гребеняка. На нього дуже завзялися бараківі, що могло спричинити його смерть, тож хтозна чи не вдалося його таким чином від неї врятувати. Напевно вдалося мені врятувати від смерті декого з-поміж моїх парафіян з Нової Веси, які вже попухли. Попросив я керівника дати їм якусь фізичну працю на терені лікарні.

У той час став у ній працювати лікарем Стефан Шмігельський з Горлиць і аптекар Осідач, на ім'я, мабуть, Микола, походив з Балигорода, долучив до нас також якийсь студент медицини.

Будучи працівником канцелярії лікарні, мав я змогу відвідувати всі залі хворих. Мав можливість сповідати важко хворих. Міг також заходити на жіночий відділ, там одного разу вдалося мені охрестити дитину. Прізвища її матері довго я не знав, щойно після багатьох років довідався. Це була

Катерина Дейнека. Вона та її народжений в табірній лікарні син живуть тепер у Торонто.

Великою зморою всіх в'язнів були блохи, воші й блощиці. Розмножувалися вони дуже швидко у нелюдських санітарних умовах табору. Ніде було випрати білизну, поміняти на іншу – годі й думати. В'язні ходили в одязі, в якому їх арештовано. Частими, отже, були випадки сверблячки, якій нічим було зарадити, крім цього був і тиф, від якого померло кілька осіб. Керівництво лікарні ці випадки скрило, подало іншу причину смерті. І я про смертельні жертви тифу спершу не знав, хоч відповідні документи переходили через мої руки як помічника секретаря лікарні, бо переписував я тільки те, що приходило до мене від головного урядового лікаря та секретаря Кауцького. Потім інформації про тиф у таборі появилися в західній пресі, викликаючи реакцію Варшави: у табір несподівано приїхала контрольна комісія. Це був якийсь чоловік, відбув гострі розмови з відповідальними особами за ситуацію в таборі, його тон був гострий також у той момент, коли питав про мене, чи це я писав звіти про смерть. Був зденерований. Щоб охоронити моїх зверхників, відповідальних за лікарню (в їх руках також була моя доля), я сказав, що так. Тоді контролер наказав забрати в мене опаску з рукава, що дозволяла рухатися по всій лікарні, і відправити до бункера, карцера. Я цим не зажурився, радіючи, що інспекція не одного врятує від смерті. У бункері умови були і так кращі від моїх братів по долі: на бетоні не було води, мав я причу, віконце, у яке дивився на таборове життя.

Саме тоді бачив я двох наших хлопців з сотні «Бурлаки». («Бурлака» – Володимир Щигельський – командир сотні „Ударники 4”, яка пізніше увійшла в склад Перемиського куреня УПА.) Несли для своїх обід з кухні. Появи воїнів від «Бурлаки» сподівалися в таборі вже на кілька днів перед їх приїздом. У німецькому секторі підготовувано барак, обмотувано колючим дротом вікна. До речі, саме німці поширили вістку про їх приїзд, бо був між партизанами також один німець, лікар.

Потім хтось розповідав мені про один випадок, зв'язаний з «бурлаківцями». Загнано їх до бараку, а тоді всякі табірні посіпаки-садисти захотіли їх привітати по-своєму. З криком кинулися бити наших хлопців, але командир «Бурлака» крикнув: «Хлопці, ми ще живемо!». Вони зірвалися до оборони, тож блокові відразу втекли й вже не наважилися повторити свій план. Спокійно перебули наші в таборі ще три дні, а потім повезли їх зі скованими руками й під сильним ескортом до в'язниці у Кракові.

У бункері сидів я коротко, десь 2-3 дні. Як інспектор від'їхав, попросив я про візит у головного лікаря, який оглянув мене і заявив, що далі в бункері бути я не повинен з огляду на стан здоров'я. Отже, залишився я в лікарні, а після кількох днів став виконувати свої давні функції в канцелярії.

Після місяця праці щось у таборі змінилося, знущань було менше, дехто казав: „Подув новий вітер”.

Одного разу з'явився у канцелярії слідчий у цивільному. Керівник канцелярії поінформував його про голодівку одної з жінок, чим вона протестувала проти безпідставного ув'язнення. Слідчий відповів: „То нехай здихає, буде лдної менше”. Однак ця жінка була вагітна, смерть грозила

також дитині. Керівник тут zareагував шляхетно й гостро: „Ні, ні, так бути не може, це заповажна справа. Треба повідомити про неї вищу владу”. Відтак попросив мене піти з ним до цієї жінки, щоб я, будучи священником, переконав її, що голодівка може знищити не тільки її, але й дитину, а це тяжкий гріх. Отак переконували ми її обидва, нарешті жінка послухала й перервала голодівку.

До канцелярії часто заходили на розмову блокові. Знали, що я греко-католицький священник. Я пояснював невинність в'язнів, їх неслухні страждання. Деякі блокові погоджувалися зі мною, але разом казали: „Однак ви, отче, не знаєте, що там про вас говорять, яка там проти вас пропаганда”.

А там була офіціальна думка, що Явожно для українців – це відплата за смерть генерала Кароля Свєрчевського. Отже, я відповідав їм, що табір в Явожні був запланований вже на два роки перед смертю Свєрчевського.

Багато чого говорилося також у таборі про вбивства на Волині, де нібито українці масово вбивали поляків. Я нічого про ці справи не знав і не чув, а тому раз запитав працівника канцелярії, Владислава (прізвища не пригадую), що, здається, був сином польського вислуженого полковника, разом власника маєтку на Волині, даного Пілсудським за вірну службу.

Владислав був молодим хлопцем, у рік приходу німців на Волинь кінчав 8 гімназійний клас. Підписався на фольксдойча, за що потім відсиджував 3-літнє покарання в Явожні.

І от на моє питання про події на Волині, він мені відповів, що воно не зовсім так було, як тут кажуть. Це була робота німців. Перед окупацією, до 1941 року ніяких убивств не було. Проте, коли німці вдарили проти Советського Союзу й, коли українці проголосили самостійну Україну, тоді німці виарештували весь український уряд та його прихильників з Бандерою на чолі. Тоді українські партизани почали поборювати німців. Німці боялися українців, які становили на Волині переважну більшість. Поляки мешкали там тільки по містах і польських колоніях, села були майже повністю українські. Тому-то німці сприяли на Волині полякам, чимало поляків дали себе збаламутити і пішли на німецьку провокацію. Поляки разом з німцями боролися проти українців. Я також дався збаламутити й підписався на фольксдойчера. Німці дали нам зброю, разом з ними ми пацифікували українські села. Тоді українці били німців і били нас. Неправда, що відразу вбивали поляків. Насамперед дали ультіматум, що поляки мають забиратися з Волині, а коли цього не зроблять, то будуть убивати. І так почалося.

Страшна доля випала також двом іншим дівчинам, сестрам. Походили з інтелігентської краківської родини. У таборі молодша й одружена не витримала нервово, другу взяли на слідство до в'язниці Монтелюпіх у Кракові. Коли вернулася після одного місяця, важко було пізнати в ній колишню гарну молоду дівчину: була вкрай змальтретована й виснажена. Стала на деякий час бараковою.

Жінки на своїх бараках зазнавали такого ж самого режиму, як і чоловіки. Коли мене хворого переводили побіч жіночого бараку в лікарню, побачив карну муштру жінок, вони робили «жабки», тримали в піднесених

руках цеглини. Відомо мені, що одна дівчина кинулася на дроти, а дроти ж були під струмом, то нещасна згинула на місці. Було багато інших відчайдушних вчинків. Одна блокова садистка любила знущатися над жінками. Цього не витримала одна з ув'язнених: ухопила блокову за волосся, потім, узявши її голову собі між ноги, сильно побила мітлою в задницю. Як опам'яталася, почала дуже плакати й кричати: «Що я зробила?! Тепер мене вб'ють». Убити її не вбили, проте жорстоко побили, так що аж почорніла. Вкинули її також на довго до карцера. А блокову, за те що скомпрометувалася, звільнено з функції.

Одна старша жінка, яку оті знущання нервово вичерпали до краю, відважно лаяла блокових. За це її дуже били, часто саджали в карцер. Якийсь блоковий сказав до неї: „Але то к...”. Жінка негайно відповіла: „То не я к..., але твоя мати, яка такого лотра сплodiла”. Ця жінка захворіла потім, перенесено її в лікарню. Одного разу кудись сховалася. Блокові шукали її по всьому таборі, нарешті знайшли за шафою. Тим разом хвороба охоронила її перед знущаннями.

Під час переслухань жінок били так само, як чоловіків. Мені розповідали, як одного разу слідчі схопили дівчину за довге гарне волосся й стали тягти по підлозі, бити головою об стіну. Іншій жінці, Анні Гіпшан з Маляви, вбивали голки в ноги. О 2-ій годині ночі всадили сім дівчат до карцеру. Тримали їх всю ніч, а потім ще день і ніч, не даючи їм їсти й пити. Випустили з цієї холодної камери щойно о 8-ій годині ранку.

Були у таборі й діти. На жіночому блоці було їх 17-ро. Троє найстарших мало по 13 років, 9 народилося в таборі. Будучи ще на бараку ч. 10, бачив я хлопця, який збожеволів. Його з табору кудись вивезли.

Після хвилі нових слідств та смертельної пошесті, що найбільший врожай зібрала восени, почалися в таборі праці над впорядкуванням евіденції в'язнів. Одних передано на суд у Краків, але таких небагато було, а других, що проти них нічого не могли видумати, почали підготовувати до звільнення. Наближалася ж зима, можна було сподіватися якоїсь епідемії. Отже, усім пороблено знімки: на шиї в кожного була таблиця на шнурку з даними про в'язня. Підготовка документів до звільнення тривала майже місяць. Частина в'язнів звільнено восени, а частину протягом зими з 1947 на 1948 рік. До весни майже всі були на волі, крім священиків, учителів та інших національне більш свідомих в'язнів. Залишилося нас десь 100 осіб інтелігенції, яку заплановано відділити від решти української людності.

Під цю пору життя в таборі вже успокоїлося, не було слідств і знущань. Можна було отримувати посилки від родини, грати в зроблені з хліба шахи.

Весною мене несподівано покликали опівночі в слідчий барак. Це мене здивувало, бо в таку пору ще ніколи на слідстві я не був, зрештою, самі слідства закінчилися вже. У бараці побачив я мужчину в цивільному, який дуже ввічливо поінформував, що приїхав спеціально з Кракова, щоб мене звільнити. Я невинний, вони це знають. Відтак висловив жаль з приводу мого перебування в таборі, закінчив інші теми, а потім сказав відверто: „Бачите, отче, настав такий час, коли нам потрібні співробітники, ми охоче вас випустимо на волю, якщо ви погодитесь”. Його пропозицію я з обуренням

рішуче відкинув, кажучи, що співпрацю пропоновано мені ще в Горлицях на УБ, тож якби я погодився тоді, то не сидів би сьогодні в таких страшних умовах у таборі. Однак слідчий й далі переконував, посилаючись на добро моє й моєї родини, що не будуть в мене нічого надзвичайного вимагати. Коли я все-таки заново відкинув його пропозицію, він сердито сказав: „То зігнеш тут, у Явожні”. Я відповів: „Не я перший і не останній”. Це й був кінець нашої розмови.

Десь у липні або серпні 1948 року перед одним з бараків сиділа група в'язнів, грали в шахи, був між ними й парох села Вербиця отець Юліян Криницький. Раптом почули ми, що він сильно захропів. Я навіть сказав: «Дивіться, отець заснув і хропить». Однак він поволі повалився на землю. Зразу ми підняли його, хотіли рятувати, але дарма. Був мертвий. негайно повідомили ми його дочку, що також була в таборі (син пішов уже на суд у Краків) і в'язничну службу. Зі смертю отця Криницького пов'язаний той факт, що вперше померлому в таборі дали на похорон домовину й дозволили священникам відслужити над ним панахиду. Однак ми в похороні участі не брали: не було на це дозволу. Невдовзі перед виходом на волю мене ще раз викликали на розмову, знову приїхав якийсь слідчий з Кракова. Питав про відносини українців з поляками під час окупації, скільки поляків згинувло в моїй парафії. На моє пояснення, що в цілій Західній Лемківщині не було українських партизанів, а лемки не вбили ні одного поляка, а навпаки – разом з поляками билися потім проти німців, деякі й загинули, переводячи польських офіцерів через чехословацьку границю, він дуже здивувався й сказав мені: „Запевняю вас, отче, що той, хто невинний, буде звільнений”.

Десь між 20 грудня й латинським Різдвом почалися звільнення решти в'язнів. Мусили ми підписати зобов'язання, що нікому ніколи не скажемо про те, що діялося в таборі, а коли не дотримаємо таємниці, будемо знову арештовані. Крім 5-ох священників, усі інші виходили на волю. Між ними також і я. Зі спакованими речами нас перевезено вантажними автами на станцію до Щакової.

Звідси кожен мав сам добратися в свою сторону. У кожного була посвідка зі знімком про звільнення з табору. Це був наш єдиний документ та разом безплатний квиток на подорож поїздом.

Розділ VI РУЇНА

Поїхав я до Тшчанки, що біля Піли. Там мешкала моя сестра з родиною, недалеко, у селі Смолярні, мати разом з вуйком Олександром. Радості від зустрічі з родиною – не описати. Приїхав я страшенно виснаженим, худим. Що найбільше було мені тоді потрібне – це відпочинок і нормальні харчі, а також лікування. Це тривало кілька місяців.

Після виходу з Явожна прийшов для мене і для інших отців вирішальний час, бо можна було в тодішній ситуації заламатися. Найважливіше було одне питання: чи я як греко-католицький священник буду ще кому-небудь потрібний – люди розкинуті по чужому краю, залякані, ледве

винесли життя із собою, живуть по кілька сімей в одному селі, не можуть переноситися з місця на місце, всюди прозивають їх бандитами й різунами. Чи ті люди могли ще думати про те, щоб мати свою Церкву, щоб відкрито признаватися до свого народу й віросповідання? Чого взагалі можна було їм доброго очікувати? На що мати надію?

Я це все бачив. Усього кілька років був священиком, однак навчився багато. І багато зрозумів. Чомусь проти Греко-Католицької Церкви й нас, українців, збиралися все чорніші й чорніші хмари. Переслідували перед війною, вибивали на всіх фронтах війни, палили наші села, валили церкви, нищили священиків, і врешті вигнали з рідної землі. Що можна було зробити? Піддатися? Ще сидючи в Явожні, ми задумувалися, що буде далі, що нам як греко-католицьким священикам треба робити. Тоді сиділи ми за дротами, могли тільки додумуватися, передбачувати. Ми додумувалися про розміри знищення й кривди, але як в такій ситуації можна було людям нести священичу послугу?

Так я думав, лікуючись, однак ні разу не втратив надії. Я мусив вистояти разом зі своїм народом, тому що я був греко-католицьким священиком. Я був живий. Були люди, вижили, тож хотіли молитися, прославляти Господа Бога своєю мовою і в обряді, в якому вирости їх діти й батьки. Я це чув, тож знав, що як священик я далі потрібний. Дуже потрібний.

Увесь час не давала мені спокою думка про долю наших священиків з Лемківщини, що не були арештовані: отця Володимира Гайдукевича й отця Павла Шуфлята. Мій бувший парох Гладишова, отець Андрій Злупко, як довідався я від родини, перебував у селі Костомолотах, коло Вроцлава. Почувши себе здоровішим і сильнішим, вирішив я наперед поїхати до курії в Гожові. Мав надію здобути якісь інформації про наших священників. Апостольським адміністратором у Гожові був тоді отець Новіцький, пізніший єпископ-ординарій Гданської єпархії. Під час авдієнції він поінформував, що наші священики працюють у латинському обряді й подав їх адреси. Під цю пору на греко-католицькі Богослужіння не погоджувалася державна влада, тож були вони неможливі. Адміністратор Новіцький поставився до мене дуже прихильно й відразу запропонував почати душпастирську працю. Я не поспішав дати згоду, тому що, маючи інші плани, не хотів зв'язуватися з латинським душпастирством. Хотів використати час, коли Богослужіння в нашому обряді були заборонені, на продовження науки в Варшавському університеті, де думав робити докторат. Тож оправдався я перед апостольським адміністратором таким чином, що послався на велике виснаження після табору, яке не дає мені змоги зараз же включитися в душпастирську працю.

Насамперед відвідав я в Костомолотах мого колишнього пароха, отця прелата Андрія Злупка. Був він хворий і відправляв Службу Божу вдома. Відвідав також інших отців.

Відтак поїхав я у Варшаву, де, як довідався від наших священиків, працювали й далі отці Василіяни. Вони мешкали тоді на вулиці Гурносьонській, бо монастир на вулиці Медовій був спалений.

Протоігуменом був отець Павло Пушкарський. Від отців Василян довідався я про інших наших священників. У Варшаві працювали тоді мої товариші з семінарії: отець Мирослав Шегда та отець Іван Федевич як капелан у сестер Шариток.

У підваршавському містечку Прушкові капеланом у сестер Самаритянок був мій професор із перемиської семінарії отець доктор Микола Денько, а в Магдаленці, недалеко від Варшави, капеланував також мій інший товариш із семінарії – отець Юліян Мацьків. На це були свої причини. По жіночих монастирях відчували тоді дошкульний брак капеланів. Польським священникам не занадто хотілося служити сестрам, бо матеріально капеланії не давали того, що вони хотіли б мати. Не маючи своїх священників, сестри радо приймали за капеланів наших священників, що останніх повністю задовільняло: мали забезпечений харч та дах над головою. Разом з цим капеланія звільнювала від додаткових іспитів з літургії латинського обряду, необхідної в парафіяльному душпастирстві.

За порадою наших священників, вирішив я також стати капеланом, однак не під Варшавою, а в Варшаві, щоб мати змогу студіювати. З цим рішенням вернувся я на деякий час до родини на дальше лікування. Якось прийшла вістка про резигнацію отця Шегда з капеланії в провінціальному домі сестер Шариток у Варшаві й перехід його до сестер у Вавері, недалеко від Варшави. Поїхав я у Варшаву до сестер Шариток, які радо прийняли мене за капелана. Тепер міг я здійснити свої плани науки у Варшавському університеті. У ньому існував тоді богословський факультет з відділами моральної богословії й церковного права. Я поступив у відділ церковного права, а згодом у відділ моральної богословії. Церковне право вивчав тоді також отець Іван Федевич і отець Мирослав Шегда.

Наприкінці 40-их років, ми греко-католицькі священники, хоч і рідко, то все ж зустрічалися й могли зорієнтуватися в ситуації наших вірних і в ситуації нашої Церкви. Ми ніколи не перестали визнавати себе окремою Церквою хоч офіційно ні державна влада, ні латинська ієрархія окремою Церквою тоді нас не визнавали.

Ситуація змінилася вкрай, коли порівнювати її з ситуацією чи то з-перед 1944 року, коли-то відродилася польська держава, чи то з-перед 1947 року, коли по нашому житті на рідних землях не лишилося майже ніякого сліду. Насамперед, Польща, тепер уже комуністична, знайшлася в цілком нових кордонах, які поділили Перемиську єпархію, залишаючи меншу її половину в Польщі. У Світському Союзі тривали переслідування греко-католиків, УГКЦ формально розв'язали на так званому Львівському синоді 1946 року. Наш перемиський єпископ Йосафат Коциловський був вивезений в Союз, разом із ним і єпископ-помічник Григорій Лакота, де обидва й померли. Один у Києві, а другий в Сибіру. Це на довгі роки позбавило цю єпархію владик, хоч ніхто ніколи формально її не зліквідував. Державна влада вважала, що справи Греко-Католицької Церкви в Польщі розв'язала разом із виселенням українців на західні землі. У наших церквах у Перемиській єпархії та в Апостольській Адміністрації Лемківщини стали

відправляти римо-католицькі священники, переробляючи їх на костели, деякі церкви влада передавала у користування православним священникам.

Були ми позбавлені історичної території, своєї ієрархії, церков, церковного майна, всієї структури. Залишилися тільки вірні й жменя священників. А це все у великому таборі, яким була тоді для нас Польща, тому що не мали ми ніяких контактів зі світом. Єдиний сигнал про наше існування та стан в II половині 40-их років подав на Захід отець прелат Василь Гриник.

Дуже швидко виявилось, що маємо проти себе в Польщі не лише світську атеїстичну владу, комуністів. Проти нас були також і деякі римо-католицькі священники, що вважали комуністів та їх ідеологію своїми найпершими ворогами: хоч і як це здавалося неймовірно, тому що ми також були католиками. Однак ми були католики східного обряду та ще й українці.

Якби не виселення нас, українців, з рідних земель, то, треба було б сподіватись, у Польщі залишилася б частина Перемиської єпархії з її владиками, по якомусь часі вноrmувалися б відносини із державною владою, а новий кштатт єпархії врегульовано б відповідними законами між Польщею й Україною, Польщею й Ватиканом та міжцерковними угодами. У Польщі перед акцією «Вісла» було багато понад 100 греко-католицьких священників, хоч щось 300 виїхало зі своїми вірними під час переселення в Україну. Функціонувала також парафіяльна мережа в усіх місцях, де були священники, діяли монастирі. Понад сто тисяч вірних вимагало нормального душпастирського обслуговування. Навіть після вигнання перемиських владик Йосафата Коциловського і Григорія Лакоти у червні 1946 року можна було думати про нормалізацію ситуації греко-католиків у Польщі. Сьогодні відомо, що в жовтні 1946 року Папа Пій XII дав багато повноважень кардиналові Августові Гльондові та митрополитові Сапізі, силою яких вони могли давати нашим священникам дозвіл відправляти Богослужіння в латинському обряді без переходу в латинство, мали обов'язок створювати нашим вірним можливість приймати священничі послуги в рідному обряді та взагалі піклуватися ними в той страшний для нас час (УБ тоді на це не погоджувалося).

А в грудні цього ж року Папа призначив Примаса Польщі Гльонда делегатом для вірних греко-католицького обряду.

Тим часом наше священство також робило заходи, щоб якось нормалізувати ситуацію після депортації владик. Насамперед члени Перемиської Греко-Католицької Капітули. Вони хотіли обрати капітульного вікарія, який, згідно з законом церковним, виконує роль єпископа-ординарія на час, коли його з різних причин немає, однак до цього не дійшло, бо отці Кармеліти в Перемишлі не допустили отців Василя Гриника й Миколу Денька до хворого митрата Василя Пинила, який був під їх опікою, а іншого третього члена Капітули не було. Двох членів Капітули не мали права вибрати капітульного вікарія.

У березні 1947 року Примас Гльонд призначив отця Василя Гриника генеральним вікарієм Перемиської єпархії, а в квітні отця Андрія Злупка генеральним вікарієм для Апостольської Адміністрації Лемківщини. Ці призначення були запізнені, бо вже починалася акція «Вісла», через яку вони

потім і втратили свою дійсність, крім цього, як указував отець Гриник Примасові, надані йому їй малі. Тож на нового генерального вікарія, не кажучи вже цю вікарія капітульного, довелося нам ждати дуже довго.

Ми зустрічалися у різних місцях, найчастіше в Варшаві, куди часто приїжджав отець Гриник на авдієнції у Примаса в справах, пов'язаних з нашою Церквою. На зламі 40-их і 50-их років не було ні одного декрету від Примаса Польщі для нашого священника на обслугову греко-католиків у їхньому обряді, бо на це не дозволяло УБ, хоч їх життя в інших сферах уже вноормовувалося. Від виселення, проти якого ні польська інтелігенція, ні церковна ієрархія не запротестували, минало вже кілька років. Становище світської влади також було незмінне: вона не погоджувалася на душпастирство в греко-католицькому обряді.

Особливим винятком під цю пору був отець декан Мирослав Ріпецький в селі Хшанові, що коло Елку, Ольштинського воєвідства. Не уникнув він, щоправда, арешту, зате був з нього швидко звільнений і не був в Явожні. Як переселенець з акції «Вісла» отримав на помешкання шкільний будинок, де, крім приватного помешкання, влаштував також каплицю для наших вірних. Це була перша греко-католицька станиця, що безперервно працювала на північних землях протягом десяти років «замовчування» й приховування української проблеми в Польщі. Як і інші, я був здивований цим фактом і якось запитав в отця Ріпецького, як йому вдалося втримати нашу станицю в Хшанові. Він мені пояснив, що мав виняткове щастя: начальником УБ в Елку був тоді українець за походженням, можливо, що він мав до нього і до нашої справи якийсь сентимент, а тому й менш прискіпливо дивився на діяльність греко-католицької станиці в Хшанові, а навіть боронив його.

Крім отця Ріпецького, почав служити в рідному обряді отець прелат Василь Гриник у Новому Дворі Гданському, на Жулавах. Навколо Нового Двору проживало багато наших вірних, які, не маючи змоги молитися в греко-католицькому обряді, користали з послуг православного священника. З цієї причини місцевий римо-католицький парох і декан Зайонц послав у Варшаву до отців Василіян листа з проханням дати якогось греко-католицького священника, який принаймні на більші свята приїжджав би до Нового Двору на греко-католицькі Богослужіння в його костелі, щоб таким способом протидіяти переходові греко-католиків на православ'я. Отці Вашліяни порозумілися щодо цього з отцем Гриником, тодішнім сотрудником польського пароха в селі Брвінові, що коло Варшави. Отець прелат Гриник охоче погодився на пропозицію отця Зайонца й почав у квітні 1948 року відправи в Новому Дворі Гданському. Правда, треба йому було, за згодою Гданської курії, виконувати обов'язки римо-католицького пароха в селі Верцінах коло Гданська, звідки приїжджав у Новий Двір. Згодом отримав окремий старий німецький костел у Циганку, що біля Нового Двору, а також плебанію, де замешкав. Поляки в цьому костелі служили тільки раз у рік, а в селі мешкало всього кілька польських родин і одна німецька. Українці мешкали в околиці. Минув якийсь час і в 1950 році отець Гриник став відправляти в Битові, а згодом і в Квасові, що коло Славна, місцевості також Кошалінського воєвідства, навколо якої мешкало дуже багато українців. Це

стало можливим завдяки прихильності апостольського адміністратора в Гданську Анджея Вронки, а також апостольського адміністратора з Гожова Влклп. Едмунда Новіцького. Обидві курії дали відповідний дозвіл на Богослужіння в греко-католицькому обряді, світська влада якось з цим змирилася. Такого щастя в Ольштинській курії, як отець Гриник у двох названих, не мав отець Ріпецький. Він міг відправляти й далі тільки в Хшанові. В Ольштині апостольським адміністратором був тоді Теодор Бенш. Отець Ріпецький поїхав до нього й просив про дозвіл на греко-католицькі відправи, але у відповідь почув: „На те вас тут дали, щоб ви злилися з нашим організмом”. Розповів мені про це сам отець Ріпецький, а його пригоду описав я потім Примасові Стефанові Вишинському, який відповів мені: „Це неможливо, він замудрий, щоб таке сказати”. На його слова я сказав: „Проте ж часом і мудрий нехотючи скаже те, чого не хотів би свідомо сказати”. Думаю, що Примас переповів йому нашу розмову, бо потім, коли Бенш став єпископом-ординарієм у Гожові, його ставлення до нас змінилося на дуже прихильне.

Не маючи душпастирських обов'язків у римо-католицькій парафії, мав я змогу у більші свята допомагати отцеві Гриникові в Битові й Квасові, та отцеві Ріпецькому в Хшанові. Тільки останній міг обслуговувати наших вірних постійно, однак служив невеликій громаді з околиці. Зате на великі свята стягали до нього тисячі вірних майже з цілої Польщі. Отцеві Гриникові світська влада та обставини дозволяли відправляти тільки під час більших свят. Потім заборонено йому відправляти в Битові й Квасові навіть у свята, то їздив на Лемківщину, де мав Богослужіння в Гладишові й Новиці. Відправи отців Ріпецького й Гриника – це була тоді єдина нагода нашим вірним бути собою, а вірні весь час вимагали в нас священників, забезпечення постійних душпастирських послуг у рідному обряді. Священники також дуже хотіли виконувати свої обов'язки згідно з нашим покликанням вірно служити Богові, Церкві й нашому народові. Ми добре розуміли велику відповідальність, що була на нас – останніх греко-католицьких священниках у Польщі. Наші вірні жили у великому осамітненні після того, як силоміць вирвано їх з корінням з рідних сіл, хат і розпорошено між поляків, у цілковито чуже й неприхильне середовище. Священічі заходи йшли в тому напрямку, щоб звільнити вірних від тієї самоти, у якій, здавалося, уже все пропало. Звичайно, в умовах державної заборони нашої діяльності, ми могли діяти тільки в вище описаних формах. Однак ми постійно задумувалися, як на базі вже створених осередків розбудувати душпастирську діяльність й мережу з повною обслугою. Адже в міру розвитку наших душпастирських станиць, верталися б у наш обряд ті священники, що тимчасово служили в римо-католицькому обряді.

Цих замірів не вдавалося нам здійснити. Навпаки, у 1952 році Курія в Гожові заборонила отцеві Гриникові відправляти в Битові, а у 1953 р. світська влада – у Квасові, а також в обох лемківських селах.

Коли отець Гриник підготував у Велику П'ятницю Гріб з Плащаницею у Гладишові й відправив Богослужіння Великої П'ятниці, по виході з церкви

був арештований місцевою міліцією. Заборонено йому приїжджати до Гладишова.

Прийшли й інші зміни: після арештування у вересні 1953 року Примаса Стефана Вишинського, на місце прихильного до нас Гожівського апостольського адміністратора Едмунда Новіцького, усуненого державною владою, прийшов капітульний вікарій Шельонжек, львів'янин.

З завідуючим Гожівською єпархією капітульним вікарієм Шельонжком пов'язаний такий випадок. Він приятелював з сестрами Самаритянками з Прушкова, де під цю пору капеланом був отець Микола Денько. Якось Шельонжек провідав сестер, а отець Денько звернувся до нього з проханням вплинути на Гожівську курію, щоб не утрудняти отцеві Гриникові дальшої душпастирської праці в Битові й Квасові. Вікарій Шельонжек, не знаючи отця Денька як греко-католицького священника, брутально йому відповів: „Ні! Бо вони відразу виходять з дір, це підтримує їхнього духа, а на те їх туди переселили, щоб вони злилися з польським морем”. Отець Денько не змовчав й сказав, що про це думає. Шельонжек запитав потім у сестер: „Що ж це за капелан, що так захищає українців?” Довідавшись, що той капелан – це греко-католицький священник, колишній професор і духовник греко-католицької духовної семінарії в Перемишлі, Шельонжек схопився руками за голову й дуже збентежено сказав: „Що я зробив?”.

Я й досі не розумію, як священник, який щоденно відправляв Службу Божу, тобто приносив Господеві Найсвятішу Жертву Любові, міг так думати й прагнути речі, незгідної з Божою волею і Божою заповіддю любові ближнього. Адже Господь Бог бажає всім створеним собою народам життя й розвитку, а не винародовлення. З цієї-то причини винародовлювання незгідне з Його волею, грішне. Винародовлювання при допомозі віри чи насильно накиненого обряду подвійно грішне, тому що релігія має за завдання сприяти справедливості та чинити любов, а не бути причиною людської кривди.

Вертаючи до заборони отцеві Гриникові відправляти в Гладишові, вона мала своє продовження. Односельчани розповіли мені пізніше, що рідна сестра тодішнього римо-католицького пароха Гладишова пішла в церкву й скинула Плащаницю з Гробу на землю, кепкуючи з наших вірних такими словами: „Тепер будете тут мати Україну”. Доведені до краю вірні поїхали до Бортного, де мав постійну парафію православний священник, і попросили його приїжджати в Гладишів на відправи й на всяку іншу душпастирську послугу. Гладишів'яни казали мені також, що причиною цього був місцевий римо-католицький парох, якому світська й церковна влада віддала нашу церкву, замінивши її на римо-католицький костел. А православна церковна влада дала в Гладишів свого священника на постійно. Вірні хотіли, щоб він відправляв у нашій церкві, де міг би відправляти також і парох, однак останній на це не погодився. Гладишів'яни почали силою скуповувати церкву. На інтервенцію римо-католицького єпископа-ординарія з Тарнова, Аблевича, з церкви їх усунено, призначивши невживану каплицю, де перед будовою нової церкви мали відправи наші греко-католицькі священники. Результат був такий, що при римо-католицькій парафії залишилося всього кілька родин, а решта – біля 45 родин, що повернулися з виселення –

користала з послуг православного священника. Поставою пароха був згіршений навіть голова Народової ради в Горлицях, бо, як мені розповідали, він сказав, почувши про події в Гладишові: „Не хотів отець парох з Гладишова мати у своєму селі греко-католицького священника кілька разів у рік, то тепер матиме православного щоденно”. Це була правда. Державна влада тоді підтримувала православ'я. А гладишів'яни купили своєму священникові окрему хату, відремонтували каплицю. Православна парафія існує в Гладишові донині.

Однак ще до цього, як православний священник став там відправляти, гладишів'яни звернулися до мене з проханням якимсь їм допомогти. Хотіли, щоб приїжджав до них наш священник, а як ні, то багато хто перейде на православ'я. Я подався з цим до єпископа-ординарія в Тарнові, Єжи Аблевича. У курії мені сказали, що ординарій поїхав на відпочинок до сестер у Команчі, „там, де був інтернований отець Примас Вишинський”. Поїхав я в Команчу. Там душпастирював тоді отець Зенон Злочовський, а команчанська парафія була єдиною греко-католицькою парафією на всю Польщу, де наші Богослужіння відбувалися майже безперервно. Був там якраз з відвідинами в родини отець Теодор Майкович, що душпастирював під цю пору в латинському обряді на Ольштинщині. Разом відвідали ми єпископа Аблевича. Він запросив нас на спільний обід, під час якого я описав загрозливу ситуацію в Гладишові, просячи за дозвіл якомусь греко-католицькому священникові відправляти Служби Божі в цьому селі, бо без цього гладишів'яни постараться про постійного православного пароха. Єпископ Аблевич відповів мені: „Отче, я там був на візитації і отримав зовсім відмінні від Ваших інформації”. А я сказав: „Владико, того, що сказали мені мої земляки з Гладишова, того напевно не сказали Вам”.

Проте єпископ Аблевич обстоював свою думку й не погодився на відправи нашого священника в Гладишові. Можна здогадуватися, що він був прихильником тієї ж думки, що й апостольський адміністратор із Ольштина, тобто стати латинниками й таким способом винародовитися. Далеко пізніше, коли я вже був генеральним вікарієм для греко-католиків у Польщі, якимсь був я в єпископа Аблевича в Тарнові. Він поскаржився мені, що в Гладишові був такий шляхетний римо-католицький парох, але гладишів'яни були проти нього, вибрали душпастирську послугу православного священника. Нагадав також про свої клопоти пов'язані з окупацією церкви, коли-то мешканці села силою хотіли ввести в церкву православного священника. З черги я нагадав йому свої попередження, що так воно й станеться, що в Гладишові буде постійно православна парафія, однак Аблевич відповів, що я його не остерігав. Довелося нагадати нашу розмову в Команчі. Тоді єпископ Аблевич, збентежений, оправдався, що це вже було давно й він про це забув.

При нагоді тієї розповіді про Гладишів, хочу попередити Читача моїх споминів, що я ніколи не був і не є ворогом, а навіть противником, православ'я. Знаючи однак, скільки лиха й ненависті спричинило штучне насаджування православ'я на Лемківщині в 1926-1930 роках, коли сталася т.зв. «Тилявська схизма», я протиставлявся переходам греко-католиків на православ'я, бо це вносило між них поділ, могло також статися причиною

ненависті. А сама загроза православ'я була в 50-их роках єдиним аргументом, що ним користувалися наші священники, аби домогтися в римо-католицької ієрархії дозволу на Богослужіння в греко-католицькому обряді для наших вірних.

Нині важко зрозуміти, що ми вдавалися до такого аргументу, однак не можна забувати, що тоді ми для Римо-Католицької Церкви не існували як окрема Церква, отже ніяким аргументом не могло бути посилення на традицію нашої присутності на Лемківщині чи в Перемищині, на мучеництво наших вірних, священників і єпископів, на церковний закон.

Аргумент про загрозу православ'я - це була для нас трагедія. Ми стояли перед дилемою: вірність католицькій вірі чи збереження східної традиції, але в рамках Православної Церкви, яка не мала свого національного обличчя, не дбала про збереження національної свідомості вірних. Це був вибір, однак ми не здавалися їй, вперто маневруючи між обома цими силами, намагалися вертатися до життя. Адаже було нас кількадесят священників та понад 200 тисяч вірних. Це була Церква, хоч не мала ні однієї своєї церкви й парафії.

Крім цього, я бачив наслідки входу православних до даної громади: частина людей ішла до церкви, але друга ішла до костела. Це було розбиттям народу. Натомість наша Служба Божа такого розбиття не вносила, зберігала старий стан і краще служила інтересам вірних. Нинішній час показав, що ми обрали тоді правильний шлях.

Через вірність рідному обрядові, часто чули ми від римо-католицької ієрархії докори, нібито греко-католицьке духовенство погано виховало вірних, які тепер вище ставлять обряд від віри. А щодо православ'я, моє ставлення до нього таке: ми є діти одної матері, зважаючи на це й на те, що ми християни, повинні ми один одного шанувати й любити, незалежно від поділів на різні конфесії. Христос виразно сказав, що справжнього християнина можна пізнати по тому, чи він має любов до свого ближнього. А хто ненавидить своїх ближніх, той не є християнином, хоч і охрещений. Я все був тієї думки, нині так само думаю, і все навчав так вірних. А тоді греко-католицькі священники не могли нічого доброго сподіватися від штучно запровадженого православ'я, підтримуваного комуністично-атеїстичним польським урядом. Воно поширювалося шляхом апостазії. Треба ясно сказати, що інша справа, коли йдеться про тих православних, що були ними від віків. Великий Папа Іван XXIII, якого звали «Папою Доброти», дуже слушно сказав, що православні це ніяк не єретики, як дехто їх називає, а наші відлучені брати. Однак я розумію і тих, хто став православним шляхом апостазії, хоч цього не похвалюю, і болію над тим розбиттям нашого народу, але попри те я ніколи до них не ставився вороже, бо знаю які були причини тої апостазії. Це розуміють також і деякі шляхетні поляки, добрі католики й добрі шляхетні польські патріоти. Знаний і цінений редактор Тадеуш Жихевич з Кракова в листі до римо-католицького пароха в Лосю коло Горлиць, пишучи в справі розібраної церкви в Климківці, між іншим написав дослівно так: „Інколи звинувачують лемків, що вони кепські католики, бо переходять у православ'я. Дозволю собі запитати: як Ви, Отче, самі зареагували б на пропозицію: „а будь же ти собі поляком, аби лиш в церкві

по-русинському молився на візантійському Богослужінні. Чи Ви прийняли б таку пропозицію? Бо я – ні. А саме так справу поставлено, наприклад, у Гладишові: „будь ти собі лемком, аби лиш ти в костелі по-польському молився на римській Службі Божій. На мою думку, це дуже божевільна віросповідна політика і я розумію простих людей, коли їх ставлять у таке положення – ідуть туди, де принаймні ніхто в них мови, літургії й звичаїв не забирає”. А далі розповідаючи про згадану вище церкву в Климівці, між іншим, пише так: „От що: поляки, римо-католики, висадили в повітря лемківський греко-католицький храм, а з цегли поставили собі костелик. Така є чиста правда. Сором. А так: соромно мені, хоч не брав я в цьому участі. Саме тому соромно мені, що я поляк і римський католик.”

Будучи за капелана в сестер Шариток і навчаючись заразом у Варшавському університеті, не був я зв'язаний душпастирством на латинській парафії і тому мав змогу, як уже й згадав, допомагати отцям Ріпецькому та Гриникові. А ця допомога була їм конче потрібна. До отця Ріпецького вірні у більші свята їхали з цілої Польщі, йому не під силу було всіх їх висповідати й надати їм душпастирську послугу. Помагав я йому насамперед у Святій Сповіді, а також підготовляв дітей до Першої Сповіді й Першого Причастя, відправляв Службу Божу й голосив проповіді. Подорож у Хшаново була важка: тривала всю ніч, а після неї треба ще було перейти пішки з Елку шість кілометрів, а з Воцелі три кілометри. Часу на відпочинок по такій подорожі не було, бо вірні, які долали таку саму дорогу, а дуже часто й більшу, уже ждали сповіді. Крім мене, отцеві Ріпецькому допомагали й інші священники.

Доїхати до Квасова, до отця Гриника, було так само важко, як і до Хшанова. Отець Гриник уже тоді відновив старий німецький костел у Квасові, який став дочерною парафією Славна. Перед ремонтом латинники в цьому костелі не відправляли, проте потім, коли отець Гриник та вірні великим зусиллям його відремонтували, вони почали в ньому латинські Богослужіння. У Квасові мешкала тільки одна наша родина, однак на Службі Божій було присутніх біля 300 осіб. Вони йнш пішки з віддаленого десь п'ять кілометрів Славна. Натомість до Битова, де також почалися наші відправи, доїзд був кращий, вірні; прибувало стільки ж, що й до Хшанова. У більші свята залізничники мусили підставляти додаткові вагони, щоб перевезти людей, ще прибували з усієї околиці. У Циганку в Богослуженнях брало участі десь 300 осіб. Коли отець Гриник перенісся постійно жити в Циганок став відправляти в тамтешньому костелі не тільки у свята, алі й у неділі.

Релігійне життя в околиці Битова поволі в нормувалося, колі у 1952 році прийшла заборона Богослужінь. Отже, домовились ми з отцем Гриником, що я звернуся до Примаса Вишинського з проханням дати мені декрет на відправи в Битові й Квасові. А це без згадки про заборону з боку Гожівської курії. Правда, не мав я великої надії на успіх знаючи про долю раніших клопотань у Примаса отців Гриник; й Денька. Вони були домовлені з ним на авдієнцію, на якій хотіли обговорити ситуацію Греко-Католицької Церкви в Польщі. Примас на авдієнцію погодився, проте отців не прийняв. Отець Денько в присутності капелана Примаса, отця Базяка, пізнішого

познанського архієпископа, роздратовано сказав: „Коли так, то наша нога більше тут не постане”, – і, виходячи, сильно тріснув дверима. За ним вибіг капелан і крикнув: „Не тріскати дверима!”. І так «авдієнція» в Примаса закінчилася. В цій справі отець Гриник написав до нього разом зі мною дуже гострого листа, указуючи невідповідну поведінку: коли він погодився на авдієнцію, на яку вони, доклавши немалих зусиль, приїхали, а тоді застали зачинені двері. Адже Примас мав обов'язок їх прийняти. Іншим разом, як казав мені отець Гриник, Примас прийняв його на авдієнції, але не забув здивуватися, як отець Гриник посмів написати такого гострого листа. Цього листа я поміг написати отцеві Гринику й припускаю, що Примас пізнав по стилю, що це я писав, бо пізніше сказав мені: „Ви, отче, умієте напоумляти, правда?”. Попри все я вирішив просити в Примаса авдієнції, щоб отримати дозвіл відправляти в Битові. Примас уважно мене вислухав, а тоді попросив усе написати й документ прислати на адресу його канцелярії. Я написав листа від 20 червня 1952 року більш-менш такого змісту: дальша праця в греко-католицькому обряді в Битові конче потрібна, тому що вірні дуже до нього прив'язані, а коли не задовільнити їх потреб в цьому обряді, то перейдуть у інші, некатолицькі конфесії. Неправда воно, нібито греко-католики зовсім задоволені обслугою римо-католицьких священників, безсумнівним залишається факт, що там, де не мають змоги заспокоїти своїх духовних потреб в рідному обряді, там масово користають з послуг православних священників, а навіть різних сектантів. Численними є випадки, коли греко-католики, не хочючи міняти католицької віри, але й не йдучи до костела, самі хрестять дітей, живуть без церковного шлюбу й роками не причащаються (див. документ № 6).

У відповідь на цього листа отримав я запрошення на розмову до канцелярії Примаса. Це було 22 липня 1952 року. Прийняв мене, однак, не Примас, а тільки його секретар Гоздзевич. заявивши, що Примас не погоджується на греко-католицькі відправи в римо-католицьких костелах, зате погоджується на наші відправи в окремих каплицях. Я швидко зорієнтувався, що й це буде неможливо здійснити через опір світської влади, бо це означало б наші окремі відправи. Я поділився своїм сумнівом з секретарем, а він звинуватив греко-католицьких священників у поганому вихованні вірних, які тепер більш дорожать обрядом, ніж вірою. З цієї розмови зробив я висновок про неприхильність секретаря до нас. Підтвердив це потім у розмові зі мною отець Микола Денько. У нього також була немила розмова з секретарем Примаса. Отець Денько почув від нього такі просто безлично сказані слова: „Усіх ваших священників треба було вивішати”. Гоздзевич, зорієнтувавшись, що нехотючи виявив свою нехоть до нас, дуже просив отця Денька нікому не повторювати його слів. Звичайно, ще тоді отець Денько висловив свої погляди про них, а потім, під час авдієнції в Примаса, розмову з Гоздзевичем нагадав. Примас мав скривитися, також заскочений відповіддю свого секретаря: „Він так сказав?” – „Дослівно так сказав”, підтвердив отець Денько.

Мої заходи щодо відправ у Битові тривали й далі. Крім опору світської влади, можна було сподіватися й того, що в малих каплицях наші вірні,

розкинені по заході й півночі Польщі, просто не містилися б, приїхавши численно з усіх усюд. З цієї причини я написав Примасові другого листа, з датою 30 липня 1952 року. У ньому я заново широко пояснив обов'язки греко-католицьких священиків супроти своїх вірних, а також потреби останніх та всієї Греко-Католицької Церкви в Польщі. Знову нагадав я Примасові, що як делегат Апостольської Столиці для греко-католиків, він відповідальний перед нею за стан нашої Церкви, а насамперед відповідальний - перед самим Богом. Так само, як і секретареві, пояснив я необхідність мати великий костел для наших відправ. Дав також відповідь на секретареві звинувачення в неправильному вихованні вірних, указавши, що не з нашої вини греко-католики шукають священичої послуги в православних чи сектантів, але з вини римо-католицьких священиків, які дуже неприхильне ставляться до наших вірних через бажання останніх молитися рідною мовою й бути вірними своїй предківській традиції. Бувало, що римо-католицькі священики примушували їх перейти в латинський обряд під загрозою відмови дати розгрішення. Часто чується від них: „Грецька віра це жодна віра”. Висловив я також думку, що коли підійти до наших вірних з серцем, потракувати їх як рівних, не говорити пусті слова про християнську любов ближнього, але показати її в практиці, то тоді вони не будуть міняти віри й шукати духовної опіки в інших. Пояснив я Примасові, що згідно з рішенням Конгрегації Східних Церков, греко-католицький священик може відправляти в костелі за згодою місцевого ординарія, а тому твердження його секретаря про брак згоди з боку Конгрегації безпідставне. Вкінці знову попросив я про дозвіл на відправи в Битові (див. документ № 7). Примас знову не погодився на це прохання.

У цій ситуації вирішили ми з отцем Гриником не піддаватися, а втримати принаймні станицю в римо-католицькому костелі в Квасові. Якраз тоді наші сестри Служебниці відкрили свій дім у місті Свідвіні, недалеко від Кошаліна, ми мали надію, що я зможу там замешкати й їздити звідти на Богослужіння до Квасова. Отець Гриник звернувся до Примаса з проханням у цій справі. На моє капеланство в сестер у Свідвіні та приїзди у Квасово Примас погодився. Виявилось, однак, що сестри не змогли мене прийняти у своєму домі. Тоді отець Гриник знову звернувся до Примаса, просячи, щоб я міг їздити у Квасово з Варшави. Листа в цій справі я особисто віддав Примасові. Прочитавши, він обурено сказав: „Не забивайте мені баків, бо маю важливіші справи розв'язати”.

Залишалося погодитись на душпастирювання в латинському обряді в Свідвіні, звідки на більші свята можна було б приїжджати до Квасова. На цю пропозицію Примас погодився, зате не погодився на неї я. Адже це було б згіршенням для наших вірних, утверджувало б їх у погляді, що коли їх священик відправляє Службу Божу в костелі й взагалі душпастирює в римо-католицькому обряді, то й вони можуть на нього переходити. Зрештою, деякі латинські священники так це нашим вірним і пояснювали. Відправи наших священиків у римо-католицьких костелах були в цьому контексті менш загрозливі по тих місцях, де наших вірних не було. Взагалі годиться тут відзначити, що інколи душпастирювання в латинському обряді могло мати

також і корисний вплив, бо при тій нагоді можна було піддержувати наших вірних на душі, пояснювати, що участь у латинських Службах Божих не означає зміни обряду. А приватно можна було також нагадувати, що Церква під гріхом забороняє міняти обряд. Під цю пору вірні, позбавлені нашого проводу, могли потрапити в цілковиту зневіру, тож навіть у такій формі контакт з греко-католицькими священиками міг і був подеколи корисним. Пізніше, коли влада погодилася на навчання релігії в школах, а мені вдалося стати катехитом у педагогічному ліцеї в Слупську, пізнав я багато наших учнів і скріпляв їхній дух, аби не втратили своєї обрядової та національної тотожності, у чужому морі. Як же ж це тоді було потрібне як молодим, так і старшим! Найкраще міг я переконатися щодо важливості розмов, зустрічей у час заборони нашої Церкви потім, як ми вже могли відправляти в Слупську в рідному обряді.

А поки що подумав я, що коли припиню свої клопотання й вимоги, то Примас принаймні дозволить мені далі капеланувати у Варшаві, а це ж давало можливість помагати отцеві Гриникові в Циганку й отцеві Ріпецькому в Хшанові. Однак над моєю головою почали в Варшаві збиратися чорні хмари. Варшавська курія наказала мені, крім капеланії в сестер, капеланію ще й у великій лікарні. Якби я на це погодився, то величезне збільшення обов'язків не дало б мені змоги давати поміч згаданим отцям на півночі Польщі. Зрештою, навіть моє здоров'я не дозволяло на постійну важку працю в лікарні. Я не погодився. Тож Примас знайшов інший спосіб позбутися мене з Варшави, тобто позбутися клопоту. Наші священики отримували тоді від Примаса декрети на відправи у двох обрядах протягом одного року. Потім такий декрет треба було продовжити на наступний рік. Мій декрет якраз кінчався, і я попросив продовжити його. Узнявши з канцелярії декрет, не звернув я уваги на два слова у ньому: „поза містом”, подумавши, що це нормальне продовження декрету. Отже й далі капеланував я в сестер Шариток. По якомусь часі викликано мене в курію, де канцлер запитав мене: „На якій підставі відправляєте Служби Божі латинського обряду в сестер?” Я відповів, що на підставі декрету Примаса Польщі про біритуалізм. „Чи Ви маєте цей декрет з собою?” – запитав знову канцлер. „А ну покажіть цей декрет”, – попросив канцлер, а прочитавши, сказав: „А що тут написано? Адже тут виразно написано, що Ви можете користуватися біритуалізмом тільки поза містом Варшавою.” Я неабияк здивувався, не був підготовлений на такий хід, тож ніяковіючи, відповів, що „я на це не звернув уваги”. І разом з цим усвідомив собі, що усунено мене з Варшави. Не маючи капеланії в сестер, не мав я інших способів утриматися тут, продовжувати науку в університеті. Канцлерові я сказав: „Отче-канцлере, за цей декрет хтось червонітиме”. – „Я вас, отче, дуже перепрошую, але я нічого спільного з цим не маю. Мені тільки наказано це отцеві сказати”, – відповів канцлер, пропонуючи заразом працю в латинському обряді поза варшавою. Мав би я стати сотрудником у якогось пароха, але десь поза Варшавою. А це означало б кінець моєї допомоги отцям Ріпецькому і Гриникові. Тож я відмовив, кажучи, що оскільки я негідний відправляти в Варшаві, то за ласку

відправляти поза нею дякую, бо праця поза Варшавою внеможливліє мені студії.

Наступного дня з'явився в мене секретар Примаса Гоздзевич (видно, канцлер переповів Примасові всю нашу розмову, зокрема мої слова у зв'язку з декретом). Він зажадав віддати декрет. Я, докладно переписавши, віддав його. У моїй ситуації опір з Примасом не приніс би ніякої користі, міг би тільки пошкодити.

А перед тим, як довелось розпрощатися з сестрами, треба розповісти про іншу, зв'язану з Варшавою, справу. Ще в той час, коли я перебував в ній, арештовано спершу отця Павла Пушкарського, протоігумена отців Василян, а потім отця доктора Миколу Денька, останнього 19 грудня 1952 року, чкраз в день його іменин. Не знаю, яка була причина, але з зачутого пізніше можна здогадуватися про таке: ще як греко-католицькі священники перебували у таборі в Явожні, Апостольська Столиця передала Примасові Польщі кардиналові Гльондові значну грошову допомогу в американських доларах на потреби нашої Церкви та священства. Примас Гльонд віддав ці гроші отцеві Пушкарському. Потім, як мені казали, отець Денько скористався ними, посилаючи арештованим священникам за посередництвом їхніх родин пачки в Явожно, а решту, мабуть, переховував у себе на інші потреби Церкви. Однак здогадуюся, що довідалося про цю допомогу УБ, бо потім сталися такі події. УБ арештувало отця Пушкарського. Кілька днів після цього у монастирі отців Василян убівці зробили дуже докладну ревізію, а коли нічого не знайшли, то звернулися до одного з братів, щоб показав сховок на монастирському горищі. Це був особливий сховок. У ньому отець Пушкарський та той брат, до якого звернулося, знаючи вже його ім'я, УБ, замурували наші церковні документи, можливо, що й записки про видачу доларів, отриманих із Апостольської Столиці, а також, що найважливіше, докладну схему, де знаходиться митра перемиських єпископів, зроблена з корони короля Данила Галицького. Ще перед вивезенням перемиського владики Йосафата Коциловського до СРСР на владиче доручення отець Денько розмонтував її, усе найцінніше забезпечив та особисто закопав у підвалі єпископської палати. Коли владику Коциловського вивезли, отець Денько зробив згадану схему й передав її на збереження у василянський монастир у Варшаві, який виглядав тоді на найбезпечніше місце. Однак отець Пушкарський про все убівцям розповів. Тож тепер, коли брат відповів, що не знає місця, де він разом з протоігуменом замурували документи, дістав кілька разів по лицю. Додумався, що УБ уже все знає, пішов з ним на горище й відмурував сховок, звідки убівці все забрали. Невдовзі після того арештували отця Денька. Потім була ще й ревізія в сестер Самаритянок у Прушкові, де отець Денько був за капелана. Знайшли частину доларів із Ватикану, а це послужило потім за доказ, що він ватиканський шпигун. У слідстві веденому понад рік він зазнав великих тортур й приниження. Ті, хто бачив його після слідства, казали, що важко було отця впізнати, такий був змальтретований. УБ пробувало тортурями примусити його признатися в шпигунстві. На влаштованій з цієї причини судовій розправі звинувачено його таки в цьому й засуджено на 8

років важкої тюрми. Будучи зовсім невинним, отець Денько пересидів 4 роки у в'язницях Варшави, Штуму, Равича й Вронок. На щастя, був звільнений в 1956 році після зміни уряду. Потім він усе мені докладно розповів. А отець Пушкарський був звільнений зі слідства після кількох місяців, без судового процесу. Різні здогадки були потім про долю корони Данила. Чув я, нібито вона мала опинитися у Ватикані, однак важко із цим погодитися, бо УБ, знаючи її місце переховування, напевно її віднайшло, і так само важко сподіватися, що потім передало її у Ватикан.

Із Варшави поїхав я в Тшчянку до родини. Не маючи іншого способу допомагати отцям Гриникові й Ріпецькому, вирішив я почати клопотання за якусь капеланію в латинських сестер на півночі Польщі, що дало б мені змогу продовжувати студії у Варшаві. У Гожові на місце усуненого державною владою апостольського адміністратора Новіцького прийшов отець Шельонжек, про його дуже неприхильне ставлення до греко-католиків уже я згадував. У відповідь на моє прохання щодо капеланії він запропонував душпастирство у одній з римо-католицьких парафій. Звичайно, я не погодився.

А потім уже не знаю як довідався я про монастир сестер Уршулянок Сірих у повітовому місті Слупську, недалеко від Квасова, де я хотів відправляти наші Служби Божі. Поїхав я в Слупськ. У сестер якраз не було капелана, тож сестра-настоятелька Щепанська втішилася й радо погодилася на мої послуги. Щоб усе було ясно, зразу поінформував її якого обряду я священник і на основі якого декрету маю право на біритуалізм. Почалася моя праця в сестер Уршулянок, дуже приємна як для них, так і для мене, бо сестри не були шовіністками, ставилися до мене дуже добре, ні разу не даючи відчуття, що вважають мене менш вартісним від римо-католицького священника, не роблячи ніколи ні найменшого докору з приводу греко-католицького обряду чи національності. Сестра-настоятелька Щепанська була людиною з вищою освітою, учителювала в Малій Духовній семінарії в Слупську. Про її поставу відносно українців мав я змогу довідатися від іншої викладачки цієї ж семінарії. Якось під час занять почалася там дискусія про польсько-українські відносини. На закид одного із священників, що українці, мовляв, убивали поляків, сестра Щепанська взяла українську сторону, відповідаючи, що це було під час визвольних змагань українського народу.

У цій ситуації могло здаватися, що труднощі з відкриттям греко-католицького душпастирства в Квасові вдалося нам перебороти, бо міг я приїжджати гуди зі Слупська, однак якраз тоді прийшла заборона збоку світської влади. Отцеві Гриникові та й мені заборонено Богослужіння в греко-католицькому обряді на терені всього Кошалінського воєвідства. Це був для нас великий удар, правдою ставали слова капітульного вікарія з Гожова. Шельонжка, що українців виселено та розкинено поодинокими родинами на великому просторі на те, щоб вони чимскоріш асимілювалися. 22 квітня 1954 року прийшов наступний удар: УБ ув'язнило невтомного отця Василя Гриника. Не стало якже активної людини, організатора греко-католицьких станиць у тій дуже важкій дійсності. Попри тиск не піддавався тільки отець Мирослав Ріпецький із Хшанова, якого станиця знову стала

єдиним греко--католицьким осередком на північних землях. На більші свята їздив я й далі йому помагати. Крім цього, поновив я заходи щодо закінчення студіїв, якийсь час їздив до Варшави, однак цього не можна було сполучити з моїми обов'язками капелана в сестер, допомогою отцям Гриникові й Ріпецькому, а тому покинув я дальшу науку.

Коли в Польщі в 1956 році змінився політичний клімат, можна було мати нові надії на відбудову церковного життя греко-католиків.

Розділ VII ЦЕРКВА НА ЧУЖИНІ

У червні 1956 року в Познані почалася перша польська відлига: робітники, співаючи національні й релігійні пісні, вийшли на вулиці з вимогами «Хліба й волі». Польська об'єднана робітничка партія була примушена переглянути свою політику, внаслідок чого, між іншим, зміцнилася позиція Римо-Католицької Церкви, що не пройшло повз нашу увагу. Нарешті з'являлася можливість офіційно представити свою думку щодо дальшого існування Греко-Католицької Церкви в Польщі. Починаючи від 1956 року, склався такий порядок: кожна польська відлига – більші надії на поправу нашої ситуації.

У липні 1956 року вийшов з в'язниці отець прелат Василь Гриник, невдовзі після нього – отець Микола Данько. Натомість 28 жовтня 1956 року вийшов на волю Примас Польщі Стефан Вишинський. Під час кількох зустрічей нашого священства в Варшаві ми дійшли до спільної думки, що, спираючись на Конституцію Польщі, треба нам досягнути реєстрацію нашої Греко-Католицької Церкви як офіційної установи зі всіма правами, що випливали б з такого стану. Ми були окремою Церквою свого права й мали свої потреби й інтереси. Правда, уже 10 років ми та весь народ існували в інших, ніж перед 1947 роком, умовах, але я добре знав з виїздів у терен, що люди не хотіли думати про постійне проживання на західних землях, хотіли вертатися на рідні землі й виглядали першої сприятливої хвилини, щоб це зробити.

Неабияким підтриманням і надією було те, що українці вийшли на поверхню офіційного життя, відбуваючи в червні 1956 року I З'їзд Українського Суспільно-Культурного Товариства. Найкорисніше в цьому було те, що делегати на цей з'їзд гостро поставили вимоги відновити й зареєструвати Греко-Католицьку Церкву в Польщі. Уперше з офіційної трибуни сказано про нашу Церкву. І не чужими вустами, а своїми, українськими (див. документ № 10).

Не можна було ждати. Після місяця від свого виходу на волю Примас Вишинський мав перед собою доручені отцями Гриником і Ріпецьким звернення греко-католицького духовенства. Це були два листи, датовані 14 і 29 листопада 1956 року (див. документи № 9 і 11). Перше звернення було, по суті, заявою, що існуємо й хочемо далі жити, творити свої парафії на західних і рідних землях, проте в другому вже поставленні були важкі постуляти: відновити Перемиську єпархію та Апостольську Адміністрацію

Лемківщини, повернути нашій Церкві все майно, щодо західних земель ми хотіли достатньої кількості повноправних парафій, призначення для них окремого генерального вікарія (були згадані два вікарії, призначені ще Примасом Августом Гльондом у 1946 році). Заперечували ми підпорядкування нас римо-католицьким єпископам, вимагали допустити наші відправи в перемиському кафедральному соборі, у церквах у Сяноці, Кракові, Криниці, Любачеві, Ярославі.

Це був рішучий виступ в Обороні наших справедливих прав. Задовільнення представлених постулатів означало б повне відновлення нашої Греко-Католицької Церкви в Польщі, однак досягли ми тоді, докладніше – у 1957 році – тільки того, що отримали дозвіл відкрити перших 9 станиць. Не мали вони права на повну душпастирську обслугу, хоч таке право гарантували нам повноваження, надані Апостольською Столицею ще Примасові Гльондові як першому її делегатові для греко-католиків у Польщі.

Причини таких скромних тодішніх поступок для нас і донині незрозумілі. Здобули ми принаймні одне: перші офіційні станиці, закріплені декретами Примаса, тобто вихідні позиції до побудови структури нашої Церкви. Ми вийшли з повного небуття, ми верталися до життя, вимагаючи його собі вже протягом 10 років повного замовчування всіма і вся.

Рік 1957 мав бути для нас ще й роком першого соборчика нашої Церкви, щодо якого ми мали домовленість з Примасом Вишинським. Однак на коротко перед ним, посилаючись на опублікування західною українською пресою другого з наших постулатів до себе та на реакцію щодо цього УБ, Примас відклав термін соборчика. Ми його ніколи й не діждалися, хоч і пов'язували з ним величезні надії.

Тим часом старалися насамперед забезпечити обслугу для евентуальних наших нових парафій.

Ще наприкінці 1956 року, довідавшись про обіжника Примаса Вишинського як апостольського делегата для вірних греко-католицького обряду в Польщі, у якому він рекомендував апостольським адміністраторам на бувших німецьких землях по змозі давати згоду на відкривання душпастирських осередків для греко-католиків, що опинилися на території північних єпархій після 1947 року. У зв'язку з цим написав я листа до Примаса з датою 6 грудня 1956 року (див. документ № 12), де повідомив його про мого листа від 24 листопада 1956 року, посланого на адресу Гожівської курії з проханням дозволити мені на віднову греко-католицької станиці в Битові. Повідомляв я Гожівську

курію, що такі дозволи отримали наші священники на території гданського та ольштинського ординаріятів, нагадуючи також про ситуацію вірних греко-католицького обряду, протягом багатьох років позбавлених духовної опіки в рідному обряді, які на сходинах Українського Суспільно-Культурного Товариства ставлять вимоги створити греко-католицьке душпастирство й отримати таким чином духовну опіку в рідному обряді від греко-католицьких священників. У цій справі Головне Правління УСКТ отримувало сотні листів з тисячами підписів. Згадав я також про огірчення вірних такою ситуацією, яка, якщо справа не буде швидко позитивно

розв'язана, загрожує масовою апостазією. Разом з цим нагадав я усну розмову з ординарієм Гожівської єпархії, яку мав я в Чарнім коло Члухова і попросив повідомити мене, які перспективи має зорганізування духовної опіки для греко-католиків у Щецінському воєвідстві. У відповідь отримав я листа з Гожівської курії від 3 грудня 1956 року, у якому сказано, що заторкнені мною справи може полагодити тільки Примас Польщі, про що останнього я зразу й поінформував. Від Примаса отримав я листа з датою 25 березня 1957 року, а в ньому декрет на відновлення діяльності греко-католицької станиці в Битові.

У Гожівській єпархії, під цю пору найбільшій у Польщі, бо вона охоплювала десь 1/5 її території, сталися тоді особові зміни. На місце неприхильного нам капітульного вікарія отця Шельонжка апостольським адміністратором єпархії став єпископ Теодор Бенш, а його попередник був призначений деканом у Щеціні. Єпископ Бенш, будучи апостольським адміністратором у Ольштині, дав нам пізнати себе як людину неприхильного ставлення до греко-католицького душпастирства, проте можна думати, що це було й під впливом інших осіб з його оточення, бо тепер його стосунок до нас став приязним. Він багато нам поміг.

Перша моя зустріч з єпископом Беншем відбулася навесні 1957 року в Гожові. Я хотів зорієнтуватися щодо можливостей відкривати наші станиці в усій Гожівській єпархії. Апостольський адміністратор Бенш прийняв мене особисто. Ми розмовляли досить довго про проблеми греко-католиків, бож треба було заспокоїти їхні потреби, які протягом довгого часу зовсім були занедбані. Кінчаючи розмову зі мною, єпископ Бенш сказав: „Тепер Ваш час, засновуйте душпастирські осередки, я не стану вам заважати”, і сердечно попрощався зі мною побажаннями успіхів у душпастирській праці.

Вислідом цієї розмови була віднова станиць у Битові й Квасові та заснування трьох нових: у Славні, Лемборку та Білому Борі, а це окремо від станиць заснованих отцями Гриником, Паславським та Борівцем. Мої декрети для Квасова, Славна, Лемборка мали дату 15 липня 1957 року, а для Білого Бору – 4 вересня. Під цю пору ще не було генерального вікарія для наших вірних, тому я сам старався за відновлення душпастирських станиць в Битові. Квасові, а також заснування їх у Славні, Лемборку й Білому Борі.

Про відновлену мною битівську станицю варто сказати ще кілька слів. Ще у 1947 році опинився в Битові як виселенець отець Орест Серединський, до 1944 року парох у Бикові Мединського деканату, а в 1944-1947 роках у Токарні Буківського деканату. Зараз після приїзду до Битова він влаштував у одній з кімнат свого помешкання каплицю, де відправляв Богослужіння. Потім відправляв греко-католицькі Служби Божі також у каплиці будинку римо-католицьких сестер Робив це без шуму, однак приходило на ці Богослужіння по кілька осіб. У Битові отець Серединський і помер. Потім, спираючись на те, що в Битові вже були греко-католицькі відправи і що знав про них місцевий латинський парох, отець Гриник домовився з ним щодо відправ, але вже не в каплиці, а в костелі. Про це вже я згадував. Отець Гриник запевнив пароха, що таця буде призначена на парафіяльні потреби. Відправи в Битові тривали до заборон 1952 року, щоб відновитися аж в 1957

році силою декрету Примаса від 25 березня 1957 року й декрету єпископа Бенша від 3 квітня 1957 року.

Душпастирську працю в Битові почав я заново на Великдень. Різними способами вістка про це рознеслася по всій околиці, так що на відправу приїхало дуже багато людей – великий парафіяльний костел був повний. Після п'яти років браку відправ наші вірні зі сльозами на очах вітали Великдень у своєму обряді.

Однак не обійшлося без труднощів. Ще перед першою відправою я домовився з місцевим парохом щодо часу: зразу після закінчення латинського Богослужіння, тобто десь о 12 годині полудня. Тут, однак, втрутилася Гожівська курія, наказуючи збільшити перерву на годину й починати о 13 годині, що для наших вірних було некорисне з огляду на час від'їзду потягів. На цьому ми й погодилися. Щонеділі до костела прибувало дуже багато людей, настільки вже багато, що латинські священики з сусідніх парафій (місцевий парох ставився до нас прихильно) дуже цим занепокоїлися. Почали шукати якогось претексту позбутися мене або принаймні створити нові труднощі, а причину цього не треба пояснювати. Як не дивно, але такою нагодою стали для них «Ясногірські Обіти». У подяку Божій Матері за зміну політичного клімату навколо Католицької Церкви в Польщі наказав їх Примас кардинал Вишинський після виходу з інтернування в Команчі. Урочисті обіти вірності ченстоховській Богородиці мали в силу його розпорядження скласти всі католицькі парафії в Польщі. Якось парох з Битова запитав мене, чи буду складати ті обіти під час нашої Служби Божої. Я здивувався цим питанням, бо, знаючи зміст обітів, уважав їх чисто національною справою вірних польської національності, тож і відповів, що нас, українців, це не стосується. Мабуть, не хотючи а чи й не усвідомлюючи, які це може мати наслідки, про мою відповідь парох поінформував котрогось з інших латинських священиків. І так пішло це далі, викликаючи велике згіршення й нехіть. Виходило, що моєю поставою відносно Ясногірських Обітів були згіршені не тільки священики, але й вірні з їхніх парафій. Про скаргу я довідався 19 червня 1957 року, коли був на авдієнції в єпископа-ординарія Бенша. Сказав про неї в присутності єпископа його генеральний вікарій прелат Сигнарович. На його думку, моя нетактовність стала причиною великого згіршення серед вірних навколо Битова. Я коротко відповів, чому вважав непотрібним складати обіти на нашій Службі Божій. Вернувшись додому, вирішив я написати докладнішу відповідь-пояснення єпископові Беншеві. Висловив своє здивування скаргою латинських священиків Битівського деканату, а також тим, що довідалися про мою відмову у справі Ясногірських Обітів вірні деканату, бо про неї знав особисто тільки парох з Битова. Виходить – написав я, – що комусь залежало на неприхильному ставленні вірних та самого єпископа до мене як до українського «шовініста».

Самі ж Ясногірські Обіти виразно починаються словами: „Оце ми, Діти Польського Народу...”, тож і вказують, що складають їх вірні не української, а польської національності. Не від мене й не від наших вірних залежало те, що ми народилися українцями, тож тепер нечесно було б і нехарактерне для

нас. якби ми для власної користі змінювали свою національність, будучи з народження та з чуття українцями, удавали поляків. Цю просту справу могли легко зрозуміти як парох з Битова. так і інші священники римо-католицького обряду, – кінчав я свого листа, питаючи врешті: а цікаво було б, щоб вони зробили, опинившись зі своїми вірними польської національності і в Україні, де наш священник-українець поставив би їм вимогу на польській Службі Божій складати прилюдно обіти, які починалися б такими словами: «Оце ми, діти українського народу...» (див. документ № 13).

Справа Ясногірських Обітів мала продовження також після смерті єпископа Бенша, на місце якого був призначений єпископ Плюта. Члени курії, а як мав я нагоду переконатися – «мої приятелі», зразу поінформували про цю справу нового єпископа, хочаби або скомпромітувати мене, або принаймні поставити у поганому світлі. Унаслідок цього єпископ Плюта якось дорікнув мені «великим нетактом» у справі Ясногірських Обітів. Тоді я послав йому копію листа, висланого раніше єпископові Беншеві в цій самій справі. Потім єпископ Плюта сердечно за нього подякував, кажучи, що зробив я дуже добре, бо тепер він у цій справі зорієнтувався докладніше.

Відтоді моя душпастирська праця відбувалася протягом деякого часу без дальших перешкод. Натомість труднощі були й далі. Полягали вони в тому, що єпископська курія в Гожові дозволила мені тільки на Службу Божу та інші Богослужіння, на проповідування й сповідання вірних, а все інше, тобто хрещення, миропомазання, вінчання, похорон, навіть відвідини вірних зі свяченою Йорданською Водою, узалежнила від згоди місцевого латинського пароха. Не міг я вести й метричних книг. Це курія зробила в порозумінні з Примасом, посилаючи мені на письмі відповідну постанову (див. документ № 14).

Неабиякою трудністю була тоді комунікація. Автобусів не було жодних, тільки залізниця. Поїзд приїжджав уранці, тож вірним доводилося чекати до 13 години, коли-то, згідно з рішенням курії, міг я почати в Битові греко-католицьке Богослужіння. Отже, латинську Службу Божу, що відправлялася перед нашою, використовував я, сповідаючи наших вірних, а також і латинських.

Був я тоді єдиним греко-католицьким священником на все Кошалінське воєвідство, частково й на Гданське й Познанське, де були виселені наші вірні. Згадав я вже, що силою декрету єпископа-ординарія Бенша почав я відправи й у Квасові Кошалінського воєвідства та Лемборку Гданського воєвідства. До Квасова була дуже невігідна комунікація. Зупинившись у Славні, треба було мені та вірним подолати десь 5 кілометрів пішки, щоб добратися до Квасова. Назад так само. Узявши це до уваги, попросив я єпископа Бенша про дозвіл на відправи в Славні, на що він погодився і дав відповідний декрет. З'явившись, однак, із декретом у руці у місцевого латинського пароха, яким був францісканець Ксьонжек, почув я від нього такі слова: „Я не признаю ніяких греко-католиків, а лише римо-католиків та православних, я не погоджуюсь, щоб ви, отче, відправляли в нашому костелі.” Я був неабияк здивований такою поставою католицького священника, який прочитав декрет свого єпископа-ординарія, та все ж таки

не погоджувався. Подумав я, що шкода з ним і дискутувати, й поїхав до єпископа Бенша в Гожів. Розповівши йому про розмову з Ксьонжком, закінчив я ствердженням, що нема в мене міліції, аби ввела мене в костел проти волі Ксьонжка. На це єпископ відповів: „У мене також нема міліції, проте маю надію, що якимось з ним справлюсь й без допомоги міліції.”

Так і справді було: невдовзі Ксьонжек погодився на наші відправи в Славні. Однак міг я відправляти тільки в наші свята, бо хоч у парафії були два костели, то місця для нас на недільні Богослужіння не було. На цьому труднощам у Славні не був кінець, але про інше скажу пізніше.

Почав я також відправи в Лемборку, місті Гданського воєвідства. Навколо нього було дуже багато наших вірних, які просили про ці відправи. У місті були два костели, а також каплиця при цвинтарі, віддаленому від міста десь 2 кілометри, латинники відправляли в ній тільки раз у рік: 1 листопада. Каплиця не була підготована до відправ, однак спільним зусиллям людей вдалося довести її до належного стану. Збоку місцевого пароха-францісканця напочатку не було ніяких труднощів, можна навіть сказати, що він був нам дуже прихильний. Наші відправи йому не заважали, бо вірні з околиці цвинтаря молилися в костелах у місті. Це змінилося, коли на його місце прийшов інший парох, про що напишу далі.

На Богослужіння в Битові приїжджало дуже багато людей з околиць Білого Бору, Щецінка та М'ястка, хоч цьому ніяк не сприяла погана залізнична комунікація. Тому-то вони дуже часто просили мене постаратися про згоду на відправи в Білому Борі. Відповідний декрет отримав я від єпископа Бенша 4 вересня 1957 року. На підставі цього декрету відправив я першу Службу Божу в Білому Борі в місцевому римо-католицькому костелі 14 жовтня, на празник Покрови Пресвятої Богородиці. Узяло в ній участь багато людей. Не був з цього вдоволений білобірський парох Люенген, за походженням німець. Він був дуже ласий на гроші, а з цієї причини й зажадав, щоб я відправляв щойно тоді, коли він закінчить свої відправи у всіх дочерних костелах, тобто о годині 14-тій пополудні, хоч костел був вільний для Богослужінь вже від 10-ої години ранку. Звичайно, я на це не дав згоди і звернувся до Гожівської курії, яка у відповідь повідомила, щоб я поки що взагалі перестав відправляти в Білому Борі з огляду на різні ускладнення. Мені ясним стало, що яке-небудь відтягування справи може закінчитися провалом наших Богослужінь у Білому Борі. На щастя, прийшла мені добра думка попросити в курії дозволу на відправи в старій німецькій цвинтарній каплиці, у ній, знищеній, римо-католики не відправляли. Зразу поїхав я до Гожова представити справу в курії. Ми зобов'язалися зробити ремонт каплиці на власний кошт, тож і щодо того курія не могла мати ніяких підстав заперечити та й погодилася. Вертаючись з Гожова, заїхав я до Білого Бору на розмову з Петром Батрухом та його братом Йосифом, добрим столярем. Узгіднилими ми разом план ремонту каплиці. А треба було вставити шибки у вікна, двері, поставити хоча б тимчасовий престіл, кивот, а також і хор, бо каплиця була мала, а ми сподівалися багато людей. Усе це за три тижні зробив згаданий Йосиф Батрух, працюючи день і ніч. Тож на празник Христа-Царя ми могли проголосити посвячення каплиці. З цієї нагоди

запросив я до участі в Службі Божій отця Гриника, який тоді далі відправляв у Циганку, та отця Івана Сиротинського, що згодом виїхав у Канаду (став там парохом і деканом при церкві св. Миколи в Торонто; Патріярх Йосиф Сліпий іменував його митрофорним митратом; у Торонто він і помер). З околиці приїхало десь 500 осіб. У каплиці не змогли поміститися, тож довелося винести престіл перед неї, на Ганок. Сприяла цьому й площа перед каплицею, де могло стояти набагато більше людей. Такий спосіб відправляти Богослужіння у великі свята втримався в Білому Борі й донині.

Відкриття каплиці, яка стала, по суті, нашою церквою, було великою подією в житті греко-католиків всієї Кошалінщини. Білий Бір зразу виріс до рангу найбільшого душпастирського осередку північного заходу Польщі. Покровителькою церкви стада Пресвята Богородиця, на Рождество Пресвятої Богородиці припадає храмове свято. На цей празник приїжджало дедалі більше людей. У першому взяло участь біля 500 осіб, але коли в 1977 році я переїхав як генеральний вікарій до Перемишля, якраз тоді відпуст-празник зібрав вже найбільшу кількість вірних – десь 6 000 людей, з чого причащалося коло 2 000 вірних. Ні одна наша станиця в цілій Польщі не збирала під час відпусту стільки людей, хоч є станиці більші від білобірської. Наші люди стали називати Білий Бір «українською Ченстоховою», «білобірською Кальварією», а поляки – „**Świątynia Piękna**”. Мабуть, це сталося тому, що я запрошував на цей празник щонайкращих проповідників, а також багато священиків, часом було їх і 15, завдяки чому вірні могли висповідатися, причащатися в рідному обряді, до чого не часто мали нагоду й можливість. Жили вони й приїжджали з теренів цілого Помор'я від Щеціна по Гданськ та від Гожова по Зелену Гору. Приїжджали сотнями авт й численними автокарами.

Напочатку каплиця була всередині дуже вбога, але потім разом з вірними постарався я за її гідний внутрішній вистрій так, щоб

нагадувала прекрасні церкви, залишені в рідних сторонах. У Слупську віднайшов я нашого різьбаря-самоука Степана Губіша родом з Гічви, що біля Ліська. Він був також добрий столяр: Дав йому план престола, кивота, феретронів, а також відповідні українські взори до різьблення, сперті на взори вишивок. Він усе це дуже гарно виконав під моїм наглядом, вирізьбив також рами до Хресної Дороги, до якої наші вірні дуже прив'язані, хоч вона непритаманна нашому обрядові.

Плануючи інтер'єр церкви, згадав я також літургійні предмети та інші речі церковного вжитку, залишені колись на рідних землях. У Криницьі були ікони, намальовані знаним українським художником Петром Холодним зі Львова, спеціально для нашої тамтешньої каплиці: Ісуса Христа, Матері Божої та велику ікону св. Володимира, що була в ній запрестольною. Деякі предмети залишилися також у Новій Весі. Єпископська курія в Тарнові дала мені дозвіл отримати це все назад. Криницький парох не робив ніяких труднощів, він, крім ікон, віддав також дві вишивані короги.

Натомість до єпархіальної курії в Перемишлі звернулися ми в справі церковних речей, залишених вірними з Крецова на переховання в римо-католицькій парафії в Тираві Волоській. Список тих речей, а також посвідку

пароха мав церковник з Білого Бору, Федір Іванцьо. Церковник спочатку поїхав до Тиряви сам. але парох поінформував його, що речі в нього справді переховуються, однак він не може їх віддати без дозволу курії, якій він зголосив про них. У цій справі написав я до курії листа від 18 лютого 1958 року, однак довгий час не отримував ніякої відповіді, а тимчасом в Білому Борі наші справи не ждали, труднощі не меншали.

Сам обслуговував я тоді, крім Білого Бору. Битів, Квасово та Лемборк, тобто станиці віддалені одна від одної десятки кілометрів та ще так, що по дорозі до дальшої ніколи не лежала ближча. Не було способу, щоб за одну неділю обслужити всі ці станиці, тож треба було комбінувати так, щоб кожної неділі обслужити по дві. Отже, мої неділі виглядали так: уранці виходив я з моєї кімнати в сестер й пішки доходив до залізничної станції в Слупську, віддаленої майже 2 кілометри. Звідти переїжджав поїздом 60 кілометрів до Битова. де. щоб дійти зі станції до костела, також треба було подолати десь 2 кілометри. Закінчивши відправу в Битові, їхав я поїздом до Славна, також 60 кілометрів, а потім ішов може з 5 кілометрів пішки до Квасова. Таким самим способом вертався до Славна, звідки до Слупська мав 30 кілометрів. У сестер появлявся я пізно ввечері. Мав тоді одно Євангеліє, одну чашу, один тяжкий служебник, одну кадильницю, один фелон та по одній з-поміж інших потрібних до Богослужіння речей. Усе це ніс із собою. А потім друга неділя. Зі Слупська 50 кілометрів до Лемборка поїздом, 2 кілометри зі станції до каплиці на цвинтарі, по відправі повернення до Слупська й поїздом 76 кілометрів до Білого Бору, де знову треба було перейти десь 3 кілометри разом з моїм багажем до каплиці. Проте коли у відремонтованій нами каплиці в Лемборку почали щонеділі відправляти римо-католики, тоді я вже не міг еднати Лемборка з Білим Бором – не ставало часу, а це тому, що ми могли в Лемборку відправляти щойно по латинській Службі Божій. У такій ситуації я відправляв там тільки в останню неділю місяця й в другий день більших свят.

Ясна річ, що в такій ситуації не зміг би я довший час обслуговувати всі станиці, однак треба було їх утримати аж до сподіваної завжди зміни на краще. Коли вже був примушений відмовитися від Богослужінь в Битові, став туди доїжджати з Варшави отець Василь Червінчак, потім отець доктор Теодор Савка, який там також замешкав. Усе-таки душпастирював я в Битові майже два роки, але згодом, отримавши окрему каплицю виключно для нас у Білому Борі, треба було почати там нормальну працю.

У Білому Борі 1958 року засновано українську початкову школу імені Тараса Шевченка, тож як дітям з цієї школи, а було їх десь 100, так і з інших, особливо з рільничого технікуму, треба було присвятити дуже багато уваги й праці. Навчання релігії відбувалося двічі в тиждень і ще раз у неділю. В тижні вчив я дітей з шевченківської школи й учнів технікуму, а в неділю після Служби Божої підготовляв протягом цілого року дітей з околиці до першого Святого Причастя. Один рік наука відбувалася в помешканні церковника Іванця, а потім, коли впроваджено релігію до шкіл, у нашій школі. А коли наука релігії в школах була заборонена, треба було перенестися до захристії нашої каплиці.

Звичайно, у неділі й свята відправляв я нашим вірним Богослужіння.

Моя праця не занадто подобалася згаданому вже парохіві Люенгеніві, який мешкав тоді в Бжезю, в осідку римо-католицької парафії, недалеко від Білого Бору. Він уже давно використовував постанову Гожівської курії про заборону хрестити дітей, вінчати й хоронити вірних греко-католиків без згоди місцевого римо-католицького пароха. Наші вірні не один раз просили Люенгна дати мені дозвіл на послуги для них, однак він не погоджувався, відповідаючи за кожним разом грубо й не по-християнськи. Неприхильне ставився до нас не тільки він один. Нашими ворогами було також чимало місцевих деканів. Про це сказав мені члухівський декан Волек-Вацлавський. Гожівський ординарій, єпископ Теодор Бенш, скликав усіх деканів на конференцію з місцевостей, де проживали греко-католики. На його питання про можливість відкрити станиці для греко-католиків в їхніх деканатах, більшість учасників конференції виступила дуже вороже проти нас. Таким ставленням декан Вацлавський був дуже заскочений і згіршений, розповідав мені про цю подію й сам не міг повірити, що католицькі священники могли настільки вороже підійти до наших потреб.

Про гожівську конференцію розповів я згодом єпископові Беншеві, будучи в нього разом з отцем Гриником на авдієнції. Бенш був дуже здивований, звідки про все це знаю (звичайно, про декана Вацлавського при ньому я не обмовився). Ніяковіючи на лиці, сказав нам: „Шановні отці, будь ласка, не переймайтеся, бо я попросив їх на конференцію не на те, щоб вони про це вирішували. Про це я вирішуватиму. Я попросив їх, щоб зорієнтуватися щодо їх поглядів у тій справі. Що ж мені робити, коли в мене такі священники. Щойно мушу собі священників виховувати.”

У справі пароха Люенгена не один раз писав я до курії. Отримана якось при нагоді порада курії полагоджувати всі суперечки в душі християнської любові виглядала в тій ситуації скоріше на глум, тому, коли відповіді від курії не було, звернувся я листом від 26 квітня 1958 року до Примаса Вишинського (див. документ № 15). І тут на відповідь довелося довго ждати. Тож був я примушений звернутися вдруге з проханням про інтервенцію до Примаса листом від 26 червня 1958 року (див. документ № 16). Це був по суті лист-скарга на Гожівську курію, а посередньо також на Примаса, бо курія посилалася при забороні служити вірним без згоди місцевого римо-католицького пароха на порозуміння у цій справі з Примасом Польщі. У листі поінформував я про вороже ставлення до греко-католиків не лише отця Люенгена, але й деканів та піддав критиці несправедливе рішення курії, мотивуючи таким способом: по-перше, своїм розпорядженням курія обмежила декрет Примаса, а також декрет місцевого ординарія, де в обох закріплено за мною право „виконувати священні послуги у східному обряді”, по-друге, курія не шанує церковного права Римо-Католицької Церкви, яке справедливо ставиться до вірних усіх обрядів і не лише дозволяє, але й наказує вірним приймати Св. Тайни й інші послуги в рідному обряді; курія повинна притягнути до відповідальності засліплених обрядовим шовінізмом римо-католицьких священників, за недотримання канонів церковного права, а не помагати їм твердженням, що «парох не має обов'язку

давати дозволу греко-католицькому священикові на хрещення, миропомазання, вінчання й похорон тощо, тому що це право закріплене за римо-католицьким парохом». Крім цього, просив я іменувати мене персональним парохом, а коли це поки що було б неможливим, то принаймні надати постійну юрисдикцію на благословення вінчань вірних греко-католицького обряду. Просив я також за інтервенцію в Перемиській курії у справі церковних предметів залишених на переховання парохів в Хиряві Волоській, бо Перемиська курія тут мовчала, а вірні, як повідомляв я, настільки цим згіршені, що вимагають подати в суд. Відповіді не було. Тож написав я заново, датуючи 22 серпня 1958 року (див. документ № 17). І знову просив я про дозвіл на всі священичі послуги без згоди парохів у Білому Борі, Битові, Славні, Квасові й Лемборку.

У відповідь на ці три листи отримав я від Примаса декрет, датований 17 вересня 1958 року, силою якого міг я почати самостійну душпастирську працю серед наших вірних без згоди у згаданих місцевостях місцевих парохів, а також вести окремо метричні записи. Це був кінець курателі римо-католицьких священиків над нами. Цей декрет Примаса був великим досягненням також для інших наших отців, що вже душпастирювали в рідному обряді, бо з того моменту Примас почав їм давати декрети.

Зате декрет не означав кінця моїх труднощів з парохом Люенгеном, хоч я цього сподівався. Люенген переконував вірних, нібито в мене нема права відправляти Богослужіння, не дозволяв на похорони в інших місцевостях, крім Білого Бору, бо так було записане в декреті Примаса. Не дозволяв брати участі в похороні наших вірних та забороняв бити у дзвін під час похорону навіть тоді, коли він сам його провадив, висміював наші Богослужіння.

З цієї причини був я примушений звернутися до єпископа ординарія в Гожові. На мою скаргу від 16 квітня 1959 року (див. документ № 18) ординарій прислав листа Люенгена (див. документ № 19), де останній понавипишував багато брехливих звинувачень, через що, зрозумівши безнадійність суперечки з Люенгеном, повідомив я ординарія листом від 18 березня 1960 року про намір віддати справу у церковний суд (див. документ № 20). Моя вимога була така: хай парох Люенген докаже справедливість своїх звинувачень або хай їх візьме назад. Тим разом відповідь прийшла скоро, 30 березня курія повідомила мене (див. документ № 21) про передання справи ординарієм на церковний суд, а відповідь суду зводилася до такого: мої донесення не становлять формальної скарги, тому що подав я лише кілька фактів без наведення доказів, а й без того видно, що ці факти не такі-то й обтяжливі, щоб не можна їх було простити. Крім цього, процес подуманий є в Церкві як остаточна необхідність, про те мені пораджено стати більш стерпним і менше слухати таких висловлювань на свою адресу. Суд порадив вкінці полюбовно закінчити справу, у чому мав допомогти призначений судом декан Вацлавський. Незабаром наш посередник у спорі сказав мені, що він з доручення курії був на розмові з Люенгеном, який узяв назад учинені мені звинувачення (див. документ № 22). Декан Волек-Вацлавський просив написати йому, що я «визнаю такий хід справи за задовільний, а її – закінчену полюбовно, і скаргу проти Люенгена беру з суду

назад». У такій ситуації, знаючи пароха Люенгена, я справді визнав, що справу можна закінчити, бо ішлося насамперед про те, щоб курія знала всю брехливість його закидів.

Тим часом у справу втрутився новий чинник: директор Воевідської Управи у справах віросповідань Тадеуш Плуценник, з яким Люенген був у дуже добрих відносинах, у результаті чого директор хотів за всяку ціну позбутися мене з Білого Бору. За його «сприянням» Президія Воевідської народової ради звернулася до курії листом від 23 вересня 1960 року, звинувачуючи мене в такому: отець Дзюбина у своїй діяльності проявляє тенденції, які мають на меті викликати міжнаціональні й міжрелігійні суперечки, у своїх виступах активно поборює Православну Церкву. Разом з цим отець Дзюбина порушує дві перші статті декрету від 31 грудня 1956 року про організування й обслуговування церковних становищ, пробуваючи перетворювати парафії латинського обряду на біритуальні, як це має місце в Боболицях, Славні, Кошаліні й інших місцях (див. документ № 23). Курія прислала мені копію листа разом з проханням дати вичерпні пояснення, що я й зробив у листі від 30 вересня цього ж року, стверджуючи несправедливість й безпідставність звинувачень збоку ВНР. Крім цього, просив я поради, чи не слід було б віддати це звинувачення на судове вирішення, тому що в результаті неправдивого доносу був я наражений на прикрощі (див. документ № 24).

У рамках римо-католицьких парафій мав я право давати священичу послугу католикам східного обряду на основі декрету Примаса, виданого у порозумінні з Управою у справах віросповідань у Варшаві. Щодо мого стосунку до православних донос був украй неправдивий уже тим, що під ту пору не душпастирював я ані в Кошаліні, ані в Боболицях, а там, де й відправляв Служби Божі – не було православних, не мав, отже, ніякої потреби проти них виступати.

Служба Безпеки не мала проти мене ніяких доказів. Хай про це засвідчить хоча б такий факт. Одного разу прийшов до мене після Служби Божої в Білому Борі наш вірний, щоб звіритися, як один з працівників СБ, розпитував у нього, чи під час Богослужіння виступаю проти уряду й римо-католиків, а також православних. Отримав негативну відповідь, але вкінці сказав цій людині бути на всіх моїх проповідях, пильно прислухатися, а коли прозвучать подібні вислови, то зразу його повідомити. Фактів розпитування про мене було тоді більше.

Вернімося до моїх клопотань, яким не було кінця. У відповідь на мій лист курія звернулася до мене листом від 5 жовтня 1960 року: мої пояснення послала до президії ВРН у Кошаліні, мені радила написати до кошалінської президії з вимогою представити мені конкретні докази вини (див. документ № 25). Я так і зробив (див. документ № 26). Відповідаючи на обидва листи, Управа у справах віросповідань ВНР у Кошаліні повідомило єпископську курію в Гожові листом від 1 грудня 1960 року, що моя шкідлива для держави діяльність на терені воевідства доказана, щодо правильності закидів на мою адресу нема сумнівів, а тому ВНР підтримує свою позицію висловлену в

листі від 23 вересня 1960 року й домагається в курії відповідної реакції супроти мене (див. документ № 27).

Однак доказів знову не було. І не могло бути. Отже, дійшов я до висновку, що кошалінська ВНР, не маючи ніякої підстави, за всяку ціну хоче позбутися мене з терену воєвідства або принаймні внеможливити мені душпастирську працю. На щастя, курія ніяких заряджень не дала, я й далі виконував свої обов'язки. Наче передбачуючи таку ситуацію, ВНР вирішила знищити мене матеріально або хоча б довести до нервового вичерпання: ще в 1959 році, фінансовий відділ призначив мені податок такий, який платили римо-католицькі парохі в 40-тисячних парафіях. Відділ спирався тут на дані про кількість переселенців з 1947 року, уважав мене також за душпастиря їх усіх. А я навіть не був парохом, виконував свої обов'язки в рамках римо-католицьких парафій, з моїх послуг користало дуже мало вірних, бож міг я працювати тільки в трьох місцевостях, а не скірзь там, де вірні були. Отже, все це було просто смішне. Тож послав я до фінансового відділу кошалінської ВНР листа від 2 грудня 1959 року (див. документ № 28), а відгук прийшов знову аж з курії, бо ВНР звернулася до неї за опінією щодо розмірів моїх особистих прибутків. Курія просила негайно скласти відповідні інформації (див. документ № 29). Тож послав я їх, датуючи 4 січня 1960 року. Указав я на помилку фінансового відділу й просив курію підтримати мої клопотання справедливо визначити податок на основі фактичних прибутків (див. документ № 30). Крім цього, написав я також, за посередництвом Президії Міської народової ради в Слупську, листа до ВНР у Кошаліні, відповідаючи на листа МНР у Слупську від 30 січня 1960 року, де мене повідомлено про податок за 1959 рік у розмірі 4 032 золоті й зазначено остаточність такого нарахування податку (див. документ № 31). Як не смішно, але минуло кілька днів і отримав я наступний лист зі Слупська, де повідомлено про таку суму податку: 9504 золоті. Разом з цим попередній наказ – ліквідувався. Тож у своєму листі вказав я на неповагу такого підходу до справи з огляду на незмінність даних про мої прибутки, на незгідність розміру податку з інструкцією Міністерства фінансів від 25 лютого 1959 року. До листа подав я докладні дані про кількість хрещень, вінчань та похоронів, зроблені на основі метричних книг за 1959 рік. Фінансовий відділ МНР у Слупську визначив мені, згідно з інструкцією Міністерства фінансів, такий податок, який мали платити парохі в парафіях від 10 по 40 тисяч вірних. У таких парафіях було коло 5 разів більше вінчань, коло 10 разів більше хрестин й 20 разів більше похоронів, ніж мав я їх за той 1959 рік у своїх місцевостях. У листі від 2 грудня 1959 року написав я також, що я не парох, а тільки душпастирюю в рамках римо-католицьких парафій, тож не маю права на відвідини вірних з колядою, вести канцелярію, відповідно до чого зменшуються мої прибутки. Зазначив я також, що вважаю всі ці заходи щодо мене якоюсь особливою й спеціальною злосливістю, хоча я від податку не ухиляюся, але від податку, визначеного згідно з податковими приписами. Наказ з 6 лютого 1960 року вважаю – писав я – несправедливим, бо на його сплату довелося б мені витратити всі доходи взагалі. Ці пояснення нічого не дали: отримав я листа з кошалінського фінансового відділу, де повідомлено,

що після розгляду спеціальною комісією моїх протестів, не знайдено підстав зменшити податок від прибутків за 1959 рік (див. документ № 32).

У цій справі поспробував я особисто шукати щастя в Міністерстві фінансів у Варшаві, де заступником міністра нещодавно призначений був мій товариш з гімназії в Горлицях Ян Душа. Він прийняв мене дуже сердечне, привітавшись як зі шкільним другом, але як послухав, то щиро сказав, що у справах податків від священиків вирішальне слово має Управа у справах віросповідань, усякі фінансові відділи лише виконують її постанови. Тепер я зрозумів, що ніякі мої листи й пояснення тут не допоможуть: «віросповідання» хочуть гратися зі мною в ката й мишу й таким чином впливати на стан моїх нервів, що мало б довести до відмови від душпастирської праці. А тут наші інтереси збігалися, тільки ж мені треба було мати більше терпеливості й сили.

Отже, відвідав я потім фінансовий відділ у Слупську й відверто заявив, що примушений відмовитися від сплати завищеного податку з огляду на свою фінансову неспроможність. Це був великий ризик таке заявити, бо могли послати фінансового екзекутора, а навіть учинити особистий обшук і забрати які-небудь гроші. Однак іншого виходу я не бачив.

Труднощі зростали. За ніщо були б мені перешкоди, роблені світськими чинниками, якби помагали мені ті, хто мав це записане в обов'язку своєї праці: католицькі священики. На жаль, вони не те, що не помагали, але й всякими способами заважали, хоч і прекрасно знали важкі умови нашої Греко-Католицької Церкви, гнаної комуністичною владою, яка хотіла повністю її знищити. З фінансовими труднощами знову переплелися колоди, кинені римо-католицькими священиками. Напочатку 1962 року отримав я листа від гожевського єпископа-ординарія Плюти, який просив про пояснення до листа Мечислава Мрочковського, пароха із Лебуні, написаного 24 березня 1962 року. Це знову було звинувачення. До речі, отець Мрочковський закидав мені незаконне миропомазування наших дітей, уже охрещених римо-католицькими парохами. Наводив приклад Дмитра Гука, який нібито його обманив у 1957 році. Попросив він метрики своїх дітей і не сказав, що це для потреб миропомазання, а сказав, натомість, що виїжджає до іншої місцевості. Після такого «підступного» миропомазання, прийшла до Мрочковського одна з Тукових дочок і принесла посвідку про цей акт, сказавши, що вже не буде ходити на науку релігії, бо вона вже миропомазана. Крім цього, як доносив отець Мрочковський діти нібито не знали молитов. Справу треба було з'ясувати. Подався я до батька миропомазаних дочок, пана Дмитра Гука. Виявилось, що отець Мрочковський написав багато неправди. Не дитина, а жінка принесла йому посвідку про миропомазання, не казала також, що дочка не буде ходити на релігію. За словами Дмитра Гука, то отець Мрочковський не хотів прийняти його дітей на релігію, кажучи, що хай їх тепер учить той священик, що їх миропомазав. Крім цього, діти вміли молитися, але старослав'янською мовою, як їх навчили батьки, а не польською, хоч напевно тільки цю мову парох уважав відповідною для молитви. Миропомазання довело також до прикрощів збоку польських дітей, які бачили як ставиться до дочок Гука їх парох. Усе це довело батька до

такого стану, що хотів подавати Мрочковського в суд, від чого вдалося мені його відмовити.

Ординарієві написав я про своє небажання брати слово в цій справі з огляду на те, що немає можливості ствердити хто говорить правду. Повідомив я тільки про розповідь Дмитра Гука й висловив здивування, що аж тепер, по кількох роках, парох Мечислав Мрочковський написав про цю справу, бож напевно не було йому легко п'ять років тримати в собі ті сумніви відносно миропомазання. Можна здогадатися, писав я, що джерело цих сумнівів у незнанні канонічного права, яке наказує вірним приймати всі Святі Тайни (крім сповіді й Святого Причастя) в рідному обряді. Іще написав я про заввагу отця Мечислава Мрочковського „Отець Дзюбина хай спочатку навчає тих дітей правд святої віри”, що вона безпідставна. Пояснив я також його заувагу про неприхильне ставлення вірних греко-католиків до священників римо-католицького обряду: ця заввага правдива, але має свої причини. Там, де римо-католицькі священники шанують релігійні й національні почування наших вірних, там останні, як це й стверджують навіть римо-католицькі парохі, шанують їх більше, ніж їх вірні. Зрозуміло, – стверджував я, – що наших вірних дуже денервує нещодавна заборона миропомазувати дітей вже охрещених в римо-католицькому обряді.

Розповідали мені, що римо-католики здивовані, чому в них миропомазує єпископ, а в нас звичайний священник. Наші вірні огірчені поведінкою римо-католицьких священників, які, подібно як і отець Мрочковський, вважають, що коли ми з ними однієї віри, то найкраще буде дотримана церковна єдність, коли силою примусять всіх вірних, включно з греко-католиками, практикувати тільки за правилами римо-католицького обряду. Такою безтактною поведінкою на віросповідному та національному тлі довели не тільки до неприхильного, але й до ворожого ставлення греко-католиків, які не хочуть ходити до костела й приймати Святих Тайн у римо-католицькому обряді. Не один раз доводилося мені слухати таких прикрих слів: «Прошу отця, я ходив до костела й не робив жодної різниці, бо знаю, що є одна католицька віра, але коли так з нами поступають римо-католицькі священники, так нас трактують, то більше моя нога в римо-католицькому костелі не стане». То не моє миропомазання дітей – вів я далі – є причиною такого сумного стану, то не моя поведінка мала б довести до роз'єднання Церкви, а каригідні почини деяких римо-католицьких священників. Свою відповідь кінчав я ствердженням, що повчання ординарія, підкреслені червоним олівцем, у тій справі, скеровані на невідповідну адресу (див. документ № 33).

Справа миропомазання в нашому обряді мала, як на мене, далеко більше значення, а спроба не допустити до нього – своє виправдання в інтересах римо-католицьких священників. Тож. думаю, годиться тут дещо пояснити. У 1957 році, як уже я згадував, отримав я декрети від Примаса Польщі та Гожівського ординарія, силою яких міг я відправляти в рідному обряді, тож пояснив я вірним, що діти, які з конечності були охрещені в римо-католицькому обряді, тепер можуть і повинні бути миропомазані в рідному обряді. Вірні почали приводити дітей на миропомазання, часто

уважаючи, що мають таким чином можливість змінити вимову того факту, що їх діти ставали поляками через хрещення в римо-католицькому обряді. Тепер заново ставали, на їх думку, греко-католиками. Коли оце повторне «перехрещування» в рідний обряд стало дуже частим, бо з'їжджалися батьки з цілої околиці, гожівська курія заборонила мені справляти цей обряд ще в вересні 1957 року розпорядженням тодішнього генерального вікарія, прелата Сигнатовича. Він запевнив мене про те, що справа незабаром буде вирішена, про що буду повідомлений. Минуло п'ять місяців, вірні нетерпеливилися, питали. Треба було послати до курії листа в цій справі 14 лютого 1958 року, де повідомив я, що Примас Польщі на авдієнції 12 грудня 1957 року сказав прелатові Гриникові, що не має ніяких застережень щодо миропомазування в греко-католицькому обряді, що можуть вони також миропомазувати особи вже давніш охрещені. Відповіді я не отримав, отже написав 4 березня вдруге, знову питаючи про рішення. Відповіді не було, унаслідок чого послав я третього листа в цій самій справі від 27 березня 1958 року. Нарешті прийшла відповідь, датована 5 травня. У ній не було ясно сказано, чи можу тільки хрестити, миропомазувати разом з хрещенням чи й поза ним, тож оголосив я тим часом вірним, що можу миропомазувати дітей вже давніше охрещених, до сьомого року життя, а скористало з цього дуже багато вірних. Тільки одної неділі миропомазання прийняло біля 150 дітей в Білому Борі. А в своєму посланому в цей час листі до курії питав я, як розуміти слово „одночасно” відносно миропомазання: робити це тільки разом з хрещенням чи й окремо. Листом від 19 червня курія відповіла, що це треба розуміти як „разом з хрещенням”.

У цій же справі звернувся я також до Примаса листом від 26 червня 1958 року, проте не отримав відповіді. Думаю, що курія із Гожова постаралася відповідно вплинути на нього, бо миропомазування ставило наших священників вище від римо-католицьких, які такого права не мали. Важливим було ще й те: наших дітей, охрещених у римо-католицькому обряді, записувано в метричні книги як римо-католиків, поляків, а наші вірні уважали миропомазання за «перехрещення» в наш обряд.

Таким чином на кожне миропомазання мусив я отримувати окремий дозвіл курії, що тривало аж до 1966 року, хоч ота дискримінація повинна була скінчитися разом з проголошенням Декрету про Східні Католицькі Церкви від 21 листопада 1964 року. Тимчасом Примас Польщі постарався про спеціальне розпорядження Конгрегації Східних Церков щодо миропомазування, яке давало тут виключне право вирішувати ординарієві місця (див. документ № 35).

Курія в Гожові листом від 12 жовтня 1964 року повідомила мене, що ординарій дозволяє священникам східного обряду на окреме від хрещення миропомазання тільки в поодиноких випадках, загального дозволу не дає, а відтак підтвердила листом від 11 листопада цього ж року. Подібно поінформував мене також і Примас (див. документи № 36, 37, 38).

Минуло майже півтора року від Декрету про Східні Католицькі Церкви, а миропомазання без кожноразового дозволу мені заборонялося, тому, щоб уникнути клопотів, звернувся я знову до курії й листом від 11

лютого 1966 року ставив питання чи може після згаданого декрету миропомазувати своїх вірних – отже і дорослих – без окремого дозволу (див. документ № 39). Відповіді довго не було, тимчасом багато вірних зверталося до мене у справі цієї тайни, на що я й послався, пишучи другого листа до курії. У відповідь мені курія ствердила, що в цій справі звернулася до Примаса, але поки що не має ніякого рішення від нього (див. документ № 40). Відтак повідомив я про свої дотепні клопотання секретаріат Примаса, просячи про відповідь (див. документ № 41). Був я певний, що тепер буде вже все позитивно рішення, адже що ж могло комусь шкодити миропомазання в нашому обряді. Проте на мій великий подив із секретаріату Примаса прийшла відповідь, що справа буде розглядатися на конференції єпископату (див. документ № 42).

Дальших клопотів з миропомазанням не було. Однак є питання: кому й нащо було потрібне оце затягання? Можна здогадуватися, що йшлося про утруднення моєї душпастирської праці, хоч це було незгідне з церковним правом. А наші вірні розповідали мені, що ще коли не було наших відправ у Білому Борі деякі римо-католицькі священники підмовляли їх приймати Тайну Миропомазання в римо-католицькому обряді, хоч знали про миропомазання їх разом з хрещенням у нашому обряді. На це миропомазання наші вірні й посилалися, відповідаючи, проте чули від цих священників, що коли так, то вони, священники, «беруть це на свою совість». Дехто з-поміж наших після такої «поуки» вдруге миропомазувався.

Вертаючи до попереднього, крім власної практики, мав я тоді дуже добрі інформації про відносини римо-католицьких священників до мене саме з уст тих, для кого я працював. Якось довідався я, що отець Голяк, парох села Кочала, що біля Мястка, з проповідальниці попереджував наших вірних не їхати в Білий Бір, бо їдуть туди на згубу своїх душ: там відправляє православний піп.

Тим часом продовжувалася справа, зв'язана із церковними предметами з Крецова, що зберігалися у пароха в Тираві Волоській. На віддачу не було дозволу Перемиської курії. Я написав відповідного пояснювального листа до Примаса в лютому 1958 року, а коли не було ніякої відповіді, написав у цій справі вдруге. Відповіді й далі не було, тож написав я до нього знову (див. документ № 43). Минав уже рік від першого листа до Перемиської курії, а нізвідки не було відповіді. Нарешті, можна додумуватися, що на інтервенцію Примаса, єпископ Барда в березні 1959 року дав відповідь, неправдиву, де ствердив, посилаючись на інформації від пароха з Тирави, що в парафіяльному уряді в цьому селі ніяких документів про зберігання предметів із церкви в Крецові нема (див. документ № 44), хоч у листі до Перемиської курії з 8 лютого 1958 року інформував я про список залишених предметів, підтверджений підписом пароха.

Отримавши з секретаріату Примаса Польщі копію листа єпископа Барди, я зразу написав до нього й згадав, що ще минулого року розмовляв з парохом Тирави пан Федір Іванцьо, який вернувся у Білий Бір зі словами про намір пароха віддати всі предмети, коли буде на це згода Перемиської курії. Просив я ще раз за інтервенцію в цій справі (див. документ № 45). Тепер був

я вже впевнений щодо щасливого кінця моїх заходів, бо або курія, або сам єпископ повинні були дати відповідний дозвіл. На жаль, я помилився. Правда, отримав відповідь з Перемиської курії, підписану єпископом Бардою, однак поставлено наступні труднощі: оправдати законні підстави власності й подати свої персональні дані (див. документ № 46). Моя відповідь пішла напочатку липня 1959 року. Був у ній список предметів, а також персоналія й додаткові пояснення, а накінець прохання принаймні позичити мені на деякий час оті церковні предмети, бо були тоді дуже потрібні (мав я, як уже згадував, одну чашу, один фелон і все інше – по одному), як це запропонував у своєму листі єпископ Барда (див. документ № 47). Курія, проте, мовчала. Минуло п'ять місяців без відповіді. Наступний лист написав я 4 листопада 1959 року. Ствердив, що наші вірні згіршені таким способом полагоджування справи збоку курії (див. документ № 48). І щойно тепер, по майже двох роках заходи навколо простої і ясної, здавалося, справи, закінчилися успіхом: по кількох днях прийшла відповідь, підписана єпископом Томакою, який повідомив, що можу посилати повноважного посланця по церковні речі до Тиряви Волоської (див. документ № 49). Усе-таки – це була компромітація (курії й ординарія), тим більше, що мене не один раз повчали, що такі справи слід залагоджувати в душі християнської любови, якої вони, як видно, не дотримувалися.

Загал польського суспільства не відставав від свого духовенства щодо своєї неприязні до нас. У 1959 році в селі Палувек, недалеко від Славна, з'явився помагати в жнивах місцевому пегеєрові відділ Війська Польського. Увечері була в клубі забава. Дійшло до бійки між вояками й місцевими хлопцями, у висліді якої важко поранено одного вояка, а інших побито. У Палувку мешкала під цю пору тільки одна українська родина (чоловік з жінкою, обоє віком понад 70 років), тож українці в забаві участі не брали, однак наступного дня поширилася по околиці плітка, нібито в Палувку українці вирізали в жажливий спосіб 17 польських жовнірів, жертви мали мати відрубані сокирами голови, деяких живцем мали українці посадити на вила, виколоти очі. Я довідався про це від сестер Уршулянок, де був капеланом. Натомість вони «знали» про все від двох римо-католицьких священників зі Слупська. На погляд сестер, поляки в околиці були настільки «збульверсовані», що могло дійти до погрому українців. Подібну вістку почув я в вагоні, їдучи на Службу Божу до Лемборка. Якийсь чоловік звернувся до мене: „Чи ви чули, отче, що сталося в Палувку?” „Що сталося?” – запитав я. Тоді почув я розповідь – і весь відділ – як то українці в жажливий спосіб вимордували польських жовнірів. Домовина мала бути коло домовини, бо вбито аж 17 чоловік. Сокирами відрубували голови, наколювали на вила, виймали очі. На моє питання, чи бачив ці випадки на вдасні очі, оповідач відповів, що ні, але сказали йому свідки. Тоді я пояснив йому та всім присутнім, яка була правда. Усі вважали мене польським священником, тож мали довір'я й дякували за мої пояснення, бо непокоїлися цією страшною новиною.

Загроза погрому наших людей була реальна. Тому звернувся я до пароха в Славні пояснити людям під час проповіді хід подій у Палувку.

Парох відмовився дати людям пояснення. На подібне моє прохання отець декан у Слупську відповів, що це чисто світське оголошення й тому не може задовільнити мого прохання без згоди курії. У такій ситуації я звернувся до курії, просячи доручити парохам у місцевостях, де поширилися брехливі чутки, докладно пояснити під час проповіді справжній хід подій в Палувку (див. документ № 50). Оскільки добре пригадую, курія зайняла становище, що коли було повідомлення в місцевій пресі, то нема причини робити окремі пояснення.

Випадок у Палувку не був єдиним. Коли хтось когось чи вбив, побив чи вчинив якесь інше лихо, то відразу пов'язувано з цим українців, а подія ставала відомою на ціле воєвідство. Хтозна чи не роблено того навмисне, щоб наших вірних, розкинутих по кілька родин чи й окремо по різних місцевостях, залякати, що й вдавалося: знав я чимало випадків, коли через таке неприхильне ставлення до українців, наші переселенці не признавалися до свого походження. Приховували це навіть перед дітьми, говорили вдома польською мовою, удаючи кровних поляків і римо-католиків. Ходили виключно до костела, хоч на місці була своя станиця. У самому Білому Борі на переломі 50-60-х років 25 родин з-поміж 75 усіх українських родин старалося стати щирими поляками. На перевертнів, однак, не всі поляки дивилися однаково. Якось один поляк з Білого Бору сказав мені: „Отче, я спостерігаю за вашими вірними, деякі з-поміж них мені не подобаються. Ми поляки, краще трималися в неволі, ніж дехто з ваших. Невже вони думають, що ми не знаємо, хто вони? Невже вони думають, що ми їх шануємо? Ні! Отче, погорджуємо ними. Я не шаную того, хто не шанує свого!” Ці болючі слова від чужого треба було вислухати – це були правдиві слова. Цікаве тут і те, що такий простий поляк так шляхетно розумів нашу ситуацію, а римо-католицькі священники перевертнів дуже хвалили, принижували ж тих, хто вірно тримався свого обряду й народу. Вплив останніх і був більший. Тож годі дивуватися: слабкіші характером з-поміж наших боялися признаватися до свого роду, коли це могло мати прикрі наслідки не тільки для старших, але й для їхніх дітей. Був добре мені відомий випадок у одній інтелігентській родині, як дочка-підліток, дізнавшись по роках від батьків про свій рід, почала в спазмах кричати: „Я не хпчу бути українкою, бо українці вбивали поляків!”. Не було б цього крику, якби дитина виростала в нормальній навколишній атмосфері щодо українців.

Працювати, попри декрет Примаса, було важко. Труднощів було вдосталь, бо декрет дозволяв мені душпастирювати тільки в названих у ньому місцевостях. А скільки ж було сіл і містечок, де мешкали наші вірні! Без згоди місцевого пароха працювати для них не мав я права. Щодо вінчання чи хрещення – тут можливий був приїзд у місцевість, де я душпастирював. Гірше доводилося з похоронами. Добитися приїзду на місце – це було майже неможливе. Тож звернувся я до Гожівської курії в цій справі. Просив, щоб, згідно з церковним правом, курія дала розпорядження місцевим парохам дозволяти мені нести нашим вірним похоронну послугу. Відповідь була такого змісту: „Гожівський єпископ неповновласний поширювати надані Примасом повноваження» (див. документ № 51).

Відповідаючи, написав я, що не йшлося мені про розширювання моїх повноважень, але щоб пояснити, насамперед парохів Люенгенів в Бжезю, що, на основі загального канонічного права він не може заборонювати греко-католицькому священикові нести священичу послугу вірним в їх рідному обряді. Пояснив я також, що мені вигідно було б – з огляду на різні труднощі – якби вірні з інших місцевостей не просили в мене за послугу, однак не можу їм у цьому відмовляти, не побоюючись взяти на себе гріх, коли б дійшло до трагічного кінця таких прохань (див. документ № 52).

На щастя, ситуація на терені Кошалінського воєвідства почала поводитися, бо від 1958 року щораз більше наших священиків могло працювати в рідному обряді. Першим був отець Василь Гриник, який з Циганка доїжджав на більші свята до Боболиць, Бінча й Щецінка.

У лютому 1957 року прибув у Щецін, відбувши 10-літню сибірську каторгу, отець Володимир Борівець. Мав тоді 69 років. Трохи відпочивши, він почав у курії й державної адміністрації робити заходи за отримання в Щеціні якогось приміщення й дозвіл відправляти в греко-католицькому обряді. 15 вересня цього ж року, у висліді цих клопотань, у римокатолицькому Гарнізонному костелі св. Войцеха на площі Портової Брами відслужив він першу Службу Божу в рідному обряді й започаткував тим самим нашу станицю на далекому Західному Помор'ї. Незабаром його заходами відкрито також станиці в Тшебяткові (у листопаді 1957 року), Старгарді Щецінському, Кожистні, Грифіцах і в Інську. Крім Грифіц і Кожистного, парафії ці існують і нині.

Станиці у Мендзижечу, поблизу Сквезини, коло Зеленої Гори й Пшемкові, що на південному заході Польщі заснував отець Михайло Паславський.

Був у отця Паславського один неприємний випадок. Крім вищеназваних станиць, створив він душпастирський осередок також у Кшижу, малому містечку коло вузлової залізниці, мешкало в ньому багато залізничників. Перше Богослужіння відправив отець без перешкод. Наступна Служба Божа збрала ще більше людей з усієї околиці, ніж перша, однак сталося щось несподіване. Зараз по вході отця Паславського до костела, підійшли до нього двоє міцної будови залізничників, узяли попід руки й вивели з костела на вулицю. Ворожою поставою поляків отець настільки зразився, що перестав до Кшижа приїжджати. На мою думку, маючи декрет єпископа, не повинен поступатися перед насильством. Єдине, що міг я зробити, то представити справу гоївському ординарієві Беншеві, кажучи, що живемо в нормальних обставинах, а такого типу авантюристів повинна заспокоювати міліція. Єпископ Бенш був цією подією, потім широковідомою по всій Гоївській єпархії, дуже вражений.

Як я вже згадав, отець Михайло Паславський, людина великої культури, дуже тактовна, прикрий випадок міцно переживав. Помер він у вересні 1961 р. в Сквезині, де доживав віку при своїх дочках.

Душпастирські обов'язки по ньому став виконувати інший бувший в'язень концтабору в Явожні, отець Григорій Федоришак, хоч його дорога до відновлення священичої праці після психічних знущань в таборі була довга.

Вийшовши з Явожна, він став працювати за звичайного робітника в якогось нашого господаря в селі неподалік Лемборка. Там я його й віднайшов, а потім і намовив повернутися душпастирювати в Зеленій Горі, Сквезині й Мендзижечу. Помер він 21 липня 1969 року в Перемишлі, де й похований.

Натомість отець Володимир Данилів, колишній парох зі Смерека, став після виселення працювати як книговод у надлісництві Чаплин Великий, коло Тшебятова. Потім став мені помагати в більші свята в Білому Борі, а далі й обслуговувати станиці, засновані отцем Борівцем в Тшебятіві, Грифіцах і Кожистнім. Сам заснував станицю в Бялогарді, але нарешті вирішив виїхати до Америки, де й помер.

У латинському обряді не душпастирював так само отець Павло Гамівка, колишній парох Лімної. Виселений до міста Плоті коло Щеціна, працював книговодом у місцевій молочарні. Помагав мені під час більших свят, а потім і отцям Борівцеві й Данилові. Помер 19 грудня 1968 року в Плотах і там був похований.

З Жерниці попав у Явожно отець Михайло Дочило, а вийшовши замешкав у селі Скшатуш, що біля Валча. Якийсь час працював він у латинському обряді, завідував парафією в цьому селі. Не знаю через які клопоти, але він відмовився потім від цієї праці й взагалі від душпастирювання в латинському обряді: зі Скшатуша, щоправда, не виїхав, а став, натомість, займатися тільки бджільництвом, був власником великої пасіки. Відтак помагав отцеві Марківові, трохи й мені, а по виїзді отця Даниліва замешкав у Тшебятіві. Душпастирював у цьому місті та ще в Кожистнім і Грифіцах до другої половини 1977 року. Помер 22 грудня 1980 року. Поховано його в Доброму Місті.

Після звільнення з тюрми помагав мені в Білому Борі під час великих свят отець Теодор Марків, людина великої долі. Весною 1945 року був засуджений до 15 років ув'язнення, кару відбував, між іншим, у Штумі й Стшельцах Опольських. Вийшовши, став жити у своїх бувших парафіян недалеко від Валча, звідки приїздив помагати мені на свята в Білий Бір. Коли можна було засновувати наші станиці, вірні з околиць Валча звернулися до мене з проханням створити наш осередок також і в них. Особисто обслуговувати його я не міг, тож запропонував це зробити отцеві Марківові, людині відповідній до праці на новому місці, бо він умів дуже легко встановляти гарні відносини з людьми, був також добрим проповідником і організатором. На мою пропозицію він радо погодився. Неабияк помагав нам відкрити станицю у Валчі латинський парох Тучна, Генджінський, що його мати була україркою.

Валч став «працювати» 1 червня 1959 року, а вже два місяці пізніше сталася прикра подія, яка широко прокотилася по Гожівській єпархії Хтось увійшов до помешкання отця Марківа й вкрав валізку з церков ними книгами, посудом, ризами, пропали також особисті речі. Якийсь час не було відомо, хто це вчинив, але згодом, під впливом докорів совісті, призналася до вчинку господині місцевого латинського пароха Не знати ким, але, як призналася, вона була підмовлена до крадежу а потім і спалення украдених речей (вогонь не знищив цілковито тільки чаші, дискаса й ложечки).

Причина була, імовірно, така: невдоволені римо-католики хотіли руками малосвідомої господині примусити нас закрити станицю шляхом знищення літургійних предметів, потрібних до відправи. «Побожне» бажання не здійснилося, натомість нещасна жінка так пережила цю подію, що стала психічно хворою. А Вал «працював» далі. Отець Марків на більші свята доїжджав також де Мендзижеча, Сквезини, Осецька й Гожова. Він помер і був похоронений у Валчі 4 липня 1974 року.

Тим часом треба було створити станицю також у Кошаліні, а ні лише по різних місцях цього воевідства. Поблизу цього міста, а потім уже й в ньому самому мешкало досить багато наших вірних. Я попросив про відповідний декрет у Примара. Його я отримав. З парохом у Кошаліні домовився так, що на більші свята буду мати відправі в костелі св. Йосифа.

Перша Служба Божа припала там на Великдень 1960 року. Приїхавши з нагоди Зелених Свят у Кошалін, застав я вірних, збитих у велику громаду, бо прийшло їх ще більше, ніж першого разу, перед закритими дверима костела. Вірні повідомили мене, як і в Кошаліні, й по місцевостях римо-католицькі священики проголосили, що Служби Божої в тому костелі не буде. Це мене здивувало, тож пішов до місцевого пароха по пояснення: мене раніше не повідомив ніхто. Парох дав таке пояснення: не може дозволити мені на відправи внаслідок втручання Кошалінської Управи у Віросповідних Справах, оскільки мої Богослужіння в костелі св. Йосифа не були узгіднені з світською владою. Ці пояснення – одно, а друге – вірні, які все-таки зїхалися з усієї околиці на Службу Божу. Попросив я відкрити костел хоч на цей один раз. а потім справа виясниться, тим більше, як сказав парохові. що усний наказ не має ніякої законної сили, зрештою, у цілій країні не було якоїсь заборони католицькому священикові якого-небудь обряду відправляти католицькі Богослужіння в костелі. Пояснив я ще, що це повністю внутрішня справа Церкви, а Примас видає свої декрети за порозумінням зі світською владою. Вкінці, коли це не допомогло, узяв я всю відповідальність за наслідки цього Богослужіння на себе. Однак парох і далі стояв при своєму й костела не відчинив. Вірні просили шукати справедливості, бо конституція забезпечує свободу віросповідання.

Справедливості шукати пішов я разом з делегацією вірних до реферату у справах віросповідань. Хотіли ми говорити з керівником, але прийняв нас його заступник і сказав: „Отче, ми отця примаса шануємо, але його декрети нас не стосуються. У цьому випадку то ми вирішуємо, а не отець примас.”

Далі справедливості треба було шукати аж у Варшаві. Сам Примас був дуже зайнятий і не міг мене прийняти, але розмовляв я в його канцелярії з єпископом Хороманським, який порадив звернутися в тій справі до Гожівської курії, підтвердив також, що дозвід відправляти в костелі св. Йосифа у Кошаліні – це чисто внутрішня справа Церкви, а парох не мав ні найменшого права заборонити мені відправити Службу Божу. Я усвідомлював, що я „регзопа поп §gała" для влади в Кошаліні, яка, думав я, не забула про мою боротьбу за душ-пастирювання в Білому Борі. Тому не мав ніякої надії на дозвіл відправляти в Кошаліні. Зрештою, без авта не міг сам обслуговувати Білого Бору, Славна, Лемборка та ще й Кошаліна. Дійшов

я до висновку, що в Кошаліні мусить бути інший душпастир, але дозвіл прийшов щойно 1970 року, коли-то отцеві Пирчаку відкрилася можливість відправляти в цьому місті, а також в Боболицях, а згодом у Джевянах (від 1986 року). Він тимчасово відправляв також у Славні, Слуцьку, Лемборку, Щецінку, Валчу, Мендзибожу й Баркові, маючи до помочі отців Михайла Дочила, Михайла Бориса й Романа Врущака.

Крім кошалінської, виникла наступна трудність: у Славні. На початку червня 1960 року отримав я від пароха Шиманіка листа з повідомленням про заяву керівника Управи у Справах Віросповідань у Кошаліні про заборону відправляти періодичні Богослужіння для вірних греко-католицького обряду в Славні, доки це не буде полагоджено так само, як у випадку Білого Бору. Керівник мав йому сказати також, що крізь пальці може дивитися лише на Служби Божі під час великих свят, а від себе вже додав, що від вересня костел, де ми відправляємо, буде зайнятий для молоді, що їй нема вже місця в великому костелі (див. документ № 53).

За два дні поїхав я до Славна на відправу. Запитав пароха Шиманіка, чи отримав наказ щодо заборони наших періодичних богослужінь на письмі. Він відповів, що це був усний наказ якогось референта, навіть не керівника реферату. Тоді пояснив я парохіві безпідставність цього наказу й запевнив його, що всю відповідальність беру на себе. Таким чином отримав згоду на відслушення Служби Божої.

Вернувшись додому, написав я листа до єпископа Вільгельма Плюти⁸ про хід подій у Кошаліні й Славні та просив його повчити парохів у цих містах шанувати декрети Примаса, подані до їхнього відома за посередництвом місцевої курії. Докладно мав я замір розповісти йому про все під час авдієнції, запланованої на 20 червня, під час душпастирського з'їзду в Слупську (див. документ № 54).

Справу обговорив я із ним докладно у Слупську напочатку вересня. Ординарій Плюта забажав накінець розмови, щоб представити її на письмі й послати на адресу курії, що я й зробив. Питання Богослужінь у Славні представив я так: парох Шиманік годиться на відправи тільки в будень, коли припадають наші свята, натомість не годиться на недільні відправи й наполягає відправляти в неділю, як колись, у Квасові. Пояснив я, отже, парохіві всі труднощі, зв'язані з доїздами на відправи у цій місцевості, а також згадав неприхильну поставу його попередника, отця Ксьонжка, який попри те, що один костел у Славні був вільний, не хотів допустити до наших Богослужінь у ньому, а це ж впливало на необхідність відправляти в віддаленому Квасові, куди вірні, у тому числі діти та старці, були примушені непотрібно пішки долати, часто під час дощу чи сніговії, майже 10 кілометрів. Розклад поїздів примушував мене відмовитися від сповіді й проповіді. Усе це, а також моє становище, що таке трактування греко-католиків католицьким священиком не дуже-то й згідне з заповіддю Ісуса Христа про любов ближнього, отець Шиманік знав з моїх уст.

Мав я надію, що парох Шиманік не піде слідами свого попередника, але так складе порядок своїх Богослужінь, аби й нам було місце в одному з двох костелів у Славні: раз у місяці на дві години. Час був цьому

сприятливий, наближалися вересневі священичі реколекції, на які отець Шиманік і вибирався. Однак і тепер я дуже помилився. Приїхавши на назначену на 2 жовтня Службу Божу, застав вірних перед закритими дверима костела, колись завжди на цю пору відкритими. На плебанії довідався я, що парох закрити костел і пішов у другий, а незабаром, о 11 годині, тобто в пору назначену для наших Богослужінь, відбудеться латинська відправа. Віднайшов я пароха й розповів про евентуальні небажані наслідки, викликані його кроком. Запропонував відправу після латинської Служби Божої, а все інше віддати на рішення єпископові ординарієві. Переконавав досить довго, нарешті отець Шиманік «ласкаво» погодився, але був настільки «делікатний і зичливий», що допустив мене до престолу щойно о год. 12.20 хвилин, хоч сам закінчив за десять хвилин до 12-ої години, тобто ще на півгодини продовжив чекання наших вірних, що тиснулися біля дверей від 9-ої години ранку й поспішали до автобусів й поїзду. Така постава не була згідна з заповіддю любові ближнього та принижувала людську гідність. Не обходило отця Шиманіка також прохання єпископа Плюти прихильно ставитися до вірних греко-католицького обряду. Крім всього цього, він усунув з захристії всі наші літургійні предмети.

Треба було вертатися в Квасово. Проте й там наш «приятель», що в листі до мене підкреслював свою зичливість до греко-католиків, зажадав кінчати наші Богослужіння перед 13-ою годиною, на яку він назначив латинське. Я пояснив, що це неможливе з огляду на залежність моїх вірних від розкладу поїздів і автобусів, адже доїжджали вони з різних віддалених місцевостей. Нагадав також, що цей костел був ремонтований нашими вірними під проводом отця Гриника з назначенням насамперед для них. Він не погодився. Отже, попросив я принаймні продовжити мені час на півгодини, але він все-таки назначив латинську відправу на 13-ту годину. Наслідки цього рішення були для мене такі: брак часу на сповідання вірних, брак часу на проповідь, поспішне відправляння Служби Божої. Треба ж було закінчити перед 13-ою. Я поспішав, а тим часом підлітки-міністранти, зібравшись під вікнами костела, «чекали» на латинську відправу: товклися як могли найголосніше, одне слово, робили нам «котячу музику». На кілька хвилин перед закінченням вбігали з голосним криком на вустах і починали дзвонити в великий дзвін всередині костела. Таким способом помагали нам славити Ісуса Христа, присутнього на престолі. Вірні були цим згіршені й роздратовані. Я зробив парохів заввагу, що він повинен нагадати дітям, як слід поводитися. „Що це значить повинен нагадати?” – обурено відповів мені.

Вкінці я сказав йому, що надалі у Квасові не відправлятиму, тільки у Славні, та й то не лише у свята, але й неділі, на що маю дозвіл Примаса й ординарія місця, а костел у Славні під відповідну нам пору зовсім порожній. Парох Шиманік погодився з застереженням, що „па ргоЂе”. Мій лист до курії кінчав я проханням вплинути на нього укласти латинські богослужіння так, щоб у неділі й свята було в одному з костелів також і для нас місце (див. документ № 55).

На цього листа не отримав я жодної відповіді. Тому написав другого листа, у листопаді 1960 року, просячи дати відповідь, чому так склалася ситуація в Славні, бо ж і мені треба було все це вірним якимось з'ясувати (див. документ № 56).

На початку грудня прийшла відповідь на останній та всі попередні листи. Курія сповіщала про догану отцеві Шиманікові. На майбутність у подібних випадках мав я звертатися насамперед до деканського уряду, а в разі це виявиться недостатнім, звертатися до курії (див. документ № 57).

Щодо внеможливлення відправ у Кошаліні курія не реагувала, так само й Президія Кошалінської народової Ради.

Десь по двох тижнях від отримання відповіді з курії запитав я пароха, чи зможу відправляти в Славні не тільки в будень, але й в неділі. Відповідь була така: „Дуля Вам, а не відправа!” До відповіді була долучена скречена з пальців правої руки й простягнута мені „фіга”. Крім цього, мав він ту неделікатність, що негарно прокоментував мої повідомлення до курії про відносини з ним, хоч мав я тут виразне доручення ординарія. Про даний випадок також повідомив курію, просячи разом щось вирішити, щоб я міг вірним проголосити якийсь стійкий план богослужінь (див. документ № 58). Курія відправила мене з цією справою до декана (див. документ № 59). На мою думку, це було типове відіслання «від Кайфаша до Аннаша», характерне вмивання рук від клопітної справи, як це робив Пилат, бо коли справа вже раз була вирішувана на рівні курії, то передавати її на вирішення нижчій інстанції було нелогічним і неповажним.

Усе-таки звернувся я до декана (див. документ № 60). Тим часом отець Шиманік представив курії на письмі свій погляд на питання наших богослужінь у Славні, а курія послала мені його копію (див. документ № 61). Прийшов також окремий лист на мою адресу від самого пароха, який вимагав перенести наші Служби Божі до Квасова, загрозив також викиненням наших літургійних предметів до шопи при плебанії, як не заберемо їх з костела в Славні (див. документ № 62).

Отець, декан Подейко, який мав вирішити суперечку, послався натомість на свою некомпетентність, обіцяв справу представити єпископові Плюті під час районної конференції в Слупську наприкінці січня 1961 року.

Однак ще перед конференцією звернувся я до єпископа, бо справа була ж з невідкладних: наші вірні хотіли молитися у своєму обряді й треба було їм забезпечити гідні умови. Повідомив я про дотеперішній хід моїх клопотань й просив справу поладити, бо, згідно з декретом Примаса, і так проголошу вірним про Богослужіння в Славні на наше свято Стрітєння Господнє, правда не знати чи вдасться його відправити в дотеперішньому місці, а тому прошу ласкаво визначити інше місце й повідомити про це пароха Шиманіка. Мав я ж підстави сподіватися, що по останніх подіях обидва костели будуть закриті (див. документ № 63).

Результат був такий, що зміг я відправити – думаю, за втручанням єпископа Плюти – Службу Божу в Славні не в малому костелі біля приходства, але в бічній каплиці великого костела. За це єпископові подякував я в окремому листі, вважаючи також доцільним поінформувати

про незгоду пароха Шиманіка на наші недільні відправи навіть раз у місяць й розтлумачити всі неправдиві інформації про мене, розповсюджені у його листах (див. документ № 64).

Усе-таки, попри всі листи, пояснення та прохання – наші Богослужіння, навіть у одну неділю місяця в Славні виявилися неможливими. Відправляти міг я тільки в ті наші свята, які припадали на будний день. Такий стан закріпився в Славні на довгі роки, оскільки добре знаю, триває в незмінній формі й донині.

Клопоти в моїй душпастирській праці не були пов'язані лише з Білим Бором чи Славном, Квасовом чи Битовом. Згадував я вже про Лемборк. Тут початкове все складалося добре, навіть дуже добре, тому що місцевий парох розумів потреби наших вірних, охоче погодився на відправи на цвинтарній каплиці, яку ми з цією метою й відремонтували. Перед ремонтом римо-католики відправляли в ній тільки 1 листопада, а потім, по ремонті, почали відправляти кожної неділі, але це й далі не створювало ніяких труднощів, бо можна було з парохом нормально домовитися щодо часу їх та наших служінь. Так було до моменту, коли з'явився новий парох, дуже до нас неприхильний. По нашій Службі Божій 23 жовтня 1960 року прийшов він до захристії міцно зденерований і піднесеним голосом почав сварку. Це відбувалося в присутності вірних у каплиці, а потім і перед нею, де прислухалися цьому діти. Ішлося про те, що без його дозволу відправив я Службу Божу в східному обряді. Я уже вдруге нагадав парохіві про декрет Примаса Польщі й декрет ординарія місця. Послався також на свою совість, яка не дозволяє відмовитися від Богослужінь для наших вірних а відмовитися зможу лише на випадок скасування обох вищезгаданих декретів або письмової заборони світської влади. Однак він усього цього не захотів зрозуміти й назвав мене впертим, у голос здогадався що приїжджаю до Лемборка заради матеріальної користі й загрози закрити каплицю, якщо приїду наступним разом.

Справа почала нагадувати собою Славно. Написав я, отже, листа де курії, щоб уникнути ситуації, що вірні приїдуть і застануть двері каплиці закритими. У листі вимагав поважно поставитися до події в Лемборку, зробити догану парохіві, що його поведінка викликала серед вірних згіршення (див. документ № 65).

Така моя інтервенція в курії не закінчилася офіційною відповіддю але гадаю, що курія таки вплинула на пароха, який перестав чинити перешкоди моїй душпастирській праці в Лемборку.

Серед цих проблем зустріла мене велика втрата: 14 вересня 1961 року померла моя мама. Похорон відбувся в Тшчянці, місцевий римо-католицький парох погодився на похорон у нашому обряді навіть сам узяв у ньому участь разом зі своїм вікарієм. На похороні було присутніх також 5 наших священників, відправили ми в місцевому костелі співану Службу Божу й панахиду. Це було перше греко-католицьке Богослужіння в Тшчянці, костел був заповнений вірними обох обрядів.

Маючи такі великі труднощі в усіх станицях, хотів я порозумітися з отцем прелатом Василем Гриником. Він під цю пору відправляв в Щецінку.

Зібрав всі свої документи та й поїхав у Щецінок. На станції в Слупську зустрів я отця Анчарського, працівника Гожівської курії, разом ми їхали поїздом, розмовляючи по дорозі. Зійшло, певна справа, на мою працю серед греко-католиків. Цим отець Анчарський, хтозна чи не підступно, дуже поцікавився. Я подумав, що найкращою відповіддю будуть мої документи. Дав їх на швидке прочитання, бо мені треба було в Щецінку виходити.

Переговорили ми наші клопоти з отцем Анчарським. Однак не сама зустріч, а дорога до отця Гриника – тобто розмова з отцем Анчарським, виявилася найважливішою: від знайомих римо-католицьких священників незабаром довідався я про себе як про запідозреного у співпраці з Управлінням Безпеки. Довгий час не міг зрозуміти причини безглузлого підозріння, адже Управління у справах віросповідань напевно співпрацювало з УБ, яке не один раз намагалось усунути мене зі станиць.

Усе виявилось під час якогось мого візиту в курії, під час розмови з єпископом-помічником Стробою. Він, дивлячись мені пильно в очі, запитав: „Однак ви були, отче, в Щецінку, правда?“. Я й не здогадувався, про що йдеться, тож відповів, що в Щецінку не я відправляю, а отець Гриник. Так само пильно споглядаючи мені в очі, єпископ Строба запитав ще раз: „Однак ви були, отче, в Щецінку, правда?“ – „Я їздив до отця прелата Гриника, щоб обговорити труднощі, зв’язані з моєю душпастирською працею.“ – відповів я. На цю відповідь єпископ тільки зніяковів і більше за Щецінок не розпитував.

Сьогодні можна здогадуватися, що згаданий отець Анчарський доніс до курії про прочитані в поїзді документи, які, на його погляд, міг я везти до УБ у Щецінку. Після розмови з єпископом Стробою справа мала дальший перебіг. Якось з’явився у мене в Слупську отець Гриник й розповів про розмову в курії, яка намагається перенести мене з Гожівської єпархії, а на моє місце призначити іншого священника. Курія підступно аргументувала це користю для наших вірних, хоч і мала на думці позбутися мене з єпархії. Отець Гриник став жертвою підступу, повірив у такі слова й згодився на це, а тепер став мене намовляти зробити згідно з вимогою курії: виїхати для добра нашої справи. Хоч я досить твердий, то така вістка з його, мого настоятеля, уст, ударила мене, як грім з ясного неба. Пройшов я вже стільки труднощів, був досить загартований ними, але в той момент був близький заламання. Не був на такий удар підготований, не сподівався його, та ще від отця Гриника. Докладно вже не пам’ятаю, як zareагував, напевно в дозволений формі, бо занадто отця Гриника цінував і шанував та й розумів, що тут вина Гожівської курії, яка руками добровірного отця Гриника так підступно хотіла мене усунути, а не його вина. Виявив я готовність піти на найгіршу станицю в Польщі, але за умовою, коли курія або хтось інший докажуть конкретними фактами яку-небудь мою провину. Коли ні, то буду вимагати церковного суду, а навіть відкличуся до Апостольської Столиці. Отець прелат, побачивши таку мою впертість, зрозумів повагу ситуації, можливо, що думав навіть про покинення мною священства, хоч такого я не сказав. Він відразу поїхав до єпископа Плюти. Не знаю про що вони розмовляли, однак здогадуюся, що отець Гриник поінформував його про необхідність доказати мені вину, бо тільки тоді я готовий відійти. Мій намір звернутися до

церковного суду, навіть до Риму, а то й покинути священство, коли цього не станеться. Ці здогади спираю на слова Примаса під час авдієнції 27 листопада 1961 року, на яку він запросив мене сам, маючи відповідні інформації, передані, як сам сказав, листом від єпископа Плюти. Примас був ними занепокоєний, зокрема можливістю мого відходу від священства, прийняв мене зичливо, можна сказати, по-батьківськи. Я заперечив, нібито коли-небудь чи кому-небудь казав, що покину священство, якщо мене перенесуть з Гожівської єпархії, значить, єпископ Плюта поінформував його неправильно. На мою думку, сказав я, причина такого очорнення у легковаженні єпископом засади, що в такому випадку, як стався зі мною, треба завжди вислухати й другу сторону, а він послав листа, навіть не провіривши правдивості моїх слів (див. документ № 66).

Вкінці отримав я від Примаса новий декрет на дотеперішні станиці в Гожівській єпархії.

Уважаю, що гожівська курія добре розуміла, що я невинний. Це показували факти, проте я був для неї дуже невігідний своєю впертою боротьбою за права, належні нашій Церкві й вірним. Самі права були б нічим, якби не моя клопітлива особа, якої конче хотіла позбутися. Курія мала клопіт зі мною, але сама собі цього клопоту наробила, бо замість того, щоб боронити наших прав, часто недотримувалася церковного права, інколи сама помагала його ламати.

Пізніше, коли я вже був генеральним вікарієм, був я з візитом у єпископа Строби в Познані. Ішлося про справи наших священників та вірних. Під час розмови єпископ Строба, мабуть, не впізнавши мене, сказав: „Мали ми в Гожові дуже багато клопоту з отцем Дзюбиною”. А я відповів: „Проте отець Дзюбина мав набагато більше клопоту з курією, ніж курія з ним”. Єпископ Строба тут, здається, уже здогадався з ким говорить, розмова стала рватися й ми скоро попрощалися.

Приїхавши з Варшави, зустрівся я з єпископом Вільгельмом Плютою. Попросив його пояснити, у чому по суті я помилявся під час своєї дотеперішньої душпастирської праці, бож через це були на мене скарги й намагання усунути з терену єпархії. Ординарій мені не відповів (не мав що відповісти), тільки сказав, що, мабуть, я поправився: майже рік нема проти мене скарг. Крім цього, це його заслуга, що Примас настільки ввічливо мене прийняв, бо сталося це за його опінією про мене.

Скарг на мене може й поменшало, але клопотів – ні. Наприкінці 1961 року відбувалася в Білому Борі peregrinacija «мандрівка» – ред. чудотворної ікони Матері Божої Ченстоховської. Примас Польщі розпорядив-бо тоді, щоб вірна копія цієї ікони, ним посвячена, обійшла всю Польщу, всі парафії, а навіть окремі родини в парафіях. Ікону наперед врочисто процесія внесла до даного костела, а потім вірні по черзі брали її до своїх хат і молилися перед нею до Матері Божої за опіку над їхніми родинами. Згідно з розпорядженням єпископа ординарія Плюти чудотворна ікона мала у Білому Борі відвідати не лише римо-католицький костел, але й нашу каплицю. У костелі мало відбутися привітання, у каплиці – прощання. Про це місяць наперед повідомив мене отець ректор Шахнітовський зі Щецінка. додаючи заразом,

що по обговоренні справи з парохом Люенгеном. подасть мені докладний термін, коли ікона має завітати до каплиці. Усе було ясне, я ждав. Однак повідомлення отримав всього на два тижні перед фактом та ще з додатковою щонайменше дивною інформацією про спротив отця Люенгена проти перебування ікони в нашій каплиці, тим більше, що нібито я про це й не просив. Я неабияк цим здивувався й зразу на другий день поїхав у Гожів поінформувати про все єпископа помічника Єжа й просив про інтервенцію. Якщо єпископ ординарій раніше розпорядив, що ікона у вашій каплиці буде, то так і станеться, сказав мені єпископ. Зрештою, ця справа була полагоджена на деканальній конференції.

Про мою розмову повідомив я отця декана Вацлавського в Члухові (див. документ № 67), який своїм листом відповів мені, що непорозуміння виникло через брак інформації з боку отця ректора про те, що ікона має бути в нашій каплиці згідно з розпорядженням єпископа ординарія, а на деканальній конференції парох Люенген був неприсутній. Однак у висліді моєї інтервенції та телефону отця ректора ікона може протягом кількох годин перебувати в нашій каплиці. Подав також час, але зовсім відмінний від умовленого раніше, а через це й нам невідповідний (див. документ № 68).

Наближалася остання неділя, коли міг я проголосити вірним про термін появи ікони, але ніякого остаточного повідомлення я ще не отримав. Справою переїзду займався отець ректор Шахнітовський, тож я написав йому листа з проханням чимскоріш дати відповідь щодо терміну прибуття ікони.

Зі свого боку інформував я, що згідно з попередньою домовогою між нами, під час недільної відправи проголошу про привітання ікони 12 листопада між 11-ою й пів на 12-ту годинами, указав я на невідповідність поданого отцем деканом часу та й на те, як мені розуміти інформацію отця декана про те, що отець ректор не повідомив його про узгодження відвідин нашої каплиці з єпископом ординарієм (див. документ № 69).

Кінець-кінцем ікона відвідала нашу каплицю 12 листопада, хоч хтось конче хотів це внеможливити або принаймні допустити до відвідин в несприятливий для нас час. Ми вийшли врочистою процесією вітати ікону до брами цвинтаря, де наші дівчата в народному одязі взяли її на рамена й занесли разом з іншими до каплиці. Під час Богослужіння мав я нагоду докладно розповісти вірним про історію Чудотворної Ікони Богоматері, нерозривно зв'язаної протягом кількох століть з історією нашого народу. Це пояснення було також дуже потрібне місцевим римо-католикам, бо, як казали мені наші вірні, римо-католики дуже гіршилися, чому під час відвідин ікони в греко-католицьких домах, наші молилися біля неї рідною мовою, а повинні ж, уважали поляки, молитися польською мовою, тому що це польський, а не український образ: „особлива польська чудотворна ікона”. Таку думку висловив прилюдно також ксьондз Токарський, вікарій пароха Люенгена. Отже, тепер багато хто з-поміж них уперше почув правдиву історію про нашу Чудотворну Ікону.

О 16-тій годині прийшли процесією священики й вірні з сусідньої римо-католицької парафії. Я зробив усе можливе, щоб ікона була у нашій

каплиці й саме з неї відбулося врочисте переведення її, бо коли б ні, то все відбулося б в римо-католицькому костелі, куди, зрозуміло, пішли б наші вірні, як християни гіршої від римо-католиків категорії. Отже, удалося захитати плани тих, хто в останній момент хотів унеможливити нам гідно, по стількох роках, рідним обрядом і рідною мовою звеличувати Божу Матір так, як перед віками звеличували її наші предки.

Десь від половини 1962 року поважніших клопотів у своїй душ-пастирській праці я не мав. Думаю, ординарій Плюта нарешті, по моїх листах та розмовах із ним, здогадався про справжніх винуватців всіх труднощів, тобто римо-католицьких священиків. Він кілька разів на деканальних конференціях нагадував їм про обов'язок зичливо ставитися до наших вірних, а греко-католицьким священикам, у цьому числі й мені, не заважати у праці.

Правда, справа наших Богослужінь у Кошаліні та недільних у Славні надалі не була позитивно розв'язана, але, наприклад, у Білому Борі багато чого змінилося на краще. Парох Люенген успокоївся – мав удосталь своїх клопотів. Вірні не любили його, німця родом, за непривітний характер, запідозрювали у співпраці з УБ, а вкінці почали зовсім ігнорувати: перестали ходити на відслужувані ним Служби Божі.

Бойкот пароха Люенгена тривав кілька місяців і нарешті викликав реакцію курії: за сотрудника йому, а по суті за пароха, з'явився отець Божиковський. Новий отець розумів потреби наших вірних, ні в чому мені не заважав, склалися навіть між нами приятні відносини. З цієї причини отримав я листа від єпископа Плюти, де він висловлював своє задоволення з доброї співпраці між мною й отцем Божишковським, а також іншими отцями (див. документ № 70).

Про єпископа Плюту залишилася в мене згадка як про людину з Божим Духом. Він старався справедливо розв'язувати наші проблеми, однак, будучи зі Шльонська, зовсім не орієнтувався в нашій специфіці й ситуації й віддавав наші справи на вирішення курії. Якби пішов у сліди єпископа Бенша, свого попередника, який сам розв'язував наші справи, то напевно менше було б клопотів і непотрібних листів, а ми відразу отримали б все те, що нам законно й справедливо належалося.

На 13 березня 1963 року припадав мій ювілей 25-ліття священства. Саме єпископ Плюта прислав мені з цієї нагоди дуже сердечні побажання (див. документ № 71), а парафіяни та наші священики підготували в Білому Борі торжество. Разом зі мною відзначали подібний ювілей отці Іван Федевич та Теодор Савка, мої курсові товариші. Запросив я приїхати у Білий Бір отця митрата Гриника, отця митрата Денька, ще кількох наших, а також деяких римо-католицьких священиків. З'їхалося також дуже багато наших вірних, не могли поміститися в каплиці, а тому торжественну Службу Божу відправили ми на переносному престолі перед каплицею. Потім від імені священиків побажання склав ювілярам отець Гриник, а від вірних – малі діти, молодь і, вкінці,

старші. На спільний обід запросили нас до своєї хати Павло й Марія Задарко. подружжя, яке дуже багато помагало мені в священничій праці. Думаю, ця рідкісна подія також піднесла на духу наших вірних, можливо, що

саме тоді деякі з-поміж молодих хлопців та дівчат почали думати про священничий та монаший чини. З білобірської парафії вийшло 5 священників: отець Іван Лайкош з Беліци, син білобірського дяка, отець Степан Батрух з Білого Бору, його батько був церковником, отець Андрій Двуліт з М'ястка, отець Богдан Винницький з Беліци, отець Жила з Бжезьниці. З цієї парафії вийшло також 7 сестер Згромадження Служебниць Непорочної Діви Марії.

Тому, що у Білому Борі працював я на основі декрету Примаса Польщі й був я персональним парохом, мав до нашого розпорядження окрему каплицю, старався вести в міру можливостей нормальне душпастирство. Крім згадуваних уже не раз основних послуг, по Йордані відвідував я зі свяченою водою наших вірних у Білому Борі й навколишніх селах. У Білому Борі приймали мене 54 родини, де разом було 224 особи (такий стан втримався до кінця 70-х років). На околиці стан був такий: Бжезьниця – 6 родин, 31 осіб; Грабово – 27 родин, 111 осіб; Пенєнжниця – 31 родина, 135 осіб; Бжезе – 18 родин, 59 осіб; Радзево – 1 родина, 7 осіб; Беліца – 20 родин, 96 осіб; Пшибрда

2 родини, 12 осіб; Димінек – 20 родин, 88 осіб; Джоново – 11 родин, 38 осіб; Бяла – 10 родин, 40 осіб; Каліска – 21 родина, 72 особи; Дальково 2 родини, 13 осіб; М'ястко – 36 родин, 154 особи; Малєнціно – 5 родин, 19 осіб; Вовча Мала – 2 родини, 9 осіб; Кшешєво – 1 родина, 6 осіб; Цьмєлево – 1 родина, 7 осіб; Біскупіце – 2 родини, 4 особи; Казімеж – 1 родина, 5 осіб; Стопно – 19 родин, 90 осіб. Відвідував я також Свєрщєво, де мешкали 2 родини, але потім вони виїхали.

Одного року запросили мене відвідати зі свяченою водою Кочалу, недалеко від М'ястка. Приїхавши, уважав я своїм обов'язком провідати місцевого пароха Голяка, колишнього знайомого, але він, як дізнався про мету мого приїзду, заборонив мені відвідувати наших вірних, навіть погрозив міліцією. Міліції я не боявся і відвідав вірних, але вдруге в селі вже не з'явився, можливо, запросин не було через страх вірних перед парохом, від якого в певній мірі були залежні.

Крім Служби Божої, відправляв я в Білому Борі також утрєню, а на більші празники – вечірню з литією. У Великий Піст – Хресну Дорогу, яка, хоч і прийшла до нас з латинського обряду, втішалася великою прив'язаністю серед вірних. Відправляв я також утрєню з поклонами, у Великий Тиждєнь Службу Божу Прєждєосвящєних Дарів, у Великий Четвер – вечірню зі Службою Божою св. Василія Великого й страсті. У Велику П'ятницю служилися всі Богослужіння, покладали ми Плащаницю, а в Велику Суботу від самого ранку святив я по хатах паски. Це тривало цілий день, бо їздив по всіх навколишніх селах, а було їх 18, крім найменших, де жила одна або дві родини. Увечері відбувалося посвячення пасок по Службі Божій у Білому Борі. На Великдєнь відправляв я Нагробне, дуже вчисто відбувалася воскресна процесія, потім воскресна утрєня, коли я сповідав вірних з віддалених сіл (білобірчан сповідав я й інші отці перед Великоднем під час реколекцій, які переважно вели отці Василіяни).

На Великдєнь і в усі більші свята Службу Божу відправляли ми спочатку на переносному престолі перед каплицею, бо всі зібрані не

могли в ній поміститися. А потім, коли число вірних щороку збільшувалося, у празник, треба було, з огляду на кількість людей, поставити престіл з другого боку каплиці, на майдані. На потреби празника, який з роками ставав дедалі більшим, величнішим, треба було подбати насамперед про електричну енергію, щоб освітлювати й отоплювати каплицю. Поблизу каплиці не було тоді ніякої електричної лінії, тож треба було ставити додаткові стовпи від міської. Це було зв'язане з великим коштом, люди були бідні, а допомоги з-за кордону тоді не було. Багато в чому порятував нас тоді місцевий електрик Михайло Ковальчик. Він наперед змонтував освітлення з акумуляторів, а потім, коли ми доправили лінію до каплиці, провів електрику, прикрасив престол та ікони електричними свічками. Як з'явився струм, то можна вже було подумати про отоплювання. Стіни каплиці помальовано народним українським орнаментом, який гарно зливався з різьбленим престолом роботи Степана Губіша. На зовні під час празника приготувляли ми престіл з відповідним забезпеченням на випадок дощу. Постаралися також про дуже потрібні при кожній церкві дзвони, електричне озвучення.

Неполагодженою залишалася справа наших Богослужінь у Кошаліні, де станиця була вкрай потрібна: уся Кошалінщина була-бо позбавлена нашого душпастиря. Тільки частинно відтяжували станицю відправи в Славні, але ж відомо вже, які ми там мали умови. Тож пробував я ще раз щастя в цій справі листом до Примаса з вересня 1967 року, де заторкнув також за Лемборк та Славно. У відповідь Примас порадив складні справи в цих місцевостях розв'язувати «на місці в братньому зрозумінні рації обох сторін» (див. документ № 72). Відповідь, безперечно, була слухна, тільки ж, на превеликий мій та вірних жаль, які також зверталися в цій справі до Примаса (див. документ № 73), також братнього зрозуміння парох Шиманік не проявляв (див. документ № 74).

Вертаючись трохи назад, 1965 року Примас Польщі, на прохання отця прелата Василя Гриника іменував мене почесним каноніком, а кілька місяців пізніше дійсним каноніком, крилошанином Греко-Католицької Капітули в Перемишлі декретом від 10 вересня 1965 року. Іменування мене крилошанином Капітули становило доповнення її складу, куди входили також отець Гриник та отець Микола Денько. Перше засідання Капітули після доповнення відбулося 6 серпня 1968 року, тобто трохи з запізненням, що сталося з різних причин. Відкриваючи це засідання, генеральний вікарій Гриник згадав померлих членів Капітули: архипресвітера Григорія Лакоту, митрата Василя Пинила, крилошанина Романа Решетила. Ми пом'янули їх молитвою. Відтак отець Гриник привітав мене як нового члена Капітули. В ході засідання поставили мипропо зицію звернутися до Примаса з проханням іменувати одного з членів Капітули її препозитом. Отець Гриник пояснив причини 22-річної перерви в засіданнях Капітули: 22 червня 1946 року частину членів Капітули польська влада примусово депортувала в Східний Союз, уникнуло вивезення тільки 3-ох членів, які, в силу несприятливих обставин, не мали можливості скликати засідання й вибрати капітульного вікарія: до хворого отця Пинила не хотіли впустити отців Гриника й Денька

отці Кармеліти, де перший був на лікуванні, а двох членів Капітули не могло, згідно з законом, вибрати свого вікарія. Ситуація ускладнилася разом зі смертю отця Пинила. Відтоді в Польщі було тільки двох членів Капітули, які не мали права відбувати засідань. Це стало можливим після доповнення складу мою особою, крім цього, вирішили ми під час засідання просити Примааса іменувати членом Капітули отця Івана Федевича.

Отець Гриник розповів також про заходи спрямовані на оборону власності Капітули у Смільнику, Волі Міговій, Фундації Дяківського Інституту в Новосілках Дидинських. Протести проти переймання майна були безуспішними. Кафедральний собор і капітульні будинки разом з кафедральним й капітульним майном перейняли римо-католицькі монахи Кармеліти, які заздалегідь, ще перед вивезенням членів Капітули на Схід, забігали у світської влади віддати їм кафедральний собор і капітульні будинки, що й закінчилося їх успіхом: з відповідним міністерським документом зголосилися в 1946 році як власники до єпископа Лакоти. Після виселення єпископа Коциловського і членів Капітули стали вони власниками нашого майна, але в будинку втрималися тоді лише кілька місяців – влада їх усунула, а майно стало державним. По якомусь часі вернулися, але отримали 2 або 3 кімнати й кафедральний собор. Треба ж знати, що в інвентарі бібліотеки й музею знаходилися, між іншим, обруч з корони короля Данила, хрест молдавського господаря Олександра. Бібліотеку поділено й вивезено. Книжки релігійного змісту перевезено у бібліотеку Люблинського Католицького університету, книжки світського змісту перевезено в бібліотеку Ягеллонського університету й Національну бібліотеку у Варшаві.

Друге засідання Капітули відбулося 30 жовтня 1969 року. Примаас Польщі іменував декретом від 28 вересня цього ж року отця Василя Гриника предсідником, тобто препозитом Капітули, а декретом від 29 вересня 1968 року іменував отця Івана Федевича капітульним крилошанином. Таким способом Капітула мала вже 4-ох членів. Під час засідання препозит доніс до відома присутніх, що перемиські римо-католицькі парохі узурпують собі право хрестити, вінчати й хоронити наших вірних. Ми порадили звернутися до місцевого римо-католицького декана й пояснити йому, спираючись на документи Примааса Польщі, що ці послуги належать до його компетенцій, а якби це виявилось недостатнім, то звертатися зі скаргою до місцевого єпископа й Примааса.

Важко переоцінити значення віднови діяльності Перемиської Греко-Католицької Капітули в той час для існування нашої Церкви, адже це була тоді найвища за статусом у церковній структурі установа. Були ми позбавлені своїх владик, їх роль Апостольська Столиця передала виконувати кожноразовому Примасові Польщі, а відомо ж, що Капітула завжди була дорадчим тілом єпископа, її значення дуже збільшувалося в час, коли відходив з життя даний єпископ: тоді капітульний вікарій на деякий час очолював всю єпархію. Віднова її діяльності була прямим доказом того, що наша Церква зміцнюється й хоче здобути собі власну управу, згідну з нашою східною традицією, означала також, що ставимо перед Примаасом свій дорадчий орган, здобуваючи принаймні мінімальну самоуправність, що її з

часом бажали розширювати й зміцнювати. Повернення до життя Капітули означало, по суті, принаймні символічне та все ж і відновлення самої Перемиської єпархії, хоч тоді мало хто міг це зрозуміти і належно оцінити. Для нас був це наступний крок.

У другій половині 60-х років душпастирство греко-католицького обряду поширилося вже по всіх районах Польщі, де були наші вірні. Це вимагало нової організаційної структури, яка дозволяла б краще координувати й планувати працю. З цією метою о. Гриник покликав, поки що неофіційно, три деканати, які покривалися з польськими єпархіями на західних землях. Північний деканат, очолений отцем Євстахієм Хархалісом з Дзежгоня, включав станиці з теренів Ольштинської та Гданської єпархій. Північно-західний деканат охоплював терен Гожівської єпархії, найбільшої в Польщі, а деканом отець Гриник призначив мене. До Південного деканату належали станиці з Вроцлавської та Опольської єпархій. Обов'язки декана виконував там отець Володимир Гайдукевич, який душпастирював у Лігніці та Шпротаві. Деканальні призначення також поки що були неофіційні, але разом з іменуванням отця Гриника декретом Примаса від 8 вересня 1967 року генеральним вікарієм для вірних греко-католицького обряду в Польщі, ці номінації стали законними та офіційними. Крім цього, Примас призначив деканів візитаторами. Стосовний декрет для мене видано 2 квітня 1969 року.

Отже, друга половина 60-их років була для нашої Церкви важлива насамперед з двох причин: відновлення діяльності Перемиської Греко-Католицької Капітули та призначення отця Василя Гриника генеральним вікарієм для греко-католиків у Польщі. Невипадково на обидві події треба було нам ждати понад 20 років. Виявляється, що стільки часу було потрібно, щоб «зрозуміти» факт нашого існування, переконатися, що ми, греко-католицьке священство, втримуємося разом зі своїм народом, що люди прагнуть мати свої Богослужіння, переконатися, нарешті, що ми вибрали свій шлях і послідовно тримаємося його, не маємо наміру переходити на латинство, не будемо докладати рук до латинщення й полонізації своїх вірних, не відійдемо від своєї традиції і мовчазної вірності своїй ієрархії в Римі.

Ми витримали найгірший час – призначення генерального вікарія було цього добрим доказом, а важко було тоді знайти на це становище постать більш заслужену й діяльну, наділену довірою священства, ніж отець Василь Гриник, спадкоємець перемиської традиції, близький співробітник єпископів Йосафата Коциловського й Григорія Лакоти.

Я дуже добре знав свій терен та його специфіку. У багатьох випадках був безсилий супроти неприхильного становища Гожівської курії, а також парохів, що їх поглядам та інтересам у відносинах з нами курія майже завжди віддавала перевагу.

У 1969 році появилися в М'ястку труднощі у співпраці з місцевим парохом Яном Вуйдою (М'ястко до 1985 року, коли-то створено там окрему станицю, належало до Білого Бору), він узурпував собі владу над нашими вірними, через що був я примушений написати до нього протестаційного листа (див. документ № 75). Незабаром треба було написати вдруге, тому що

його вікарій прилюдно поінформував своїх вірних, що в Білому Борі є православні, відправляє там православний священик. Деякі римо-католицькі священики казали те ж саме, навіть попереджували не їхати туди «на затрачення душі», а мене називали з погордою «православним попом». Попросив я пароха, отця каноніка Вуйду нагадати своєму вікарієві, що не можна подавати неправдивих інформацій вірним й дати їм відповідне прилюдне спростування щодо того, хто молиться в Білому Борі (див. документ № 76).

У 1972 році Гожівську єпархію поділено на три частини: Гожівську і Кошалінсько-Колобжезьку. де ординарієм став єпископ Єж, та Щецінсько-Каменську, що її очолив єпископ Строба (досі обидва були суфраганамі в Гожові). На жаль, цей поділ означав для нас початок нових великих труднощів у Кошалінсько-Колобжезькій єпархії.

Крім Кошаліна, була велика потреба в нашій станиці також у Слупську, де раніше старався про це отець Гриник, але його заходи виявилися безрезультатними, так само як і мої. Через це відправляв я для наших вірних у Смолдзіні й Вжесьцю, недалеко від Слупська. Місцеві парохі, отці Мровець та Лір, були нам прихильні й погодилися на відправи. Однак ці місцевості не занадто надавалися для нас з огляду на необхідність доїжджати до них. Тим-то попросив я пароха Мровця дозволити нам відправляти не в Смолдзіні, а в його дочерньому костелі в Гомбіні, де римо-католики мали тільки одну Службу Божу на тиждень, у неділю. Він погодився і я почав відправляти в Гомбіні на наші більші свята. На частіші Богослужіння не дозволяли мої обов'язки в інших місцевостях. Гомбін лежить недалеко від Слупська, тож місце для наших вірних було далеко вигідніше, ніж Смолдзін чи Вжесьце. Так минуло трохи часу, аж на місце отця Мровця прийшов отець Цешинський. Думаю, він був дуже невдоволений, побачивши скільки людей приїжджає на греко-католицькі Богослужіння з його парафії та всієї околиці, тож заявив мені про свою заборону надалі відправляти в нашому обряді в цьому костелі. Якраз наближалися Великодні свята. По дозвіл на великодню відправу поїхав я до єпископа Єжа в Кошалін. Ординарій дав відповідне письмове розпорядження отцеві Цешинському (див. документ № 77). Листа передав я особисто, але парох, прочитавши, відповів, що все-таки не погоджується. Усяка дискусія нічого не дала б, тож заново поїхав я до Кошаліна й все переповів єпископові Єжові. Він заявив, що оскільки у своєму листі розпорядив щодо наших Богослужінь на Великдень на Зелені Свята в костелі в Гомбіні, то вони відбудуться, і що я про це можу спокійно повідомити вірних: костел буде відкритий. На моє превелике здивування, з'явившись на другий день Великодніх свят у Гомбіні, двері костела застав я закритими. Вірні ждали перед костелом. У Гомбіні не було ні одної нашої родини, тож звернувся я до директора місцевої початкової школи позичити нам стола, на якому перед костелом зробили ми престол. Так відслужив я Службу Божу на Великдень 1973 року в Гомбіні. Вірні плакали, а мені було зовсім не легше, ніж їм, а відправляв я радісну ж Воскресну Службу Божу.

Ясна справа, я зразу поїхав до єпископа Єжа та розповів про цю дискримінацію й велике згіршення, запитав про причину такого непослуху

отця Цешинського супроти свого зверхника, а також про перспективи для Служби Божої на Зелені Свята. Єпископ Єж запевнив мене, що на Зелені Свята костел уже напевно буде відкритий, про що можу вірним спокійно проголосити. Супроти труднощів у Гомбіні мав я надію про дозвіл на нашу відправу в самому Слупську. У листі до єпископа Єжа запитав я, отче, чи зможу відправляти на Зелені Свята в Слупську чи в Гомбіні (див. документ № 78). Відповідь отримав я негайно. Кошалінська курія повідомляла, що досі ані Гомбіно, ані Слупськ не були визнані станицями греко-католицького обряду, а Гомбіно було таким тільки на основі домовленості з місцевим парохом. Відкриття нових осередків можливе тільки за згодою місцевих парохів. Щодо Слупська, ситуація не змінилася, однак курія, як і досі, буде підтримувати мої заходи там, де є фактична потреба й відповідний клімат до заснування греко-католицької станиці (див. документ № 79).

Ствердження про «відповідний клімат» дуже мене здивувало, тому що курія знала про майже повсюдне негативне ставлення місцевих римо-католицьких парохів до нашого обряду. З цієї причини написав я до курії відповідну пояснювальну відповідь у червні, де згадав всі заходи генерального вікарія Гриника про відкриття станиці в Гомбіні. Мої прохання, дотеперішню взаємозаперечну крутанину між курією й парохом, а також свою незavidну ситуацію супроти вірних, яким аж не хочеться казати цілої правди у справі Слупська. Щодо «сприятливого клімату», запитав я в чому має полягати та «фактична душпастирська потреба» і хто має вирішити, чи така потреба справді існує?

При нагоді поінформував я про становище православних супроти цих наших труднощів, які їх зражують до Католицької Церкви, до екуменізму. Навів я слова одного з православних: «Я знаю, що Католицька Церква шанує всі обряди, але як поступають ті, які в Католицькій Церкві мають владу? Ми, православні, дивимося через ваш призмат. Ми добре обсервуємо вас, греко-католиків, бо ви вже є в єдності з Католицькою Церквою, а нас католики щойно запрошують до неї. А як римо-католики з вами роблять, як трактують вас та ваш обряд? А це ваші брати у вірі, римо-католики. Так само буде з нами, як тільки злучимось з Католицькою Церквою? При такому дальшому трактуванні східного обряду, православні до Католицької Церкви не прийдуть». Я не знаю, як на ці прикрі слова й відповісти.

Тепер, указував я, після скандального випадку в Гомбіні православні глузують з нас, кажучи: «Бачите, що роблять із вами ваші «кохані брати-католики». А один православний, що з ним говорив я про екуменізм, тепер сказав мені: «Бачите, отче, як у практиці виглядає та теоретична рівність усіх обрядів у Католицькій Церкві. Чи не скандал воно, що для вас, католиків, немає місця в католицьких костелах і то на таке велике свято як Великдень? Ви були змушені відправляти Службу Божу на звичайному столі перед закритим для вас, католиків, костелом. У Слупську є п'ять католицьких костелів: чому нема там для вас місця? Коли не пускають вас католики до костела, тоді приходіть до нашої православної церкви, бо ми, хоч називають нас «схизматиками», охоче приймемо вас». Такі слова – це наша спільна

журба, а вороже ставлення до греко-католицького обряду – це забивання цвяхів до домовини екуменізму.

Характеризував я також римо-католицьких священиків, між якими є і такі, що уважають для греко-католиків достатніми римо-католицькі Богослужіння, та й такі, що наші відправи уважають проявом шовінізму, і такі, як декан Вітольд Шимчукевич зі Слупська, який сказав: „Кажу вам, отче, відверто що ніяка сила не примусить мене пустити вас в костел”, і такі, що кажуть, що я розбиваю Католицьку Церкву в Польщі й нищу польський народ (див. документ № 80).

Я сподівався конкретної відповіді, однак не одержав її. Єпископ Єж дав, щоправда, запевнення, що на Зелені Свята костел буде відкритий, але коли я приїхав, то ситуація була така сама, як і на Великдень: двері застав я закритими.

Приїхав місцевий декан Дземянко й сказав, що отець Цешинський не погодився відчинити костел. Я і вірні самі це добре знали та бачили. Люди ствердили, що це вже нормальні кпини, бо вдруге приїжджають після проголошення терміну Служби Божої, а нема її де відправити. Я пояснив, що єпископ-ординарій дав парохів наказ дозволити на наші відправи, але люди таки були здивовані як-то парох не слухає свого єпископа, чому останній цьому беззаконню потурає. Вірні питали чи отець Цешинський буде притягнений до відповідальності. Вони ствердили, що він повинен їм повернути гроші за приїзд у Гомбін, звідки повертаються ні з чим. Я запевнив їх щодо належного з'ясування справи й запитав, чи хочуть, щоб я відправив так само, як на Великдень, перед закритим костелом. Люди відповіли: «Ми не діди, щоб молитися під костелом. Як не пускають нас до костела, то будемо молитися в хаті».

Про цей прикрий випадок поінформував я курію листом від 25 червня 1973 року. Заторкнув у ньому також відому мені з уст вірних справу прилюдної інформації, поданої людям отцем Цешинським, що греко-католики спровадили собі на Великдень до Гомбіна попа, що на адресу католицького священика є образою. Зажадав я прилюдно зняти з мене цю образу, бо віддам справу в єпископський суд (див. документ № 81).

У відповіді курія стверджувала свій жаль з приводу подій в Гомбіні, хоч і не пояснювала, чому отець Цешинський не підпорядкувався єпископському наказові. Крім цього, не обійшлося без звинувачення на мою адресу: увів я в оману ординарія, неправдиво інформуючи його про регулярні відправи під час наших свят у Гомбіні, що було звичайною брехнею, на яку відповів я курії окремим листом (див. документи № 82 і 83). Незрозумілий мені й досі факт використання брехні єпископом Єжом з метою доказати основи рішення отця Цешинського не впустити мене до костела, мабуть, ясно показує настанови курії щодо моєї душпастирської праці, до греко-католицького обряду й наших вірних-українців.

Згаданий православний зі Слупська, варто зазначити, zorganizував у своєму помешканні зустріч з місцевим православним парохом та мною в цій справі. Православний парох сказав, що він сам не може тут нічого вирішувати без згоди митрополита. Після деякого часу повідомив мене про

становище митрополита: я зможу відправляти в православній церкві в Слупську тільки тоді, коли зміню віросповідання з греко-католицького на православне й стану помічником православного пароха (?!). Отже, запропоновано мені апостазію, що уважав я браком такту. Аж дивно, що православні миряни мали тут далеко кращий християнський підхід, ніж ієрархія, адже міг я служити нашим вірним у православній церкві і без торгування віросповіданням.

Як уже я згадав, давно чинили ми заходи щодо відкриття греко-католицької станиці в Слупську, що, однак, унеможлиблювала нам ворожа постава пароха Шимчукевича. Зате знайшли ми там підтримку з боку прелата, отця Віктора Панецького, гарного польського патріота, християнина й католицького священника, якому ці прикмети не заважали позитивно ставитися до нас, розуміти наші потреби. Під цю пору він був капеланом у сестер Францішканок у Слупську, які мали для свого вжитку малий костел. Якось я розповів йому про труднощі з відкриттям станиці в Слупську й запитав, чи не погодився б він, а також сестри на наші відправи в їх костелі. Сестри погодилися, так само, звичайно, і отець Панецький, тож я чимскоріш порозумівся з отцем Гриником і удвох, усе докладно обговоривши, подалися ми до єпископа Єжа, сподіваючись що не раз повторювані ним слова про сприяння нашим станицям скрізь там, де на це погоджуються місцеві парохі, тепер покажуть свою силу. У ході розмови виявилось, однак, що, на погляд єпископа Єжа, згода прелата Панецького, як ректора костела сестер Францішканок, неповна. Потрібна була ще листовна згода самих сестер. Я розумів, що це просто відволікання справи, під час якої знайдеться причина для відмови. Треба було діяти негайно. Таксі поїхали ми у Слупськ, при допомозі отця Панецького отримали бажану листовну згоду сестер і ще цього ж самого дня були в Кошаліні в єпископа Єжа. Цим він неабияк здивувався (потім згадав це словами: „Ви, отче, завжди вмієте заскочити), але не було вже в нього, як нам здавалося, іншого виходу. Уважали ми з отцем Гриником, виходячи від єпископа Єжа, що станицю в Слупську вже напевно маємо. Яким великим було наше здивування відповіддю на адресу отця Гриника, де сказано про зміну становища сестер супроти наших Богослужінь у їх каплиці. Легко було додуматися, хто їм у цьому допоміг.

Вертаючи до Слупська: ми вирішили не відступати. На наші інтервенції єпископ Єж відповідав, що він не має юрисдикції над сестрами. Генеральний вікарій Гриник звернувся до Примаса. Думаю, що цей лист разом з указанням шовінізму римо-католицьких священників відповідно вплинув на Примаса, який не хотів компрометації свого духовенства. Мабуть, маючи уже забагато клопотів у цій справі, на основі своїх виняткових повноважень, наданих Апостольською Столицею, декретом з 24 вересня 1974 року наказав сестрам Францішканкам прийняти греко-католиків у своєму костелі (див. документ № 84).

Перед нами стояли завдання негайно відкрити постійну станицю, обслужити її в неділі й свята. Я відправляти в Слупську неділями не міг, бо відправляв у Білому Борі, це було можливе тільки у свята, які припадали на будній день, сполучаючи Славно зі Слупськом. Натомість у свята не міг, зате

у неділі мав можливість відправляти отець Володимир Пирчак, об'єднуючи Кошалін зі Слупськом. Тож вирішили ми з отцем Гриником, що в неділі буде служити отець Пирчак, а я – у свята. Я однак довго там не відправляв. Мабуть, десь по одному-двох Богослужіннях єпископ Єж рішуче це мені заборонив, дав також відповідний наказ отцеві Панецькому й сестрам Францішканкам не пускати мене на відправу в їх костел, а все це мотивував тим, що декрет був не для мене, а для отця Пирчака. Нічого не допомогла тут передбачливість отця Гриника, який сподівався опору збоку упередженого до мене єпископа Єжа і визнав кращим старатися за декрет на ім'я отця Пирчака, ніж на моє.

Можна міцно дивуватися скільки суперечностей було в поставі кошалінського ординарія. Хоча б такі: по-перше, греко-католицькі священники не були під юрисдикцією місцевих єпископів, тому що на основі спеціальних повноважень Апостольської Столиці, мав над нами юрисдикцію Примас Польщі; по-друге, чин сестер Францішканок не підпадав під його владу, тож його втручання було незаконним.

Справа слупських відправ чергувалася з іншими прикрими випадками у моїй душпастирській праці. У Мястку мав я інцидент з парохом Крулем. Ось як дійшло до нього. Отримав я телефон від отця Пирчака про потребу негайно з'явитися в Мястку на похорон. Я відразу й поїхав, ле насамперед зголосився до місцевого пароха Круля заради узгодження моєї участі в похороні, хоч, як інформував отець Пирчак, це вже було узгоджене родиною померлого. Однак тепер парох змінив свій погляд і не дозволив мені на відправлення Служби Божої, тоді попросив я принаймні про можливість узяти літургійну участь у похороні в греко-католицькому обряді, але на це також не погодився, висуваючи натомість таку вимогу: одягти латинські ризи й разом з ним відправляти латинську Службу Божу, так само брати участь у похороні. Не було іншого виходу, як тільки з'явитися на похороні як приватна особа, бо до таких «переробок» було мені далеко. Звичайно, родині померлого, брата греко-католицького священника Івана Шкільника і всім учасникам похорону, було дуже прикро. По цьому інциденті я ніякої скарги на недотримання церковного права не подавав, хочаби зберегти спокій, але і так був визнаний винним. Один з прихильних нам римо-католицьких священників сказав мені пізніше, що з причини відмови від латинського обряду названо мене українським шовіністом, зрештою, ця справа мала потім продовження у контексті моїх контактів з єпископом Єжом.

Супроти браку перспектив на зменшення чи й зникнення труднощів у праці греко-католицьких священників, я звернувся до Примаса з проханням доручити кошалінському ординарієві, щоб останній поінформував парохів у своїй єпархії про права й обов'язки греко-католицьких священників. Примас запропонував звернутися з цим питанням до місцевого ординарія Єжа, що я й вчинив листом у січні 1975 року. Це був дуже важливий крок з мого боку, спроба встановити *modus vivendi* між римо-католицьким духовенством і нашим, греко-католицьким. У цьому листі обгрунтував я значимість обряду у житті Церкви, посилаючись на загальне церковне право для Східних Церков, декрет про Східні Католицькі Церкви, рішення Конгрегації для

Східних Церков й інші законодавчі акта Церкви, пропонував справедливий спосіб розв'язання проблем (див. документ №. 85).

На це прийшла швидко відповідь із курії, де стверджено, що мої пропозиції передано на розгляд юристам (див. документ № 86).

Я ще двічі звертався до єпископа Єжа з проханням подати відповідну інформацію латинським парохам про права й обов'язки греко-католицьких священників, але здогадуюся про негативний результат, тим більше, що потім з вуст ординарія Єжа почув я його критичну думку. Оборона наших прав перед дискримінацією, сперта на церковне законодавство й дух братньої христинської любові уважалася непотрібною й неправильною.

Єпископ Єж і далі не годився на моє душпастирювання в Слупську, тож попросив я генерального вікарія Гриника інтервеніювати в цій справі у Примаса. Тоді отець Гриник доручив мені ще раз обговорити з єпископом Єжом цю справу. Я попросив у останнього за авдієнцію, яку й визначено на 12 лютого 1975 року. Єпископ Єж далі негативно ставився до моєї пастирської присутності в Слупську з огляду на брак декрету від Примаса. Я пояснив: головним душпастирем є отець Пирчак, але йому потрібна допомога, заступництво, без чого вірні в деяких місцевостях залишилися б на свята без Служби Божої й іншої послуги.

Вкінці я попередив: оскільки не можу відправляти в Слупську без декрету, то буду про нього старатися. Єпископ Єж відразу критично поставився до цього заміру, мовляв, коли я буду мати декрет й стану відправляти в Слупську, то це буде причиною конфліктів між мною й місцевими римо-католицькими священниками, як це вже не один раз бувало по інших парафіях. На питання, у чому полягає моя вина, він коротко сказав: „Не знаю”. Тож розповів я про конкретні випадки конфліктів, спричинених не мною, а парохами. які не дотримувалися церковного права, так що він був примушений признати, що з моєї сторони жодної вини не було, навіть погодився дати про це заяву на письмі, але на відправи в Слупську й далі не погоджувався. „Хоча отець невинний, усе-таки ви конфліктова особа” – сказав він, але я відповів: „Ісус Христос також був особою дуже конфліктовою”. Цей аргумент – дуже сильний, як він сказав – міцно його заскочив. Тож я додав, що тільки сірі люди не викликають конфліктів для власної вигоди, натомість у даному випадку треба, в ім'я справедливості, на підставі фактів доказати, хто провинився у конфлікті, а потім винуватцям зробити завваги, а не перекидати відповідальність на безневинних.

Поінформував я ординарія про кілька сотень вірних, позбавлених Служби Божої й іншої священної послуги вже два рази тільки тому, що мені заборонено відправляти, хоч я мав всі можливості це робити: „Хтось узяв це на свою совість”, закінчив я цю квестію. На пояснення, чому мої відправи в Слупську конче потрібні у свята, єпископ Єж дав дивну відповідь: „Це мене взагалі не цікавить”. Друга дивна, а також неприємна в тоні відповідь – „Не знаю” – прозвучала, коли я запитав, чи парох з М'ястка мав обов'язок допустити мене до літургійної участі в похороні, коли родина померлого, греко-католика, про це мене попросила. А він повинен був знати.

Розмова продовжувалася. Кошалінський ординарій представив претензії щодо мого листа на адресу курії у справі оголошення римокатолицьким священникам, які є повноваження греко-католицьких священників. На його погляд, лист також був конфліктний.

По цій «розмові», я, як декан, поінформував про неї нашого генерального вікарія. Повідомив його також про недопустимість ситуації, коли наші вірні зі Слупська й околиць мали б бути позбавлені Служи Божої, сповіді тощо в усі свята, із-за чого просив його почати клопотання в Примаса про відповідний декрет для мене (див. документ № 87).

Отець Василь Гриник звернувся до Примаса з проханням вплинути на єпископа Ігнаці Єжа, щоб він дозволив мені на душпастирську послугу нашим вірним у Слупську.

Канцелярія Примаса прислала, однак, негативну відповідь, спричинену представленими вже аргументами єпископа Єжа. У такій ситуації генеральний вікарій отець Гриник заново пробував залагодити цю справу в Кошалінського ординарія, посилаючи в травні листа, де описав незадовільне становище наших вірних (див. документ № 88).

Генеральний вікарій якимось потім висловився щодо слупських подій дуже негативно. Був згіршений неправдивою інформацією єпископа Єжа, переданою Примасові. нібито він згодився, що я не буду відправляти в Слупську. Сказав також, що він довгі роки співпрацював з греко-католицькими владиками й не пригадує собі випадку неправди з їх боку заради досягнення якоїсь цілі. Отець Гриник ніяк не міг зрозуміти, чому єпископ Єж каже неправду, хоч і наражується тим на компрометацію. Був однак настільки делікатний, як сам мені сказав, що в згаданому листі до єпископа не назвав неправдою його слів про згоду на Богослужіння виключно для отця Володимира Пирчака.

Єпископ Єж не змінював свого погляду, тож генеральний вікарій Гриник попросив у нього про авдієнцію й був прийнятий 3 листопада 1975 року. Разом з ним був присутній отець Пирчак. Нічого не добилися, зате ординарій звинуватив мене у спровокуванні непорозумінь з польським парохом Цешинським й парохом Крулем.

Мені цього було вже забагато: 12 січня 1976 року написав я до єпископа Ігнаці Єжа гострого листа, нагадуючи йому про з'ясування відносин з названими парохами під час останньої авдієнції в нього. Ідучи за прикладом отця Гриника, не згадував я про неправдивість його слів (хоч вона була евідентна: мені сказав тоді, що я невинний, а отцеві Гриникові – навпаки). Знову представив я дійсний хід подій у Гомбіні, указав на різні суперечності в твердженнях курії й ординарія і, як уже й було заведено в моєму листуванні з ним, запитав у чому полягає моя провина.

Щодо конфліктності моєї особи заявив я таке: «Мої противники без жодної підстави у фактах поширюють дуже вигідну для себе опінію й стверджують, що це я створюю конфлікти, через що слід мене ізолювати. Проте така опінія кривдна й несправедлива, бо конкретні факти цього не підтверджують, а навпаки (...). Адже скрізь, де священники римокатолицького обряду прихильно ставилися до нас або принаймні толерували

душпастирську працю в греко-католицькому обряді, ніколи не було жодних конфліктів (...). Сама, штучно створена опінія щодо чиеїсь вини, без конкретних доказів, абсолютно не може вистачити, бо таким методом можна зліквідувати кожного, навіть найбезневиннішу людину й зробити їй велику кривду (...). Коли на останній авдієнції 1 лютого 1975 року я сказав Вашій Ексцеленції про мій захист належних греко-католикам прав як про причину того, що мене вважають особою конфліктною, Ваша Експелеяція сказав мені: „Так, але над законом є любов". Це правда, проте "опри мої прохання якось ніхто не зміг мені досі пояснити у чому полягало по суті порушення любові з мого боку. Що я від природи вразливий і болісно переживаю й жваво реаую на кожную несправедливість, що з обов'язку захищаю належні греко-католикам права, то це напевно не відхід від заповіту любові (...). Без справедливості правдива любов неможлива, бо любов напевно повинна зобов'язувати обидві сторони (...).

Нещодавно приклад такої „любові" дав отець прелат Шимчукевич, слупський декан, на деканальній конференції в Квасові 24 лютого 1975 року на моє прохання, щоб латинські священники в Слупську поінформували вірних, хто такі греко-католики, бо в цю пору мала там місце справжня істерія проти греко-католиків, а місцеві римо-католицькі священники не завжди належно інформували вірних (був випадок, як священник з проповідальниці закликав вірних молитися за з'єднання православних, протестантів й греко-католиків), на мою інформацію, що в Слупську є коло 2000 греко-католиків і що Його Еміненція Примас Польщі створив греко-католицьку душпастирську станицю в Слупську, він брутально, дуже піднесеним й зденерованим голосом почав на мене кричати: „Прошу не провокувати, бо скінчиться наша терпеливість! Тепер у Слупську нема ніяких греко-католиків! Давніше були, однак ви не відправляли тут протягом 30 років, а тому всіх їх переробили на римо-католиків!"».

Відносно такої поведінки стверджував я, що лише несправедливі люди криком тероризують своїх противників і таким способом намагаються показати свою рацію, а також те, що така форма ведення деканальних конференцій примушує мене відмовитися від участі в них. На закінчення ще раз попросив я подати до відома підпорядкованим йому священникам інформацію про права й обов'язки греко-католицького духовенства, сподіваючись, що юристи належним чином уже перевірили моє прохання щодо цього (див. документ № 89).

Довго не було відповіді на цього листа. Сьогодні уже не пам'ятаю, скільки часу минуло від висланя мого листа, коли отримав я від єпископа Ігнаци Єжа запрошення до Кошаліна на розмову. Пригадую собі: це була тверда розмова, «чоловіча», як-то кажуть. Перед єпископом лежав на столі мій лист. Узявши його в руки, він сказав: „Що ви, отче, мені тут випикуєте?" Був явно невдоволений, а на моє питання, що в цьому листі неправильне або неправдиве, відповів, що в такий спосіб я не повинен до нього писати. У дальшій розмові знову визнав за мною брак вини, хоч і знову признав мене конфліктною людиною, через це не може й далі дозволити мені на душпастирську працю в Слупську.

Пригадую, почали ми також дискусію про патріотизм і шовінізм. Патріотизму вчили мене не українці, а поляки, сказав я, бо кінчав я польську гімназію, де формувалося моє перше розуміння патріотизму, і я переконаний, що патріотизму навчили мене добре. Однак часто виникає переплутання понять: правдивий, шляхетний і Богом наказаний патріотизм називають шовінізмом, а грубий і грішний шовінізм називають патріотизмом. Дуже часто саме українців звинувачують, безпідставно, у шовінізмі тільки тому, що хочуть зберегти свою віросповідну й національну тотожність. Натомість поляки, попри насильне перероблювання греко-католиків на римо-католиків, що становить спосіб денационалізації, уважають за патріотизм. Чи українці, виходячи з теперішніх обставин, можуть бути шовіністами? – запитав я. Відповіді не отримав, тож продовжував далі, кажучи, що справжній, Богом наказаний патріотизм полягає у любові й зберіганні своєї традиції й мови, за що, коли треба, і життя слід віддати, але водночас полягає у пошані до всього чужого. Проте як же часто ті, хто вважає себе великим патріотом, не тільки не шанує, але й зневажає нашу мову чи звичаї.

Після цієї розмови ясно усвідомив я безперспективність усякого дальшого переконування єпископа Ігнаці Єжа. Навіть найпереконливіші, здавалося, аргументи мав він ні за що. Проте від своєї справи я не відступив, а лише змінив напрямок. Ще раз звернувся до Примаса Польщі, хоч він уже раз відмовив генеральному вікарієві Василеві

Гринику в декреті на Слупськ для мене. Подав я копію листа до єпископа Єжа, сподіваючись, що коли не останнього, то принаймні Примаса мої аргументи переконують. А в душі мав я вже замір звертатися навіть до Апостольської Столиці, якби мені й тут не пощастило. На щастя, до такого остаточного кроку вдаватися не треба було: декретом Примаса від 31 грудня 1976 року отримав я право обслуговувати станицю в Слупську (див. документ № 90).

Потім довідався я від капелана Примаса про реакцію глави польської Церкви на мій лист: „Він цим дуже розсердився”. Будучи людиною особливої інтелігенції, Примас прекрасно усвідомлював компрометуючу силу мого листа не тільки відносно римо-католицького священства, але й єпископа Єжа. Напевно розумів також, що коли я вдаюся до нього, то потім, коли відмовить, передам справу на розгляд Апостольської Столиці, зрештою, це видно з такого запису в декреті: „Оцю постанову видаємо (...) з метою усунути й уникнути скарг, заношених до Апостольської Столиці вірними греко-католицького обряду”.

Знову виринає питання: навіщо треба було двох довгих років, під час яких наші вірні були позбавлені Служби Божої під час свят, відтягати позитивне вирішення слупського душпастирства? Кому й по що це було потрібне? Як могли християни-католики так міцно кривдити інших християн-католиків й робити це попри слова Христові про заповіт любові – найважливішу й найбільшу Господню заповідь – по якій можна пізнати справжнього християнина? Я все болюче й глибоко переживав. Зустрів я на своєму шляху багато нелюбові, кривди й приниження, але завзято боровся за права наших вірних, уважаючи це своїм святим обов'язком. Цим не розбивав

я Католицької Церкви, а лише старався внеможливити шовіністам перероблювати наших вірних, українців, на римо-католиків і поляків. Моя праця зміцнювала єдність Церкви, а не руйнувала її. Ніяк не міг я зрозуміти, що єпископ Ігнаці Єж, який з християнського обов'язку й справедливості повинен захищати нас, безборонних, не робив цього, натомість потурав тим, хто хотів «переробляти» наших вірних на римо-католиків. Це ж суперечило Божому й церковному закону.

Вернімося тимчасом до відкриття нашої станиці в Слупську.

Отець Пирчак уже під час першої відправи зазнав прикрощів. Не знати за чиєю підмогою, яка здається в даному випадку логічною, старші жінки, девотки, змішалися з нашими вірними, ввійшли до костела, розсілися по лавках, а коли отець Пирчак підійшов до престолу, щоб почати Службу Божу, вони почали дуже голосно співати релігійні пісні. Намагалися не допустити до Богослужіння. На щастя, нашим вірним ніколи голосу не бракувало, тож підтримали отця Пирчака, бо він на тих жінок уваги не звертав і Службу Божу таки почав. Коли стало ясно, що своїм співом не переможуть, вони почали виходити з костела, голосно ремствуєючи. Однак не розійшлися, а збилися у більший натовп разом з чоловіками перед костелом. До нападу на наших вірних не дійшло, бо хтось налякав цей натовп міліцією. Зате розістеризовані жінки зігнали свою злість на отцю Панецькому, правдивому християнському священникові, про якого можна сказати: «в ньому вже немає облуди». Сказали, що він гірший від Юди, бо Юда не розумів, що продає Христа, а він цілком свідомо їх запродав, пустивши нас у костел. Так на практиці виглядала любов християн-католиків до християн-католиків. Правда, також римо-католиків годі в даному випадку назвати християнами: хоч були охрещені, то по-християнськи не чинили. Були всього католиками й шовіністами, тільки ж не знати все-таки хто їх виховував у такому «християнському дусі».

За моєю білобірською парафією, куди я завжди з радістю вертався і де відпочивав після різних випадків, залишився тільки один клопіт: похорони. Деякий час обходив я труднощі таким чином: військовий лікар доктор Іван Душкевич, що проживав у Щеціні, з'являвся в мундирі полковника до даного пароха, називав себе членом родини покійного і просив, щоб похорон відбувся згідно з волею покійного в греко-католицькому обряді. Офіцерові такого рангу парох найчастіше не противилися, але в одній місцевості, недалеко від Слупська – чи не в Квасові? – був випадок відмови. Тож полковник Душкевич заявив, що приведе військову оркестру з міста, а Службу Божу за покійного відправлю я перед дверима костела. Згоди на вхід на кладовище вже не треба було. Почувши таке **сісііііі**, парох відпустив і дав дозвіл відправити в костелі Службу Божу й похоронне Богослужіння.

Вертаючись з таких похоронів, полковник Іван Душкевич говорив до мене: «Отче, ми зробили нині знову кавалок доброї роботи». Це була правда.

З вінчаннями чи хрещеннями не було клопотів, бо вірні могли приїхати за цими послугами навіть з досить віддалених місцевостей, зате похорони вимагали моєї присутності та ще й присутності на терені якогось латинського пароха. А що це означало можна собі уявити на згаданому вже випадку із

М'ястка. До генерального вікарія Василя Гриника звернувся я з проханням почати в Примаса клопотання про декрет, поширений на право справляти похорони всюди там, де мають у цьому потребу вірні греко-католицького обряду, незважаючи на згоду місцевого пароха. Секретаріат Примаса відповів на його листа ствердженням про недоцільність поширювання моєї душпастирської праці на інші місцевості. Це було в липні 1975 року, натомість у вересні отець Гриник пояснив, що не йдеться про поширювання і роздрібнювання мого душпастирства, але про доповнення декрету записом про можливість хоронити вірних поза білобірською парафією, бо останні цього собі бажають, однак не один раз був я вже наражений на відмову збоку римо-католицьких парохів у даній місцевості (див. документ № 91). Після цього пояснення Примас дав мені такий декрет на тодішні деканати.

Можна було сподіватися, що тепер труднощі зникнуть, але так не сталося, наприклад парох Круль у М'ястку не вважав стосовним вшанувати декрет Примаса. Зголосився до мене 10 лютого 1977 року Євстахій Петрицький, греко-католик із М'ястка. Якраз померла його свекра, її родина бажала собі моєї літургійної участі в похороні в рідному обряді. Я погодився, але Петрицький поінформував про труднощі збоку пароха в М'ястку, отця Круля: на мою участь у похороні він не погоджується, а коли родина покійної хоче греко-католицького похорону, то хай собі завезе домовину в Білий Бір і там хоронить. На цю вістку написав я до отця декана Круля листа, питаючи його, чи він справді не погоджується на мою участь в похороні (див. документ № 92). Хоч це був діловий лист, то адресат не уважав доцільним давати якусь відповідь.

Далі справа пішла так, що попросив я курію (дій. документ № 93) вплинути на пароха Круля, щоб відповів на мого листа, до чого він зобов'язаний. Спричинець мого клопоту й далі відмовчувався, отже написав я до курії наступного листа в тій самій справі (див. документ № 94). На жаль, відповіді ні звідки не було.

Тим часом 2 вересня 1975 року в Кракові відбулося третє засідання Перемиської Греко-Католицької Капітули, де якраз відбувалися реколекції для всіх наших отців. Препозит Капітули: генеральний вікарій Василь Гриник повідомив крилошан, що Його Блаженство Архиепископ Кардинал Йосиф Сліпий іменував грамотою від 10 березня 1975 року отця каноніка Зенона Злочовського митрофореєм протоєреєм, а отця Теодора Майковича почесним крилошанином.

Препозит розповів також про свої старання іменувати отця Майковича дійсним членом Капітули й передати йому управу перемиської парафії, але поки що цього не вдалося залагодити. Потім у розмові зі мною сказав, що не погодився на це Примас Стефан Вишинський.

На цьому засіданні обговорено також питання, які мали розглядатися соборчиком, запланованим після закінчення реколекцій: поминання Верховного Архиепископа; самовільні літургійні зміни та повернення старого літургійного календаря; договори з римо-католицькими парохами щодо спільного вживання костелів; призначення катехиток і платня за науку

релігії; чи й скільки може душпастир брати грошей з «таци» на свій прожиток; вільні пропозиції отців на письмі.

Як упокоївся у листопаді 1974 року отець Володимир Гайдукевич, виринула невідкладна потреба дати нового священика для парафії у Лігниці. Потрібний був персональний парох, що постійно проживав би в Лігниці, бо потреби були там дуже великі: це була найбільша греко-католицька парафія в Польщі, у Лігниці є також український ліцей. Клопіт був неабиякий, бо не могли ми знайти відповідного священника. Деякий час приїжджав у Лігницю з Вроцлава отець Зенон Злочовський, але ж не під силу було йому справитися з Лігницею та станицями в Модлі, Заменіцях та Шпротаві. На щастя, довідався я від сестер уршулянок з Гожова, що там працює в латинському обряді отець магістер Іван Мартиняк, молодий, щойно по студіях у Академії Католицької Богословії у Варшаві, мав бути добрим проповідником з нахилом до праці з молоддю. А цього Лігниці якраз найбільше й було треба. Під цю пору наш генеральний вікарій був уже поважно хворий, а тому обов'язок полагодити цю справу перейшов на мене як декана й візитатора. Порозумівшись з отцем Василем Гриником, поїхав я з митратом Теодором Майковичем у Гожів з метою особисто порозмовляти з отцем Іваном Мартиняком. Молодий священник був дуже здивований моєю пропозицією перейти до праці в Лігниці, сказав, що в нього паспорт на виїзд у Аргентину, за тиждень мав виїжджати. Усе-таки я не втратив надії й почав його намовляти. Мої аргументи, видно, мали якусь силу, бо отець Мартиняк сказав: «Прошу мені дати хоч півгодини на докладне розваження цієї справи». Після цього часу дав позитивну відповідь.

Я не гаяв часу й відразу пішов до місцевого ординарія Вільгельма Плюти просити про звільнення отця Мартиняка від дотеперішніх душпастирських обов'язків для переходу на греко-католицьку парафію в Лігниці. Єпископ Плюта сказав мені, що отець Мартиняк дуже гарно працює в Гожові, де він потрібний, але оскільки він потрібний доконче також і нам, то, хоч і з жалем, погоджується звільнити його. Я сердечне єпископові подякував за зичливість. Сьогодні дозволю собі подати жменю біографічних даних про людину, яка мала стати першим від 1946 року греко-католицьким владикою в Польщі. Іван Мартиняк народився 20 червня 1939 року в селі Спасі, недалеко від Старого Самбора, як син Марії і Василя. Охрещений був 7 липня цього ж року в греко-католицькій церкві в Тершеві місцевим парохом отцем Омеляном Крайчиком. Вроцлавський ординарій архієпископ Болеслав Комінек висвятив його на священика 29 червня 1964 року. Після свячень отець Іван Мартиняк студіював у Академії Католицької Богословії, кінчаючи її з науковим званням магістра за працю з апологетики. Відтак читав лекції в Духовній семінарії у Вроцлаві в 1969-1971 роках, щоб потім продовжувати студії у своїй давній Академії в Інституті аскетички, де здобув ліценціат. На той час припадають його контакти з отцями Василями, у яких він почав вивчати наш обряд. По студіях вернувся у Вроцлав, де викладав у Духовній семінарії. І далі вивчав наш обряд, користуючись допомогою отців Теодора Савки й Зенона Злочовського. Ці контакти не подобалися його зверхникам, які, побоюючись, мабуть, що молодий

талановитий священник перейде в наш обряд, задумали їх перервати. У 1972 році архієпископ Болеслав Комінек послав його на парафію в Глогів, де отець Мартиняк мав бути сотрудником, однак він на це не погодився. У порозумінні з Примасом Стефаном Вишинським прийняв працю в Гожові, як катедральний сотрудник. Допомагав під цю пору нашим священникам у рідному обряді в Гожові, Мендзижечу й Стшельцях Краєнських.

А тепер, коли генеральний вікарій Василь Гриник отримав для нього від Примаса декрет, отець Іван Мартиняк став парохом у Лігниці, Модлі й Заменіцах.

Уже незабаром мав я нагоду довідатися про його успіх на новому місці. Коло Модли, у селі Патоці, мешкали мої бувші парафіяни з Нової Веси. Якось сконтактувавшись із ними, почув я слова подяки за мої старання дати їм нового священника, який, на їх погляд, був дуже добрим душпастирем і проповідником, хоч тут важко було вирізнитися, маючи за попередника отця Гайдукевича, неабиякого проповідника. Хвалили нового лігницького пароха також мої бувші учні з Білого Бору, які тепер навчалися у лицею в Лігниці. Тож подумав я, що такого молодого талановитого священника треба використати ще й в інший спосіб на благо нашої Церкви. Уважав я його гідним стати деканом і візитатором на місце покійного отця Володимира Гайдукевича, а потім і дійсним крилошанином катедральної Капітули в Перемишлі. Схвалення моїх пропозицій залежало від генерального вікарія, який переважно погоджувався в різних справах зі мною, маючи довір'я й досвід спільної праці. Тож і тепер погодився. На його пропозицію Примас Польщі, на основі спеціальних повноважень Апостольської Столиці, іменував отця Івана Мартиняка спочатку деканом і візитатором, а потім, у 1976 році, дійсним капітульним крилошанином.

Розділ VIII З ВИСОТИ ПЕРЕМИШЛЯ

Половина 70-их років була для Польщі добою економічних «успіхів» групи Едварда Ґерека, і секретаря Польської об'єднаної робітничої партії, що став на цей пост у грудні 1970 року, після чергової політичної відлиги, яка, на відміну від відлиги 1956 року, не дала нам нічого. Для польської Римо-Католицької Церкви початок 70-х років мав значення насамперед щодо стабілізації її структур на західних землях, закріплених силою папської булли від 28 червня 1972 року, натомість усередині цього десятиліття Церква дуже змінила свою позицію супроти комуністичної та атеїстичної влади. Примас Стефан Вишинський під час проповідей нагадував полякам про їхні права жити в умовах справедливості й гідності.

Наша Греко-Католицька Церква входила в третє десятиліття від акції «Вісла» і далі вели страшні перегони з часом, спостерігаючи, як довго і вперто треба ждати на задовільнення хоча б найпростіших і найосновніших своїх постулатів. Поки що не було ніяких ознак на покращання нашої ситуації. Правда, кількість парафій поволі зростала, однак ні одна не мала юридичного статусу. Сотні людських громад і далі залишалися без недільної

проповіді, сповіді, хрещення і похорону в своєму рідному обряді. Годі нині сказати, які наші втрати з цього приводу.

Наприкінці 1975 року погіршився поганий стан здоров'я нашого генерального вікарія Василя Гриника. Недуги – діабет, серце, поганий кровообіг – не дозволяли виконувати обов'язки генерального вікарія, тож він звернувся до Примаса з проханням доручити мені на час недуги його дотеперішні, зв'язані зі становищем, завдання. Примас погодився на це декретом від 29 грудня 1975 року.

Отже, треба було мені перенестися до Перемишля. Я вже зробив підготовку до переїзду, коли отець Гриник змінив свої плани. Хоч і як важко було йому самому виконувати тоді обов'язки генерального вікарія, то все ж таки вирішив не покидати свого становища й виконувати їх аж до самої смерті. Не знаю, особисто чи листом полагодив він з Примасом скасування його декрету для мене.

Тут треба вяснити слідуєчу справу. На засіданні Капітули 12 серпня 1976 року отець митрат Василь Гриник поінформував присутніх про рішення При'маса Польщі (зроблене, як завжди, на основі спеціальних повноважень Апостольської Столиці), іменувати отця митрата Денька архидияконом Капітули, мене – капітульним кустосом, отця Івана Федевича – схолярієм Капітули. Подав також до відома, що декретом від 7 січня 1976 року Святіший Отець Павло VI іменував мене своїм капеланом з титулом Папського Прелата. Всі ці іменування були зроблені на підставі звернень отця Гриника до Примаса. Вирішили ми також, на пропозицію препозита Капітули, звернутися до нашого ординарія, тобто Примаса Польщі, з проханням призначити почесними крилошанами отців: Євстахія Хархаліса – душпастиря з Дзежгоня, Івана Яреміна – пароха із Пасленка, Михайла Вергуна – пароха з Циганка-Желіхова, а новими членами Капітули отців: Теодора Майковича й Івана Мартиняка. Саме під час цього засідання отець Василь Гриник поінформував про зміну своїх планів щодо свого заступника на час недуги на становищі генерального вікарія, тому що стан його здоров'я покращав.

31 грудня крилошани зустрілися знову. На цьому чагіланні предсідник Капітули подав до відома про йменування Примасом Польщі соборними крилошанами отців Теодора Майковича та Івана Мартиняка, натомість почесними крилошанами стали отці: Євстахій Хархаліс, Іван Яремін та Михайло Вергун. На засіданні розглянуто також такі справи: легалізацію, на пропозицію отця Миколи Денька, греко-католицької парафії у Кракові; повернення нашого церковного майна, між іншим, того, що його «власниками» стали отці Кармеліти в Перемишлі; вкінці отець Денько запропонував відбути священичі реколекції за 1977 рік у Лясках, що біля Варшави.

Іменуванням отців Золочівського й Майковича почесними митратами, що вчинив Патріярх Йосиф Сліпий, був дуже невдоволений Примас Польщі Стефан Вишинський. На авдієнції після того, як дізнався про цей факт, він сказав до мене: „Чи ви собі здаєте справу з того, що буде, коли державна влада довідається, що тут у Польщі рядить кардинал Сліпий?”

Я вже вказував, якого значення надавали ми відновленню Перемиської Греко-Католицької Капітули: це було формою віднови самої Перемиської єпархії, яка, хоч ніхто її не розв'язав, фактично не функціонувала. Вона ждала свого владики, а єдина законна наша церковна влада знаходилася в Римі, знайшовши там порятунком перед московськими більшовиками. Протягом довгого часу Патріарх Йосиф Сліпий не мав можливості управляти навіть найскромніше цією єпархією чи то в її українській, чи польській частині, а тепер його згадані заходи показали, що може дійти до поступового відновлення митрополичої юрисдикції над Перемиською єпархією, що як Примасові, так і всій польській ієрархії, не могло сподобатися.

Навіть тоді, наприкінці 70-их років, наша ситуація була ще така погана, що ми не могли добитися офіційного підтвердження польськими ієрархами того, чого ми завжди дотримувалися в нашій діяльності й думках: факт розділення Перемиської єпархії державними кордонами, виселення українців з тієї її частини, що опинилася під Польщею, ніяким способом не означає розриву єдності між греко-католицьким духовенством цієї єпархії в Польщі й її главою Патріархом Йосифом Сліпим у Римі, а ширше – розриву єдності всієї Греко-Католицької Церкви, що її нерозривною частиною завжди була і є Перемиська єпархія.

Певна справа, проти визнання польською церковною ієрархією юрисдикції Патріарха Сліпого над Перемиською єпархією гостро прореагувала б комуністична влада Польщі, однак я бачив не один почин чи то Примааса, чи то інших польських владик, що далеко різкіше суперечили замірам влади.

Здогадуюся, що Стафан Вишинський недолюбляв нашого Патріарха, якось навіть розповів мені, як Папа Павло VI наказав йому відвідати Йосифа Сліпого, але підсумком цих відвідин і разом згадкою про них були слова: „Однак більше я вже до нього не піду”. Мабуть, Патріарх щось прикре йому сказав, чи не те, як потім я довідався, що будучи делегатом Апостольської Столиці для вірних греко-католицького обряду в Польщі, Примаас замало захищав належні нам права.

Якось всередині 70-их років серед деяких душпастирів виникла думка перейти на латинський календар. Це мало бути корисним для вірних, адже в час свят старші працюють, молодь і діти вчаться, а з цієї причини нелегко їм брати участь у Богослужіннях.

Однак це була правда тільки на половину. Я з власного досвіду знав: попри згадані труднощі пам'ятав я не один Великдень і інші свята, коли вони були окремо. Зрештою, вірні завжди знайшли якийсь спосіб, аби на наші свята отримати відпуск з державної праці. Отже, я був проти зміни календаря, будучи переконаним щодо шкідливості цього акту, якби він мав статися. Це було б незагрозливим лише тоді, коли б ми жили в нормальних державних й церковних обставинах, зрештою, прикладом користі від зберігання старих звичаїв був тут для мене жидівський народ, який колись, зазнаючи наперед неволі, а потім розсіяння по всьому світі, зберіг свою національну й релігійну свідомість.

Весною 1977 року відбулося останнє за життя отця Василя засідання Капітули. Як передсідник він почав від привітання присутніх, після чого, будучи знеможеним важкою хворобою, передав реферування дальших справ отцеві митратові Теодорові Майковичу. Обговорили ми справу допущення до священства бувшого новика-богослова отців Василян з Варшави, Станислава Муху. На пропозицію отця Миколи Денька вирішили ми передати її на вирішення Примасові, як нашому ординарієві. Щодо реколекцій вирішили ми відбутися їх в Лясах, що коло Варшави.

Стан здоров'я наших отців вже давно ставив справу курорту для них, тож тепер вирішили ми створити такий курортний осередок у Колобжезі. Виринала також справа отця неоерея Зенона Дрозда, щодо якого визнали ми доцільним призначити його за сотрудника парохіві Юліянові Гбурові в Гурові-Ілавецькому, після прилучення до нього Пененжна. У зв'язку з запрошенням від Вармінського єпископа на адресу отця Василя Гриника взяти участь у ювілейних торжествах у Гетшвальді, Капітула запропонувала також звернутися до Примаса Стефана Вишинського з пропозицією включити нас до участі в святкуваннях у Ченстохові.

31 травня 1977 року закінчив своє благородне життя передсідник Перемиської Капітули й наш генеральний вікарій отець митрат Василь Гриник. Він працював до останніх годин свого многотрудного життя. Ще перед полуднем підписував листа до отця Зенона Злочовського. Не сподівався смерті в цей день. На питання сестри Варвари, що принесла йому обід, чи має іти на закінчення майського Богослужіння, відповів: «Ідїть, сестричко, бо я ще добре почуваю себе». Вернувшись, сестра застала його мертвого у фотелі.

Народився він 27 грудня 1896 року в селі Кошелеві Жовківського повіту. Матуру склав у філій Академічної гімназії у Львові 1915 року, а потім відбув службу в австрійському війську та рядах Української Галицької Армії, звідки пішов на богословські студії. Через брак місця у Перемиській семінарії розпочав їх і закінчив у Львові зі свяченням 1921 року в Перемишлі. Ще під час навчання пізнав талант молодого питомця єпископ Йосафат Коциловський, тож потім залишив його при собі як катедрального сотрудника. Ці обов'язки він виконував дуже добре, так само добрим виявився він проповідником у церкві й викладачем в Семінарії. Тим-то 1921 року був іменований духовником у ній, а по трьох роках – професором обрядів, потім професором аскетички й історії Вселенської Української Церкви та патристики. Багато уваги він присвячував громадським справам Перемишля, активно діяв у товаристві «Просвіта», цікавився проблемами бездомної молоді, здеморалізованими безбатченками, на яких мав великий вплив. Його заходами була заснована в Перемишлі Початкова школа ім. св. Миколи, при ній і бурса. У цій школі отець Василь Гриник вів лекції релігії й морального виховання, здобуваючи сердечне ставлення до себе. За цю жертвенну й успішну працю мав велике признання у владички Йосафата Коциловського. В 1926 році був іменований дійсним крилошанином нашої Перемиської Капітули, а згодом папа Пій XI підніс його до гідності тайного шамбеляна.

Я познайомився з отцем Василем Гриником під час навчання у Перемиській семінарії, де він викладав історію Церкви й патристику. Хоч не було в нього ніякого наукового титулу, то вельми мені й іншим семінаристам імпонував, був прикладом священника. Дуже побожний, а водночас і дуже веселий, він свої лекції вів цікаво, розповідав цікаві анекдоти, сполучаючи їх зі змістом викладу. Свій талант найкраще показував під час проповідей – прямо гіпнотизував тисячі вірних, найбільше у першу неділю по Зелених Святих, коли-то ми відзначали Пикуличі.

Багато горя зазнав під час німецької та совітської окупацій. Був заарештований 19 вересня 1945 року УБ і вивезений у в'язницю в Ряшеві, куди наступного дня привезли також владика Йосафата Коциловського. Тримали їх до Йордану 1946 року, коли-то перевезли їх на совітський бік, у Мостиська, де й дозволено відправити Йорданське Боголужіння й освятити воду. А по кількох днях совіти привезли їх автом у Перемишль, прямо під владичу палату.

Владик Коциловського, Лакоту й крилошан Капітули арештовано 26 червня 1946 року, вивезено у Совітський Союз, натомість отцеві Гриникові вдалося втекти з окруженого Військом Польським капітульного будинку.

Перескочивши через тин, скрився у наших парафіян. Якийсь час укривався в Перемишлі, звідки, при допомозі отця Миколи Денька, переїхав у Краків. Час був небезпечний тому-то, щоб не лишатися на приходстві, почав професорувати в Духовній семінарії отців Камедулів у Белянах, недалеко від Кракова, викладаючи історію Церкви та інші предмети. З Кракова переїхав потім на Лемківщину, де ставало щораз менше священників.

До часу акції «Вісла» був парохом у селі Ганчовій та Ріпках, потім щасливо вдалося йому переїхати у Варшаву, де отці Василіяни знайшли йому працю сотрудника в римо-католицькій парафії у Брвінові, що біля Варшави. Якось тоді римо-католицький декан з Нового Двору Гданського Зайонц звернувся до отців Василіян, чи не знають якогось священника для наших переселенців у його парафії. Цим запрошенням отець Гриник радо скористався й на наше Благовіщення 1948 року відправив у костелі в Новому Дворі першу співану Службу Божу. А далі – служив вірним у селі Циганку, де отримав до свого розпорядження колишній німецький костел й парафіальне помешкання. Тут, 22 квітня 1954 року арештувало його УБ. Засуджений на 7 років ув'язнення, у липні 1956 року, внаслідок амністії, вийшов на волю.

У 1967 році, по роках вигнання, повернувся до Перемишля і очолив свою катедральну парафію як законний парох і новопризначений генеральний вікарій для всіх наших вірних у Польщі. До помочі отцеві Гриникові став покликаний ним із Вармії молодий отець Теодор Майкович, який до моменту призначення його за сотрудника у Перемишлі успішно працював на станицях у Доброму Місті і Пененжні.

На 1971 рік припали роковини 50-ліття священства отця Василя Гриника, Золотий Ювілей. Приїхали тоді майже всі наші отці з Польщі, а також єпископ Федорів з нашої катакомбної Церкви в Україні, латинський

єпископ Блашкевич з Перемишля, крилошани наші й латинські, настоятелі латинських монастирів Перемишля. З усіх місць, де працював Достойний Ювіляр, приїхали представники місцевих громад, було ж тих місцевостей дуже багато. Отже, усього було присутніми коло тисячі осіб. Усі приїхали віддати належну шану людині, до якої ми зверталися, як до свого Владики, хоч і не було в блаженній пам'яті митрата Василя Гриника єпископських свячень. Він був для нас найвищим авторитетом. Здобув собі велику шану, був гідним прикладом, як треба боронити нашу Церкву, обряд, народ перед усякими зазіханнями і нападами. Отець Гриник був для нас уособленням найвищої влади нашої Церкви у Польщі, був чимось більше, як тільки генеральним вікарієм Примаса Польщі.

В 1975 році отець митрат Василь Гриник дуже тяжко захворів, грозила йому смерть. У цей важкий для нього час багато допоміг йому отець Теодор Майкович, дбайливо заопікувався ним, знайшов доброго лікаря, за що отець Гриник був дуже вдячний. Часто й згадував, що отець Майкович урятував його від смерті.

Похорон мав отець Василь Гриник, як на тодішні обставини, величавий, гідний єпископа. Відправу очолив польський єпископ Блашкевич, сослужили із ним три нові митрати: Денько, Злочовський та Майкович. Приїхали чи не всі наші священники із Польщі, численно з'явилися також й польські отці, не кажучи вже про велике число вірних обох обрядів. Головний похорон відбувся в римо-католицькій катедрі, бо костел, де ми тоді в Перемишлі відправляли, ремонтувався.

Я вважав, що Служба Божа й прочі похоронні Богослужіння повинні відбутися не в римо-католицькій катедрі, з якою покійного нічого не єднало, але в нашому колишньому катедральному соборі, де він був висвячений, де також був довголітнім парохом і деканом. Проте, коли я приїхав, усі пов'язані з цим справи, були вже вирішені.

З катебри похоронний похід перейшов на головне кладовище, де домовину Покійного покладено у гробницю Перемиської Капітули, яку, до речі, він устиг ще відновити та помістити пропам'ятні таблиці з прізвищами владик-ісповідників, замучених у советських концентраційних таборах, та покійних крилошан. У час походу вперше від 1946 року відізвався до нас «Іван», найбільший дзвін нашого колишнього катедрального собору, жалібним звуком він попрощав свого пароха, а почувла цей звук вся перемиська земля, для якої отець митрат Гриник довгі роки був духовним Провідником.

Він був також духовним Провідником для всієї нашої Церкви в Польщі, зокрема в роки виконання обов'язків генерального вікарія Примаса Польщі для вірних греко-католицького обряду. Усі ми, вірні та священство, зверталися до нього як до найвищого морального й національного авторитету, трактуючи водночас як Владика, хоч не могло в тодішніх умовах бути в нього єпископських свячень. Він завжди був для нас кимось вищим, ніж тільки генеральним вікарієм, завжди уособлював найвищу владу нашої Церкви в Польщі. Покійний був також для нас постійним великим прикладом того, як треба, навіть у найнесприятливіших умовах, захищати свою Церкву,

обряд, її традицію. Завдяки його невтомній праці, вірі й силі вдачі, наша Церква щасливіше долала найскладніший для неї час і нарешті показала свою волю до життя. Він прокладав стежки, виношував плани, бачив перспективу, поклав фундамент під віднову нашого релігійного життя.

Зразу по похороні, повідомивши Примаса Стефана Вишинського про смерть дотеперішнього генерального вікарія, члени Капітули, під проводом отця Миколи Денька, архидиякона Капітули, попросили призначити на його місце нового вікарія, а також препозита Капітули на місце Покійного. У відповідь на це прохання Примас Польщі декретом від 14 червня 1977 року іменував мене генеральним вікарієм для вірних греко-католицького обряду в Польщі, а також препозитом Перемиської Греко-Католицької Капітули.

Ці номінації дуже мене здивували. Я думав, що Примас, віддавна знаючи мою поставу й методи захисту прав нашої Церкви й вірних, відносини з латинськими єпископами й священиками в Гожові й Кошаліні, всі мої листи й прохання, не зважиться віддати цей престижний уряд якраз мені. Відомо ж було, що моя постава не зміниться. Отже, цей факт добре свідчить про Примаса, його відносини до нашої Церкви в Польщі, хоч віддавна чуються тут критичні голоси. Правда, було чимало незрозумілих кроків з його боку відносно наших вірних на терені Гожівської та Кошалінської єпархій. Тоді я не міг цього зрозуміти, адже воно не пасувало до його особи. Щойно потім, як генеральний вікарій, пізнав його докладніше й зрозумів обставини, у яких працював. Як свідчать архівні документи, УБ робило великий тиск на Примаса, щоб унеможлиблював наше душпастирство. На погляд УБ, Примас Стефан Вишинський повинен був утруднювати, а не полегшувати працю греко-католицьким священикам, проте там, де міг, Примас полагоджував наші справи справедливо й дуже багато нам поміг.

Треба справедливо сказати, що наша Греко-Католицька Церква в Польщі спирається на підвалини, покладені, попри спротив УБ, саме Примасом Вишинським.

Дехто з-поміж українців звинувачує його в шовінізмі. Я працював з Примасом Вишинським кілька років, однак не міг цього ствердити. Дуже часто саме йому приписують те, що зробив або сказав хтось інший. Примас Вишинський був патріот, але не шовініст.

На мою думку, Примас мав Божого Духа в собі та справедливу совість. Сьогодні можна легко зрозуміти, чому він не завжди задовільняв наші справи так, як ми цього вимагали. У тодішніх обставинах не все міг зробити навіть він.

Пригадую собі кілька випадків, де Примас показував свою приязню справжню поставу щодо нас. Пригадую собі його слова: „А я Вам, отче, кажу, що Україна буде”. Був і інший випадок, під час єпископських свячень у Кошаліні отця Верни. Я був там деканом, тож наказав нашим священикам з'явитися на цю врочистість у наших епітрахілах. Стали ми групою, а Примас мав слово. У певний момент глипнув на нас оком і сказав: „Ми, поляки, знаємо, що значить неволя й воля, бо ми перейшли крізь вогонь і

воду. Однак тут є між нами такі, у кого волі немає, хоч вони повинні цю волю мати.” Це були прекрасні слова.

Пам’ятаю також цікавий випадок під час перших відвідин Польщі Папою Іваном Павлом II. Я брав участь разом з Папою у Службі Божій, що здавалося мені було причиною незадоволення деяких польських єпископів. Поділився цією думкою з Примасом, а тоді сказав: „Нехай привикають, нехай привикають”.

Вертаючись до перемиських подій, після призначення мене генеральним вікарієм, я визнав належним перенестися у Перемишль, хоч Примас Вишинський наполягав, щоб я став жити в Варшаві. Однак саме Перемишль завжди був центром нашої найвищої духовної влади, там був старий єпископський осідок, там уже й перебував мій попередник як генеральний вікарій отець Гриник. Тож пояснив я Примасові своє рішення різними причинами, а він з цим погодився.

Перед зміною місця перебування треба мені було залишити впорядкованими справи душпастирського обслуговування моїх дотеперішніх станиць на західних землях. Білобірську станицю передав я дотеперішньому парохіві Команчі отцеві Ярославові Мадзелянові, а в Команчу перейшов, натомість, нововисвячений отець Зенон Дрозд, на що згідно з моїм проханням погодився Примас. Станиці в Славні і Лемборку став обслуговувати отець Володимир Пирчак, який, однак, уже не доїжджав до Мендзибожа й Баркова, бо ці осередки разом з Білим Бором мав за собою отець Мадзелян. І тут мої пропозиції Примас затвердив своїм декретом.

Переді мною стояв Перемишль – прадавній український град, княже місто, колись столиця нашого князівства, а також осідок тисячолітньої давності християнського єпископства, найстарша греко-католицька єпархія Галицької митрополії. Що значить це місто в українській історії – не висловити цілою книгою, однак у момент, коли призначено мене генеральним вікарієм для українців греко-католицького обряду в Польщі, воно нічим не нагадувало про свою колишню славу й значення. Перемиська єпархія практично не існувала, єдиним проявом віднови колишньої традиції була діяльність Перемиської Греко-Католицької Капітули. Наші Богослужіння відбувалися не в належному нам від віків катедральному соборі, а в позичаному на кілька годин польському гарнізонному костелі, куди приходила чимала громада українців, все ж ще заляканих переселеннями й антиукраїнською пропагандою кожного, хто лише хотів доказати пустим словом наші вигадані провини.

Після виселення наших вірних під час акції «Вісла», цілковито знищено понад 300 наших прекрасних церков, а біля 250 перероблено на латинські костели, дуже міцно змінюючи їх внутрішній вигляд. Нам аж до кінця 80-их років не дозволено відкрити ні одну греко-католицьку церкву, хоч були заходи, наприклад, за наші Служби Божі в Любачеві чи в Ярославі. По 1956 році ми могли відправляти тільки у деяких римо-католицьких костелах, але це не були наші греко-католицькі парафії, а тільки душпастирські станиці.

Переїхав я в Перемишль, де торжественною Службою Божою започаткував виконання обов'язків генерального вікарія та пароха катедральної парафії в Перемишлі. Можна було передбачити, що ці два обов'язки важко буде мені належно виконувати. Чимало мороки давало також ведення канцелярії вікаріату – адже не було в мене канцлера. Усе полагоджував я сам. Тож віддав управу парафії отцеві Теодорові Майковичеві, постаравшись zarazом, щоб Примас іменував його візитатором з правами декана на терені Любачівської архієпархії, Перемиської й Харківської єпархій, а також Краківської архієпархії.

Одною з перших справ уважав я скласти візит місцевому римо-католицькому ординарієві, єпископові Ігнаци Токарчукові¹ та його суфраганові. Вона відбулася в добрій атмосфері. Годиться справедливо відзначити, що взагалі єпископ Токарчук ставився до мене зичливо. Запрошував мене на Святу Вечерю перед Різдом Христовим, сам раз прийшов до мене на нашу Святу Вечерю, а згодом прислав своїх суфраганів. Часто приймав мене на авдієнціях у різних справах нашого душпастирства.

На жаль, не можна цього сказати про всіх латинських священників у Перемишлі. Вороже ставилися до нас капелани костела Найсвятішого Серця Ісуса, де відбувалися греко-католицькі Богослужіння. Заборонили нашому хоріві співати з хорів, використовувати наголоснення, а навіть світло. Я попросив одного разу сестру захристияку засвітити хоч одного павука, але вона відповіла: „Сонце світить – усе видно.”

Сварилися з нашими вірними римо-католицькі парафіяни. Ми заважали їм у костелі, навіть коротке продовження нашої Служби Божої викликало злосливу реакцію ректора костела.

Отець митрат Теодор Майкович розповів мені, як одного разу зайшов до нього в захристію один з наших священників. У захристії був якраз капелан Кубера, тож отець Майкович уважав доцільним представити йому прибулого, але почув у відповідь: „Що, отче, гадаєте, що я цим радію? Мені гидко стає, коли подумаю, що вас ще стільки в Польщі.”

Капелан визначив дуже невігідну пору для наших Богослужінь. Тож просив я єпископа Ігнаци Токарчука вплинути на ректора костела, щоб погодився так усталити час відправ, аби це відповідало нашим вірним, зокрема тим, хто доїжджає з околиці. Єпископ Токарчук у моїй присутності наказав потім отцеві ректорові змінити час відправ.

Пам'ятаю тільки одну прикру розмову між нами. Вона відбулася вже наприкінці мого урядування як генерального вікарія. Перемиський єпископ ствердив тоді, що римо-католики мають право на наші церкви, бо ми забрали в них костели. Я здивувався цим ствердженням, подумав, що йому йдеться про костели на Україні, які забрала комуністична влада: „Ми забрали ваші костели? – запитав я – „Так, ви заборали”, – він повторив свою думку. Тоді я запитав: „А хто забрав наші греко-католицькі церкви на Україні?” – але відповіді вже не отримав.

Прикрою, а також дивною була справа одної з наших найстарших церков у Хотинці, недалеко від Ярослава. Коли я звернувся до єпископа

Токарчука з проханням почати там наші відправи, як цього хотіли тамтешні вірні, він погодився, але невдовзі взяв своє слово назад. Це повторилося ще два рази. Остаточна згода й наказ латинському парохові з Хотинця віддати ключі від церкви отцеві Майковичеві прийшли щойно тоді, коли почав під нею відправляти православний отець з Кальникова, хоч це сталося щойно далеко пізніше. Можливо, тут допомогла й особа нашого владыки Софрона Дмитерка з Івано-Франківська, який особисто був у Хотинці під час православної відправи під церковними дверима, а потім звернувся в цій справі до Перемиського ординарія.

Так само було й в Устриках Долішніх. Єпископ Тдкарчук погодився віддати нам церкву аж тоді, коли довідався, що хочуть туди ввійти православні.

Наприкінці серпня 1977 року відбулися в реколекційному будинкові сестер Францішканок в Лясках, що коло Варшави, священничі реколекції. Це були перші реколекції від часу як став я генеральним вікарієм. Вів їх отець канонік Іван Мартиняк.

Після реколекцій відбулося засідання Капітули та соборчик. Крилошани обговорили всі справи, які наступного дня, тобто 1 вересня, мали ставитися на денному порядку соборчика. Почесним крилошанином вирішили ми іменувати отця Ярослава Гребеняка, а отцеві Іванові Мартиняку доручити опіку над питомцями. Під час вакацій наукою співу для нашого обряду мав зайнятися отець Микола Денько, а наукою пасторальної теології отець Теодор Майкович.

Натомість соборчик зосередився насамперед на питаннях зв'язаних з працею серед вірних. Звернув я увагу, що скрізь там, де можливо, доконче треба вести науку релігії. Попросив я душпастирів уважніше вести метрикальні книги, бо отримав від деканів інформації, що ця справа не всюди ведеться належним способом. Учасників соборчика я повідомив про необхідність відбути за кілька місяців канонічну візитацію всіх наших 72 душпастирських осередків. Це мала бути перша такого типу візитація, тому що мій попередник не міг її відбути з огляду на важкий стан здоров'я. А була вона дуже потрібна, щоб зорієнтуватися щодо стану наших станиць по всій Польщі. Мала також підтримати духа серед вірних, вони ж давно не бачили митри й жезла, які могли їм нагадувати часи, коли мали свого єпископа. Правда, ці ознаки мав їм показати не єпископ, але завжди могли вони почувитися певнішими, відчути, що і в нас щось таки є.

Оскільки добре пригадую собі, першим зголосився отець Юліян Ѓбур, парох з Гурова-Ілавецького. Під цю пору були в нього великі клопоти з місцевим римо-католицьким пробощем. У час моєї візитації отець Ѓбур відправляв у римо-католицькому костелі. До моменту, коли наші відправи перенеслися до гарно відремонтованого й відданого виключно до наших потреб колишнього німецького костела, було ще далеко. Гурово-Ілавецький парох, як я ствердив, не лише зразково вів свої станиці (належало до нього ще Остре Бардо), але гарно працював з нашою молоддю з українського ліцею в цьому містечку.

Ці висновки неабияк допомогли мені справитися зі звинуваченнями латинського пароха, який довів до того, що єпископ Юзеф Джазга з Ольштина вимагав спершу в мене, а потім у самого Примаса перевести отця Гбура на іншу станицю. Я виразно заявив єпископові, що можу усунути отця Гбура тільки тоді, коли будуть проти нього виразні докази вини (після нещодавньої візитації можна було ствердити, що таких доказів не буде). Зустрівши мою відмову, єпископ звернувся до Примаса, який попросив мене на розмову в цій справі. Я повторив йому свої слова з бесіди з єпископом Джазгою, розповів про відносини отця Гбура з місцевими римо-католиками, кажучи, що винуватий тут не наш отець, а скоріше вони. Примас погодився з моєю аргументацією, так що отець Гбур в Гурові-Ілавецькому й залишився. А потім лише дійшла до мене чутка, нібито обурений таким ходом справи єпископ Джазга сказав: „Або він, або я”. Проте перемога була за нами.

Такий сам кінець зустрів сторони й тоді, коли Перемиський ординарій Ігнаци Токарчук зажадав усунути з терену його єпархії отця Теодора Майковича. Знову поїхав я на авдієнцію до Примаса Стефана Вишинського. Боронив я тепер таким самим способом, як і отця Юліяна Гбура, проте тут торг був довший. Важило й особисте ставлення Примаса до отця Майковича: „Його ніхто не любить. Не конче треба мати докази його вини, коли виникла така опінія, то годі протидіяти. Видно, він провинився, якщо єпископ Токарчук вимагає його усунути” – сказав мені, видно було, що й сам недолюблює мого перемиського помічника. Я не вступався, нагадуючи, що й про мене пішла опінія, як про людину конфліктну. Така опінія не повинна, однак, бути причиною того, щоб усувати його зі станиці, бо тоді опінія, а не дійсний стан справи може знищити навіть найневиннішого священника, а тим самим зробити йому велику кривду. І тепер Примас дав себе переконати.

В єпископа Юзефа Джазги могла бути ще одна причина невдоволення. Адже я відбував візитації на його терені, без порозуміння із ним, що було безтактністю з мого боку. Слід було про візитації курію таки повідомити, так наказувала чемність, проте я не робив цього свідомо, бажаючи підкреслити, що наша локальна Греко-Католицька Церква в Польщі не підпорядковується римо-католицьким ординаріям, має окрему й незалежну від латинської структуру, а юрисдикційно залежить лише від Примаса Польщі як делегата греко-католицького обряду в Польщі. Цю думку висловив я також під час однієї з авдієнцій у єпископа Джазги. Він з нею не погодився, зазначуючи, що на його терені наші вірні якимось чином підлягають також йому. З черги я не погодився з цими словами, а тоді Ольштинський ординарій сказав: „Якщо, отче митрате, не вірите ви одному єпископові, то попрошу ще одного.” Відтак вийшов і вернувся в канцелярію зі своїм суфраганом, єпископом Яном Облонком. Почали ми розмову. Я зорієнтувався, що вони обидва не надто добре обізнані з церковним законодавством, тож дав їм пояснення щодо ситуації нашої локальної Греко-Католицької Церкви в Польщі, кажучи, між іншим, що обряд це в житті Вселенської Церкви окремий орган не тільки літургійний, але й правовий, а з цієї-то причини наші вірні належать до структури нашої локальної Церкви, а не до структури Римо-Католицької Церкви.

Апостольська Столиця, дотримуючись загального церковного права під ту пору, коли в Польщі з політичних причин не можуть цієї ж локальної Церкви вести наші Владики, призначила натомість Примаса Польщі апостольським делегатом з правами ординарія для всіх греко-католиків у Польщі. І саме силою цієї номінації Примас управляє нашою Церквою в Польщі не як римо-католицький ординарій, але також окремо як ординарій для греко-католиків. Тому-то наші вірні підлягають йому, а не юрисдикції місцевих єпископів-ординаріїв. Від імені Примаса Польщі я виконую обов'язки генерального вікарія, від його імені й здійснюю канонічні візитації у наших станицях, тож згода на це від місцевих єпископів мені зовсім непотрібна. Повідомив я, проте, місцевих парохів, що в їх костелах відбувалися наші Богослужби.

Маючи 4 листопада 1977 року розмову з Примасом, заторкнув я питання вінчань наших вірних у тих місцевостях, це при Тайні Вінчання наших вірних, як повідомляли наші священики, асистують римо-католицькі отці. Згідно з церковним правом, такі вінчання недійсні. Примас зажадав представити справу на письмі, що я зробив листом від 2 грудня цього ж року (див. документ № 96). Відповіді не отримав, а десь по шести місяцях у розмові з Примасом я знову про це запитав. „Мої юристи ще цього не розчовпали”, – сказав, а при наступній нагоді почув я такі слова: „У нас є право бути присутнім під час вінчань греко-католиків”.

Невдовзі після іменування мене генеральним вікарієм, отримав я запрошення від Ольштинського єпископа-ординарія Юзефа Джазги взяти участь в торжествах 100-ліття Об'явлення Богородиці в Гетшвалді, визначених на 11 вересня 1977 року. Я охоче погодився, усвідомлюючи, що наша літургійна участь у такому великому торжестві буде дуже корисна для наших вірних, які численно проживали в околицях Гетшвалду, покаже їм, що наша Церква ще існує як окрема. Час відведений мені для запланованої Служби Божої та проповіді був, однак, невідповідний: 6 година ранку. Дякуючи за запрошення, я, отже, пояснив невідповідність часу Служби Божої з можливостями вірних доїхати до Гетшвалду. Ординарій Джазга погодився й нам призначено 14 годину на Службу Божу, що було зовсім відповідною порою. Тож повідомив я всіх наших отців на терені Ольштинщини, просив заохотити вірних численно приїхати на торжества. Так і сталося. Під час процесії, щоб показати і нашим вірним, і римо-католицьким, що ми ще існуємо, виступив я в митрі й з жезлом, а почесні крилошани – у малинових ковпаках. У римо-католиків такі ковпаки носять тільки єпископи, тож могло здаватися, що це українські єпископи. У костелі Чудотворної Богородиці відслужив я Службу Божу, в якій взяв участь єпископ Юзеф Джазга. Наших вірних було дуже багато. Були вдоволені участю в торжествах, можливістю помолитися на рідному Богослужінні й почути науку рідною мовою. На їх лицях була радість, а одна з жінок настільки раділа, що не занадто й тактовно звернулася до єпископа Юзефа Джазги: „Тепер вже ви, отче єпископе, нам непотрібні, тому що в нас є свій”.

Відвідуючи ще якийсь час котрусь з наших парафій на терені Вармінської єпархії, переконувався я дедалі більше щодо поганих відносин

до нас римо-католицьких парохів. Згадав я вже справу отця Юліяна Гбура, однак випадки в станиці в Мілках були ще гостріші. Місцевий римо-католицький парох Богуслав Косаковський не знати з якої причини поставив нашому парохові Йосифові Осипанку вимогу перенести Богослужіння з вигідної для вірних 9-ої години ранку, на 14-ту годину пополудні. Наші Богослужіння протягом кількох років відбувалися зранку – тепер це стало неможливим. Я отримав від отця Осипанка листи в цій справі, написали також самі парафіяни (див. документи 97, 98 і 99). Я звернувся до єпископської курії в Ольштині з проханням призначити для наших відправ такий час, який запропонував греко-католицький парох. Відповіді я не отримав. „Вождь бандитів”, як назвав отця Осипанка римо-католицький отець Косаковський, мусив відправляти в несприятливий для наших вірних час.

Не тільки венгожівському парохові довелося сваритися з латинськими священниками. Отець Йосиф Осипанко повідомив про римо-католицького пароха з Круклянок, який нашому душпастиреві з цієї місцевості, отцеві Мирославові Підлипчаку сказав: „Не будете нас пилами різати, а ключів до костела, щоб звінчати пару, не дам. Г... тобі дам!”. Отець Осипанко розповів про це єпископові Облонкові, який запитав: „Чи він справді так сказав?” Отримав ствердну відповідь від учасника цієї події, отця Підлипчака.

Не раз повідомляли про вороже відношення до нас самі вірні. Наприклад, парафіяни зі Срокова писали про те, який неприхильний до них римо-католицький священник Адам Мацьонг, інколи без мого посередництва зверталися до ольштинського єпископа (див. документ № 101).

Під час візитації в Круклянках мав я нагоду на власній шкірі переконатися про безличність тамтешнього латинського пароха. Наш парох, отець Мирослав Підлипчак, підготував для мене фотель, на якому мав я сісти під час привітання з парафіянами. Однак, увійшовши, врочистим ходом разом з вірними в костел, застали ми на підготовленому для мене місці римо-католицького пароха, а побіч його органіста. Мені сісти вже не було на чому. Отже, привітання відбулося збоку, при лавці. «Культурну вищість» римо-католицького гостя оцінили як вірні з парафії, так і гості з Америки, що переконалися на власні очі, як у Польщі „брати душпастирі” трактують греко-католицьких священників. До отця Мирослава Підлипчака він звертався на «ти», хоч і не був від нього набагато старший, натомість наш отець постійно звертався до нього, як до священника й пароха звертатися годиться. Я звернув увагу римо-католицькому парохові, що наш священник рівноправний із ним.

Усі ці перешкоди роблено нам ради того, щоб утруднити або внеможливити нашим вірним участь в Службі Божій у рідному обряді, а відомо ж було римо-католицьким священникам, що участь в латинській Службі Божій – це пряма дорога до полонізації наших вірних. Винародовлення при допомозі релігії – це старий і провірений метод, який тепер звернений був проти нас. Однак усяке винародовлення, як уже я ствердив, незгідне з волею Творця, який створив різні народи, а тому-то й грішне, а ще більше грішне – коли відбувається при допомозі релігії.

Правда, місцеві єпископські курії чомусь далеко не завжди повідомляли латинських священників про повноваження греко-католицьких священників, хоч, звичайно, брак такої інформації не повинен був бути причиною негативного ставлення до якого-небудь християнського віросповідання.

А ось як писав про причину ворожості до нас збоку латинського клиру, отець Йосиф Осипанко в одному з листів: «їх болить те, що наші вірні приходять до нас, що їх опускають, а вони це узнають за бунт, що є жертвенні, а того їм жаль, що навчаємо релігії і що через це робиться замішання. Болить їх також це, що наші приходять до нас у справі похорону. Кажуть „навіщо цей парад”, то безперервне „Господи помилуй”. Стільки літ ми хоронили й все було в порядку, а тепер, коли вони прийшли, збунтували людей».

У 1979 році юридичний референт Примаса Стефана Вишинського отець доктор Юзеф Глемп був висвячений на єпископа й іменованій Вармінським ординарієм. Я познайомився з ним ще раніше під час моїх візитів у Примаса. Тож тепер поїхав провідати його в Ольштині. Прийняв мене дуже ввічливо. Мені йшлося про позитивне вирішення наших справ, зокрема про вплив на деяких римо-католицьких священників, що робили труднощі нашим отцям. Попросив я також на дозвіл відкрити греко-католицькі станиці в Ольштині й Бартошицях. Вислухавши мене, єпископ Глемп сказав: „Я переконаний, що в моїй єпархії у вас є набагато більші потреби, ніж ті, про які ви, отче митрате, сказали.” Я підтвердив ці слова, кажучи, що потрібно відкрити більше наших станиць, проте, на жаль нема наших священників до їх обслуговування, уже тепер є так, що один священник мусить обслуговувати кілька станиць.

Звернувся я також з проханням розглянути справу наших Богослужінь у Мілках, де перенесення часу відправ латинським парохом означало ліквідацію станиці, бо ні отець Йосиф Осипанко, ні вірні не могли приїжджати на 14-ту годину пополудні. Невдовзі отримав я прихильну відповідь, разом з листом, у якому, цитуючи Св. Письмо, єпископ Юзеф Глемп закликав до взаємної згоди й християнської любові між вірними, незважаючи на те, якої хто національності (див. документ № 103). Можливо, такого ж самого листа треба було б написати й до римо-католицького пароха Богуслава Косаковського, який послав до єпископа Глемпа делегацію вірних, переконуючи, що згода єпископа-ординарія на греко-католицькі Служби Божі о год. 11.30 (див. документ № 102) – це йому та вірним велика перешкода. Отже, отримав я другий декрет, де нашим Богослужінням призначено знову несприятливий час. (див. документ № 104). Крім конфлікту в Мілках, були в отця Йосифа Осипанка й інші труднощі, описані ним у листах (див. документи № 105 і 106).

Тимчасом Північ ждала на відкриття все нових і нових станиць. У Ольштинському воевідстві було чи не найбільше переселенців з акції «Вісла». Відносно скоро засновано станицю в Ольштині: ректор костела Христа Царя погодився на наші відправи, а відтак Примас Вишинський своїм

декретом відкрив там нашу станицю, яку очолив отець Йосафат Романик, василіянин з Варшави (див. документ № 107).

Набагато важче було добитися подібного успіху в Бартошицях. Заходи почалися вже наприкінці 70-х років, проте закінчилися вони аж у 1982 році. Парох Гурова-Ілавецького, отець Юліян Гбур погодився обслуговувати ще й цю станицю. Однак на мого листа в цій справі до Примаса Польщі прийшла неприхильна відповідь з його Секретаріату. Стверджено в ній, що по-перше, досі не було в Бартошицях греко-католицького Богослужіння, хоч в 1949-1970 роках проживав там отець Іван Сенета, який відправляв Службу Божу в латинському обряді; по-друге, до греко-католицького обряду признається в Бартошицях дуже мало мешканців, інші вже привикли до латинського обряду, молодь української мови не знає, а крім цього, по-третє, на терені колишнього Бартошицького повіту є три інші греко-католицькі станиці, з якими добре автобусне сполучення (див. документ № 108).

У цьому листі сказано багато. У ньому, звичайно, не пояснювано браку потреби відкривати нашу станицю в Бартошицях. Саме через брак її наші вірні покидали свій обряд і свою націю. І не було їх «кількадесят», а набагато більше навіть у самих Бартошицях, а що вже казати про околицю.

Попри цей інцидент Примас Стефан Вишинський дав отцеві Юліянові Гбурові декрет, який нічого не розв'язував, тому що місцеві парохі не погоджувалися на його працю, а єпископська курія в Ольштині не постаралася позитивно справи розв'язати. Отець Гбур повідомив мене листом про свої неодноразові відвідини курії, розмови з ординарієм, який ні разу не дав конкретної відповіді, а вкінці сказав бути терпеливим, бо в цьому році відправа в нашому обряді ніяк неможлива (див. документ № 109).

Відповідаючи отцеві Гбурові, порадив я звернутися до Примаса, бо вважав я, що може принаймні кількість інтервенцій у одній справі дасть якийсь результат.

У цій же справі звернулися до Вармінського ординарія наші вірні, пишучи, що вже 20 років тривають заходи про відкриття станиці для них, а досі нічого певного не знати. «Маємо надію, – заявляли вірні наприкінці листа, – що у нинішній час, коли вся Польща пережила внутрішню віднову, коли лунає кинений на останньому синоді єпископів клич про злуку всіх християн «Бог є один, але дари його різні», наша справа знайде вкінці християнське й людське зрозуміння» (див. документ № 110).

Можна вже було б втратити всяку надію. Повідомляючи мене про свого листа до Примаса, отець Юліян Гбур не скривав своїх сумнівів щодо його результату, бож знову могла прийти прихильна відповідь Примаса, яка практично парохів ні до чого не зобов'язувала, тому що сполучною ланкою між Примасом і парохами була курія (див. документ № 111). Однак після тих листів вірних і отця Гбура в 1982 році проблему нарешті розв'язано. Латинські парохі якимось погодилися і наші відправи в Бартошицях стали фактом.

Не скрізь зустрічали ми такого типу труднощі. Були й щасливі винятки, наприклад отці Вербісти з Пененжна, які навіть погодилися на реколекції для наших отців в 1981 році в їхньому монастирі. Звичайно, вів їх наш

реколекціоніст. Були також прихильні до нас і окремі парохі, хоч це не змінює загальної негативної картини.

Подібно як на півночі Польщі, було й на півдні. Насамперед згадати треба Гребенне й Любачів. У Гребенному наші відправи мали місце тільки на більші свята, натомість до Любачева не могли ми досягнути ніяким способом. У обох справах звернувся я до апостольського адміністратора в Любачеві єпископа Маріяна Реховича⁵, щоб, крім святочних Богослужінь у Гребенному, могли вони там відбуватися також у першу неділю кожного місяця. Щодо Любачева, просив я дати дозвіл відкрити там станицю, чого домагалися вірні з міста й околиці, зібравши 52 підписи під листом у цій справі до мене. Однак й тут нічого не осягнув. Написав я також до Примаса. Любачів був для нас неосяжний (див. документи № 112, 113).

Отримавши згоду щодо Гребенного, просив я єпископа Маріяна Реховича повідомити місцевого римо-католицького пароха про більшу кількість наших Богослужінь, однак отримав я його закручену відповідь, де він звинуватив мене у неправильному інформуванні щодо цієї справи. Після розмови з місцевим парохом дійшов до висновку, що не може погодитися на наші Служби Божі в Гребенному кожної першої неділі місяця, про що й повідомив. Я проблеми не приспав, але зразу відповів двома листами (див. документи № 114, 115, 116, 117), указуючи на непереконаливість сумнівів, представлених ним і парохами з Гребенного та сусіднього Богушева.

Звичайно, вирішальне слово повинен тут був мати Примас Польщі як наш ординарій, тож до нього я й звернувся. Отримав я його згоду на наші Богослужіння в цьому селі в першу неділю кожного місяця і в свята, а також на те, щоб замість слабовитого отця Івана Федевича, у ці неділі й свята могли там відправляти наші отці з Перемишля (див. документи № 118, 119).

Отже, непотрібна тяганина і торгування закінчилися. Вкінці отримав я від єпископа Реховича побажання з нагоди Різдва Христового 1978 року, в яких згадав також про причини чинених труднощів, однак представлені ним аргументи не вважаю переконливими (див. документ № 120).

Від Вармінської й Любачівської єпархій не відрізнялася також Тарнівська, якщо йдеться про умови праці наших греко-католицьких священників. Тарнівська єпархія охоплювала західну Лемківщину, де ми могли в 70-их роках відправляти в кількох церквах лише на найбільші річні свята. Римо-католицькі священники чинили великі труднощі, так що, наприклад, хрещення відбувалося по хатах вірних, бо не було для нас місця в наших церквах. Кожний похорон й кожне вінчання – це була для нас потреба окремо звертатися за дозволом до Тарнівської курії. Це втомлювало як священників, так і вірних. Один лемко розповів мені, що як звернув увагу одному латинському священникові на факт, що наші отці душпастирюють за згодою Папи й Примаса, то почув: „У нас є Папа в Тарнові”.

Був 1978 рік. Довідавшись про такий незадовільний стан нашого душпастирства на Лемківщині, вимагав я від курії в Тарнові відповідних рішень, а коли це не допомогло, звернувся до Примаса. На цю інтервенцію отець Зенон Дрозд, який тоді обслуговував, крім Команчі, всю західну Лемківщину, отримав з Секретаріату Примаса поручення дати звіт про свою

працю на терені Харківської єпархії. Отець Дрозд підготував дуже докладний звіт (див. документ № 121), послав до Секретаріату, а Примас передав листа ординарієві в Харнові. Ситуація, описана отцем Дроздом, згадки про різного роду труднощі, чинені римо-католицьким кліром, не надто сподобалися адресатові, бо під час нашої розмови сердито кинув цей звіт на стіл і сказав: „Що це він тут випишує?”. На моє запитання, чи отець Дрозд написав щось неправдиве, я не отримав відповіді. Взамін довідався про неприхильне ставлення наших вірних з Гладишова до місцевого пароха. Я знав про що йдеться: у Гладишові наших священиків не впустили відправляти в заміненій на костел нашій церкві, тож вірні спровадили собі православного священика й стали її силою окупувати.

Закінчення гладишівської справи було сумне. Вірні поділилися. Частина залишилася при православному отцеві, частина, коли нарешті Примас втрутився й наказав не робити труднощів, почала ходити на наші Богослужіння, решта далі ходила до латинського костела.

Модель Гладишова справдилася також щодо Криниці: появився там православний священик і православна парафія, а позитивне вирішення питання греко-католицьких Богослужінь тягнулося аж до 1982 року. Під час розмови в серпні 1979 року Примас Стефан Вишинський порадив мені обговорити цю справу з єпископом Єжи Аблевичем.

Наша розмова відбулася в серпні 1979 року в його канцелярії в Харнові. Хому що не було раніше згоди на відправи в Криниці, я запропонував душпастирство для тамтешніх вірних з відправою в Хиличі, підкриницькому селі. Зустрів я негативну відповідь, мовляв, місцеві парохі проти наших Богослужінь, а він мусить з ними рахуватися. Ході я розповів йому про підписи за православною станицею в Криниці, зібрані вже серед вірних. Поки що було їх сорок, але певна справа – могло бути їх набагато більше протягом короткого часу. Справи не можна відтягати, сказав я, бо мені лише на короткий час вдалося стримати передання зібраних підписів. Якщо незабаром у Криниці не з'явиться греко-католицький священик, то буде там відправляти православний. Тоді почув я обіцянку, що за кілька днів він матиме розмову з Примасом, під час якої порушить цю справу. Звичайно, уважав я доцільним сказати й те, що навіть якби не було в Криниці загрози православ'я, то і так вірні з Божого Закону мають право на відправи в рідному обряді, що й треба їм, незважаючи ні на що, дати можливість. Тарнівський ординарій визнав за мною рацію, проте все поставив у залежність від рішення Примаса як ординарія для греко-католиків у Польщі.

Ситуацію в Криниці описав я в окремому листі до Примаса, написаному відразу після невдалої розмови з єпископом Єжи Аблевичем, просячи разом іменувати отця Михайла Бориса, дотеперішнього душпастиря для вірних у Лосю, Пантній, Устю і Новиці, також душпастирем для вірних Криниці й Тилича. Тому що на цього листа не було довгий час відповіді, я ще раз інтервенював у Примаса 15 лютого 1980 р. і вислав того самого дня другого листа в цій справі (див. документ № 122, 123).

У тій же самій справі, оскільки мої попередні заходи не закінчилися успіхом, зладив я листа до Священної Конгрегації Східних Церков у Римі, але пізніше, бо у серпні 1980 року.

Поінформував я префекта Конгрегації Східних Церков кардинала Владислава Рубіна про труднощі в обслуговуванні наших вірних у Криниці та в різних єпархіях на терені Польщі. Попросив я Конгрегацію дати розпорядження, щоб там, де вірні греко-католицького обряду просять про душпастирську послугу в рідному обряді, наші священики могли без будь-яких перешкод їх обслуговувати. Адже бувають випадки, коли римо-католицькі священики не дозволяють на це нашим священикам. Згадав я також перешкоди щодо заснування наших станиць попри прохання вірних і наші заходи. Відтак, аби справа стала яснішою, окремим листом поінформував я кардинала Рубіна про стан Греко-Католицької Церкви в Польщі після війни, відносини з державною владою (див. документи № 124, 125, 126).

Усі ці три листи дав я особисто Примасові Стефанові Вишинському з проханням передати до Конгрегації Східних Церков у Римі. Він у моїй присутності прочитав першого листа, скривився й сказав: „Це не в порядку”, але зразу й додав: „Але маєш право”. Звичайно, міг скривитися, бо в цьому листі була також непряма скарга й на нього як на нашого ординарія, який хоч і мав усі повноваження Апостольської Столиці, то все ж таки багатьох наших справ не розв'язав.

Листи Примас передав. Про це повідомив мене префект Конгрегації Владислав Рубін листом з січня 1981 року, де заявив, що оскільки наших справ не може полагодити Примас Польщі, то навряд чи вдасться це Конгрегації. Однак звернувся до нього з проханням дати згоду на втручення Конгрегації в цій справі. Префект пообіцяв заторкнути також в окремому листі проблему питомців, які вимагають висвячення після того як одружаться (див. документ № 127).

Отже, криницька справа затягнулася. Щоб не допустити до заснування греко-католицької станиці в Криниці, поширювали брехливі чутки, нібито наші священики вороже ставляться до римо-католицьких священиків. Саме на цей факт послався єпископ Єжи Аблевич під час розмови з секретарем Єпископату Польщі Броніславом Домбровським, якому Примас Польщі доручив порозумітися з ним щодо греко-католицьких Богослужінь у Криниці. За словами Тарнівського ординарія, один з наших священиків під час проповіді мав сказати, що Служба Божа відправлена римо-католицьким священником не має ніякої сили для наших вірних. Супроти такої постави наших священників єпископ Аблевич вирішив не допустити нас до Криниці.

Довідавшись про це від єпископа Домбровського, написав я листа до Тарнівського ординарія, в якому просив повідомити мене, де, коли і хто з-поміж греко-католицьких священиків так сказав, тому що я повинен цю справу дослідити і винуватцеві висловити догану. Отримав я таку відповідь: „З милою душею пояснюю, що я не розмовляв з Їх Преосвященством Єпископом Броніславом Домбровським на теми діяльності священників греко-католицького обряду”.

Отже, повідомив я про цю відповідь єпископа Домбровського. Ствердив своє здивування нею, проте, щоб доказати єпископові Аблевичеві вигадку, потрібна мені була відповідна заява щодо цього, про яку секретаря Єпископату Польщі й попросив (див. документ № 130). Однак він не захотів компрометувати Тарнівського єпископа, тож ніякої відповіді я не отримав. А щодо міцних слів про відносини між римо-католицькою Службою Божою й нашими вірними – довідався я потім, що цей вислів відносився до одного з православних священників.

Певна справа, не про правдивість, чи неправдивість цього вислову ішлося в випадку Криниці. Я й далі робив заходи. Повідомив я Примаса Вишинського під час розмови про отримані від криничан вісті, що дехто з-поміж вірних хоче спровадити в Криницю православного священника, тому що не можуть діждатися греко-католицьких Богослужінь. Примас дуже зденервувався. „Це шантаж! Як ви виховали своїх парафіян, що вони більше дорожать обрядом, ніж вірою?” – сказав дуже піднесеним голосом. Це звинувачення і мене неабияк роздратувало, проте, стримуючись, я спокійно відповів, що це ніякий шантаж, а просто правда й дуже потрібна інформація, а щодо виховання вірних: їх від 35 років виховують римо-католицькі священники, а не наші, яким на це не все дозволяється, а там де дозволяється, там нема проблеми. Тут Примас вже більше нічого не відповів. Розмови не продовжував, посилаючись на поспіх з приводу якоїсь конференції.

Це був єдиний випадок за весь час мого виконання обов'язків генерального вікарія, що Примас настільки гостро zareагував на моє прохання, бо завжди був делікатним.

Тим часом криничани також не спали. У квітні отримав я листа від парафіянина Василя Соби. Він просив звернутися до ординарія в Тарнові у справі греко-католицьких Богослужінь у Криниці. Водночас повідомляв мене, що 14 квітня був у нього разом з делегацією вірних. Єпископ Єжи Аблевич прийняв їх дуже ввічливо, пообіцяв всебічно розглянути їх прохання, щодо того мав також порозумітися зі мною. У своєму листі Василь Сова розповідав про заходи наших вірних побудувати тимчасовий будинок для відправ або перенести в Криницю церкву з іншого села. Справа швидко ускладнювалася, тому що державні чинники вже запевнили православного декана Андрія Якимюка щодо площі під церкву й приходство.

Я відразу поїхав до Тарнова, де довідався від єпископа Аблевича, що він й далі не погоджується на греко-католицьку станицю в Криниці. Коли я сказав про отримані від криничан вістки про його нещодавню згоду на це, він покликався на нові труднощі. „Не люкайте мене, будь-ласка, православ'ям, я впевнений, що православні в Криниці відправляти не будуть” – сказав. Тоді я повідомив його про намір вірних з Криниці писати скаргу в цій справі до Папи, але у відповідь почув: „То хай пишуть, мають право”.

Криничани насправді дійшли висновку, що і вони самі і я тут безпорадні, тож написали драматичного листа до Святішого Отця, датованого 28 квітня 1981 року. Просили допомогти й порятувати. Описали ставлення польської державної та церковної влади до них, свої заходи,

нагадали також слова Папи про право й обов'язок греко-католиків зберегти свій обряд, питаючи заразом, чи можливо їм це здійснити, коли єпископ й ксьондзи не впускають їх у церкву, побудовану ще їхніми батьками й дідами. Ствердили вони, що вважають чинені труднощі явним переслідуванням греко-католиків, переслідуванням, якого, мабуть, історія Католицької Церкви ще не знає, бо це ж католиків переслідують католицькі ксьондзи й єпископи. На погляд наших вірних, єпископ і римо-католицькі священники знають, у яких обставинах знаходяться греко-католики в Польщі, тож не повинні прикладати своїх рук до їх ліквідації, а навпаки помагати їм всіляко, як і наказує справжня християнська любов (див. документ № 131).

Цей лист привіз до мене Василь Сова з Криниці, просив передати Папі, однак я завважив, що лист не підписаний. Сказав пану Сові, що анонімів до Папи посилати не можна, однак він відповів, що ні він, ні ніхто інший у Криниці листа не підпише, бо якби там хтось довідався, хто його писав, то не було б йому життя в місті. Писав його власною рукою він сам, тож тепер попросив мене переписати на машині, рукопис знищити, а також написати від себе як генерального вікарія, який виконує для наших вірних роль єпископа, урядового листа до Папи, спираючись на укладеного криничанами.

Вони були сповнені жалю, бо під цю пору воєвідська державна влада вже дозволяла на наші відправи. Наприклад, на прохання вірних з Білянки, директор Воєвідської управи у справах віросповідань в Новому Санчі у листі від 2 січня 1981 року дав таку відповідь: „Вірні греко-католицького обряду можуть заспокоювати свої потреби в костелах латинського обряду, як воно відбувається, наприклад, в Перемишлі, звичайно, у греко-католицькому обряді.”

Він інформував їх також: „Нерухоме майно (церкви, церковні будинки та нерухоме земельне майно), що лишилося по греко-католицькому обряді, перейшло у власність Державної Скарбниці. Формальні заходи, зв'язані з удержавленням цього майна, здійснено, а майно передано у користування Римо-Католицькій або Православній Церквам. У такій ситуації спільне використання вірними греко-католицького обряду храмів інших віросповідань можливе виключно за згодою верховної влади цих віросповідань.”

Не бажаючи допустити до поділу в Криниці, до повторення ситуації з 20-их років, започаткованої штучно т.зв. «Тілявською схизмою», знаючи також, що в Криниці були тільки три православні родини з України, а решта – греко-католики, я спробував звернутися нарешті до найвищої церковної влади, тобто до Святішого Отця. Зробив це листом адресованим Державному Секретаріатові Ватикану від 2 травня 1981 року. Вказав я в листі на ситуацію Греко-Католицької Церкви в Польщі, розбитої на десятки станиць по всій країні, а відтак ствердив, що деякі римо-католицькі ординарії не погоджуються на Богослужіння в греко-католицькому обряді, через що Примас не може дати відповідного декрету. Така ситуація має місце в Криниці, Розділлі, Любачеві та в Мяску. Натомість у Бартошицях латинські парохі не хочуть впустити наших священників до костела, щоб там відправити нашу Службу Божу, хоч останні мають декрет Примаса.

Відтак докладніше описав я ситуацію в Криниці, де, внаслідок негативного ставлення до нас, частина вірних може відійти від католицької віри.

Вкінці просив я ці справи впорядкувати так, щоб священники греко-католицького обряду могли без перешкод виконувати свої душ-пастирські обов'язки (див. документ № 132).

Такого важливого листа не міг я послати поштою, тож довелося чекати нагоди, щоб його передати кимсь у Рим. Така нагода вийшла у зв'язку з приїздом на похорон Примаса Стефана Вишинського, делегата від нашого Патріарха Йосифа Сліпого, архієпископа Мирослава Любачівського. Попросив я його перекласти листа італійською мовою і доручити до Секретаріату Апостольської Столиці. Єпископ Любачівський повідомив мене про виконання цієї просьби окремим листом (див. документ № 133).

Однак не знати, яким способом копія цього листа попала новому Примасові Юзефові Глемпові, а також у руки єпископа Ігнаци Токарчука та, мабуть, ще й всім зацікавленим єпископам, що їх терени я згадував. Примас Глемп був обурений. Невдоволення змістом листа він висловив також делегації української інтелігенції, яка складала йому побажання з нагоди найменування Примасом Польщі. А потім удруге мені, коли були ми разом у Римі восени 1981 року, заявив: „Ще довго не буде генерального вікарія для греко-католиків у Польщі”.

І справді, результат справи був для мене особисто такий, що перестав я бути генеральним вікарієм, бо Примас Юзеф Глемп моїх повноважень, наданих Примасом Стефаном Вишинським не продовжив, натомість призначив двох генеральних вікаріїв: отця каноніка Івана Мартиняка й протоігумена ЧСВВ Йосафата Романика. А під час розмови зі мною єпископ Ігнаци Токарчук обурено ствердив неправду в моїх словах про розміри переслідування греко-католиків у Польщі. Я пояснив, що вірним ішлося насамперед про специфіку цих переслідувань, крім цього, це не було моє ствердження, а вірних, яке я лише подав до відома Апостольської Столиці. Моє пояснення його ніяк не переконало, бо сказав: „Отче митрате, побачите, чим це закінчиться”.

Можливо, якби я написав тільки про римо-католицьких священників, не згадуючи про єпископів, з-поміж яких деякі так само утруднювали нам працю, то все мені б даровано.

Однак сталося по-іншому. Я, проте, не жалів, що не зможу далі виконувати обов'язків генерального вікарія. Цього уряду мав я вже досить. Моїм наслідникам сказав: «Я розбивав головою мур, якого, правда, не розбив, зате розбив собі голову, однак мур вже с послаблений. Ви повинні це використати».

Тим часом криницька справа й далі вимагала вирішення. На початку вересня 1981 року розмовляв я в канцелярії в Тарнові з єпископом Єжи Аблевичем, який зразу заявив, що байдуже, чи в Криниці будемо відправляти ми, чи ні, православні все-таки будуть у місті відправляти. Виявилось, що державна влада дала дозвіл створити православну парафію в Криниці. Я був цією інформацією дуже заскочений. І пригадав єпископові Аблевичеві його

постійні запевнення, що православні в Криниці відправляти не будуть. „Я мав такі інформації” – відповів єпископ, а відтак сказав, що він погоджується на наші відправи в парафіальній каплиці св. Антонія в сестер римокатолицького обряду. Я зробив заввагу, що не знати як вірні, дуже прив'язані до своєї церкви, поставляться до такого рішення, яке, остаточно, таки можу прийняти. У відповідь почув я таке: „У церкві не можу дозволити, лише в каплиці. Як хочете. Я і так знаю, що мене за це чекає.” Я відповів, що поїду до Криниці порозмовляти з вірними.

Ходив я по хатах й розпитував. Усі дуже просили й далі старатися, щоб ми мали змогу відправляти в церкві в Криниці-Селі, а коли це неможливе, то принаймні в церкві в Солотвинах, що біля Криниці, підкреслювали, що коли наші Богослужіння будуть в котрійсь з цих церков, тоді ніхто з греко-католиків не захоче користати з душпастирської послуги православного священика. Коли так не станеться – частина вірних не залишить свого обряду й піде молитися до православної церкви.

Треба було довго пояснювати й просити згоди таки на римокатолицьку каплицю. Після довгих намовлянь вірні погодилися, хоч пекла їх кривда, жаліли своєї прекрасної церкви, поставленої їхніми дідами, щоб діти могли молитися в ній у своєму обряді й своєю мовою.

Отже, сторони дійшли порозуміння. Маючи згоду Тарнівського ординарія, був я впевнений, що зможу першу врочисту Службу Божу в Криниці відправити 4 жовтня, що мало бути однозначне з відкриттям нашої станиці. Проте щодо останнього зустрів я негативну реакцію пароха парафії св. Антонія, отця Цісовського, який на греко-католицьку Службу Божу погодився, але ніяк не на душпастирство. З черги на таку форму праці ні вірні, ні я не погоджувалися. Відразу написав я листа до єпископа Єжи Аблевича. Посилаючись на постанови II Ватиканського собору й слова Святішого Отця, я ствердив у ньому право й обов'язок греко-католиків зберегти свій обряд, що згідне також з канонами церковного права. Пригадав я ординарієві про прикрі наслідки заборони вірним мати те, на що мають право силою Божого та людського закону. Нехтування цими законами доводить до згіршення й відходу вірних від Католицької Церкви. Попросив я також повідомити мене, чи наше душпастирство можливе принаймні в церкві в Солотвинах, а коли й це виявиться неможливим, то чи можу разом з вірними, маючи всі права персонального пароха греко-католицького обряду, відкривати наше душпастирство в каплиці св. Антонія 4 жовтня, як це було заплановане (див. документ № 134).

Наближався кінець вересня, а я не отримував відповіді, хоч вона була потрібна – треба ж було повідомити вірних про те, чи Служба Божа 4 жовтня відбудеться, чи ні. Написав я другого листа, у якому попросив відповісти мені на попереднє (див. документ № 135). Знову не було відгуку.

Реакція прийшла аж тоді, коли генеральним вікарієм був іменований отець Іван Мартиняк. Греко-католицьку станицю в Криниці дозволено заснувати щойно 18 квітня 1982 р. Відповідний декрет отримав отець Станислав Муха, проте Богослужіння могли відбуватися не в церкві, а в

каплиці св. Антонія. Церква в Криниці-Селі відкрила нам свої ворота 22 листопада 1987 року.

У Великий Четвер я почав у каплиці реколекції, відправив Богослужіння. На Великдень мав я намір відправляти в усі три дні, однак на другий день свят парох Цісовський сказав після відправи, що завтра не зможу відправляти, два дні – доволі. Я запротестував дуже гостро, тому що не було ніякої конкретної причини для такої заборони, і тоді парох погодився.

Тим часом у Перемишлі наші Богослужіння в гарнізонному костелі натрапляли на навмисне чинені перешкоди, як я вже згадав, робили їх як військовий парох, так і римо-католицькі вірні. З цієї-то причини я дійшов висновку, що треба було б змінити місце нашого душпастирства.

Мої думки природним шляхом зверталися до колишньої греко-католицької катедри, яку в 1946 році Перемиський ординарій Барда віддав отцям Кармелітам. Від протоігумена отців Василіян Павла Пушкарського я довідався, що в декреті був зазначений час, до якого Кармеліти могли користуватися цією святинею: до моменту, коли не стане вона заново потрібна греко-католикам. Щоб переконатися й мати у цьому підставу для заходів, я звернувся до Перемиської курії показати мені копію цього декрету, однак на це прохання керівник куріального архіву лише усміхнувся: „Я знаю, про що отцеві митратові йдеться, але бачите, отче, у архіві тисячі документів, годі тепер це знайти”.

Відтак розмовляв я про те з єпископом Ігнаци Токарчуком, який мені відповів: „Отче митрате, ви знаєте церковне законодавство, знаєте, я не можу полагодити цієї справи, тому що отці Кармеліти не підлягають під мою юрисдикцію як місцевого єпископа”.

І я про це все знав, однак якби він погодився попросити Кармелітів показати декрет, то мабуть, не відмовили б, тим більше, що не йшлося мені про перебрання для нас всієї катедри, а про спільне душпастирство в ній. Це було можливе, Кармеліти не мали окремої парафії, на Богослужіння приходило дуже мало вірних, тож церква переважно була майже порожня.

На мою пропозицію Греко-Католицька Перемиська Капітула звернулася листом у справі нашої катедри до Примаса Польщі кардинала Вишинського (див. документ № 136). Відповідь прийшла досить швидко. Примас стверджував у ній, що отці Кармеліти будували святиню в 1620-1630 роках, а тепер користуються нею на основі дозволу Перемиського єпископа й міського магістрату, крім цього, він послався на історичні факти, нібито австрійський цісар Йосиф II, скасувавши силою орден Кармелітів, указом від 1784 року віддав їхній костел на катедральну церкву для греко-католиків. А на це не було згоди Апостольської Столиці. Натомість він порадив розпочати заходи про повернення греко-католикам колишню Василіянську церкву, де містився державний архів. На думку Примаса, ця церква повністю задовільнила б, у випадку успіху наших заходів, потреби наших вірних (див. документ № 137).

Мабуть, ця аргументація була підказана отцями Кармелітами, не скрізь правдива, бо колись отець Микола Денько розмовляв у Римі відносно цієї справи з генералом Кармелітів, який сказав, що монахи не мають ніяких

претензій на нашу катедру, знаючи, що її греко-католики купили в цісаря Йосифа II.

Відповідаючи Примасові, я ствердив, що, на мій погляд, церква отців Василіян ніяк не задовільняє потреб наших вірних, вона-бо замала. У Перемишлі від віків є катедральна парафія, якій, природно, потрібно мати окрему святиню. Заново наголосив я на можливість спільно з отцями Кармелітами користуватися катедрою. Попросив я про інтервенцію з цією метою в дотеперішніх користувачів, зазначуючи, що в опінії державної влади є це можливе, щоб в колишніх греко-католицьких церквах вірні цього обряду могли відправляти, коли є на це згода церковної влади, якій держава передала ці святині у користування (див. документ № 138). Зрештою, відомо було: адміністрація не погодиться усунути архів з василіянської церкви.

У травні 1981 року мав я відповідну розмову з провінціалом отців Кармелітів у Варшаві. Він не дав прямої відповіді, обідаючи заторкнути справу на засіданні їхньої Капітули.

Використовуючи згаданий дозвіл державної влади щодо наших церков і відправ, я написав листа до провінціальної капітули отців Кармелітів у Кракові (див. документ № 139). У пій же справі просив я архієпископа Мирослава Любачівського. коли він перебував у Польщі на похороні Блаженної пам'яті Примаса Польщі Стефана Вишинського, робити відповідні заходи також у Римі. Кардинал Любачівський повідомив мене відтак про листа до отців Кармелітів, якого ще в 1971 році написав Патріарх Йосиф Сліпий, де ствердив купівлю церкви нашими вірними. Відтак розповів і про свої безуспішні заходи, вкінці порадив ждати постанови уряду Польщі про Католицьку Церкву, де повинен бути запис, що складається вона з обрядів римо-католицького, греко-католицького й вірменського, а це повинно нам дати належні правові основи для дальших кроків (див. документ № 140).

Тим часом отримав я відповідь Капітули отців Кармелітів. Відповідь була негативна, а аргументація спиралася на твердження про неузгодженість парафіального душпастирства з покликанням і харизматом апостольського ордену, з внутрішнім ритмом монашого життя, крім цього, треба уникати ситуацій, які могли б кінець кінцем довести до непорозумінь серед мешканців Перемишля. І стверджено: «Уважаємо, що прийшов відповідний момент, аби греко-католицька капітула перестала керуватися насильними рішеннями й діями австрійського цісаря Йосифа II, а почала будувати нову катедральну церкву, функціональну і відповідну для Вашого душпастирства, роблячи це на власний кошт і без кривди іншим» (див. документ № 139). Звичайно, дуже дивним було те, що аж тоді, коли нашу Церкву знищили більшовики і польські комуністи, отці Кармеліти дійшли висновку, що катедральна церква – це їх законна власність.

Початок 80-их років, хоч і як обнадійливий для нас, для всієї країни, що боролася проти комунізму, ще не міг принести навіть у цій справі остаточних розв'язань. Треба було ждати.

*

Стаючи наприкінці 70-их років на становище генерального вікарія, застав я вкрай погану ситуацію щодо стану наших священничих кадрів. Треба ж згадати, що в три перші десятиліття функціонування нашої Церкви в ненормальних умовах ці кадри не відновлялися, працювали по станицях передусім передвоєнні священники, доходючи якраз уже до досить похилого віку, чимало з них перейшло через концентраційний табір у Явожні, на їхньому здоров'ї позначилося як воєнне лихоліття, так і умови праці й навколишня несприятлива, нерідко ворожа, атмосфера відносно українців у післявоєнній Польщі.

Молоді українці часто вибирали після війни науку в семінаріях, проте не могли там вивчати свого обряду, їх підмовляли до зміни обряду й священничої послуги в римо-католицькому обряді, через що втратили ми багато молодих питомців. Було тільки кілька випадків, що в наш обряд переходили священники, виховувані в римо-католицьких семінаріях. Щойно в 1975 р. у Люблинській Духовній семінарії офіційно відкрилася можливість науки для питомців з-поміж наших вірних. Однак застав я в ній всього трьох питомців. Дякувати Богові в наступні роки покликань побільшало настільки, що в 1980 р. у цій семінарії навчалася вже 30 питомців. Це була наша надія, це були наші майбутні нові станиці, нові вірні, ріст нашої Церкви, а роблячи візитацію, я переконався, що Церква зможе розвиватися, якщо матиме священників.

У Люблинській семінарії наші питомці спершу не мали змоги вивчати наш обряд, тож старався я щороку організувати влітку згрупування, під час яких наші отці й світські вчителі вчили історії нашої Церкви та нашого обряду. А професора Михайла Лесіва вдалося намовити навчати їх старослов'янської й літературної української мов.

Справи в семінарії йшли гарно, коли сталося так, що питомці поставили вимогу висвячувати їх одруженими, згідно з чинним церковним східним правом. Звичайно, цієї важливої справи в тодішніх обставинах я, як генеральний вікарій, не міг вирішити самотійно, тим більше, що в декреті мав я зазначене: маю всі права генерального вікарія, крім персональних. Отже, звернувся я до Примаса, а він відповів: „Брате, я цього сам не полагоджу. Це може полагодити тільки конгрегація”. Він звернувся до неї в цій справі.

Тим часом прохання питомців не втихали, а Примас повідомив мене про брак відповіді з Конгрегації. Це повторювалося ще кілька разів і тривало десь два роки. Конгрегація мовчала. Наближалися дияконські й священничі висвячення питомців останнього курсу. Деякі, утративши надію на висвячення одруженими, покинули семінарію, а два питомці вибрали інший шлях: потаємно одружилися, а потім стали до свячень. Після деякого часу це виявилось. Мене підозрівали, нібито я про все знав, але погодився на висвячення. Аж тепер відізвалася Конгрегація (довідався я, що мені загрожувала суспенда з її боку), жадаючи присягти перед генеральним вікарієм, що я не знав про одруження наших питомців висвячених на священників. Це з чистою совістю я вчинив, хоч і неабияк дивувався цим методом. Адже це Конгрегація тут провинилася, два роки відмовчучись. На

щастя, уся справа закінчилася добром для отих молодих священиків, які не були суспендовані й могли виконувати душпастирські обов'язки. Висвятив їх, на моє прохання, архієпископ Мирослав Любачівський, будучи в Польщі на похороні Примаса Вишинського.

Однак це не вирішувало питання celibату, питомці зверталися до Патріарха Йосифа Сліпого. Не знати, яку отримали відповідь, мені сказали, що в ній було сказано, що я як генеральний вікарій маю право допустити до свячень в одруженому стані тих з-поміж питомців, хто собі цього бажає.

Натомість до мене особисто Патріарх Йосиф Сліпий у січні 1981 року написав, що без моєї згоди він не висвячуватиме нікого з наших питомців у Польщі в одруженому стані, хоч це йде всупереч давньому звичаєві Східних Церков, проте зазначив також неспокійні вістки, нібито наші семінаристи не користуються належною їм увагою збоку опікунів (див. документ № 142).

Відповідаючи Патріархові, написав я, що вістки щодо питомців не зовсім правдиві, їхні справи я стараюся полагоджувати на засіданнях Капітули, тобто не вирішую їх сам, а думка членів Капітули така, що одруженими важко їм буде в нас працювати. Згадав я також стосовну думку префекта Східної Конгрегації Владислава Рубіна, що хоча celibат у Східній Церкві необов'язковий, то все ж у ненормальню обставинах, у діаспорі, нашим священикам женитися не слід (див. документ № 143). Такої думки був і Патріарх Йосиф Сліпий. Він водночас у листі стверджував, що я «налякався його слів і хотів би скинути із себе відповідальність та зложити її на нього». Цього закиду я не розумів, прецінь я тільки поінформував його про ситуацію, пояснив, чому всі члени Капітули проти одружених священиків. Як генеральний вікарій я не міг сам цієї проблеми розв'язати, і тому звернувся у цій справі до Примаса, а питомці звернулися до Конгрегації. Потім Патріарх, якому дуже залежало на долі наших питомців, написав до них ще одного листа в цій справі (див. документи № 144, 145).

Його зміст не всіх їх задовільняв, принаймні найбільш зацікавлених. Остаточну справу celibату вирішила Конгрегація Східних Церков письмом з лютого 1981 року, повідомляючи Примаса Польщі, що обставини праці греко-католицького духовенства не дозволяють надавати свячень одруженим питомцям. Настоятелі семінарії повинні приймати тільки кандидатів, згідних приймати свячення в неодруженому стані. Я цього листа отримав після листування з Патріархом Йосифом Сліпим. Потім прийшов лист із Секретаріату Примаса Польщі (див. документ № 146, 147). Мені поручено подати до відома питомців текст листа префекта Конгрегації Східних Церков кардинала Владислава Рубіна. Цим листом питання celibату було закрито. Щодо мене, я завжди був прихильником celibату серед священиків, уважаючи, що священик необтяжений сімейними клопотами має більшу можливість працювати для Церкви й народу, хоч zarazом мушу зазначити, що я прихильник лише добровільного celibату. На мій погляд, одружений священик має інше покликання, ніж неодружений. Кожен питомець повинен бути переконаний, яке у нього покликання. Проте з власного досвіду знаю, що й одружені священики дуже ревно працювали й працюють на церковній

та національній ниві, а тому тим з-поміж питомців, які хочуть священникувати одруженими, не треба відмовляти у священнях.

У наших тодішніх обставинах відчувався великий брак священників, також брак спеціальних покликань до священства в целібаті. З цієї причини я дотримувався погляду про потребу допустити до священства одружених питомців. коли вони цього вимагають, зрештою, згідно з каноном Східних Церков.

Пізніше я правив по різних місцях, де під час проповіді пояснював зібраним полякам суть греко-католицького обряду, розповів про нашу Церкву.

Відвідав я разом з церковним хором з Перемишля також знедолену Холмщину, відправивши Службу Божу в селах Неплі, Костомолотах й Кодні. Зорганізував свій хор на цю поїздку диригент Володимир Пайташ, а на місці всі справи узгодила пані мгр. Слов'яна Йорданська з Радомя, велика прихильниця доброго співжиття римо-католиків з греко-католиками. Однак і їй довелося пізнати хоч трохи правди, сама розповіла мені, що не всюди парохі хотіли наших відвідин, казали-бо, думаючи про своїх вірних: „Навіщо нагадувати те, що було колись”.

У першому селі нас зустріли дуже добре, перед відправою місцевий парох пояснив вірним, що за хвилину відслужиться така Служба Божа, яку колись відправляли предки зібраних у костелі. Відтак вгощав нас обідом. Натомість у Кодні зустріч була інша, вірних не повідомлено, не впущено до головного костела, тільки до малої каплиці, куди прийшло їх дуже мало. Зате в Костомолотах зустріч була дуже гарна. У цьому селі молоде покоління було вже сполонізоване, зате старші розмовляли українською мовою, гарно співали церковних пісень, подібно як і ми співаємо. Вони були дуже вдоволені з нашої Служби Божої, довго дякували за відвідини. Вертаючись, відвідали ми Холм, були в нашій катедрі, зовсім переробленій на римо-католицький костел. Були також у селі Пратуліні на могилі уніатських мучеників, убитих царськими жандармами за спротив проти насильного запровадження православ'я.

Багато чого треба було впорядкувати всередині нашої Церкви, отже, 10 липня 1979 року видав я обіжник, у якому повідомляв наших отців про тих, хто відійшов з наших рядів, інформував про нові іменування, які на моє прохання зробив Примас Польщі, а також про обов'язки, які з них випливали для священників. У обіжнику подав я також низку різних розпоряджень щодо праці священників, бо як переконався я під час візитації, наші отці переважно успішно й ревно працювали, але були й винятки. Наказав я дотримуватися розпоряджень Патріарха Йосифа щодо відправи Служби Божої, вчити вірних вірності нашому обрядові, отцям деканам наказав я щороку відбувати деканальну візитацію, звернув я також увагу на фінансові справи (див. документ № 154).

Другого обіжника підготував я в 1980 році, передаючи свої різдвяні вітання і нагадуючи попередні розпорядження (див. документ № 155).

Для внутрішнього функціонування нашої Церкви важливу роль відігравали деканальні конференції. Наприклад, у листопаді 1979 року

відбулася конференція північно-західного деканату в Кошаліні. Отець декан Ярослав Гребеняк не міг узяти в ній участі, був хворий, тож цей соборчик відкрив я. Прочитав листа від Патріарха Йосифа Сліпого з подякою за наші побажання, вислані з нагоди ювілею 40-річчя його хіротонії. Пояснив я свої компетенції як генерального вікарія, а також відповідно своє відношення до Капітули, відтак коротко схарактеризував нашу ситуацію, зазначаючи, що в наших обставинах я сам усіх справ не розв'язу. З труднощами з місцевими римо-католицькими священиками треба звертатися до відповідного єпископа-ординарія, а коли це не давало б результату до Примаса Польщі. Проте все це слід робити через синкелат. У таких справах отцям повинні помагати також вірні, посилати делегації до єпископа й вимагати обслуги в рідному обряді, бо це допоможе уникнути поширеного тоді аргументу, що то лише греко-католицький клір хоче Богослужінь у східному обряді, натомість вірні цього не хочуть.

Відтак розгорнулася дискусія, отці запропонували, аби Примас, як наш ординарій, зорганізував зустріч з цілим нашим священством, на якій можна було б розглядати наші проблеми (див. документ № 156).

Під час щорічних священичих реколекцій завжди посилали ми побажання нашому Патріархові Йосифові Сліпому (див. документ № 157). На них він завжди відповідав, між іншим, прийшла відповідь з вересня 1980 року. Патріарх, крім подяки, запевнив нас щодо свого піклування про потреби нашої Церкви в Польщі, висловлюючи водночас надію на покращання її долі. Повідомляв про своє схвалення вибору наступника померлого канцлера Грицеляка в особі (прізвище було затерте з огляду на політичні обставини) для тієї частини Перемиської єпархії, яка лежала за кордоном, через що ми й не могли її обслужити. Патріарх нагадував нам про підготовку до святкувань 1000-ліття Хрещення України та про потребу зберігати чистоту обряду (див. документ № 158).

Розділ ІХ БОРИТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

Тим часом Польща готувалася до великих подій, які потім мали запліднити протестом усього польського народу проти комунізму. Довідавшись про підготовку до прощі Папи до Польщі, я написав до Примаса Стефана Вишинського, повідомляючи, про бажання наших вірних брати участь у привітанні Папи й мати з ним окрему розмову. Примас відповів, що важко йому дати повну інформацію про форми нашої участі в привітанні Папи, запропонував зустріч в архикатедрі св. Івана у Варшаві або на Ясній Горі. Відтак я написав Примасові, що наші священики візьмуть участь у вітанні Папи у Варшаві 2 червня (див. документи № 148, 149, 150).

У цій справі отримав я потім листа від єпископа Єжи Модзелевського. Він просив мене бути членом Почесного Комітету Вітань Святішого Отця, незабаром цей же єпископ від ім. Примаса Вишинського запросив мене

вітати Папу на летовищі Окенце у Варшаві 2 червня, а також узяти участь як сослужитель у торжественній Службі Божій на площі Перемоги. Наших деканів просив я окремим листом повідомити священників, що всі вони зможуть взяти участь в привітанні Святішого Отця в катедрі у Варшаві (див. документи № 151, 152, 153).

Привітання Папи відбулося дуже врочисто, на жаль, наші священники не могли окремо його привітати, зробили це в рамках загального римо-католицького привіту. Під час торжественної Служби Божої Греко-Католицьку Церкву репрезентував тільки я, звичайно, у наших ризах та в митрі, щоб було ясно, якого я обряду. При престолі, коли разом з Папою та римо-католицькими єпископами відправляв я Службу Божу, не ставав навколішки, але згідно з нашим східним обрядом, робив глибоку метанію (низький поклін).

Неабияку цікавість журналістів і репортерів звернули мої ризи: вони дуже вирізнялися з-поміж одноманітної ноші польських єпископів.

Головний секретар Примаса потім сказав, що, по суті, моя постать презентувалася найкраще під час ходу на цю врочисту Службу Божу. Були цим вдоволені наші вірні, згромаджені на площі, а також перед телевізорами по всій країні, натомість, як мені здавалося, не занадто зраділи моєю участю деякі римо-католицькі єпископи. Я це зауважав, а згодом і висловив свій погляд Примасові Стефанові Вишинському. Тоді він сказав: „Нехай звикають, нехай звикають”. Після Богослужіння був я запрошений до резиденції Примаса на спільний обід з Папою, але не мав нагоди з ними порозмовляти. Не було також окремої зустрічі з нашими вірними, хоч про це я просив.

У Кракові прощали Папу члени нашої капітули, наш греко-католицький обряд репрезентували: отець митрат Микола Денько, отець митрат Теодор Майкович та я.

Цікавий був для мене особисто останній акорд цієї прощі Папи. У костелі Святого Хреста на Краківському Передмісті у Варшаві влаштовано потім виставку фотографій з привітання Папи та Богослужіння на площі Перемоги. Мав я нагоду оглянути цю виставку, і помітив багато знімків, де була моя особа. Однак після деякого часу міг я переконатися, що саме всі ці знімки були кимсь усунені.

На результати прощі Івана Павла II до Польщі, охопленої дедалі більшою економічною кризою і щоразу частішими, хоч і придушуваними, страйками у фабриках і містах, не треба було довго ждати. Папська проща довела до одного: поляки повернули собі національну гідність й скинули з себе атмосферу психічного підпорядкування комуністичній системі, їх земляк з Ватикану говорив дуже ясно й відважно: «Перш ніж відійду звідси, прошу вас: ніколи не засумнівайтесь, не знеохочуйтеся, не піддавайтесь втомі, щоб ви не підрізали тих коренів, з яких виростаємо». Зустріч з Папою була для поляків досвідом у загальнонаціональному вимірі, що дуже швидко й виявилось на практиці.

Протягом 1980 року назривала суспільна атмосфера великого бунту проти комунізму, Єпископат Польщі кілька разів попередив уряд про еventуальні негативні наслідки веденої ним політики.

1 липня почалися перші страйки, у серпні вони охопили вже всю країну, а в жовтні 1980 року зареєстровано Незалежну Самоуправну Професійну Спілку «Солідарність», що під її гаслами об'єдналися в спільній боротьбі мільйони поляків (не бракувало між ними й українців). Партія пішла на велику поступку щодо самоорганізації суспільства, обігу інформації, а також, як завжди під час «відлиги», щодо стосунків з Римо-Католицькою Церквою.

Як і в 1956 році, чи зокрема в 1971 році, коли-то до влад за відновлення Греко-Католицької Церкви в Польщі звернулося в листі понад 13 тисяч наших вірних, так само й тепер наші миряни виявили своє велике прив'язання до нашої Церкви й почали активні заходи за її відновлення: у вересні 1980 року Громадський комітет мирян Греко-Католицької Церкви в Польщі звернувся до Примаса Стефана Вишинського з листом, де ствердив, що нашій Церкві слід надати більшу автономію і свободу розвитку, відновити Перемиську єпархію. Вірні з Перемишля просили у своєму листі зареєструвати нашу Церкву. Члени Українського Суспільно-Культурного Товариства зі Щеціна звернулися до найвищих польських державних органів з цілим меморандумом, стверджуючи щодо церковних справ: надати правовий статус УГКЦ та повернути їй загарбані державою та іншими віросповідними об'єднаннями святині.

Отже, знову це були ті самі постулати. Вже третя «відлига» – а постулати незмінні: тож видно, що ті «відлиги» мали поки що дуже малий вплив на стан нашої Церкви.

Дуже обнадійливим для нас було, як мені тоді здавалося, також відновлення 24 вересня 1980 року Спільної Комісії Представників Уряду та Єпископату, що мала на меті підготувати закон про правовий статус Католицької Церкви в Польщі. Я відразу звернувся до Примаса з листом, зауважуючи в ньому, що в ході переговорів треба заторкнути також потреби й стан нашої локальної Церкви, що їх треба трактувати так само як потреби Римо-Католицької Церкви та її вірних. Примас відповів листом з січня 1981 року, що справи греко-католицького обряду є на порядку денному Спільної Комісії (див. документи № 159, 160).

28 травня 1981 року помер Примас Польщі кардинал Стефан Вишинський. Його похорон був величавий, з цілого світу приїхало багато високих ієрархів, з Риму представник Патріарха архієпископ Мирослав Любачівський. Нашу Церкву в Польщі репрезентував я.

Зразу після похорону я звернувся до кардинала Владислава Рубіна, префекта Конгрегації Східних Церков з питанням, яке виринуло разом зі смертю Примаса Стефана Вишинського: скінчився мій уряд генерального вікарія, тільки єпископський уряд міг би тривати далі попри смерть Примаса. Разом з цим наша Церква в Польщі залишилася без глави. Згідно з церковним правом, у такий час міг її очолювати лише капітульний вікарій до моменту вибору або призначення ординарія. Отже, моє питання кардиналові Рубінові

звучало: „Чи наша Капітула має вибрати капітульного вікарія, чи ця справа буде полагоджена Апостольською Столицею?”. Кардинал Рубін відповів: „Коли є у вас своя Капітула, то самі вибирайте капітульного вікарія”.

Я скликав засідання Капітули на 1 червня 1981 року до Кракова. Присутні були отці: Микола Денько, Теодор Майкович, Іван Мартиняк, Ярослав Гребеняк і я. Під час голосування над вибором капітульного вікарія найбільше голосів отримав я. Після цього склав відповідну присягу й очолив пост капітульного вікарія, який мав юрисдикцію єпископа ординарія на цілу єпархію до моменту призначення Апостольською Столицею нового ординарія.

Про цей вибір повідомив я Конгрегацію Східних Церков, Патріарха Йосифа Сліпого та Секретаріат Примаса Польщі. Виявилось, однак, що вибір недійсний, тому що право вимагає обраному капітульному вікарієві мати за собою безоглядну більшість голосів. Цієї вимоги наші вибори не задовільнили. У такій ситуації отець Микола Денько звернувся до Патріарха Йосифа Сліпого, який наказав наступні вибори.

Тим разом засідання Капітули відбулося 9 липня 1981 року в Варшаві з участю отців: Денька, Федевича, Майковича, Мартиняка, Гребеняка й моєю. Отець Денько пояснив присутнім причини других виборів, згідно з порученням Патріарха мали вони відбутися шляхом трьох голосувань. Так і сталося, однак знову – хоч це був дуже важливий момент – ні один з членів Капітули не отримав потрібної кількості голосів. Про результат голосувань отець Денько повідомив Патріарха Йосифа Сліпого, який послав телеграму такого змісту: «У відповідь на телеграму з дня 15 липня 1981 року іменую Капітульним Перемильським Вікарієм отця митрата Степана Дзюбину до часу, коли Єпархія не отримає власного Ординарія» (див. документ № 161). На таке рішення дозволяло йому, як митрополитові церковне право.

У відповідь я послав свою подяку, після чого отримав відповідь Патріарха, де він просив розумно й по-батьківському дбати за єдиномисліє і згоду між братами, повідомляв, що «моя юрисдикція охоплює Лемківщину й взагалі всіх наших вірних у Польщі» (див. документ № 162).

Восени 1981 року мав я нагоду, разом з отцем митратом Миколою Деньком, відбутися особисту розмову з Патріархом Йосифом Сліпим. Поїхали ми тоді у двох до Риму **відзначним Золоти Юшлен** священства отця Денька, бо він був висвячений у Римі. Патріарх сердечне нас привітав, пригостив урочистим обідом. Під час розмови цікавився нашими душпастирськими справами, обіляючи допомогти в міру своїх можливостей.

Ми зустрілися також зі Святішим Отцем, разом з ним ми відправили Службу Божу в його приватній каплиці, а потім спільно ми снідали, заторкаючи під час розмови питання Греко-Католицької Церкви в Польщі та нашого Патріархату. Однак в обох тих питаннях Папа, з огляду на комуністичні умови країни, небагато міг тоді зробити.

Найпрямовистішим щодо нашої ситуації було те, що перед розмовою з Папою, польський священник, відповідальний за зорганізування цієї зустрічі, попередив нас, що не можемо під час неї заторкати ніяких справ, пов'язаних з УГКЦ у Польщі.

Після того як Примас Юзеф Глемп був іменований делегатом Апостольської Столиці з правами ординарія для всіх вірних греко-католицького обряду в Польщі, отже і в Перемиській єпархії, моя юрисдикція над цією територією, як капітульного вікарія, була скасована, тому що не могло бути на ній двох юрисдикцій. Після цього факту

попросив я Примаса про авдієнцію, на якій поінформував його про іменування мене Патріархом Сліпим капітульним вікарієм. Пояснив я події, які це спричинили, згадуючи, між іншим, розмову з кардиналом Владиславом Рубіном. Однак Примас Глемп не визнав цього йменування, а усний дозвіл префекта Конгрегації Східних Церков Перемиській Капітулі вибирати самостійно свого вікарія назвав не продуманим. Він послався також на свої права ординарія для всіх греко-католиків у Польщі як делегата Апостольської Столиці.

Незабаром після цієї розмови він призначив двох генеральних вікаріїв для наших вірних: отця каноніка Івана Мартиняка, який мав обслуговувати південь Польщі та протоігумена ЧСВВ Йосафата Романика, що його владі віддав північ країни. У листопаді 1982 року отримав я щодо цього листа від Патріарха Йосифа Сліпого з повідомленням про листа, посланого йому архієпископом Глемпом, в якому Глемп пояснював про створення двох вікаріатів. Патріарх подавав мені до відома, що це рішення зроблене на основі повноважень, наданих Примасові Глемпові Ватиканом разом з призначенням його апостольським делегатом для наших вірних у Польщі, однак Примас не є ординарієм Перемиської єпархії, отже, написав Патріарх, Примас Польщі не є зв'язаний з Перемиською Капітулою, яка має право мати свого капітульного вікарія, тож рішення про йменування мене цим вікарієм остається в силі й надалі (див. документ № 163).

У грудні прийшов наступний лист Патріарха в цій справі. Щоб уникнути непорозумінь між мною й генеральними вікаріями, Патріарх пояснював завдання Перемиської Капітули, її стосунок до двох новоіменованих генеральних вікаріїв та ствердив, між іншим, що Перемиська Капітула існує, є діючою частиною Перемиської єпархії, якої ніхто не розв'язав і не міг розв'язати, яка жде на свого єпарха. Капітульний вікарій не має власті над генеральним вікарієм в силу рішення Ватикану віддати її Примасові Польщі, однак є ще друга частина Перемиської єпархії, перебуває вона в інших руках, але ж в міру можливостей треба мати над нею нагляд (див. документи № 164 і 165).

У травні 1984 року відбув я другу поїздку до Риму в рамках прощі, зорганізованої криницьким парохом отцем Станиславом Мухою. Крім нього та мене, взяли в ній участь отець Йосиф Улицький та вірні із Криниці, Кракова, Команчі, Лося, Горлиць й інших місцевостей, їхали ми автокаром, по дорозі пізнаючи міста й країни. Польсько-чехословацький кордон переїхали в Хижні, що коло Нового Торгу, а далі на Братиславу й Відень, де відвідали ми парафію св. Варвари, відслужили у церкві Службу Божу, а потім побачили шедеври віденської архітектури. Від прощі відлучилося тут кількох молодих вірних, які подалися до перехідного табору з наміром емігрувати з Польщі.

У Римі мешкали ми в Патріаршому домі, поблизу якого є церква св. Сергія й Вахха. Мали ми тоді змогу бути на аудієнції в Папи Івана Павла II. Відвідав я також дуже хворого під цю пору Патріарха Йосифа. Йому важко було розмовляти, скаржився на великий біль ніг, на лиці видно було велике страждання.

Був я на розмові у Конгрегації Східних Церков, де у справах нашої Церкви в Польщі зустрівся з її префектом кардиналом Владиславом Рубіном, а також із секретарем архієпископом Мирославом Марусином. Крім цього, провідав я отців Василян, сестри Василянки, Службниці і Велику Духовну семінарію, що її ректором був отець професор Мудрий. Разом із ним узяв я участь у папському висвячуванні в базиліці св. Петра священників із цілого світу. Єдиним у наших ризах був отець Ігор Медвіт.

Маючи свій автобус, прочани змогли відвідати багато італійських міст, між іншим, Неаполь, Помпею, Монте Кассіно, де були ми на цвинтарі, на якому дуже багато наших трираменних вояцьких хрестів, а відтак Асиж, Флоренцію й Венецію.

Верталися ми цим самим шляхом, захоплюючись прекрасними італійськими й австрійськими автошляхами й зустрічаючи набагато менші труднощі при переході кордонів, ніж коли ми їхали в Рим.

Після іменування на моє місце двох генеральних вікаріїв, мені запропоновано перейти на якусь парафію, проте я на це не погодився, уважаючи, що як капітульному вікарієві та препозитові Перемиської Катедральної Капітули треба мені залишитися в Перемишлі. На нормальну душпастирську працю не дозволяло вже здоров'я. Тож попросив я Примаса Юзефа Глемпа перенести мене як душпастиря в стан спочинку, що він учинив декретом від 1 травня 1982 року, зазначуючи, що можу й далі спорадично душпастирювати. Так воно й було, бо ще два роки сам обслуговував я парафію в Гребенному, куди почав доїжджати з Перемишля ще в 1980 році. Потім обслуговував відновлену парафію в Устрнках Долішніх, помагав у душпастирстві в Перемишлі, головно як сповідальник, а крім цього часто запрошувано мене на різні празники в цілій Польщі, де відправляв я Служби Божі, проповідував Слово Боже й сповідав вірних. Таким чином відвідав я парафії в Ярославі. Хотинці. Поздячі, Лосі, Нових Садах, Війському, Горлицях, Гладішові. Пантні, Криниці, Кракові, Катовицях, Вроцлаві, Волові, Зеленій Горі. Гожові, Мендзижечу, Ельблонзі, Пасленку, Гурові-Ілавецькому, Дзежгоні, Білому Борі й Варшаві, у багатьох з-поміж них мав я також реколекції.

У 1984 році приїхав у Польщу єпископ Мирослав Марусин, секретар Конгрегації Східних Церков. Це була дуже велика подія для наших вірних, які майже 40 років не бачили свого єпископа, не брали участі в архиєрейській Службі Божій. Високий гість приїхав, щоб висвятити 5 дияконів: Івана Піпку, Юліяна Гойняка, Богдана Галушку, Андрія Чорного й Мирона Михайлишина, а відтак, наступного дня, провести їх у священничий стан. На цю врочистість прибуло до Перемишля багато вірних з цілої країни.

Під час привітання гостя взяв слово також я, кажучи: «Високопреосвященний Владико, перед хвилиною привітав Ваше

Преосвященство отець митрат Теодор Майкович як парох і декан греко-католицької парафії в Перемишлі, а тепер і я хочу привітати Ваше Преосвященство як капітульний вікарій, – хоч з відомих причин, без юрисдикції – нашої прастарої єпархії в княжому граді Перемишлі, яка була тут вже за часів слов'янських апостолів Кирила і Мефодія, отже, на 100 років перед офіціальним хрещенням Руси-України і Польщі. Це одно з найстарших єпископств на території нинішньої Польщі. Одно було саме тут, а друге в Кракові. Обидва східного обряду.

Вітаю також Ваше Преосвященство як препозит Греко-Католицької Катедральної Капітули в Перемишлі, яка тут існує і діє ще від княжої доби. Вітаємо Вас дуже сердечно, Високопреосвященний і Дорогий Владико, як нашого земляка, як сина української Церкви й українського народу, який 40 довгих років чекав на цю радісну хвилину, щоб міг на рідній землі стрінутися зі своїми вірними й відправити їм Архиєрейську Службу Божу, а ще й висвятити нових священників. Вітаю Вас Дорогий Владико на рідній землі у княжому граді Перемишлі над срібнолентим Сяном. Вітаємо на рідній землі, але, на жаль, не у власній рідній церкві, але в чужій святині, де ми на ласкавому комірстві. Даруйте, Дорогий Владико, що так Вас приймаємо, але це не від нас залежить. Останній з наших Перемиських владик, єпископ-помічник мученик Григорій Лакота, писав, що у Перемишлі було колись на протязі кількох віків 28 наших різних церков, а ми нині не маємо ані одної, де могли б Вас, Дорогий Владико, гідно прийняти. Так, щоб Ви могли відслужити свою Архиєрейську Службу Божу в церкві, де є іконостас і все інше згідно з нашим обрядом. То дуже прикре, однак правдиве. Вітаємо Вас, Високопреосвященний Владико, як високо поставленого представника Христової Вселенської Церкви, як головного Секретаря Священної Конгрегації Східних Церков в цілому світі. Вітаю Вас, Високопреосвященний Владико, як особистого висланця Святішого Отця Папи Римського. Ми всі, українці, дуже горді з того, що наш земляк і наш брат по крові осягнув таку високу гідність у Христовій Церкві і зі щирого серця ще вищої гідності бажаємо для Божої Слави, для добра Церкви і нашого народу.

А на кінець вітаємо Вас Дорогий Владико, передовсім як святителя нині наших дияконів, а завтра нових священників для нашої Української Греко-Католицької Церкви, бо це головна причина й ціль Вашого Преосвященства приїзду до нас до Перемишля.

Нові священники для нас, для нашої Церкви, то неоцінений Божий дар, то наше бути, або не бути, як їх забракне.

Складаємо Вам, Високопреосвященний і Дорогий Владико, дуже сердечну подяку за Ваш приїзд до нас і за Ваш великий труд, і просимо про висвячення нам дияконів, а завтра священників, а також про відслуження Архиєрейської Служби Божої і Архиєрейське благословення. Ми від себе прирікаємо спомагати Ваше Преосвященство своїми молитвами у так тяжкій і відповідальній апостольській праці. Амінь!»

Роль приїзду архиєпископа Марусина була для нас величезна, у деяких моментах просто зламна. Адже внаслідок його візиту наша Церква виходила з майже сорокарічної ізоляції і внеможливлювання прямих контактів з

нашою ієрархією в Римі. Звичайно, стала вона можлива завдяки тому, що ми ці сорок років витримали й просто були, а також завдяки зміні політичного клімату в країні, коли влада вже не могла

робити на нас такого брутального тиску, як досі. Архієпископ Марусин мав зустрічі з високими державними й церковними властями, заторкаючи справи нашої Церкви в Польщі. Збоку влади дозвіл на його приїзд був напівформальним визнанням існування нашої Церкви. Наші вірні вперше від кількадесяти років побачили знаки єпископської влади в руках сина свого народу.

Ці архиєрейські відвідини сприяли відродженню нашої Церкви, а також дали змогу нашим кандидатам до священства приймати єрейські свячення в рідному обряді. Досі, силою конечності, доводилося це робити в латинському обряді. Тільки отці Богдан Піпка і Михайло Бундз отримали єрейські свячення в 1981 році з рук архиєпископа Мирослава Любачівського в Перемишлі, це було під час його приїзду в Польщу на похорон Примаса Стефана Вишинського.

Потім архиєпископ Мирослав Марусин був у Польщі ще в 1985 і 1986 роках і знову висвятив нових священників для нашої Церкви.

Цього ж самого дня скликав я як препозит Перемиської Капітули її засідання й запросив на нього архиєпископа Мирослава Марусина та його секретаря Слався Лешка Глудзя. Були присутні соборні крилошани: Іван Мартиняк, Микола Денько, Теодор Майкович, Іван Федевич та Петро Крик.

Дехто раніше мав сумніви щодо того, чи я справді препозит Капітули. Тож представив я Преосвященному Мирославу Марусину номінаційний декрет Примаса Стефана Вишинського. Він ствердив, що я дійсно законно препозит Капітули й маю право скликати її засідання. Пояснив я також історію обрання мене на це становище. Відповідаючи на цю інформацію, архиєпископ Марусин згадав покійного отця митрата Василя Гриника й мене як бувших генеральних вікаріїв, висловив потребу заходів спрямованих на призначення єпископа для Перемиської єпархії, підтримав також ідею Капітули

У 1985 році за посередництвом отця Петра Сенька, колишнього парафіянина села Липи, що біля Бірчі, звернулися до мене вірні з проханням почати заходи про відновлення наших Богослужінь на Пацлавській Кальварії, де перед 1946 роком відбувалися величні торжества в честь Богородиці, стояли дві церкви, а в одній з них знаходилася Чудотворна Ікона Божої Матері. У 1952 році церкви знищено, залишився тільки костел отців Францішканів. Разом з о. Петром Сеньком поїхали ми до їхнього ігумена обговорити цю справу. Зустріли прихильне ставлення, ігумен погодився навіть на ночівлю в монастирі наших прочан, які хотіли б відбутися Хресну Дорогу напередодні Успення Пресвятої Богородиці.

Отже, у призначений день 28 серпня 1985 року, тобто 41 рік після **руїни** нашого церковного й національного життя в тих околицях, заново відправлено в Пацлавській Кальварії Службу Божу. Разом зі мною сослужив парох Команчі отець Іван Піпка, який привіз із собою вірних з цього села й околиць. Богослужіння відправили ми в монастирі, а потім молебень до

Пресвятої Богородиці в каплиці Францішканів перед їх чудотворною іконою Божої Матері. Відбулося також свячення води й овочів. На цю врочистість прибуло кількесот наших вірних з цілої околиці. Так я відправляв там через три роки.

У 1988 році державна влада погодилася віддати нам церкву в селі Війському (тепер: Нові Сади), недалеко від Кальварії. Отже, там і перенесено святкування празника Успення Пресвятої Богородиці після

відновлення церкви в 1988 році, хоч уже не 28 серпня, а, згідно з новим календарем, 15 серпня, тобто за латинським звичаєм. Так само, як мені сказано, це свято святкувалося також перед війною, хоч не можна цього вважати за переконливу причину відходу від нашого календаря, бо передвоєнні причини, які тоді змушували до цього, тепер не існують.

У 1993 році Францішканці віддали нам Чудотворну Ікону Пресвятої Богородиці. Торжественне її повернення відбулося 23 червня цього ж року у Перемишлі. Привезла ікону делегація вірних з Любомежа, де досі переховувалася. Одягнутих у гірницьку ношу гостей привітала наша делегація на чолі з катедральним перемиським парохом і синкелом отцем Теодором Майковичем, отцем Андрієм Рожакон, отцем Михайлом Будкевичем, дияконом Андрієм Хітою і мною. Поцілувавши ікону, ми внесли її з процесією до кафедральної святині, де перебрав її отець Майкович, щоб поставити на підготоване вже місце. Гість, провінціал отців францішканців, Ян Гоголя сказав, що вірні з Любомежа слізно прощали Божу Матір, а тут вітають її сльозами радості вірні греко-католицького обряду, які стільки років ждали повернення дорогого для них зображення зі скитальщини між чужими. Відтак узяв слово отець Майкович, кажучи, що ця ікона знову буде приймати наші молитви, прославу й поклоніння, як і колись, коли з усіх околиць Надсяння, Бойківщини, Лемківщини, а також зі Словаччини століттями сходилися сюди люди, просячи її ласки й віддаючи поклін.

Коли 1986 року преосвященний Мирослав Марусин знову відвідав нашу церкву в Польщі, я скликав засідання Перемиської Капітули до Зеленої Гори на 13 березня, знову запрошуючи як його, так і секретаря. З-поміж соборних крилошан приїхали отці: Іван Мартиняк, Микола Денько. Зустріч відкрив я словами про те, що як був я генеральним вікарієм, то скликав засідання Капітули також як препозит її, щоб обговорити поточні справи, зв'язані з першим урядом, а тепер, згідно зі статутом Капітули, можу її скликати без прохання генеральних вікаріїв, але оскільки вони про це не просять, то це не відбувається, бо нема причини. Відтак запитав я в генерального вікарія Івана Мартиняка про хід підготовки до відзначення Великого Ювілею Тисячоліття Хрещення України (ще будучи генеральним вікарієм вирішив я, щоб протягом трьох років по всіх наших станицях відбувалося молитовне підготування до цього ювілею). Вікарії відповіли, що з різних причин найвідповіднішим місцем відзначення Тисячоліття Хрещення України буде Ченстохова. Вікарія Івана Мартиняка поінформував я про актуальні потреби відкриття наших станиць у Любачеві, Хотинці, а також Люблині, звернув я також увагу на ремонт церкви в Ярославі, який вимагав призначення коштів. На цьому ж засіданні отець митрат Микола

Денько, посилаючись на поганий стан здоров'я та вік, запропонував передання управи парафії у Кракові іншому священику.

Це було останнє засідання Пере миської Капітули. Згідно зі своїм статутом Капітула є дорадчим тілом ординарія даної єпархії, так було в Перемиській єпархії до 1946 року. На бажання ординарія препозит Капітули скликав її засідання, у якого ординарій представляв на її розгляд різні справи для спільного вирішення. Ця практика була продовжувана також тоді, як генеральним вікарієм став отець Василь Гриник, а потім я. Усі важливіші справи вирішувано тоді на її засіданнях, які в силу того відбувалися досить часто. Це все змінилося разом з призначенням замість мене двох генеральних вікаріїв. Вони перестали звертатися до мене як препозита скликати засідання Капітули, з цієї причини вони й не відбувалися, винятком були два вищеописані візити архієпископа Марусина. Коли генеральний вікарій Іван Мартиняк став нашим Владикою, покликав дорадче тіло консулторів, уважаючи, що тепер Капітула перестала вже існувати. Рішення про консулторів було згідне з новим церковним правом для Східних Церков, проте виявилось згодом, що там, де капітули існували, там вони й далі існують.

На мою думку, консултори ж можуть бути тільки там, де не було капітули. У єпархії, де була і є капітула, вона повинна виконувати роль дорадчого тіла ординарія, а також вибирати капітульного вікарія, бо так виразно говорить 5-ий канон ККСЦ.

Разом з призначенням Святішим Отцем Івана Мартиняка єпископом ординарієм для греко-католицької єпархії в Перемишлі, закінчився мій уряд капітульного вікарія. Очолював я протягом кількох років установу, що як єдина продовжувала безперервність традиції Греко-Католицької Церкви в Польщі, зокрема безперервність існування Перемиської єпархії.

Під час так званого екуменічного тижня був я запрошений до костела отців Реформатів у Перемишлі на 22 лютого 1988 року на Службу Божу, під час якої я проповідував. Проповідь була виголошена польською мовою, а постарався я під час неї пояснити польським вірним історію і відмінність Греко-Католицької Церкви від православної, а також її ситуацію в Польщі. Дуже невдоволені були проповіддю деякі латинські священики. Важко це невдоволення зрозуміти, бо я дав пояснення, яке якраз вони вже давно тому повинні були зробити та й не тільки вірним у Перемишлі, але по всій Польщі.

Узагалі, з цього приводу можна зробити й ширші міркування, бо незрозумілих місць багато. Чому в Перемишлі та скрізь там, де воно потрібне й актуальне, не подано римо-католицьким вірним до відома про той запис із згаданого в проповіді декрету II Ватиканського Собору, що всі особи, які без спеціального дозволу Апостольської Столиці змінили обряд, зобов'язані повернути до рідного обряду. У самому Перемишлі сотні, тисячі, а в цілій Польщі десятки тисяч наших людей, які під впливом різних подій, насамперед депортації до СРСР і акції «Вісла», замінили метрики на римо-католицькі. А вони не почули цього наказу Апостольської Столиці з уст священиків, один з них навіть порадив мені, щоб якраз наші отці це

зробили, що вважаю неповажним. До цього були і є зобов'язані римо-католицькі священники, бо ці вірні вже до нас не приходять.

У контексті декрету про Східні Католицькі Церкви не можна також зрозуміти труднощів, чинених нам при заснуванні греко-католицьких станиць у Польщі, як пояснити, що навіть після відповідних декретів робилися збоку римо-католицького духовенства заходи, щоб утруднювати працю священникам, унеможливити наші Богослужіння. Такі труднощі чинили католицькі священники іншим католицьким священникам під цю пору, коли комуністична влада в Польщі за всяку ціну стралася знищити Греко-Католицьку Церкву. Замість простягнути до нас руку з допомогою, римо-католицьке священство помагало нищити комуністичній владі Греко-Католицьку Церкву в Польщі.

Не розумію і не знаю, чому ця многостраждальна Церква, маючи стільки мучеників за католицьку віру, ще й досі не має свого патріархату, хоч її право на це виразно виникає з декрету про Східні Католицькі Церкви.

Не знаю, хто й чому замінив назву нашої Помісної Церкви, яка є Церквою окремого права, (свого права), із Греко-Католицька Церква на – Церква Візантійсько-Українського Обряду, хоч по II Соборі вона отримала ще й назву Українська Католицька Церква. На мій погляд, перші назви ближчі до духа декрету про Східні Католицькі Церкви, бо в них виразно сказано про Церкву, а не тільки про обряд, як це записано в останній назві, яка може когось і оманити, нібито Помісна Українська Церква є zdegradована тільки до рангу візантійсько-українського обряду.

Проте, для справедливості годиться тут згадати справді шляхетних римо-католицьких священників та єпископів, які нам допомагали. Крім вище "вже згаданих, дуже багато серця й розуміння мав для нас кардинал Генрик Гульбінович, Вроцлавський митрополит, а також архієпископ Юзеф Міхалик, Перемиський митрополит та його суфраган єпископ Стефан Москва.

Сердечна згадка належить сестрам Уршулянкам Сірим від Конаючого Ісуса в Слупську, які в скрутний час прийняли мене за капелана, а потім помагали мені в душпастирській праці серед наших вірних. Зі Слупськом пов'язана також щира подяка отцеві інфулатові Вікторові Панецькому, бо без його помочі ми не відкрили б у цьому місті станиці.

У Скорогощі, що біля Ополя, зазнали ми багато тепла від отця Богусяка, який нагадав мені про хворого отця Полянського в Рогах на Опольщині, який давніше був капітульним вікарієм Апостольської Адміністрації Лемківщини, а потім дуже допоміг у його гідному похороні. Отець Богусяк помагав також при організуванні науки нашого обряду для питомців Люблинської семінарії в час, коли ще не могли його вивчати під час богословських студій.

Третім нашим добродієм був отець доктор Домин Синовець з Кракова, францішканець, який, будучи поляком, вивчив наш обряд і мову, а потім помагав, обслуговуючи станиці, сповідаючи вірних, проповідуючи, як добрий і ревний священник у греко-католицькому обряді.

На початку моєї праці в Битові був нам дуже прихильний місцевий катехит, отець Алойзи Махай.

На наші відправи в селі Вжесцю, що біля Слупська, охоче погодився в той час, коли деінде нам забороняли, отець Єжи Лір, парох у цьому селі.

Усі ті отці помагали нам у найскладніший час, коли ми ждали кінця комунізму й покращання нашої долі, надія на що появилася щойно наприкінці 80-их років.

Тим часом політична ситуація в Польщі поволі прямувала до поставлення крапки над «і» щодо відносин між політичною опозицією проти комунізму й взагалі всім суспільством та Польською об'єднаною робітничою партією, урядом, усім апаратом насильства над волею людини й нації. Не допоміг воєнний стан, введений 13 грудня 1981 року, не допомогли вказівки з Москви, всі спроби залякувати й очорнювати в людських очах провід «Солідарності» й Церкви.

У лютому 1989 року почалися у Варшаві дебати «круглого столу»: комуністи нарешті погодилися на переговори щодо політичного порядку в Польщі з головою «Солідарності» Лехом Валенсою та іншими незалежними діячами й партіями. У їх результаті відбулися вільні парламентські вибори, а в серпні 1989 року першим після війни некомуністичним прем'єр-міністром Польщі став Тадеуш Мазовецький.

Політичні зміни в країні, занепад комуністичної системи означав також величезні зміни в ситуації Греко-Католицької Церкви в Польщі, відкривалися можливості нарешті зібрати плоди понад сорокарічної Великої Проби. В Україні вже від кількох років тривало національне відродження. СРСР ще існував, але відомо було, що його розвал – це справа найближчого часу. За східним кордоном Польщі відроджувалася могутня сила – Українська Греко-Католицька Церква, всі думали про повернення в Україну Патріарха Мирослава Любачівського, що було б видимою ознакою й підтвердженням невідворотності подій. Це все мало вплив також і на нашу ситуацію.

Однак це був уже сам кінець цілої епохи, який готувало останнє десятиріччя. Його початок був для нас обнадійливим, але це мало свої причини. Вся українська громада в Польщі дуже швидко скинула з себе попередні десятиліття, почалося нове як національне, так і релігійне мислення, нові процеси та явища. Щезли заляканість і приниження, зрештою, воно ніколи нами не заволоділо.

Наша громада перестала існувати в закритості, як воно було досі, зокрема відкритою виявилася молодь, студенти. Саме в половині 80-их років появилася Листок Мирян, самвидавний орган мирян нашої Церкви, де публікувалися важливі документи й статті про нашу історію і сьогодення, створено Українське Християнське Братство св. Володимира, молоді питомці з Люблинської семінарії почали організувати зустрічі з молоддю, названі «Сарептами». Це з одного боку, а з другого – дуже зацікавилися нами поляки. В офіційних польських газетах, у публікаціях з так званого II обігу дуже часто появлялися статті про українців у Польщі, Україні.

Відчувалося, що всередині громади таяться ще великі життєдайні сили, вони нуртували й починали давати про себе знати в конкретних справах, наприклад, у петиції групи наших мирян до Конференції єпископату Польщі від 6 березня 1984 року, де без ніяких неясних місць сказано про наші права та потреби, на адресу Римо-Католицької Церкви в Польщі висунено низку звинувачень і гострих висловів, породжених довгим і безрезультатним чеканням на поправу нашої ситуації.

Дуже багато сили додавали також відновлені контакти з Україною, зокрема з катакомбною ще подеколи УГКЦ. Ми чули, що наближається великий шанс, якого не можна не використати, треба до нього підготуватися. Саме кінець 80-их років мав показати, наскільки міцний був наш опір, оборона нашої релігійної та національної тотожності серед польського моря.

Наприкінці цього десятиліття кількість наших станиць доходила до майже 80, однак далеко не повністю задовільняла потреби, зрештою, до 1989 року вони не були повноправними одиницями, не мали правового статусу. Однак вони обслуговували вже наступне українське покоління, яке все-таки не спольщилося і спольщитися не хотіло. Ждало належних собі як людям і українцям прав. І ці права мусили ми отримати. Ми їх собі вибороли. Дарма ніхто б нічого нам у Польщі не дав. Ми залишилися без нічого, не було землі, маєтку, законності, моралі супроти нас. Ким за цей час ми були? Важко відповісти. Ми були приречена всім і вся на загибель істота, яка дуже хотіла вижити, маючи надію на Господню допомогу й на свою внутрішню Правду.

Першим проявом великого зламу були великі торжества на Ясній Горі з нагоди 1000-ліття Хрещення Руси-України, де вперше від багатьох десятиліть появилася така численна громада наших вірних, багатотисячна, разом зі своїми душпастирями не лише із Польщі, але – що й дуже важливо – також з самим кардиналом Мирославом Любачівським та священством з України. Приїзд кардинала Любачівського був так само, як візити архієпископа Мирослава Марусина в минулі роки, свідченням того, що наша ієрархія не забуває про свою паству в Польщі, хоче нею опікуватися й показує таким способом свій зв'язок і поміч. Побачила нас усіх разом Страждальна Ченстоховська Богоматір, наша чудотворна ікона, винесена насильно польським князем з наших земель. Тільки завдяки їй ми могли й поклонятися в Ченстохові, й взагалі їхати туди.

А наступного ж року на тій же самій Ясній Горі сталася подія, що ми ждали її рівно 43 роки, майже півстоліття, бо стільки часу минуло від вивезення в Совітський Союз наших останніх перемиських владик. Отже, 16 вересня 1989 року отець митрат Іван Мартиняк був іменований єпископом-помічником Примаса Польщі для вірних греко-католицького обряду. Ми були вже тільки крок від повної віднови Перемиської єпархії, а так само й всього нашого релігійного життя, наскільки це було можливо у понад 40 років від акції «Вісла». Єпископський жезл у руках кир Мартиняка був свідченням зрілості нашої громади, а потім і свідоцтвом того, що наш опір і тривання примусили повернути хід історії в корисний якраз для нас бік, тому що незабаром, 16 січня 1991 року, владика Іван Мартиняк був винесений до

гідності Перемиського єпископа-ординарія для наших вірних. Тяжко було в це повірити, але це сталося. Ми витримали. Ми боролися – і поборили.

Тим часом тривали нормальні заходи за забезпечення інтересів нашої Церкви, тому що відкривалося перед нею, здавалося, дуже багато можливостей. У країні повністю змінився державний порядок, настала демократія, покриті мали отримати відшкодування і мали надію, що тепер воздасться їм належне за терпіння й кривду. Не всім, однак, воздано.

Отже, послав я відповіді на листа до Майнової Комісії у Варшаві (див. документ № 166), просячи повернути Капітулі все її колишнє майно. Досі віддано площу біля Годинникової вежі, будованої за Австрії під дзвіницю, а також житловий будинок на ринку, але з мешканцями, й тому Капітула не має з цього жодної користі.

У жовтні 1992 року написав я наступного листа, у якому просив позитивно розглянути попереднє прохання щодо повернення майна Капітулі (див. документ № 167).

Згаданий закон від 17 травня 1989 року про статус Католицької Церкви в Речі Посполитій означав для нас велику кривду. Це з двох причин. По-перше, у законі стверджено, що в Польщі існує єдина Католицька Церква. Таким способом, закон реєстрував наші парафії та інші організаційні одиниці, але не згадував про існування окремої Греко-Католицької Церкви. Ми ставали внутрішньою справою Римо-Католицької Церкви, що не могло для нас означати добра.

Проти такого запису в законі виступили як вірні, так і єпископ Іван Мартиняк, а також посол-українець у перший вільний парламент доктор Володимир Мокрий, їх пропозиції зводилися до того, щоб у законі все-таки названо нашу Церкву по імені, замість підписувати її чужим ім'ям і передавати її права комусь іншому, ніж вона сама є. Протести задовільнено не повністю, бо в поправці до цього закону від 11 жовтня 1991 року зазначено, що Католицька Церква діє в Польщі в усіх своїх обрядах. Імені нашої Церкви так і не згадано.

Друга причина нашої кривди, пов'язана з питанням нашого церковного майна. У законі сказано, що греко-католицьке майно переходить у власність того, хто ним користувався у момент входу закону в силу, що означало: Римо-Католицька Церква в Польщі стає власником біля 250 наших храмів. Крім цього, 23 храми припали Польській Автокефальній Православній Церкві. У цей момент, хоч і як воно дивно, в opinіі вірних нашої Церкви запанувала згідність між Римо-Католицькою Церквою і державою, знана з минулої епохи, що, здавалося, закінчилася для нас у 1989 році,

У 1990 році відновилися заходи про повернення нашого кафедрального собору, який силою закону від 17 травня 1989 року став «законною» власністю отців Кармелітів. Тепер цей стан могла вирішити тільки церковна влада. Так і сталося: на прохання Патріарха Мирослава Любачівського Папа вирішив повернути нам цю святиню, яка знову мала стати кафедральним собором. Звичайно, на це рішення мала вплив загальна політична ситуація в Україні, де було видно, що Греко-Католицька Церква незабаром здобуде належні права, де, крім цього, робилися заходи про відновлення римо-

католицької мережі, де вже були єпископські призначення. Можна було також сподіватися, що нарешті й ми в Польщі матимемо більшу свободу й отримаємо назад перемиський кафедральний собор.

Проти волі Святішого Отця виступив, однак, Громадський комітет оборони костела отців Кармелітів, очолений інженером Станиславом Жулкевичем. Члени Комітету почали пікетування кафедрального собору, чим унеможливили нам доступ до нього. У Перемишлі спалахнула велика антиукраїнська шовіністична пропаганда, на стінах появилися написи: „Перемишль для поляків!”, „Убий українця!”, „Українці до газу!”, „Українські собаки на Україну!”, а також зображення тризуба, повішеного на шибениці. Могло дійти до конфронтації, проте українці не дали себе спровокувати до заворушень. Тоді було б дуже вигідно скрити бунт проти рішення Папи під гаслом боротьби проти українських «націоналістичних апетитів».

Почалися переговори. 15 лютого укладено домовленість між перемиським єпископом латинського обряду, провінціалом отців Кармелітів і новонайменованим перемиським єпископом греко-католицького обряду Іваном Мартиняком, силою якого кафедральним собором мали протягом п'ять років користуватися вірні греко-католицького обряду, роблячи водночас заходи, щоб побудувати власний кафедральний собор. Після цього часу кафедральний собор знову мали перебрати отці Кармеліти (див. документ № 168).

Могло б здаватися, договір, укладений найвищими церковними єрархами Польщі, буде достатньо авторитетним для Комітету. Однак він не погодився, хоч дуже важко зрозуміти, як така мала жменька людей могла протистояти волі як Папи, так і своєї найвищої церковної влади, хоч легше це зрозуміти, прийнявши, що на недопущенні нас до кафедрального собору залежало не тільки Комітетові, але так само як він настроєним щодо нас, зате набагато впливовішим чинникам.

Крім цього нереальним було, щоб ми протягом 5 років змогли збудувати відповідний кафедральний собор в Перемишлі.

Тим часом наближався термін візиту Папи Івана Павла II в Польщі, у Перемишлі, тож у парафії Святої Трійці відбулася 7 березня конференція римо-католицьких парохів, яка в рамках підготовки до привітання Папи в місті вирішила створити медіаційну групу, яка мала шукати дальших компромісних розв'язань таким способом, щоб не змінювати волі Святішого Отця, а водночас задовільнити Комітет (див. документ № 169).

Медіаційна група представила проект, щоб костел отців Кармелітів став місцем молитви для греко-католиків, що не означало б уже, як у попередньому проекті, що Кармеліти мали б його на якийсь час покинути, мали залишитися в «своєму» монастирі. На цю пропозицію погодився єпископ Іван Мартиняк, папський нунцій Юзеф Ковальчик, єпископ Ігнаці Токарчук й провінціал отців Кармелітів, проте Комітет... не погодився. Він відмовився навіть на час інгресу єпископа Мартиняка впустити нас до кафедрального собору.

А інгрес відбувся 13 квітня 1991 року. Прибув папський нунцій Юзеф Ковальчик, Примас Польщі Юзеф Глемп, Краківський митрополит кардинал Францішек Махарський, багато інших римо-католицьких єпископів, а також наші владики, єпископ Василь Лостен з Америки, єпископи Филимон Курчаба й Юліян Вороновський з України. З цілої Польщі і заграниці наші вірні. Після 45 років неіснування нашої зліквідованої комуністами Перемиської єпархії її новопризначений владика був примушений свій інгрес відбутися не у своєму, законно йому належному кафедральному соборі, а в позиченому. Усі вірні їхали в Перемишль з надією, що інгрес відбудеться у нашому колишньому кафедральному соборі. Так однак не сталося. Тож частина з-поміж них не бажала взяти участі в такому інгресі. Вірні зорганізували протестаційний похід, який з хрестами й хоругвами пішов в протилежному напрямі, ніж наш похід, що мав іти з костела Найсвятішого Серця Ісусового до римо-католицького собору. З важким і наболілим серцем ті вірні дійшли до площі, де перед віками починалося будівництво греко-католицького кафедрального собору, там гаряче молилися й співали церковних пісень. Згодом ця процесія пішла в напрямку нашого кафедрального собору, однак зупинилася перед ним на вулиці.

А в соборі тим часом відбувся інгрес. Між іншим, і я привітав кир Івана Мартиняка такими словами:

Преосвященний і Дорогий Владико! Як препозит нашої Кафедральної Грека-Католицької Капітули в Перемишлі вітаю Вас у нашому граді Перемишлі в такий радісний для нас усіх день Вашого інгресу на владичий престол Перемиської єпархії, яка 45 років була осиротілою. Щоправда, наша велика радість дуже пригашена, бо помимо волі Святішого Отця і рішення найвищої церковної влади в Польщі, щоб цей врочистий інгрес відбувся в нашому бувшому греко-католицькому кафедральному соборі, де протягом 160 років відправляли наші предки. Преосвященний Владико, з відомих причин змушені Ви відбутися свій торжественний інгрес не у своєму, але чужому, позиченому соборі.

Після цих слів почулися спонтанні гарячі оплески вірних, що сприйняли їх як протест проти того, що з нами всіма тоді зроблено. Тривали ті оплески довго, а коли замовкли, я продовжував:

Це напевно для Вас Дорогий Владико й нас усіх дуже болуче, але дяка Всевишньому за все, бо й ця жертва, цей наш спільний хрест, є Всевишньому, а також й нам на щось потрібний. І тому, мимо смутку й болю, вітаю Вас Преосвященний й Дорогий Владико дуже сердечна й в міру можливостей радісно від імені цілої нашої Капітули й своїм власнім, і бажаю Вам дуже багато Божих ласк, щоб Ви при Божій допомозі, як найкраще виповнили свій так дуже престижний, але рівночасно й так дуже відповідальний перед Богом уряд, яким є уряд владики ординарія нашої Перемиської єпархії. Бажаю Вам, Дорогий Владико, щоб Ви якнайбільше зробили на Божу славу й на добро Христової Церкви, а також: і на добро нашої Помісної Церкви і нашого многостраждального народу. Буде Вам, Дорогий Владико, напевно й потрібна людська поміч, а головню наших Дорогих Отців і нашої Капітули, яка через довгі століття помагала нашим

Владикам своєю радою. Тому ми, члени Капітули, крилошани, обіцяємо цю поміч святою молитвою і радою. Бажаю Вам, Дорогий Владико, багато, багато успіхів в вашій архиерейській послугі для наших вірних і про це буду просити Всевишнього у своїх молитвах. Поручаю Вас опіці Пречистої Діви Марії опікунці священників, щоб Вам вимолювала у свого Сина потрібні для Вас ласки. Амінь.

Після закінчення архиерейської Служби Божої й інгресу, латинські ієрархи вийшли надвір, де зустріли їх вигуки вірних: Ганьба! Ганьба! Ганьба!. Не було б їм цієї ганьби, якби справді постаралися відбутися подію в нашому соборі. Зрештою, не розумію також, чому інгрес не відбувся принаймні в костелі Серця Ісуса, де ми від років відправляли, а в латинському соборі. Остаточно справу нашого кафедрального собору врегулював Святіший Отець 2 червня 1991 року під час свого перебування в Перемишлі, куди він прибув на зустріч з вірними греко-католицького обряду. На цю зустріч прибули всі наші владика з України на чолі з Патріархом Мирославом Любачівським, якого, проте, не допущено до слова, хоч він хотів його взяти, а також владика Василь Лостен з Америки, владика Михайло Гринчишин з Франції. Папу вітав лише місцевий греко-католицький ординарій Іван Мартиняк. Під кінець зустрічі з вірними Папа проголосив передання греко-католикам на вічну власність костела Найсвятішого Серця Ісусового під кафедральний собор нашого обряду.

Таким чином стали ми власниками нового собору. Військову парафію, що досі була в костелі, перенесено до нашого колишнього кафедрального собору, який вже справді став костелом отців Кармелітів. Військовий парох не знав й не сподівався такого папського рішення, сказав мені, що не був на це підготовлений.

Наступного дня після інгресу помер один з найзаслуженіших священників Перемиської єпархії, отець доктор Микола Денько. Похоронні Богослужіння відбулися в Кракові 17 квітня 1991 року під проводом владика Івана Мартиняка, а відтак, наступного дня, у Перемишлі. Тіло Покійного спочило в капітульному гробівці. Похоронну проповідь виголосив я, подаючи історію життєвого шляху отця Миколи Денька.

Надійшов 1992 рік, а разом з ним дуже неприємна і драматична подія для вірних УГКЦ у Польщі. Уже згадав я, що в законі від 17 травня 1989 року про відносини держави до Католицької Церкви нашу Церкву позбавлено існування як Церкву свого права, окремої, хоч і Католицької Церкви, а тепер, коли здавалося, що ми вже перейшли найчорніший час, сталося рішення, яке заперечувало всі наші дотеперішні здобутки й становило наче завершення намагань злити нас з польським церковним організмом: 25 травня 1992 року проголошено папську буллу «Totus tuus Poloniae Populus», де стверджено приєднання нещодавно відновленої Перемиської греко-католицької єпархії до латинської Варшавської митрополії. Це було запереченням нашої церковної тотожності, тому що ця єпархія від віків була частиною не польської Римо-Католицької Церкви, а Української Греко-Католицької Церкви. Нашим головою ставав Примас Юзеф Глемп, а не, як досі, Патріарх Мирослав Любачівський. Ми просто мали не знати, хто ми є, звідки й куди

йдемо, якщо погодилися б на це рішення. Його причини офіційно обґрунтовували як польські єпископи, так і папський нунцій Юзеф Ковальчик по-різному, однак усі вони йшли всупереч нашому церковному й національному інтересові й не могли нами бути признані.

Почалися заходи, щоб буллу змінити, хоч це мало не будь-яке, а папське невідворотне рішення. Владика Іван Мартиняк попросив мене написати проект листа до Секретаріату Стану Апостольської Столиці. Воно було зачитане на скликаному спеціально соборчику всього нашого духовенства й разом з подібним листом отця Петра Кушки з Ольштина було піддане дискусії, а потім на основі цих листів створено звернення до Папи Івана Павла II про зміну його рішення. Підписалися під ним усі отці.

Як завжди в критичних і зламних хвилинах, так само й при цій нагоді заходи духовенства дуже активно підтримали миряни. Група мирян, очолена головою Українського Християнського Братства св. Володимира Олегом Гнатюком, при співучасті професорів Степана Козака і Михайла Лесіва, Мирослава Чеха, написала низку звернень до Папи Івана Павла II, Примаса Польщі Юзефа Глемпа, нунція Юзефа Ковальчика та Патріарха Мирослава Любачівського, у яких пояснювали невдоволення мирян буллою, просили про її зміну, а також створення окремої греко-католицької митрополії в Польщі й запис у договорі між Апостольською Столицею та державою про існування в Польщі окремої Греко-Католицької Церкви.

В справі юридичного статусу УГКЦ у Польщі миряни звернулися тоді ще й до маршалка Сейму Веслава Хшановського й міністра закордонних справ РП Кшиштофа Скубішевського.

Натомість 2 травня 1992 року відбулася у Варшаві з ініціативи Братства св. Володимира конференція представників мирян греко-католицьких парафій в Польщі, яка критично оцінила папську буллу у своєму меморандумі, а також заново звернулася до Папи Івана Павла II з проською створити Перемиську греко-католицьку митрополію. Про всі ці заходи учасники конференції поінформували окремим листом Синод Владик УГКЦ у Львові.

Учасниками Конференції були представники 34 парафій із цілої Польщі. Досі наша Церква не мала аж такої підтримки з боку вірних. Ще раз виявилось, як ми собі взаємно потрібні. На щастя, унаслідок цих клопотань, Іван Павло II змінив своє рішення, а нашу Перемиську єпархію підпорядкував безпосередньо Апостольській Столиці. Це була наша велика перемога. А момент був уже критичний.

Багато було на початку отих 90-их років радісних і драматичних моментів, адже ми відроджувалися з надією на кращу долю, а приходилося знову все здобувати невідступною поставою, упертістю, як завжди, коли за записаними на папері належними правами стоять люди, які не хочуть, щоб ті належні комусь права стали дійсністю. Тоді знову приходиться гіркота на душу і відчуття кривди, однак не можна відступати. Треба взяти від часу й обставин усе, що тільки можна справедливо.

Багато чого повернула собі наша громада протягом перших років, за багато чого ще довго треба боротися. Ми боролися за правду про нашу

історію, так довго викривлювану, просто нищену, проте прийшла хвилина: наша історія засяяла Правдою і Непорочністю.

І мені випало на долю пережити ту хвилину, коли 27 вересня 1992 року став я на терені колишнього польського концентраційного табору в Явожні. Це було 44 роки після того, як я з нього вийшов на волю. Сльози стали мені на очах, коли почав я свою проповідь для сотень людей, що туди з'їхали, колишніх в'язнів, їхніх дітей, усіх, хто пам'ятав про наше горе. Адже в таборі був я за те, що я українець і священник. Не може бути для нас нічого сумнішого, ніж те, щоб за це карати. І нічого почеснішого, ніж боронити цих слів. Табір у Явожні відходить нині до болючого спогаду, але надовго залишиться символом нашого життя в Польщі.

Розділ X ЗАКІНЧЕННЯ

На 13 березня 1988 року припав мій Золотий Ювілей Священства. Урочисто відсвяткував я його в рідному селі Гладишові й в Криниці. На ювілейному торжестві у Криниці, де парохував отець Станислав Муха, з'явилося багато вірних як з Криниці, так і з навколишніх сіл. Мої бувші парафіяни підкреслювали пам'ять про мої заходи й терпіння, щоб вони могли молитися в рідному обряді до Бога. Проте найврочистіше цей ювілей відбувся в Білому Борі, де я перепрацював повних 20 років. Прибуло сюдидесь тисяча вірних.

Золотий Ювілей Священства збігся тоді з величним Ювілеєм Тисячоліття Хрещення Руси-України. На превеликий жаль, не зміг я особисто його відзначити, тому що 7 липня, на св. Івана Хрестителя, відправивши в Перемишлі Службу Божу, зазнав я інфаркту. Швидка допомога перевезла мене в лікарню,

де довелося перебути кілька довгих тижнів. Зміг я проте взяти участь у посвяченні новопобудованої церкви в Команчі, що відбулося після центральних ювілейних торжеств у Ченстохові. У Команчу приїхали тоді владики: митрополит Степан Сулик з Філадельфії, архієпископ Мирослав Марусин, єпископ Василь Лостен зі Стамфорду, отець митрат Бутринський з Чикаго, отець митрат Іван Мартиняк і отець митрат Теодор Майкович.

У 1993 році відзначав я свої чергові ювілеї: на 13 березня припадав ювілей 55-ліття священства, а на 11 листопада 80-річчя народження. Велику несподіванку зробив мені директор Української початкової школи в Перемишлі Юліян Бак, який запросив мене на врочистість-академію в честь лемківського поета Богдана-Ігоря Антонича, мого сусіда з Новині, а коли я прийшов, директор поінформував присутніх, що вона присвячена також моєму ювілеєві 80-річчя від дня народження. Учителі та діти сердечно мене

привітали й вручили прекрасну китицю квітів, за що щиросердечно їм дякую. Пам'ятали про мій ювілей також колишні перемишляни, а тепер мешканці Канади. Отримав я поздоровлення від Земляцтва «Перемищина» й Об'єднання Лемків Канади у Торонто. Крім цього свої вітання передали мешканці Щецина, а також дехто з перемишлян (див. документи № 171, 172, 173).

Ці ювілеї спонукують до багатьох переживань, адже за мною понад 80 років життя, понад півстолітня служба Українській Греко-Католицькій Церкві й українському народові. Я бачив і зазнав стільки на своєму життєвому шляху, що про деякі справи виробив у себе тверде й перевірене роками розуміння, багато із пережитого я нарешті збагнув, багато потало в іншому світлі, але скільки ж і далі залишається мені загадкою, скільки ж Господніх і людських планів я не вгадав. Ціле моє свідоме життя було життям греко-католицького священника, я ніколи не бачив собі місця поза нею – Українською Греко-Католицькою Церквою, хоч історія ХХ сторіччя не один раз і не тільки мені підказувала й, здавалося, наказувала втратити віру в її існування, у сенс її християнської місії. У Європі ХХ-го століття не знайти другої Церкви, подібної мучеництвом, посвятою й відданістю, моментом краху й хвилиною осяйної слави до УГКЦ. Таку долю розділила та її невіддільна галузка, що знайшлася по II світовій війні в Польщі.

Така ж доля судилася також її народові, вірним та священству. Вони пройшли крізь кров і вогонь, щоб засвідчити перед Господом Богом і всіма християнами свою Правду й Перемогу, вони йшли, маючи на собі Господнє благословення.

Я бачив свою Церкву в час її розквіту перед війною, у добу Великих Верховних Владик Андрея Шептицького та Йосифа Сліпого, які вели її через велику історію. Я бачив її у час німецького лихоліття, нечуваного розливу братньої християнської крові. На зміну йому прийшов більшовизм, переважаючи безбожністю й лицемірством, проте Церква вистояла проти обох, ні разу не даючи себе втягнути в сатанинські ігрища.

Скільки ж разів можна було засумніватися й втратити силу духа після війни, коли Церкву роз'єднано кордонами, священство заслано 'або засаджено в тюрми, 46 священників в жорстокий спосіб замордовано, вірних залякано.

Українців та Української Греко-Католицької Церкви мало в Польщі після війни не бути. Не було в тій країні ні однієї моральної сили, що свідомо взяла б на себе завдання стати нам на захист, принаймні одним словом стати за нами, мати відвагу й висоту морального чуття на рівні Митрополита Андрея Шептицького, який сказав своє «ні» великому німецькому тоталітаризмові, так само як його наступник Патріарх Йосиф Сліпий – більшовицько-московському. Адже час лиха – це водночас час найбільшої відповідальності Церкви перед Господом Богом.

Ми були в Польщі цілком самі, відірвані від катакомбної УГКЦ в Україні та нашої єдиної матірньої ієрархії в Римі. Не визнавав нас ніхто. Силу можна було взяти тільки з себе, покладючись на власну церковну та національну традицію й на власне бажання жити, утверджуючи свою Правду.

Історія дала нам це наглядно зрозуміти – ми це й зрозуміли, й стали на єдиний можливий і правильний шлях: не здатися, знайти силу перетривати найгірший час, сподіваючись кращого, і вимолити для цього діла сили в Господа Всевишнього. В Польщі рятував нас тільки Господь Бог та ми самі. А коли вже виявилось, що минають роки, а ми існуємо, і не тільки існуємо, але хочемо розвиватися, що ми просто є. тоді розкрилися очі тих, які зрозуміли, що ми також люди, а як Божі діти, маємо право жити й молитися. Ми, греко-католицькі священники та вірні, знали про що йдеться. Це спершу показала акція «Вісла» та концентраційний табір у Явожні, а потім наступні слова й дії недругів наших: ішлося про бути чи не бути. Це була найвища ставка. Можливо, якби ми цього не розуміли, то й не мали б сили встояти.

Сьогодні настав трохи інший час, однак ради цього треба було витримати протягом півстоліття. Наша Українська Греко-Католицька Церква в Польщі дала Свідоцтво, а я, проживши з нею оце півстоліття, уважав своїм обов'язком залишити правдивий спомин пройденої дороги, опис подій, висказаних слів і вчинених учинків своїх та зустрінутих у дорозі людей. Це була правдива дорога, що показала: Українська Греко-Католицька Церква в Польщі має в собі силу тривання, життя і зростання. З нею Господь. Це найсильніше відчуття, коли вертаєшся з небуття.

Усій нашій Многостраждальній і Справедливій Українській Греко-Католицькій Церкві в Польщі, невідлучній частині всієї УГКЦ, усім вірним, священству та монашеству в Польщі присвячую ці спогади, просячи водночас взяти собі на науку записаний у них зміст. Усім Вам бажаю Господньої опіки та сили вистояти й далі, зберегти своє християнське й українське ім'я, возвеличити Його Вірою й Вірністю, нести його чесно й віддано, навіть, якби пришилося платити найвищою ціною. Пам'ятайте, який Тернистий за нами Шлях!

Усевишньому Сотворителеві дякую за своє священиче покликання, постійну поміч і пораду протягом багатьох-багатьох років, а на кінець за можливість і силу, коли я вже в такому похилому віці, покласти на папір ту розповідь, що її тими словами й закінчую

*в нашому княжому граді Перемишлі,
кладучи дату 15 березня 1994 року.*

о. митрат Степан Дзюбина

Лист Патріарха Йосифа Сліпого до генерального вікарія Степана Дзюбини у справі celibату греко-католицьких питомців у Польщі

Христос Рождається!

Ватикан, 28 січня 1981 р.

Всесвітліший Отче Вікаріє!

Щиро дякую Вам за різдвяні побажання і на св.Йосифа, а зокрема за св. Службу Божу. Молю Господа, щоб винагородив Вас і благословив щедро своїми благодатями в Новому Році.

При цій нагоді повідомляю, що кумуляція продовжена до кінця 1982 року. Прохаю повідомити про це співбратів і строго цього придержуватись та контролювати книги літургичних намірень.

Важною справою є наші семінаристи в Любліні. Приходять до мене вістки, що їх належно не обслуговується і вони не одержують від наших священників тієї духовної і обрядової допомоги, яка їм потрібна. Тому треба приділити окремого священника (може о.Гбура?), щоб регулярно і постійно до них приїздив. Також інші священники, по черзі, повинні також приїздити із конференціями, зокрема на літургичні теми.

Серед питомців в Любліні кружляють різні безосновні поголоски про можливість їхніх свячень в жонатому стані чи й праці за океаном. Повторяю моє становище, яке висловлював я особисто або через моїх співробітників: без Вашої згоди (як Вікарія, помимо давнього звичаю жонатого клиру у Східних Церквах), я не висвячуватиму нікого із наших питомців з Польщі в жонатому стані. Та найважливішою рацією в цьому питанні є така потреба жертви із їхньої сторони, якої від них вимагає Церква і наш Нарід у цих нелегких та непередвиджених обставинах, в яких находимося.

Я поінформував наших єпископів, щоб не приймали нікого із священників із Польщі до себе на працю, бо наше поселення в Польщі є найбільше із усіх поселень і дуже потребує нових молодих священників. Прохаю це точно із поясненнями закомунікувати питомцям в Любліні, щоб не ширились непотрібні здогади і поголоски,

Як будуть принагідні звіти, то можна буде більше Вам допомогти.

Благословення Господнє на Вас!

† Йосиф

Лист генерального вікарія Степана Дзюбини до Патріарха Йосифа Сліпого щодо целібату греко-католицьких питомців у Польщі

Слава Ісусу Христу!

Ваше Блаженство!

1 За листа з 28.І.бр., і за все інше, складаю дуже сердечну подяку. Вістки про питомців не зовсім правдиві, бо тепер є о много більше обслуговувані, як давніше. До їх обслуги є приділений особний священик, а рівнож і інші священики приїжджають до них. Крім цього кожного року, на вакаціях, мають місячне згуровання де наші Отці доповняють все, що потрібне до священичої праці у рідному обряді. То правда, що не все є ідеально, бо не все Отці можуть до них доїхати, але в наших обставинах не можемо їм більше дати, бо є дуже великий брак священиків.

Я стараюся всі важніші справи полагоджувати колегіяльно, зі всіми Членами нашої Капітули, бо я є тої думки, що сам можу скоріше помилитися, чи чогось не доглянути, як ми всі разом. Рівнож і справу питомців полагоджуємо колегіяльно. Всі члени Капітули рішили хто має бути опікуном (ректором) питомців, а рівнож, що в наших обставинах можна для них зробити.

Припускаю, що питомці звернулися в цій справі, але уважаю, що це був тільки претекст, бо найважнішою причиною їх невдоволення є це, що вони хочуть женитися, а в жонатому стані або зовсім не будуть могли у нас працювати, або їх праця буде дуже утруднена. Така є думка всіх членів Капітули.

Розмовляв я в цій справі з Примасом і він мені сказав, що сам без Конгрегації, не може тої справи поладнати. Розмовляв я рівнож з префектом Конгрегації, кардиналом Рубіном і він сказав мені, що вправді у Східній Церкві целібат не обов'язує, але так є у нормальних обставинах. Ми тепер є у діяспорі, й у таких обставинах наші священики не можуть женитися.

Я є переконаний, що у наших теперішніх обставинах, коли ми є державою неузнані, і не маємо власних церков, то в таких обставинах без згоди Конгрегації, наші священики, у жонатому стані, не будуть могли працювати. Я це вияснив питомцям і вони успокоїлися, але деякі з них були минулого року в Римі, й принесли вістку, що це все виключно від мене залежить (бо, як твердять, так їм сказано в Римі). Тепер питомці твердять, що оскільки я, як генеральний вікарій, на це згоджуся, то Ваше Блаженство висвятят їх у жонатому стані, й вони будуть могли працювати у Польщі.

Маю надію, що останнє письмо Вашого Блаженства, з 28.І.бр., було б успішне, коли б не було у тому письмі таких слів: „без Вашої згоди (як Вікарія, помимо давнього звичаю жонатого клиру у Східних Церквах), я не висвячуватиму нікого із наших питомців з Польщі в жонатому стані". Ці слова „без Вашої згоди" (хоча я ці слова інакше розумію), утверджують

питомців у переконанні, що за моєю згодою вони можуть бути висвячені у жонатому стані.

Це є для нас дуже важна справа, бо у минулому році з тої причини двох питомців не прийняло свячень, і твердять, що оскільки я на це згоджуся, то вони можуть бути висвячені у жонатому стані. Такої думки є тепер і всі інші питомці, і як не приймуть свячень, то лишимося без священників. Я є переконаний, що оскільки справа буде ясно поставлена, що це не залежить ані від мене, ані від Капітули, то тоді питомці успокояться і приймуть свячення у безженному стані. Є дуже бажане, щоб хтось приїхав з відповідним письмом від Вашого Блаженства, бо нам вже питомці не вірять. Оскільки приїзд є неможливий, то дуже прошу принаймні про відповідне письмо.

Складаю найглибший поклін і з найбільшою пошаною цілую Архієрейські спрацьовані руки Вашого Блаженства.

Степан Дзюбина
Генеральний Вікарій

Перемишль, дня 14 лютого 1981 р.

Лист Патріарха Йосифа Сліпого генеральному вікарієві Степанові Дзюбині щодо свячень одружених священиків у Польщі

Слава Ісусу Христу!

Ватикан, 30 березня 1981 р.

Всесвітліший Отче Вікаріє!

Дякую за листа. Помимо Ваших запевнень, що духовна опіка для питомців є забезпечена, все-таки вгляньте, чи призначені для цього обов'язку священники його сповняють. Від цього духовного проводу залежатиме і ця проблема жонатого священства.

Ви налякались моїх слів і хотіли б скинути зі себе відповідальність та зложити її на мене. Так не можна. Причиною неможливості свячень жонатого священства є місцева ситуація, а свідком ситуації є все місцевий єпископ чи у Вашім випадку – Ген. Вікарій. Не лякайтесь відповідальности, а радше поясніть тим молодим питомцям цю загальну трудність, яку бачать усі при найкращій волі. Пересилаю Вам мого листа до питомців, в якому побачите моє становище. Це допоможе Вам для кращого вияснення.

Благословення Господнє на Вас!

†Йосиф

Лист Патріарха Йосифа Сліпого до питомців у Польщі з поясненням щодо celibату

Слава Ісусу Христу!

Дня 16 лютого 1981 р.

Мої Дорогі!

Спасибі Вам за листа, в якому висловили щиро Ваші болі і журби. Розумію Ваші затривоження і досі зроблено багато, щоб долю нашої Церкви у цьому поселенні поліпшити. Не багато однак можна зробити цими силами, що їх маємо, і в цих обставинах, в яких знаходитесь. Молоді люди тим помітні, що у важних справах не мають терпеливості і не спостерігають ваги труднощів.

Для Вас є приділений наш священик, що має дбати про Вашу духовність в рідному дусі, припоручено також о. Вікарієві подбати, щоб і інші священики по черзі Вам служили. Однак велику частину своєї формації мусите доповнювати самі самонавчанням і при допомозі латинських духовників доброї волі. Та ж годі думати, щоб вислати когось звідси в тих цілях до Вас. Знаєте, що це нелегка справа. Легко є жити і працювати, коли все йде нормально, коли є відповідні люди до організації праці, але більше вартісним є знайти дороги до досягнення своєї цілі, коли є браки і недостачі у Вас. Шукайте тих сприятливих можливостей, що їх можна використати для себе, бо самі мріяння про можливості, яких не можна мати, нічого не дасть.

Розумію Ваші питання про бажання декого з Вас святитись в жонатому стані. Тут знова по-молодечому Ви дуже упрощуєте справи, не дивлячись, власне, на ці невідрадні обставини, серед яких живе наше священство, від якого вся ситуація тепер і в майбутньому вимагає багато жертв включно до самозаперечення. Ви добре бачите загрозливе зменшення числа наших священиків на так велике поселення, але не бачите, що розв'язка цього жонатим священством яж ніяк не має ґрунту у Вас. Треба дивитись не на коротку віддаль, а на майбутнє, яке більше чим де інде є таке непевне і саме тому вимагає повної пожертви, бо на особисті вигоди немає місця. Сумно що стільки з Вас цього не розуміє і не бачить, а добро своєї Церкви і Народу ставить на другому місці по своїх особистих бажаннях. Наша Церква вимагає від Вас жертви і будьте готові в Христі і з Його поміччю її прийняти. Інакше не може бути і в цьому є теж моя воля і бажання, бо не дивлюсь на ніщо інше як тільки на добро і розвиток нашої Церкви та збереження нашого доброго народу. На цю тему більше не дискутуйте, а в молитві роздумуйте, просячи світла свих та сили – нехай станеться мені по Твоїй волі!

Благословення Господне на Вас!

†Йосиф

Лист Патріарха Йосифа Сліпого до греко-католицького священства в Польщі

Слава Ісусу Христу!

Дня, 8 вересня 1980 р.

Мої Дорогі Отці!

Дякую Вам дуже за Ваші молитви в часі реколекцій, Ваші побажання та почування відданості своїй Церкві і її Главі. Радію з того, що живете в єдиномислії, що в молитві шукаєте потрібних сил для нелегкої Вашої праці і що живете журбами цілої нашої Церкви, яка по цілому світі змагається за свою єдність, права, а навіть за своє бути чи не бути...

Ваш Соборчик вказує на те, що журитеся суттєвими справами діяльності нашої Церкви. Запевняю Вас, що Ваші потреби стоять все на першому місці в наших стараннях про Ваше добро, хоч не все можна зараз зробити. Багато речей вимагають часу і доброї волі людей, яка помалу збільшується.

Відносно поручених на Вашому Соборчику справ повідомляю слідує:

1. Апробую вибір наступника померлого канцлера Грицеляка в особі [прізвище закреслене - ред.) для тієї частини Перемиської єпархії, якої не можете обслужити. Нехай Милосерний Господь помагає новому адміністраторові в його важній праці.

2. Радо поможемо Вам усім богословською та іншою літературою, але треба б, щоб Ваші паломники зголосилися в нас і були готові взяти такі книжки для Вас.

3. Підготовка до ювілею 1000-річчя нашого хрещення наступає прискішеним темпом. Незабаром видамо окремий Молебень. Ви можете уложити свою власну програму в рамках можливостей. Приготовляйтесь духовно, студійте з польських добрих джерел про початки нашого християнства та й вчіть про те наш народ.

4. Дуже важною справою є, щоб один або кількох священників, постійно опікувалися нашими питомцями на КУЛ-ю, даючи їм наш духовний, літургійний й пасторальний вишкіл, а також лекції з історії права і літургики. Над цим повинен мати нагляд о. Ген. Вік.

5. Про продовження кумуляції постараяся.

6. Коли трапляються неправильні відносини з лат. парохами, повідомити кардинала Вишинського з вимогою респектувати церковне право і наш обряд.

7. Переважною справою є зберігання чистоти нашого обряду, додержування літургійних рубрик і уставу. Авторитетним є для нас видання літургійних книг в Римі в старослов'янській мові і їхні переклади на українську мову, зладжені на їхній основі. Про вживання української мови Отці нехай спільно рішають на своїм соборчику. Не вільно вживати старих служебників чи требників, за винятком хіба старих священників. В Духовній Семінарії обов'язують літургійні книги видані в Римі. Треба додержуватися приписів, виданих у Римі і не творити ніякої обрядової анархії. Над цим Отці

окремо нехай призадумаються на найближчій соборчику, а о. Ген. Вік. нехай догляне, щоб в літургійних відправах була однообразність, старанність, лад і питома нашому обрядові краса.

Благословення Господнє на Вас!

†Йосиф
Патріарх і Кард.

Лист Патріарха Йосифа Сліпого до отця митрата Степана Дзюбини про його права, як капітульного вікарія

Слава Ісусу Христу!

Ватикан, дня 8 серпня 1981 р.

Всесвітліший Отче Митрат!

Дякую Вам за письмо і знимку. Богу дякувати, що все пройшло в мирі і зможете тепер далі спокійно продовжувати працю. Дбайте розумно і по батьківськи про єдиномислиє та згоду між братами. Ваша юрисдикція охоплює і Лемківщину і взагалі всіх наших вірних в Польщі.

З новим шкільним роком подбайте, щоб наші питомці мали тривалу і добру духовну опіку на науку обряду з пасторальним вишколом. Священик, що це виконуватиме, має таки посвятити себе жертвенно, бо йдеться про цінні покликання для нашої Церкви.

Благословення Господнє на Вас!

†Йосиф
Патріарх і Кардинал

Лист Патріарха Йосифа Сліпого до капітульного вікарія Степана Дзюбини про його права у зв'язку з призначенням двох генеральних вікаріїв для греко- католиків у Польщі

Слава Ісусу Христу!

Дня 3 листопада 1982 р-

Всесвітліший Отче Митрате!

Я одержав важного листа від Архиепископа Юзефа Глемпа, в якому він дав належне вияснення про створення двох вікаріїв. Зробив він це як делегат Апостольського Престолу для вірних східних обрядів з правами ординарія в Польщі (але не як ординарій Перемиської єпархії] для душпастирських цілей і зв'язку з нашими священиками. З Перемиською капітулою, тим самим,

Примас Польщі не є зв'язаний, знає про її існування в Перемишлі «себе вантанте», її він цінить і шанує.

Згідно з канонічним правом ця Капітула існує, має право мати свого капітульного вікарія і моє рішення про його вибір остає далі важним і діючим. Треба, отже розрізнити: вікаріїв Примаса для його практичних цілей в душпастирюванні і капітульного вікарія для Перемиської єпархії, який має свої завдання берегти спадщину тієї єпархії поки не буде мати свого єпископа єпарха. Тому у взаємовідношенні хай буде пошана, мир і братня згода для спільного добра наших вірних і нашої Церкви. Цього второпно прохаю додержуватись!

Благословення Господнє на Вас!

†Йосиф

Патріарх і Кардинал

Лист Патріарха Йосифа Сліпого до капітульного вікарія Степана Дзюбини про його права й відносини з новопризначеними генеральними вікаріями в Польщі

Слава Ісусу Христу!

Ватикан, дня 10 грудня 1982

Всесвітліший Отче Митрате!

Щоб уникнути непорозумінь на Вашому терені, хочу ще дещо пояснити завдання Перемиської капітули і відношення її вікарія до двох вікаріїв, що їх назначив архієпископ Й. Глемп.

1.Перемиська капітула існує, бо є чинною частина Перемиської єпархії, на церковній свободі знаходиться її осідок, ніхто її не розв'язав і не міг розв'язати, остали при житті її члени, а інших доповнено і вона очікує на свого єпарха.

2.3 новою політичною ситуацією і з ув'язненням та смертю обох її єпископів Апост. Престіл, щоб не позбавити духовного проводу усіх наших вірних в Польщі, дав т.зв. юрисдикцію над нашими вірними і священиками польському Примасові. В такому стані наші вірні очікують на свого власного владику.

3.Щоб свою працю, відповідальності і зв'язок зі священиками міг Примас належно вести, він номінував своїх двох вікаріїв для українців у цілій Польщі, включаючи і цю частину Перемиської єпархії, що осталась під Польщею. Друга її частина не є під його юрисдикцією.

4.Перемиська капітула і її вікарій мною назначений не має, отже, ще окремої юрисдикції, бо не може бути дві, але існує для:

а) продовження існування тієї капітули і її традиції (так як існує моя Львівська тут у Римі);

б) опіку і нагляд над майном єпархії в значенні, навіть коли не може ним адмініструвати (записками, інвентаризацією, клопотанням повернути те, що можна і ін.) це все здійснює.

5. Вікарій тієї капітули не має власти над вікаріями Примаса, але здоровий розум каже, щоб була взаємна пошана і співпраця, щоб по чину все відбувалося, як казав св. Павло.

Не має також цей вікарій ніякої власті над вірними в Польщі, бо вона вже встановлена, але є ще й друга частина Перемиської єпархії в інших руках, над якою треба мати нагляд в міру розумної можливості.

Коли над тим розумно подумаєте, то матимете між собою правдиву любов Христових учнів, не буде у Вас, як у коринтян, питання, до кого хто належить.

Благословенних Вам Свят Христового Різдва і Щасливого Нового Року!

Благословення Господнє на Вас!

†Йосиф

Патріарх і Кардинал

Проповідь на ювілею 25-ліття української школи імені Тараса Шевченка в Білому Борі 27 жовтня 1983 року

Діти просять хліба, а нема їм кому вломити, – слова пророка Єремії.

Колись ізраїльський народ переживав страшне лихоліття – вавилонську неволю. Нещасний народ здебільша спіймано і багато з нього помордовано. Престольний город Єрусалим враз з королівським замком був зруйнований і спалений. По вулицях міста лежали трупи синів і дочок народу. Гордість ізраїльського народу, величава єрусалимська святиня, збудована царем Соломоном, спопеліла в страшній пожежі. Тільки безмежний сум і страх осталися і царювали на звалищах. На цьому згарищі сиділа похилена й сумом оповита постать і гірко оплакувала руїну свого народу. Це великий пророк Єремія, незрівнянно зворушливий, до глибини прибитий болем. Ось його слова: *Ворота города наче у землю запалися. Каміння зі святині порозкидане по всіх роздоріжжях. Діти й сивоволосі старці лежать на землі по вулицях.* А вершком цього болю й ридання пророка був момент, була хвилина, як на згарищах побачив живі голодні діти, що їх зойк і плач зливався разом з його плачем і тоді зарідав у розпуці пророк Єремія: *Діти просять хліба, а нема їм кому вломити.*

Цей плач, це ридання пророка Єремії відбивалося сильним гомоном й об наш український народ, бо й наш народ переживав нечуване лихоліття і жахливу руїну й то не раз на протязі свого існування. Переживав таке лихоліття в часі татарських наїздів, в часі козацьких зривів і в часі двох останніх світових війн. А по останній світовій війні пережили ми це велике і морально-фізичне лихоліття, коли-то виселені з рідних хат і вирвані з

корінням з рідної землі, знайшлися на чужій землі, у чужому морі, без рідних церков і шкіл, без власних священиків і вчителів. І тоді з уст не одного батька й не одної матері виривалися слова пророка Єремії: *Наші діти просять хліба.... рідної молитви, рідних богослужінь, просять хліба рідного слова, рідного навчання, але нема кому їм вломити.*

Такий стан тривав 10 років і здавалося, що наші вірні не почують вже більше рідних богослужінь, а діти рідного слова. Це однак, на велике щастя змінилося, бо по 10-ти роках нашого неіснування, ми знову ожили. Державна влада дозволила на наші греко-католицькі Богослуження, на наші українські греко-католицькі станиці. Власне одна з тих перших станиць повстала тут, у Білому Борі в 1957 році, а також і одна з-поміж кількох українських шкіл повстала тут, у Білому Борі в 1958 році. Від того часу вже знову можна було ламати хліб рідної молитви і рідного слова нашим українським дітям. І власне нині обходимо 25-ліття цієї радісної події.

По офіційних торжествах нині вранці в нововідбудованій школі зійшлися ми в нашій церковці, щоб зложити Всевишньому дуже сердечну подяку за цю превелику ласку, що 25 років тому відкрито в Білому Борі українську школу й 25 років ламано в цій школі хліб рідного слова, рідної мови.

Школа, це велике слово, бо школа не тільки вчить, не тільки дає освіту, не тільки дає знання, потрібне кожній людині, але школа має передусім виховувати, помагати батькам, щоб добре виховали своїх дітей. Нема найменшого сумніву, що велику роль у вихованні дітей має також і Христова Церква, яка у великій мірі помагає в тім великій ділі батькам і вчителям.

В Христовій Церкві є, перш за все, надприродні заступники, що ними є Святі Тайни, успішні самою Божою силою. В Церкві є Свята Літургія, що стала всенародним культом і промовляє до вірних надприродною виховною мовою. В Церкві є виховні обряди та спільний всенародний спів, що має надприродну виховну силу, що викликає ясну свідомість і ніжні почування в душі людини, що вона належить до одної великої Родини Христових вірних, а рідний обряд пригадує її, що вона є членом свого народу, який, з наказу самого Бога, має любити й шанувати, а як це є конечно, то має і своє життя за свій народ віддати.

Сам Ісус Христос зробив Церкву учасницею Божого вчителювання і тому вона найкраща, найвища й найпевніша вчителька, а її вчительське й виховне післанництво розтягається на всі народи світу, по словах самого Ісуса Христа: Ідіть, отже, на цілий світ і навчайте усі народи.

Свята Церква сповнює це своє післанництво з незрівняною дбайливістю й опікою. Протягом століть вона створила незчисленне багатство шкіл і інституцій в усіх ділянках знання. Створила правдиве шкільне вогнище науки і християнського виховання, тоді коли держава ще не думала про школи. Найвищі школи, університети, розкинені по всіх країнах повстали за почином і під опікою Церкви.

Вчені, дослідники історії чудуються, як Церква могла стільки зробити, як могла виконати повірене післанництво, виховати стільки людських поколінь з таким світлим успіхом. Дивуються, що Церква змогла також в

ділянці правдивої освіти стільки вчинити і зберегти стільки скарбів правдивої культури і цивілізації. Дивуються, що Церква могла ясніти так великим світлом у царині філософії, літератури, мистецтва й архітектури.

Нема найменшого сумніву, що велику поміч у вихованні дітей дає батькам і вчителям навчання релігії священниками.

Був час, коли й я вчив релігії в нашій білобірській школі, й тому сьогодні запрошений на це велике шкільне торжество, як один з вчителів цієї школи.

На превеликий жаль, знаємо, які є наслідки виселення наших вірних з їх рідної землі й перебування на чужині без рідних церков і шкіл, перебування у чужому морі, часто в дуже невідрадних, а навіть ворожих обставинах. Знаємо, що з тої причини вже багато наших вірних перестало вживати рідної мови й рідної молитви, а також не навчили рідної мови й рідної молитви своїх дітей, забуваючи слова поета: «Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, а лиш камінь має».

Дорогі батьки! Не забувайте про те, що ви з наказу самого Бога, бо це є натуральне право, отже Боже право, є обов'язані навчити своїх дітей рідної мови й рідної молитви. Дякуйте дуже Всевишньому, що наша Греко-Католицька Церква по десяти роках неіснування у Польщі, віджила й, між іншими, маєте й тут, у Білому Борі свою рідну церковцю і рідну школу, які помагають вам так успішно вже 25 років виповнювати ваш батьківський обов'язок: виховання ваших дітей. Користайте з цієї школи не тільки батьки з Білого Бору, але також і батьки з інших місцевостей.

Дорогі батьки! Зробіть все, що у вашій силі, щоб ваші рідні діти, а також і ви, мали у своїх грудях любляче свою рідну Церкву й свій народ серце, а не дуже тяжкий камінь, камінь скам'янілого серця церковної і національної зради, чого з глибини серця вам бажаю. Амінь!

Проповідь на відпусті в Криниці в 1990 році

Слава Ісусу Христу!

Дуже сердечно вітаю усіх присутніх. Нині, крім 6-ої неділі по Зісланні Святого Духа, святкуємо тут у вас, в Криниці, з нагоди відпусту також празник Верховних Апостолів св. Петра й Павла, перенесений з четверга на нинішню неділю.

Колись відпусти в Криниці святковано дуже врочисто й величаво. Приходили тут тисячі вірних, майже з цілої Лемківщини, а також і зі Словаччини. Від 1945 року була довга, бо понад 40-річна перерва, з відомих причин, але, дякувати Богові, вже від кількох років знову можемо відправляти у цій величавій церкві, що її побудував, при допомозі наших вірних, 120 років тому, тодішній греко-католицький парох Криниці прелат Віктор Жегестівський. Я також виконував тут обов'язки пароха від 1942 до 1945 року, коли-то тодішній парох Криниці блаженної пам'яті отець канонік Євген Хиляк був інтернований німцями, і тому я маю для Криниці

спеціальний сентимент. Запрошений на ваш відпуст високопреподобним отцем парохом, приїхав я до вас дуже охочо, бо якось тягне мене на нашу рідну, незабутню, зелену Лемківщину. За запрошення дуже сердечно дякую.

Здоров'я вже не дозволяє мені відправити співану відпустову Службу Божу, я відправив собі приватну в каплиці, але хочу дещо сказати на тему нинішнього празника. Будемо розважати про Христову Церкву, що її Христос побудував на гранітовій підвалині св. Апостола Петра. – «Блаженний Ти, Симоне, сину Йони, Я тобі кажу, що Ти є скеля – камінь (що по-грецьки значить Петро), й на тій скелі Я побудую Свою Церкву, й сили пекельні не переможуть її. І дам Тобі ключі Царства Небесного, й що Ти зв'яжеш на Землі, то зв'язане буде й на Небі, а що Ти розв'яжеш на Землі, то розв'язане буде й на Небі» (слова св. Євангелія, записані у Євангелиста Матея, гл. 16 - 15, 19). Так сказав Христос до апостола Симона, якому змінив ім'я зі Симона на Петро.

Невеселу вістку сповістив Христос своїм учням і всім членам його св. Церкви, коли сказав такі слова: «Як мене гонили, так і вас будуть гонити, як про мене зле говорили, то так і про вас будуть зле говорити. Прийде час, що ті, що вас будуть вбивати, будуть думати, що приносять славу Богові... Та не тривожися, мала громадко, бо я побідив світ і я буду з вами до кінця світу». Христос запевнив св. Апостола Петра й нас всіх, членів Його св. Церкви, що пекельні сили не переможуть її. А коли Христос мав заледве 40 днів, і коли Пречиста Діва Марія принесла його до Єрусалимської святині, то підбіг до неї старець Симеон, взяв маленького Ісуса на свої старечі руки і сказав такі пророчі слова: «Оце лежить Цей на упадок і на повстання многих в Ізраїлі, й на знак якому будуть противитися, а Тобі Самій душу проб'є меч» (Лук. 2-4).

За знищення Христової Церкви, побудованої на підвалинах св. Апостола Петра, від самого початку її заснування йде завзятий бій, що його провадять пекельні сили при допомозі безбожних людей, але будьмо спокійні, бо сам Христос запевнив нас, що пекельні сили Христової Церкви не переможуть, а старець Симеон слушно пророкував, що ця мала Божа Дитина, що лежала на його руках, є на повстання і на упадок багатьох, і це буде темою сьогоднішнього розважання.

Дорогі Сестри і Браття! Коли глянемо глибоко в минуле світу, то мусимо ствердити, що пророче віщування Симеона сповнилося як слід. Відкриймо сторінки минулого. Загляньмо до історії, яка, по словам мудреців, є вчителькою життя. І що побачимо? Що говорить нам минуле народів? Вповні потверджує відчуття Симеона. Перший народ, що підняв бунт проти Христа, і його Святої Церкви, й не прийняв Христа, хоч він до своїх прийшов, але свої його не прийняли, то був його рідний народ, що його Ісус – любив спеціальною любов'ю, бо така є Божа воля і такий Божий наказ, що кожна людина є обов'язана любити свій народ спеціальною любов'ю, і навіть, коли це є конечне, щоб своє життя віддати за свій народ. Цей рідний народ Ісуса, вибраний Господом Богом жидівський народ, не тільки не прийняв його Божої науки, хоч на нім сповнилися усі старозавітні пророцтва, що власне він є тим обіцяним через Бога Месію, але ще й післав його на страшну

смерть на хресті, домагаючись від Пилата смерті йому словами: «Разпни, разпни Його. Його кров на нас і на наші діти».

Христос, як Бого-Чоловік, знав дуже добре, яка страшна доля чекає його рідний народ і тому дуже болюче переживав його страшний упадок. Св. Євангелист Лука, в 19 главі так пише про Ісуса: «Як Ісус наближався і побачив місто (Єрусалим), то Він над ним заплакав, кажучи: якби й Ти того дня зрозуміло те, що веде до миру, але тепер воно закрите перед твоїми очима. Бо прийдуть дні на тебе і вороги твої валом тебе оточать тебе обляжуть, і стиснуть тебе від всіх сторін, вони розчеревлять тебе й твоїх дітей, які будуть у тебе, й не зоставлять у тебе каменя на камені, за те, що ти не зрозуміло часу твоїх відвідин», а св. євангелист Матей, у 24 главі, подає нам таку скаргу Ісуса: «Єрусалиме! Єрусалиме! Єрусалиме! Що вбиваєш пророків і каменуєш посланих до тебе! Тільки разів хотів Я зібрати дітей твоїх як квочка збирає курчат своїх під крила, але ви не бажали (того). Ось дім ваш лишиться вам порожній... істинно кажу вам, не лишиться тут камінь на камені».

Це все, що предсказав Христос сповнилося, що до його, 37 років по його смерті. Римський вождь Тит облягає Єрусалим. В місті страшний переполох. Брехливі месії обманюють народ. Шириться зараза, люди вмирають з голоду, одна багата жінка на ім'я Марія, збожеволіла, вбила власну дитину й спекла її на вогні, щоб заспокоїти голод. Зголоднілі прохожі почули запах печеного м'яса, вбігають до хати й кажуть: «Дай нам їсти, бо інакше в'ємо тебе». Нещасна мати подала їм печене м'ясо власної дитини, подала їм жахливу їжу, що відстрашила навіть найбільш голодних. Римляни, по кількох місяцях здобувають місто. В жорстокий спосіб вирізують майже всіх мешканців, а доми палять. Згоріла тоді також славна єрусалимська святиня, а в ній замкнені жиди разом зі жидівськими священиками. Згинуло тоді в Єрусалимі около мільйона жидів. Жидівська держава перестала існувати. Цілковито сповнилося все те, що предсказав Христос, а також і те, що пророкував Симеон, що це мале немовля, Ісус, яке спочивало на його руках, буде на упадок багатьох.

А другий народ, що виступив проти Христа і його святої Церкви й на своїх прапорах виписав клич: «Смерть християнам!», то римляни. Римські цісарі понад 300 років проливали християнську мученицьку кров, намагаючися змести з лиця землі тих, які були з Христом, вірні Христовій Церкві. Закидувано їм безбожність, бо не хотіли приносити жертви, належної Богові, поганським божкам і безбожним цісарям. Закидувано їм, що їдять людське тіло, а вони кормилися Пресвятим Тілом і Кров'ю Христа на Службі Божій, в часі Святого Причастя. Проти малої, безборонної горстки християн виступило все: цісарі, військо, мистецтво, література. Здавалося, що Христова Церква мусить згинути. Цісар Адріян, на глум християнам, поставив на Голгофі, де конав на хресті Христос, статую богині розпусти Венери, а на гробі Христа, статую поганського божка Юпітера. Цісар Север видав заборону, під загрозою кари смерті, приймати християнську віру, а цісар Діоклетіян дав вибити золоту медаль з написом: «На спомин знищення імені Христа». Що буде з тобою мала, безборонна громадко християн, вірна

Христові? Що буде з тобою, Христова Церкво? Хіба мусиш згинути, не оставиш по собі сліду. По-людськи думаючи, для Христової Церкви не було порятунку, але Христос запевнив св. Апостола Петра, що сили пекельні не переможуть її, а старець Семеон не на дармо пророкував, що ця Божа дитина, що лежала на його руках, є на упадок і на повстання багатьох, і так сталося. Один з найбільших гонителів Христової Церкви, Нерон, збожеволів. Цісаря Діоклетіяна скинено з трону. Цісаря Максиміана сточили живцем черв'яки. Цісар Максимін Дача помер як божевільний. Цісар Максентій втопився в Тибрі. Цісар Лікіній згинув від меча Константина. Цісар Юліян-Відступник, знищивши оселі християн, спитав з глумом, з кпинами одного християнина: «Що робить тепер твій галелейський тесля?», тобто Ісус Христос. Запитаний відповів спокійно: „Приготовляє дошки на твою домовину”. І так дійсно сталося, бо цісар Юліян, ранений смертельно на побоєвищі, простягнув скривавлену руку до неба й закликав: «Галилейчику, ти побідив мене» і, сказавши це, впав мертвий з коня. Так погинули всі, що гонили Христову Церкву. Велетенська Римська імперія впала, розсипалася в порох. Останній удар завдали її германсько-готські племена, що стали знадіб'ям Божого Суду над народом, що на своїх прапорах виписав клич: «Смерть християнам». Цілий поганський світ, цісарі, військо, мислителі, не потрапили побороти 12-ти простих рибаків, що стали апостолами Христової Церкви, а Христова Церква, омита кров'ю мільйонів мучеників, стала ще більш притягаючою, і розрослася по цілому світі. Кров мучеників зродила нових визнавців Христа, бо стала насінням християн. Як же сповнилися пророчі слова старця Симеона в єрусалимській святині, що ця мала Божа дитина є на упадок і на повстання багатьох.

Та, однак пекельні сили не дали за виграну. Побачивши, що через переслідування не можна знищити Христової Церкви, змінили тактику. Постановили розбити Христову Церкву з середини, знищити, а принаймні ослабити через самих християн. – До Христової Церкви вдерлися різні єресі й поділи, що сталися причиною ворожнечі між самими християнами, які тривають до нинішнього дня.

Подивімся на могутню колись Візантію, звідкіля й наш народ прийняв християнську віру. Її багаті, колись християнські квітучі міста, як Ефез, Антіохію, Кесарію Кападокійську й інші, що колись славилися славними християнськими філософами, митцями й поетами, що видали святих Василія Великого, Івана Золотоустого й Григорія Богослова, великі світила Східної Церкви, нині, якщо йдеться про християнство, в цілковитій вони руїні. А сам Царгород, патріарша столиця цілого східного християнства, вже довгі-довгі сотні років під пануванням мусульман-турків. А яка того причина? Між іншим, напевно і та, що Христова Церква, що з волі Ісуса Христа має бути одна й неподільна, зістала брутально роздерта на дві частини, які взаємно себе поборювали і, на превеликий жаль, далі себе поборюють.

Для справедливості однак треба сказати, що причиною роздору були обидві сторони, бо і одні й другі завинили. Бракло їм правдивої християнської любові й покори, а гордість зродила ненависть, яка триває донині. В перших віках християнства християни так любилися між собою, що

погани з заздрістю говорили про них: «Дивіться, як вони любляться між собою». А нині, на превеликий жаль, і на великий сором для нас християн, треба дуже часто сказати: «Подивіться, як ті християни ненавидяться між собою». Це дуже болюче, але правдиве.

На превеликий жаль, і наш народ релігійно поділений, і це є велика трагедія нашого народу. Час не дозволяє на докладніше обговорення тої справи, бо на цю тему треба було б дуже багато сказати, щоб вияснити її і тому, дорогі сестри й браття, скажу дуже коротко, що це не ми поділилися, але поділили нас інші, бо такі були обставини. Наш київський митрополит і наші єпископи не брали участі в роздорі, але тому що наша Помісна Церква підлягала під царгородський патріархат, автоматично була влучена до нього. Ми, однак, хоч релігійно поділені, повинні взаємно шануватися, бо до того самого Бога молимося, і ту саму Божу Матір – Пречисту Діву Марію вважаємо за нашу спільну Матір. Не повинні ми забувати про те, що ми всі Божі діти, незалежно від того, якого віросповідання, і тому всі ми є братами і сестрами, які повинні взаємно себе шанувати й любити. Незгода, а також часом і ненависть до нічого доброго не доведе і нічого доброго не дасть ні одним, ні другим. А коли ми вважаємо себе за християн, то не забуваймо, що Ісус Христос виразно сказав, що найбільша і найважливіша Божа заповідь, то заповідь любові Бога і ближнього, і що по тому передовсім можна буде впізнати, чи хтось є правдивим християнином, якщо буде мати любов до свого ближнього. Треба собі це добре запам'ятати, що оскільки хтось не захоче Божої заповіді любові ближнього, а ще й гірше – кривдить свого ближнього так чи інакше, то він не християнин, хоч є охрещений, бо так виразно виникає зі слів самого Ісуса Христа.

Про справи віри, головні ми, священники, з наказу Ісуса Христа маємо ясно і правдиво говорити, чого Христос бажає собі. Він нам дуже ясно сказав, що його Церква має бути одна і неподільна, і що в тій Церкві має бути один пастир і одно стадо. Ніхто справедливий не може цього заперечити, але справа віри є дуже особиста і дуже делікатна, і тому не вільно нікому силою накидати комусь віри. Не вільно змушувати нікого, щоб він практикував у такій чи іншій вірі чи обряді. Не вільно, як то часто бувало колись, а й тепер, на жаль, буває, що християни не впускають до своїх церков, в яких зараз є господарями, християн іншого віросповідання, щоб там могли відправити свою Службу Божу. Такі поступовання треба засудити, як негідне, не тільки християнина, але й людини.

Не можна нікого силою змушувати до такої чи іншої віри, бо то й так нічого не дасть, а тільки ще більше загострить справу. Не вільно нікого страшити пеклом, що тільки в одній вірі можна спасти свою душу, бо ті, які так твердять, посилають до пекла вже не мільйони, а мільярди людей іншої віри, як вони. Не є правдою, як деякі твердять, що спасти свою душу можна тільки в римо-католицькій вірі. Таке твердження це велика єресь і так не вільно нікому говорити, бо про вічне спасіння буде вирішувати не те, якої хтось був віри, але те, чи він так жив, як ця віра яку він вважав за правдиву, наказувала йому жити. Є певне, що об'єктивно правдива віра може бути тільки одна, але на наше щастя, у Бога числиться також і суб'єктивна правда.

Для нас, християн, найважливіше є це, щоб ми заховали це все, що Господь Бог наказав нам заховати, а головню заповідь любові Бога і ближнього. Знаємо, однак, з власного досвіду, як часом дуже тяжко все те заховати, що Бог нам наказав і тому просімо Всевишнього і Пречисту Діву Марію, щоб нам допомогли це вчинити, й так осягнути вічне, щасливе життя в небі.

Амінь!

Проповідь на похороні отця митрата Миколи Денька 17 квітня 1991 року в Кракові

«У вічну пам'ять буде жити праведник»

Преосвященний Владико, високопреподобні отці й сестри монахині, дорога родино Покійного, й ви всі, дорогі сестри й браття! Зібралися ми тут, в тій нашій церкві, де довгі роки відправляв святі Служби Божі, й повнив свої обов'язки вашого пароха, незабутньої пам'яті покійний вже отець митрат Микола Денько, щоб віддати йому останню прислугу.

Не раз приїжджав я тут до вас, до Кракова, все приїжджав з радісним серцем, бо при цій нагоді міг я відвідати дорогого отця митрата, свого бувшого професора й Духовного Отця з семінарійних часів у Перемишлі, а нині приїхав я зі зболілим серцем, бо він вже навіки відійшов від нас. З покійним лучила мене виняткова приязнь, і тому з великим жалем промовляю.

Потішають мене слова Святого Письма, що «у вічну пам'ять жити буде праведник», бо це був дійсно великий праведник. Послухаймо, як у великому скороченні виглядало його праведне, а також дуже часто мучениче життя.

Народився він 29 листопада 1905 року в селі Боську коло Сянока, на незабутній для мене зеленій Лемківщині, бо я також син лемківської землі. Гімназію закінчив відмінно в Сяноці в 1926 році, по maturі поступив до Духовної семінарії у Перемишлі, щоб посвятитися на службу Богові. Тут зразу ж пізнали його великі чесноти й виняткові здібності, й тому вислано його на дальші студії до Риму, де вивчав філософію і теологію від 1926 до 1932 років. Студії закінчив там докторатом з філософії і ліценціатом з теології. Там, у Римі, 18 жовтня 1931 року одержав священичі свячення. Після свячень повертає до Перемишля, і зразу ж є іменованій професором Вищої Духовної семінарії у Перемишлі, а також одержує дуже відповідальний і трудний уряд духовного отця в цій семінарії. Я мав щастя приготуватися до священства під його духовним проводом, бо через цілих 5 років був моїм професором, а також моїм духовним отцем. Там пізнав я його благородне серце, його життєву мудрість і його велику покору, яка є найбільшою прикрасою кожного священика і найпевнішою зброєю в боротьбі за Христове Царство. До смерті не забуду того, з якою покорою, зичливістю і виrozumінням відносився до нас, питомців, молодих adeptів до священичого стану.

Тракував нас не як владний настоятель, але як старший приятель, а рівночасно як добрий, відданий батько. Вчив нас, а, властиво, часто пригадував нам, що найбільша й найважливіша Божа Заповідь, то заповідь любові Бога й ближнього, яку треба передусім виявляти тим, що любові найбільше потребують. Вчив нас також правдивого патріотизму, пригадуючи, що ми є зобов'язані любити свій народ і свою батьківщину з наказу Бога. Як професор викладав церковно-слов'янську мову, літургіку, обряди й церковний спів. За свої великі заслуги для нашої Церкви був іменований, відносно дуже скоро, крилошанином Греко-Католицької Капітули в Перемишлі дня 19 грудня 1939 року. По ліквідації нашої греко-католицької церкви в Перемишлі, у 1946 році, приїхав до Кракова, де допомагав у душпастирській праці тодішньому місцевому парохіві, покійному вже отцеві докторові Грабові, свому товаришеві студіїв у Римі. Не оминуло його й те, що сказав Христос «Як мене переслідували, так і вас будуть переслідувати, як про мене зле говорили, так і про вас будуть зле говорити. Прийде час, що ті, що вас будуть забивати будуть думати, що службу приносять Богові», бо не оминули його безпідставні наклепи, очернення, ув'язнення, фізичні й моральні тортури, несправедливі засуди і довголітнє ув'язнення. Всевишній не пощадив йому хрестів терпіння, бо це на щось було потрібне, як і потрібний був хрест Ісуса Христа і його терпіння. Пережив він великий хрест, коли-то в 1939 році зліквідовано на його очах Духовну семінарію, де був професором і духовним отцем. Вправді в 1942 році відновлено її, але у 1946 році вже наступила цілковита ліквідація, яка триває донині. Скільки труду поніс він, щоб відновити цілковито зруйновану семінарію, то вже тільки Бог знає і трохи ті, що разом з ним тоді там працювали. Ще тяжчий хрест пережив він у 1946 році, коли-то арештовано й вивезено наших владик і крилошан на Сибір, і коли забрано нам наш кафедральний собор й всі церкви, єпископську палату, капітулу, духовну семінарію, і все інше церковне і громадське майно в Перемишлі. У 1947 році, коли вже працював у Кракові, привалив його новий великий хрест, коли-то арештовано тодішнього пароха отця доктора Граба й забрано вам вашу прекрасну церкву на Вісьльній, а також парафіяльний дім, де ще мешкали наші сестри св. Йосифа, а яких брутально звідти викинено. Від цього часу почалося блукання скитальця по цілій Польщі, бо наша церква у Польщі вже перестала існувати. То, однак, ще не кінець хрестів Покійного, бо його чекали ще більші хрести. 19 грудня 1952 року, в сам день його іменин, був арештований і, цілковито невинний, в'язнений через 4 роки у Варшаві, Штумі, Равічу і Вронках. Що в тому часі витерпів, головню в часі слідства, то вже тільки Всевишній знає, бо Покійний не хотів про це згадувати, але це був напевно дуже тяжкий хрест, дуже великі тортури фізичні й моральні. На Покійному сповнилися слова: „що кого Бог більше любить, то того й більше досвідчує”, і це напевно не є пуста фраза.

Випробовував його Всевишній, бо це напевно на щось було потрібне, і це його терпіння напевно не пішло на марне, бо він це все сприймав спокійно, не нарікав, не скаржився, але ніс їх спокійно, з підпорядковуючись

Божій волі. Його гідну поведінку під час ув'язнення цінували навіть його вороги. Цінували як людину і священника, який зберіг гідність.

Покійний був засуджений на 12 років тяжкої в'язниці, але коли у 1956 році політичний клімат у Польщі змінився, звільнено його з в'язниці й визнано, що був зовсім невинно засуджений. По звільненні рік лікувався, бо ці всі пережиття і терпіння знищили цілком і так слабе його здоров'я.

Коли в 1957 році світська влада почала дозволяти на наші Богослужіння він робить старання, щоб і в Кракові можна було відправляти в рідному обряді, коли такий дозвіл одержав, у січні 1958 року приїхав тут до Вас, до Кракова, розпочав свою душпастирську працю у вас, а також в Катовицях, яку провадив довгі роки, доки його слабе й знищене здоров'я дозволяло.

За свої великі заслуги для Христової Церкви одержав у 1965 році гідність Папського Шамбеляна, а у 1967 році наш Патріарх, Кардинал Йосиф Сліпий, іменував його й деяких інших наших отців у Польщі почесним митратом. Був також іменований архидияконом Греко-Католицької Капітули в Перемишлі, став дійсним митратом цієї Капітули, бо Перемиська Капітула має двох капітульних митратів. Можна спокійно сказати, що був духовним провідником цілої Капітули, хоч не був її препозитом, адже з усіх членів Капітули мав найбільший досвід як крилошанин ще з часів наших владик мучеників за віру Йосафата Коциловського й Григорія Лакоти.

Дорогі в Христі! Перед нами лежить в домовині один з найбільш заслужених священників, і ваш, дорогі парафіяни, духовний батько, який вас любив і цінував, він напевно хотів би з вами вже востаннє попрощатися і подякувати вам усім за співчуття, а головне за ваші молитви, але його мертві уста вже замовкли назавжди, і тому дозвольте, що я це зроблю в його імені. Прощайте, Високопреосвященний Владико й ви всі, дорогі отці, головне ви, дорогі сестри монахині, які з такою великою посвятою опікувалися мною в тяжких для мене хвиликах мого життя, дякую вам, дорогі сестри, дуже сердечно за ті недоспані ночі, які ви провели над моїм ліжком в останніх днях мого життя. Нехай Всевишній за все те вам стократно винагородить. Прощайте й ви, всі мої любі парафіяни, мої духовні діти, якими я так дуже тішився. Дякую вам дуже сердечно за ваші сльози, а головне, за ваші молитви. Усім вам дуже сердечно дякую.

Амінь.

Проповідь на святі Стрілецьких могил у Пикуличах 9 червня 1991 року

Було колись в Україні, ревіли гармати,
Було колись, запорожці вмiли панувати.
Панували, добували й славу й волю,
Минулося, осталися могили по полю.
Тарас Шевченко

Дуже сумні слова нашого славного народного пророка Тараса. Ці слова Шевченка про «могили по полю» є далеко більше актуальні нині, ніж тоді, коли він про це писав, бо сьогодні мусимо згадувати й молитися не за тисячі, але вже за мільйони наших сестер і братів, що померли не природною смертю, але жорстоко помордовані. Вони спочивають вічним сном переважно в непосвячених могилах, без християнського похорону, без хрестів на їх гробах, а дуже часто навіть й не знати, де їхні гроби.

І коли ми нині стоїмо над тою могилою в Пикуличах, то молимося і віддаємо велику шану не тільки тим, що тут спочивають, але й всім іншим нашим сестрам і братам, які своє молоде життя віддали в обороні нашої многотраждальної Батьківщини, а також тим, які згинули, помордовані тільки тому, що народилися українцями.

Це не є якась політична маніфестація, як деякі безпідставно і брехливо закинули нам, коли ми минулого року, після 45-и років примусового мовчання, молилися тут над відновленою могилою, але, це є наш святий християнський, а також і національний обов'язок, молитися за тих, що своє життя віддали за свій народ, бо так роблять усі цивілізовані народи на цілому світі.

Христос сказав, що більшої любові ніхто не має від того, хто своє життя віддає за своїх друзів, і тому тим всім, що це вчинили, належиться пам'ять, належиться молитва за їх душі й велика шана, бо це є національні герої.

Часто однак національних героїв називається бандитами.

Під час німецької окупації у 40-х роках, коли-то польський народ не міг погодитися з накиненою неволею і коли багато з поляків розпочало нерівну боротьбу на смерть і життя за визволення польського народу з німецької неволі, то тоді німці там, де сподівалися польських партизанів на дорогах писали таке: «Ахтунг, бандітен» (увага, бандити). Польських партизанів називали бандитами, але це не були бандити, де були народні герої, які боролися за свободу свого народу. Бандитами були не вони, але німці, які загарбали і напали на Польщу й поневолили її. Це мусить признати кожна справедлива людина, а також мусить признати й те, що наші хлопці, які боролися за волю нашого народу і за свій народ віддали життя, все одно з яким окупантом боролися, не були бандитами. Наші борці за волю ніколи не були бандитами, або, як їх часто називається, «націоналістами», вони були національними героями, яким належиться велика шана і пам'ять.

Це було велике безправ'я, що нам протягом 45 років не можна було привселюдно молитися на могилах наших народних героїв і навіть хреста поставити на їх гробах. Ми є вдячні нинішній державній владі, що тепер уже можемо без жодних перепон це чинити, а державній поліції за поміч на трасі під час процесії, на цю могилу.

Ми нині молимося, вже не за тисячі, але за мільйони наших сестер і братів, які погинули під час нашого українського голокавсту, в часі панування монстра у людському тілі, Сталіна, коли-то з причини штучного голоду в Україні, а також з причини масової депортації на далекий Сибір і масових розстрілів цілковито невинних людей загинуло на Україні біля 15

мільйонів наших сестер і братів. Тоді масово нищено не тільки українців, але й інших громадян колишнього Радянського Союзу, однак українців загинуло найбільше. Знаємо також, як жорстоко тоді замордовано 14 тисяч старшин Війська Польського в Катиню.

Наша щаслива й багата колись Україна, про яку писали, що це країна пливуча молоком і текуча медом, замінилася в країну текучу людською кров'ю і сльозами невинно мордованих людей, замінилася в одно велике цвинтарище часто не похоронених людських тіл.

Та страшна трагедія нашого народу вчить нас, до чого здібні ті, що затратили віру в Бога. Але, на превеликий жаль, мордували не тільки ті, які не вірили в Бога, але й ті, що вірили в Бога і були охрещені в ім'я Пресвятої Тройці, які уважали себе за християн, яким Христос виразно сказав, що найбільша й найважливіша заповідь Божа, це заповідь любові Бога й ближнього, що по тому можна пізнати, чи хтось правдивий християнин, якщо буде мати любов до свого ближнього, все одно якої він національності, обряду, чи віросповідання. Знаємо однак, що мимо таких слів Ісуса Христа й тут, на тому терені християни мордували християн, дуже часто тільки тому, що вони були іншої національності.

Нещодавно, 28 квітня, ми посвятили й молилися над нововисипаною могилою у Малковичах біля Перемишля, де спочивають вже вічним сном 153 особи, в тому числі 30 малих невинних дітей, жорстоко помордовані одної ночі у 1945 році, властиво, тільки тому, що народилися українцями. В тому часі майже у кожному нашому селі гинули невинні люди, але згадаймо ті місцевості, де згинуло найбільше. І так: у Пискоровичах – біля 1 700 осіб, в Павлокомі – 365 (разом з парохом отцем Володимиром Лемцем під час Служби Божої), в Люблинці – біля 200, в Сахрині – біля 800, у Верховинах – 194 особи, в Горайці – 160 осіб, в Терці – біля 80, в Завадці Морохівській – 79, в Кобильниці Руській – біля 40 осіб (разом з місцевим парохом отцем Левом Согором). В тому часі загинуло 45 наших священиків. Треба згадати також знане нам усім Явожно, у якому загинуло 160 осіб разом з отцем парохом Криницьким.

Тим усім жертвам з найдавніших і останніх часів належиться наша пам'ять. Ми нині в часі тої панахиди загально за всіх молимося, а супроти тих, що тут спочили на наших теренах і ще не мають своїх могил, а навіть і хрестів на своїх гробах, маємо ще й інший обов'язок, а саме, йдучи за прикладом наших благородних добродіїв з Перемишля пана Ярослава Сидора і його брата пана Мирослава Сидора, які зайнялися відновленням так брутально зруйнованої і спрофанованої могили, а також висипанням нової могили в Малковичах, повинні ми постаратися про те, щоб на інших збірних гробах були якісь могили або посвячені хрести і відправлені панахиди.

Насувається дуже болюче питання, чому між двома слов'янськими і християнськими народами, отже, треба сказати, братніми народами, дійшло до такої смертельної ненависті, яка абсолютно не повинна бути між християнами, бо хто, як хто, але християни повинні про це знати, що кожна людина, все одно ким вона народилася, є Божою дитиною і тому всі люди на світі є братами й сестрами, які повинні взаємно любитися й шанувати. А коли

б була ця християнська любов між тими братніми народами, то напевно не було б тих могил по полі, що про них пише Шевченко, але, на жаль, забракло тої любові й це була головна причина тих могил. Згадаймо, отже, як у практиці виглядала ця християнська любов, бо тут головна причина всього зла і колись, у минулому, і тепер, в останніх часах.

На це пекуче питання, якщо йдеться про дальші причини, бо причин було дуже багато, у великому скороченні дає відповідь пан Пйотр Добромільський у своїй статті „Му і Ukraincy", що її помістило „Zycie Przemyskie" від 15 травня цього року. Там, між іншим, наводить він слова поета, що їх зачитував примас Польщі, кардинал Глемп на зустрічі з українцями у Римі: „Mysmy Lachom byli wierni, przeciw hordom kazdej chwili. Nim husarze, nim pancerni nadjechali, to my zdili. I coz za to mamy w zysku, oprócz wiezow, lez, ucisku", а також і слова Богдана Хмельницького на Переяславській раді у 1654 році: «Якої неволі, якого безмилосердного розливу християнської крові дізнали ми від польських панів, нікому з вас не треба говорити. Самі знаєте, що трактовано краще жида й пса, як християнина, брата нашого». І чи можна дивуватися, що по такому трактуванні вільних козаків на їх власній, рідній землі, вони розпочали нерівну боротьбу зі своїми гнобителями, бо радше воліли чесну смерть, як ганебну неволю.

Таку одержали нагороду за те, що своїми грудьми боронили Польщу перед татарською і турецькою навалами. І чи можна тому дивуватися, що пізніше їх побратими мстилися за них на гнобителях?

А тепер згадаймо, хоч дуже коротко, як ця християнська любов виглядала у міжвоєнній Польщі. Згадаймо про те, що на цю тему пишуть не тільки українські, але також і польські історики. Згадаймо, як потрактовано тих, що спочивають у цій могилі, з армії Петлюри. Як потрактовано тих, що боролися не тільки за волю України, але також і за волю Польщі, коли-то у 1920 році більшовицька навала знайшлася під Варшавою і загрозила цілій Польщі. Варшави боронила тоді не тільки польська армія Пілсудського, але також і армія Петлюри, з якої загинуло багатого наших воїнів. А як пізніше за це їм заплачено, коли знеможені у нерівній боротьбі знайшлися інтерновані у польських таборах, то говорить і ця могила, над якою тут сьогодні стоїмо. Згадаймо криваві пацифікації українських сіл у Галичині й на Волині. Згадаймо, як трактовано наших православних братів християн, яким на Холмщині спалено й зруйновано сотні церков, посвячених Богові, а по останній війні й сотні наших, греко-католицьких церков. Згадаймо про зусилля тодішньої санаційної влади, щоб зробити з нас перевертнів, ренегатів і зрадників власного народу, а навіть яничарів. Згадаймо, як нищено наші українські школи і обмежено наше культурне життя, згадаймо карний табір в Березі Каргузькій, а після війни акцію «Вісла» і каральний табір, а для багатьох і табір смерті, в Явожні. Згадаймо, як нас легковажили й трактували як громадян другої, а то й дальшої категорії і вважали, що наш народ не є здібний до самостійного існування і надається тільки на польських локаїв і двірських форналів, як про це пише у своїй статті пан Добромільський.

Так у практиці виглядала ця християнська любов, яку християнам наказав Христос, і це у великому скороченні є відповіддю на болюче питання, чому між братами-християнами було стільки ненависті.

Цю ненависть дуже скрупулятно використали німці під час гітлерівської окупації й через різні підлі провокації напускали одних на других, щоб взаємно мордуватися і так повстали нові могили по полі. Це було для них дуже корисне, щоб одних і других поневолити і зробити з них своїх невільників. Були також і різні більшовицькі провокації, що пізніше приписано їх українцям.

Може хтось подумати собі, чому я сьогодні, молячись тут над цією могилою, згадую таке болюче минуле? Чи це є тепер доцільне й потрібне? Особисто вважаю, що так, хоч з болем це згадую. Про нас написалося дуже багато неправди і на цій брехні вирости цілі покоління, так постав дуже кривдний стереотип «україкця-різуна». Польський загал звичайно нічого не знає, або дуже мало про те, що не тільки українці вбивали поляків, але й поляки українців, а також не знає, чому українці це чинили, бо про це не пишеться і не говориться. Знаю однак, що ті, які знають цілу правду, то не називають нас бандитами й різунами, живуть з нами в згоді. Тому вважаю, що про ці справи треба говорити, бо це відкриває очі невластиво поінформованим і веде до згоди.

Дякуймо Богові, що цей страшний кошмар минулих літ вже скінчився і що ми тепер живемо в зовсім інших обставинах, коли-то всі стремлять до того, щоб усі люди на світі взаємно себе шанували, а також і простили один одному минулі провини.

Дуже бажає того Святіший Отець Папа Римський, що минулої неділі відвідав нас і нам це сказав.

Бажає того також і теперішній уряд Польщі і всіх громадян трактує однаково. Використаймо ці винятково сприятливі обставини і зробім все, що у нашій силі, щоб нарешті зникла всяка ненависть і запанувала згода й любов, яка сьогодні так дуже потрібна й одним і другим, як ніколи перед тим.

Сердечно молім Всевишнього, щоб це сталося, бо це є справді важливе й потрібне. Стараймося забути про те все, що було так дуже болюче, але за могили по полі наших сестер і братів не забуваймо. Амінь!

Проповідь 27 вересня 1992 року на могилах в'язнів, які згинули в 1947-1948 роках у таборі в Явожні

Слава Ісусу Христу!

Преосвященний владико! Високопреподобні отці обох віросповідань і обрядів, *drodzy szanowni goście rzymskokatolickiego obrzadku* й ви всі, дорогі сестри й браття, так численно зібрані тут над могилами наших мучеників, які 45 років тому згинули мученичою смертю у карному таборі в Явожні.

Приїхали ми, щоб помолитися і віддати велику шану тим, які в тих могилах спочивають як жертви табору смерті. Приїхали ми також на їх християнський похорон, хоч наразі тільки символічний, бо хоча вони всі християни, з відомих причин, не можна їх було скоріше по-християнськи похоронити, а їм всім зі справедливості, як християнам, належить християнський похорон.

Стоїмо тут нині перед ще одною могилою наших мучеників, бо заки померли, пережили вони своє мучеництво в таборі, який для них був табором смерті. Молимося не тільки за тих, які тут спочивають в числі 160 осіб, але й за тих, які в короткому часі після звільнення з табору після того всього, що в ньому пережили, передчасно померли. Для них табір в Явожні також був табором смерті, хоч не в таборі померли, а як відомо, число їх було дуже велике...

Насувається пекуче питання, чому вони так трагічно згинули? Я, як в'язень цього табору, який на власні очі бачив це все, що там діялося, і це все пережив разом зі всіма іншими в'язнями, можу правдиво й справедливо сказати, яка була причина їх ув'язнення, а також і їх смерті. Деяких ув'язнено з причини співпраці з Українською Повстанською Армією, але тих відсотково не було багато, з них тільки деякі згинули в таборі, бо їх після слідства вивожено на військові суди, а після засуду, до різних в'язниць, хоч і серед тих були зовсім невинні. Решта в'язнів то зовсім невинні люди, навіть після розуміння тодішньої влади, а було їх там в таборі біля 4000 (в тому 22 греко-католицьких священників і 5 православних), біля 3000 мужчин і близько 1000 жінок різного віку, бо були там і малі діти, й малолітня молодь, а також і старці. І мимо жорстокого слідства, в часі якого немилосердно катовано в'язнів і стосовано різні інші страшні тортури, не доказано їм жодної вини. Були то, отже, люди зовсім невинні. Вмирили головно з голоду, а також від знущань над ними. До знущань над в'язнями ангажовано, мабуть спеціально, садистів, які любувалися в катуванні. Припускаю, що тому так катували в'язнів, бо були переконані, що всі в'язні, то українські бандити, які мордували поляків, а наші священники закликали їх до цього. Так їх свідомо наставлено й перешколено проти нас. Що так було дійсно, то про це свідчить і моє ув'язнення.

Ув'язнено мене в часі виселення з мого рідного села Гладишова на Лемківщині, в часі злочинної акції «Вісла», коли я поїхав там попрощатися з моєю мамою й родиною. Працівник УБ, який мене арештував, запитав, чи я є римо-католицький священник, чи греко-католицький. А коли я відповів, що греко-католицький, то тоді він цинічно усміхнувся і відповів: „to nam wystarcza". Був я арештований й засланий до табору в Явожні тільки тому, що я народився греко-католиком і перебував я там півтора року, без жодної вини, а навіть жодного закиду якоїсь вини, бо її не було. Маю право сказати, що і всі інші в'язні в таборі, яких не вислано під суд, сиділи там тільки тому, що народилися українцями.

Пізніше, коли після двох тижнів перебування на УБ у Горлицях везли мене, разом з іншими в'язнями з цілої околиці, в худобячому вагоні, то щойно тут на Шльонську, в часі зупинки на станції обкидано наш вагон

камінням і вигукувано, що у вагоні їдуть українські бандити, які мордували поляків. Комусь залежало на тому, щоб така була опінія про нас. Не зроблено цього там, звідкіля нас забрано, бо місцеві поляки дуже добре знали, що це неправда. А коли приведено нас зі станції Щакова, під дуже сильним конвоєм, до табору, то уставлено всіх на табірній площі, прийшов до нас якийсь капітан, який звернувся до священників, в дуже гострому тоні: „Wy ksieza jestescie wszystkim winni, bo wy namawialiscie swoich wiernych, aby mordowali Polakow. Wy przede wszystkim za to wszystko odpowiadacie." На цей його закид я пояснив йому, що я весь час працював як священник на західній Лемківщині, в Ново-Санчівському повіті, і що там лемки жили в цілковитій згоді, а навіть в приязні з поляками, що там не згинув ані один поляк з рук лемків. Він тоді виразно зніяковів і зі злістю по-шльонськи, бо це видно був шльонзак, відповів: „To pierona, kogo nam tu przywiezli?", і вже більше нічого не сказав. Видно, ціла табірна служба, разом з командуванням, була так поінформована, що всі в'язні, яких привозять до табору, то українські бандити, які мордували поляків.

Коли я пізніше працював в канцелярії табірної лікарні, то одного разу прийшов до канцелярії один з блокових, який винятково був до нас досить зичливо наставлений, і коли я йому сказав, що ті всі в'язні, яких не скеровано під суд є цілком невинні, то він тоді сказав мені: „Ale, ksiadz nawet nie wyobraza sobie co o was wszystkich tutaj mowia I jakie jest do was wrogie nastawienie...". Це все свідчить дуже виразно, що комусь залежало на тому, щоб нас всіх як найбільше мальтретувати, тому так ворожо наставлено цілу табірну службу. Не є виключене, що в цей спосіб хотів хтось викінчити нервово, а може й фізично, в'язнів, а головню інтелігенцію, бо коли в таборі кинувся тиф і грозила епідемія тифу у цілому таборі, то почали масово звільняти в'язнів, яким не доказано жодної вини, але священників і інших інтелігентів задержано ще в таборі цілий рік, хоч вони були також цілковито невинні, а влада дуже добре знала про це.

Вважаю, що треба робити старання, щоб справа табору була подана до загального відома. Треба також старатися, щоб ті, які зовсім невинно каралися в таборі, одержали якесь відшкодування. Минулого тижня радіо з Варшави подало відомість, що Німеччина заплатить Ізраїлеві, дуже велике відшкодування за переслідування жидів в часі влади Гітлера, а всі жиди, які були в'язнені в німецьких таборах будуть одержувати від німецького уряду по 500 марок кожного місяця, аж до смерті, а це на польські гроші виносить біля 4 500 000 золотих. Звичайна справедливість наказує, щоб усі наші в'язні, які цілком невинно каралися в таборі, одержали також якесь відшкодування за свої терпіння і знищення свого здоров'я.

Це мимо великої матеріальної кризи є можливе, бо вже невелике число живе тих, що були в таборі, для цілої держави то дуже малий видаток. Треба також конче постаратися про якийсь гідний пам'ятник з хрестом на загальній могилі із інформаційною таблицею, а також про відслуження, вже не тільки символічного, але й правдивого похорону.

Дякувати Богові, що ті страшні страхіття, що їх переживав наш многотраждальний народ, а разом з ним і ми, вже минули. Нарешті маємо

так дуже бажану, вільну, самостійну Україну, ми вже не є безбатьківські діти, яких не було кому боронити, коли така оборона була конче потрібна, тому стільки жертв поніс наш безборонний народ. Сьогодні, дякуючи Богові, страшний кошмар минулих років, які пережили народи польський і український у великій мірі з тої причини, що забувано про те, що від нікого не залежало, хто ким народився, а також забувано про те, що кожна людина, незалежно ким вона народилася, є Божою дитиною, і тому ми всі є Божими дітьми, отже братами і сестрами, які взаємно повинні шануватися і любитись. Дуже часто забувано про те, що правдивий патріотизм полягає в тому, щоб любити своє, як треба, то навіть і своє життя віддати для свого народу, але ніколи не вільно того робити з кривдою іншого народу, бо тоді це вже не є шляхетний патріотизм, але дуже грішний шовінізм. З наказу самого Бога кожна людина є обов'язана бути патріотом, але ніколи шовіністом. Так повинно бути все і всюди, але, на превеликий жаль, знаємо, що у співжитті двох християнських народів, польського й українського, дуже часто так не було, що й було головною причиною незгоди, ворожнечі, а навіть і взаємних убивств.

Тепер, дякувати Богові, державна влада як у Польщі, так і в Україні робить все, щоб два великі, слов'янські й християнські народи, жили з собою в згоді й взаємно себе шанували. Це є конечне, бо сьогодні є такі виняткові обставини, яких ще, мабуть, ніколи в історії тих народів не було. Цього не можна злегковажити, бо це може закінчитися дуже трагічно як для одних, так і для других. Дуже добре розумію і дуже сердечно співчую тим усім, які з причин непорозумінь в минулому пережили свою особисту трагедію, але mimo цього не вільно ніколи й нікому, говорячи чи пишучи на цю тему, користуватися неправдою, а тим більше кидати наклепи на невинних людей. Стараймося разом не допустити до цього, що було в минулому, коли з нашої незгоди, часто спровокованої іншими, завжди користав хтось третій, для великої шкоди одних і других.

Є однак фактом, що про нас написано дуже багато неправди, на брехні вирости цілі покоління і так повстав дуже кривдний, стереотип українця-різуна, а по останній світовій війні перебрано вже всяку міру несправедливих очернень, якими кормлено польське суспільство. Усе те було й є далі причиною великої нехоті, а часом і ненависті, до нас. Польський загал, у абсолютній більшості, нічого не знає, або дуже мало знає про те, що не тільки українці вбивали поляків, але також і поляки вбивали українців, а також не знає, чому українці це чинили, бо про це не говориться і не пишеться. Знаю, однак, що ті, які знають всю правду, не називають нас різунами й бандитами, живуть з нами в згоді й приязні. Користаючи з того, що нинішня демократична влада всіх громадян трактує однаково й старається, щоб усі громадяни жили в згоді, байдуже якої вони національності, віри чи обряду, ми повинні робити старання, щоб це все на підставі правдивих документів було вияснене й подане до відомо загалу, бо це відкриє очі фальшиво поінформованим і може привести до згоди і взаємного пошанування. Уважаю також, що треба робити старання, щоб

справа карального табору в Явожні була правдиво подана до загального відома.

Дорогі сестри й браття! Усвідомім собі те добро, що згода й взаємна любов повинна бути перш за все між нами самими, українцями, бо наша вимріяна, вільна Україна, за яку десятки мільйонів віддали своє життя, не встоїться вільною, якщо між нами, між дітьми Матері-України, не буде згоди і правдивої любові. Знаємо однак, на превеликий жаль, що у нашому народі не все була та єдність і правдива любов, і це була головна причина, що наш народ стільки століть жив у такій чи іншій неволі. Зробім, отже, все, що в нашій силі, хоч би це мало бути коштом наших суб'єктивних, власних амбіцій, щоб це вже більше ніколи не повторилося. Особисті амбіції наробили багато лиха, а ще й далі роблять.

Нині є такі обставини, що ця згода є конечна не тільки між нами, але також і з нашими сусідами. Як я вже згадав, ми живемо сьогодні у цілком інших обставинах, як колись жили. Нинішній демократичний уряд Польщі робить все, що є можливе, щоб громадяни різних національностей жили в згоді й щоб через нікого не були кривджені. Скористаймо з того й домагаймося того, що нам слушно, зі справедливості, належить, але робім це мудро й дуже тактовно, хоч і рішуче, бо, підкреслюю, є такі виняткові обставини, яких ще ніколи не було, що ті два братні слов'янські й християнські народи, українці й поляки, конче повинні жити в згоді. Це напевно буде з великою користю і для одних, і для других. Стараймося забути про ті всі страхиття, що їх пережив наш український многостраждальний народ і ми самі, але за тих, що віддали своє життя за волю свого народу й за нашу дорогу Батьківщину, а також за тих усіх, що були замучені на смерть, без жодної вини. У молитвах не забуваймо про них, бо то наш святий, християнський, а також і національний обов'язок. Амінь.

Проповідь на щорічному відпусті Покрову Пресвятої Богородиці у Білянці 14 жовтня 1992 року

Слава Ісусу Христу!

«Сину, це мати твоя». Слова Ісуса Христа висказані до святого апостола Івана.

Дорогі сестри і брати! Нині святкуємо торжественний празник Покрови Пресвятої Богородиці, а також тут, у вашій парафії в Білянці, дорічний відпуст, щоб наперед зложити Всевишньому дуже сердечну подяку за неоціненний дар, яким є для нас всіх Пречиста Діва Марія. Прийшли також ми подякувати Всевишньому за превелику ласку, що він у своїй непонятній для нас любові аж так нас полюбив, що свого єдинородного сина не пощадив, але віддав його для нас на страшні муки, так, аби кожний, хто скористає з його любові й його терпіння, осягнув вічне, щасливе життя в небі.

Щоб це могло статися, мусила насамперед народитися Пречиста Діва Марія – Мати Божого Сина, Божа, а також й наша наймиліша Мати. Усі празники в честь Пречистої Богородиці є для нас усіх дуже радісні, бо це

празники не тільки Божої Матері, але також і нашої найліпшої Матері. Ісус Христос знав дуже добре, як кожному з нас буде потрібна не тільки земська мати, але також і Небесна Мати, і тому в найтяжчій годині свого життя, конаючи в жахливих муках на хресті, не забув за нас і віддав нам всім це, що мав на цій землі найсвятіше й найдорожче. Віддав нам свою Пресвяту Матір за нашу Матір, словами, що їх висказав з Хреста до свого улюбленого апостола Івана, як представника всіх людей: „Сину, це мати твоя”. Таким чином всі ми тепер маємо дві матері. Одну по тілі, земну матір, що нас привела на світ, і другу, Духовну Небесну Матір, Пречисту Діву Марію.

Боже провидіння подбало про другу Матір для нас, повну доброти, ласкавості й любові. Матір, що вже ніколи не покине своїх земських дітей, що не вмере й не лишить їх сиротами. Всі християни прийняли її за Матір. Сердечно прийняли. Нема хіба на світі християнської хати, де б не було її ікони. Нема хіба на світі християн, які не молилися б до неї, не прибігали під її Покров. А наш український народ зокрема почитує Пречисту Діву Марію, від самих початків християнства на Русі-Україні, слушно назвав її «Матір'ю Руського Краю». Київський князь Ярослав Мудрий в 1037 році віддав цілий наш народ під опіку Пресвятої Богородиці, назвав її Царицею нашого народу. Божа Мати дала нашому народові дуже багато доказів своєї особливої опіки й любові.

Забгато було б вичисляти всі чудотворні ікони на нашій рідній землі, куди спішили цілі століття тисячі, а то й мільйони наших родинців-прочан, що несли до неї свої зболілі серця, печаль, сльози, а також свою любов. Вчинила на нашій рідній землі багато своїх чудотворних ікон, а між ними, чи не першу на нашій українській землі ікону, що її привезла з Царгороду як шлюбний подарунок наша княгиня Анна, жінка славного нашого володаря св. Володимира Великого, що охрестив наш народ. Ця чудотворна ікона Божої Матері понад 400 років була на нашій рідній землі, вперше у Києві, а потім у Белзі, звідки вивіз її польський князь Володислав Опольський до Ченстохови, де донині перебуває як найцінніша ікона Польщі. Переказ говорить, що наші вірні були дуже прив'язані до тої ікони, бо через цю ікону одержували дуже багато Божих ласк, і тому кривавими сльозами оплакували брак цієї ікони, коли їм забрано, але були безсилі, як зрештою, часто на протязі історії нашого народу.

У всі празники Пресвятої Богородиці мільйони наших вірних по цілому світі, де тільки відправляються наші Богослужіння, спішать до Божих храмів, щоб звеличати Божу Матір і випросити в неї потрібні ласки. Прийшли й ми нині до вашої старинної церковці, щоб, клякнувши біля її стіп, віддати належну честь і благати її про поміч. Якась, здається, невидима сила, якийсь дитячий інстинкт розчуленого серця і великої туги за добротою матері, казав нам тут зібратися, щоб, у гарячих молитвах і прекрасних піснях в її честь співаних, могла увеселитися, а також й виплакати наша земським життям умучена душа. Могла виплакати, а рівночасно й набрати надії на краще завтра.

Прийшли ми до неї з повною свідомістю нашої життєвої нужди й різнородних потреб, беручи зі собою цілий тягар нашого болю, наших

страждань, наших зажурених, а може й скривавлених сердець, і несемо їх до Пречистої Діви Марії, з глибокою вірою і непохитною надією, що наша найліпша Мати не відкине від себе нашого горя, але напевно вислухає, потішить, допоможе. Віримо в це глибоко. Бо знаємо як чуле є серце Матері на потреби всіх людей.

Наш український народ переживав через цілі століття не одно горе, не одно страждання: знищення нашої київської держави через монголів, татарські і турецькі грабіжницькі наїзди на нашу землю, поневолення вільних козаків на їх власній рідній землі, а коли вони боролися про свободу, знеможені у нерівній боротьбі, конали пізніше в жахливих муках цілими днями живцем вбиті на палі. А потім знищення козацької держави й довга неволя. Дві світові війни, в яких наш народ поніс величезні жертви, а поміж тими війнами в часі панування монстра у людському тілі, Сталіна, з причини штучного голоду в Україні у 1932-1933 роках, а також з причини масової депортації в далекий Сибір і масових розстрілів цілком невинних людей згинуло тоді в Україні біля 15 мільйонів наших сестер і братів.

Наша щаслива й багата колись Україна, про яку говорено, що це є країна пливуча молоком і текуча медом, замінилася в країну текучу людською кров'ю і сльозами невинно мордованих людей. Змінилася на один великий цвинтар часто не похоронених людських тіл.

Таке страшне горе, такі страшні страждання пережили наші брати й сестри на своїй власній рідній землі, але й нам тут не бракувало й не бракує нашого горя.

Перше наше велике народне горе то те, що у 1947 році сотні наших сестер і братів в часі злочинної акції «Вісла» вирвано з корінням з рідної землі й пересаджено їх в чужу, часто неприязну, а навіть і ворожу для нас землю. В брутальний спосіб викинено нас з рідних хат і церков на чужину, де в чужому морі пропадає багато синів і дочок нашого українського народу. – Не всі може й винні, бо така наша мачуша, горбата доля, але, на жаль, є і слабодухи й боягузи, а також і кар'єристи, які рідної матері стидаються і не хочуть до неї признатися. Забули вже рідну мову, а навіть і рідну молитву, й не навчили рідної мови й рідної молитви власних дітей, забуваючи слова поета: «Мово рідна, слово рідне, хто вас забуває, той у грудях не серденько, а лиш камінь має». Не навчили рідної мови й рідної молитви власних дітей, бо боялися, що це зашкодить їм у кар'єрі. Пішли шукати кар'єру, але за ганебну ціну зради рідного обряду й свого народу. Ну що ж! Золото пробується в огні, а народ у терпінні й досвідах.

Не вільно нікому забувати про те, що на світі є різні народи, а між ними й наш український народ, це не від людей походить, але від Бога. Господь Бог любить різнонародність і тому створив не один народ на цілому світі, але різні народи з різними мовами, і дав свій Божий наказ, що кожний є зобов'язаний під гріхом свій народ любити й старатися, щоб той народ не загинув, але жив й розвивався.

Дуже важливою справою у кожному народі є рідна мова, тому дуже слушно сказав польський письменник Ярослав Івашкевич, що народ, який затратив рідну мову, то рівночасно з мовою затрачує і свою національність.

Коли хочемо, щоб наш український народ не загинув, а разом з ним й наш чудовий греко-католицький обряд, яким захоплюється цілий світ, то мусимо за всяку ціну заховати нашу рідну мову, переказати її своїм дітям. Дорогі батьки, не забувайте про те, що ви з наказу Бога, є зобов'язані навчати своїх дітей молитви у рідній мові, бо Господь Бог хоче, щоб кожний народ у власній рідній мові молився до нього. Це є природне Боже право, тому обов'язує під гріхом. Дорогі батьки! Пам'ятаючи слова поета, зробіть все, щоб у грудях ваших дітей билосся радісне, любляче свою Церкву й свій народ, українське серце, а не пригнітав їх дуже тяжкий камінь скам'янілого серця, камінь церковної і національної зради. Знаю з власного досвіду, що, на превеликий жаль, велике число наших дітей, молоді, а також і старших вже не говорять і не моляться у рідній мові. Багато з них забули, чії вони діти, зрадивши свою рідну церкву й народ, вони сталися ренегатами. Забули за дуже правдиві слова поета, що: «Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки батьківщину». Не можна вибирати батьківщину, бо для кожної людини батьківщину вибрав сам Господь Бог, і тому, того, що Господь Бог вибрав, не можна міняти. Зрада компрометує нас перед чужими. Ось, що сказав мені один справедливий поляк: „Prosze ksiedza. Ja obserwuje waszych wiernych I niektorzy mnie sie nie podobaja. My, Polacy, lepiej trzymalismy sie, kiedy bylismy pod zaborami, jak niektorzy teraz wasi trzymaja sie. Czy oni mysla, ze my nie wiemy kim oni sa, a teraz porobili sie z krwi ikosci Polakami. Czy oni mysla, ze my ich za to szanujemy, nie prosze ksiedza. My nimi gardzimy. Prosze ksiedza, ja nie szanuje tego, kto nie szanuje swego". То були дуже прикрі слова, які я мусив вислухати від чужого, але це були дуже правдиві слова. Бо оскільки хтось не шанує своє рідне, а ще часом і гірше, зневажає своє, то така людина не шанує сама себе й не має права домагатися, чи чекати, щоб інші її шанували.

Друге наше велике горе то це, що пропали наші прекрасні церкви, в яких так добре було нам молитися колись. Сотні наших прекрасних церков цілковито знищено, навіть сліду не залишилося, де вони колись стояли, а інші спрофановано, збезчещено. Побудовано з них стайні й пороблено, дослівно, на клозети, вони в руїнах чекають на цілковиту загладу. Спрофановано й знищено багато наших цвинтарів, і навіть помершим не дано спокою. Це все роблено, мабуть, тому, щоб затерти всякий слід, що ми там колись жили й що це були наші рідні землі.

Це для нас всіх є велике моральне терпіння. Наш народний хрест, наше горе, тому з великим жалем й огірченням питаємо: як могли християни, які вірили в Бога, й молилися до того самого Бога, що й ми, а також належали до цієї самої Христової Церкви, як і ми, так брутално спрофанувати й знищити християнські святині, Божі Храми, які були побудовані нашими предками на Божу хвалу й посвячені Богові? Як не боялися Бога: навіть гроби померлих профанувати й руйнувати? Яка була в них віра, хоча були охрещені. Ті, що це робили не були християни, це підтверджують слова самого Ісуса Христа, який виразно сказав, що по тому буде можна пізнати, чи хтось є християнином, якщо буде мати любов до свого ближнього, незалежно якої національності, віросповідання, чи обряду, а в тих, що це робили не тільки не

було любові, але була просто диявольська ненависть негідна не тільки християнина, але й людини. З історії знаємо, що колись навіть татари й турки шанували християнські храми, а ось ті, які були охрещені в ім'я Пресвятої Тройці, вважали себе за християн, а також молилися до Бога й Пречистої Діви Марії так брутально профанували й нищили наші святині. Це вчить, до чого є здібна людина, засліплена шовінізмом і ненавистю.

Правда, на західній Лемківщині, дякувати Богові, не спрофановано й не знищено наших церков, але далі ми тут, на рідних наших землях, на ласкавому комірстві у наших власних церквах, які будували наші діди і прадіди, тому зі справедливості ми повинні бути власниками й господарями у наших церквах, а не ті, які тих церков не будували. Ми напевно не будемо заборонювати, щоб, крім нас, інші могли в тих церквах молитися, якщо будуть собі цього бажати, але власниками й господарями повинні бути ми.

Як та християнська любов, яка повинна була бути між християнами, виглядала, то ми, старші, дуже добре пам'ятаємо, як це виглядало тут на нашій дорогій Лемківщині, коли ви по десяти роках вигнання вернулися на свої рідні землі: і тут не було місця для нас у наших церквах, щоб відправляти Святі Служби Божі й молитися у рідному обряді. Скільки треба було труду й старань, щоб нам дозволено на те, що нам належалося з Божого й людського права. Напевно пам'ятаєте, що довший час ми тут взагалі не могли відправляти, а потім могли відправляти тільки кілька разів у році, на більші свята, щойно по довгих стараннях вдалося нам вибороти це, щоб ми могли відправляти в усі неділі й свята. Так-то в практиці виглядала та християнська любов, яку наказав християнам Ісус Христос. Я як бувший генеральний вікарій для всіх греко-католиків у цілій Польщі, можу на цю тему дуже багато сказати, бо й я сам багато потерпів через це, що старався за належні права для наших вірних. То було причиною, що на моє місце назначено інших генеральних вікаріїв, бо я був негідний.

Великим нашим народним горем і нашим нещастям є також і те, що наш народ вже стільки століть є релігійно поділений, і з тої причини є багато незгоди, а навіть боротьби й ненависті між рідними братами й сестрами нашого народу. Це є велика трагедія нашого народу.

Час вже не дозволяє на докладніше обговорення цієї справи, бо на цю тему треба було б дуже багато сказати, тому, дорогі брати й сестри, скажу коротко, що то не ми поділилися, а поділили нас інші, бо такі були обставини. Та мимо цього поділу ми повинні жити в згоді й любові, взаємно себе шанувати, бо прецінь ми всі до того самого Бога молимося і ту саму Божу Матір і Пречисту Діву Марію вважаємо за нашу Матір, спільно до неї молимося. Ми всі є Божі діти й тому ми всі є братами й сестрами, а до цього ми ще є дітьми одної матері й братими й сестрами по крові, мимо релігійного поділу не повинно бути між нами жодної незгоди й ворожнечі, бо це напевно є великим гріхом, а також і великою шкодою для одних і для других. Незгода й ненависть до нічого доброго не допровадять і нічого доброго не дадуть, ані одним, ані другим. А коли одні й другі вважають себе за християн, то не повинні забувати про це, що Ісус Христос виразно сказав, що найбільша й найважливіша Божа заповідь, то заповідь любові Бога й любові ближнього, й

що по тому можна буде пізнати чи хтось є християнином, якщо буде мати любов до свого ближнього, без огляду ким він є. І так було в віках християнства. Християни так любилися між собою, що погани з заздрістю говорили про них: «Дивіться як вони любляться між собою», а нині, на превеликий жаль і на великий сором, про християн, треба не раз сказати: «Дивіться як ті християни ненавидяться між собою».

Як християни, мимо релігійного поділу, ми повинні жити між собою в згоді і взаємно шануватися, то дав нам прекрасний приклад православний патріарх Мстислав у часі похорону нашого греко-католицького патріарха кардинала Йосифа Сліпого, якого забальзамоване тіло минулого місяця перевезено з Риму до Львова, там величаво похоронено у підземеллях собору св. Юрія. Так величавого похорону ще ніколи не бачив Львів. Мільйон триста тисяч, а деякі кажуть, що й більше перейшло біля тлінних останків Патріарха. Йшли так день і ніч, через цілий тиждень біля Його домовини.

В тому величавому похороні взяв участь не тільки наш греко-католицький патріарх кардинал М. І. Любачівський й інші наші єпископи й священники, але також й згаданий православний патріарх Мстислав разом з іншими православними єпископами й священниками. В часі того похорону старенький вже патріарх, бо вже 94-літній старець, дуже сердечно попрощав Покійного, кланяючись йому три рази дуже низько, між іншим, сказав: «Мій Дорогий Брате! Дякую Тобі дуже сердечно за Твою сердечність і Твою піддержку для мене». Це був дуже зворушливий момент, а також і дуже повчальна лекція для нас усіх, як правдиві християни, хоч навіть релігійно поділені, повинні жити у великій приязні і християнській любові. В часі того похорону промовляв також президент України Леонід Кравчук, який, між іншим, сказав, що ще не всі християни живуть в згоді, бо ще є такі місцевості, де християни не впускають до своїх церков християн іншого віросповідання, щоб вони могли там відправити свою Службу Божу, живуть між собою в незгоді, а навіть і ворожнечі. То є дуже болюче й цілком незрозуміле, як можуть поступати ті, що є охрещені в ім'я Пресвятої Тройці й вважають себе за добрих християн. Такі християни тільки з імені, заслуговують на дуже гостре осудження. На велике щастя, а також і радість, президент Кравчук сказав також, що не всюди є так зле, бо вже багато таких місцевостей, де вірні обох віросповідань живуть у великій згоді й приязні. Одні й другі відправляють у тій самій спільній церкві, а коли кінчають свою відправу одні, приходять другі на свою Службу Божу, то одні другим співають «Многая літа...». То дуже потішаюче, дуже радісне. Дай Боже, щоб таких місцевостей було якнайбільше, бо так повинно бути всюди.

На закінчення скажу вам ще дещо у вашій рідній лемківській мові, бо она для мене, а думаю й для вас вшитких лемків барз мила й дорога. Тота моя лемківська мова може буде кус інша, як ви ту в Білянці бесідуєте, бо, як знаме, на Лемківщині майже в кожному селі кус інакше бесідували. Хочу дашто ищи вам повісти, як ваш краян, як ваш брат лемко, родом з недалекого од вас Гвадишова. Барз мя тото тішит, же ви ту в Білянці жиєте зо собом згідно й відправляєте єдни й други в тій самій церкві. І хоч ище не співате собі взаімно «Многая літа ...», але то барз дуже тішит, же жиєте в згоді.

Вшитко можливе, же й ви будете взаємно співати собі «Многая літа...», а може ищи й більше, бо у Бога вшитко є можливе, што прийде ищи і такі час, хоч я юж того хибаль не дожию, же ви зас, вшитки разом будете молитися на спільній Службі Божій, так як колись молилися ваші родиче й ваші прадіди, што дай Боже аби так сталося. А закла тото станеся, не обвиняйме єдни других, же ми поділені, бо як я юж повів, то не ми поділилися, але поділили нас інши, бо мали в тім свою ціль і барз ім на тім залежало, аби ми були поділені. Не переконуймося взаємно, так на сиву, хто має рацію, бо справа віри є барз делікатна, і барз особиста, і для того то і так нич не даст, а ищи більш заогнит і погіршит справу. Мама вправді, не лем право, але й обовязок, головно ми, священники, ясно й правдиво вчити вірних чого від християн домагаються Ісус Христос, але як хтоси уважат в своїм сумліню, же його віра є добра, й він жие так, як тота його віра наказує му жити, то лишме го в спокою, бо не тото буде децидувати о нашім спасенню, якої ми були віри, але тото, чи ми так жили, як наша віра, котру ми уважали за правдиву, наказувала нам жити.

Не є правдом, як деяки вчат (бо й таки сут), же спасти свою душу можна лем в римо-католицкій вірі. Можу вас запевнити, як священник, який кус знатся на теології, же таке твердження є цілком фалшиве, й то є звичайна ересь. Для каждого християнина найважливіше є тото, аби він заховував тото вшитко, што наказав нам Ісус Христос, а головно заповідь любові Бога й ближнього. Знаме єднак, з власного досвідченя, як то часом барз трудно тото вшитко заховати, што нам наказав Господь Бог і для того просме сердечні Господа Бога й Пречисту Діву Марію Божу, а тіж і нашу найліпшу Матір, якої гнеска празник Покрова торжественно святкуєме, аби нам помогли правдиво по-християнски жити й так осягнути вічне, щасливе житя в небі, што дай Боже, аби так ся ставо! Амин!